
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

4/2007

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2007

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

BITKA PRI BEROÉ 1122 : POSLEDNÝ BOJ PEČENEHOV

MAREK MEŠKO

MEŠKO, M.: Battle of Beroia 1122: The last battle of Pechenegs. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 3 – 26, Bratislava.

The author of the study deals with the conditions in Byzantine Empire during the reign of John II Komnenos who was fully solving the problem of the relationship with the Pechenegs. At first, he focused on naming the sources dealing with the battle of John II Komnenos against Pechenegs at Beroia in 1122. He gives a detailed characteristics of the sources dated closest to the event. The author deals with the position of individual authors, actually, what information could they received about the Battle and the reign of John II Komnenos. In addition, he answers the question of the strategical situation of the Byzantine empire at the beginning of the 1120s; he solves the problem of the battle location and its exact date, as the sources are not exact or vary extensively in the question. The study provides not only the outline of the preparation of the Battle, its story and the outcomes of the Battle at Beroia, it also comes to the conclusions of strengthening the power of Byzantine Empire and the liquidation of the Pechenegs threats.

Military history. Byzantine Empire, 12. p. Battles with Byzantino-Pecheng conflict. The Battle at Beroia.

Keď roku 1018 byzantské vojská konečne dobyli Bulharsko a za severnú hranicu Byzantskej ríše opäť ustanovili tok rieky Dunaj, málokto z Byzantíncov asi predpokladali, že týmto činom položili základy ďalšiemu dlhotrvajúcemu konfliktu. V oblasti severne od Dunaja sa totiž v tej dobe nachádzali kmene Pečenehov, nomádskeho stepného národa tureckého pôvodu. Títo kočovníci síce už viac ako polstoročie udržiavali s Byzanciou priateľské vzťahy, ale tento ich postoj vychádzal skôr z faktu, že cestu k nájazdom na byzantské územie im blokovalo územie Bulharskej ríše. Po jej definitívnom dobytí cisárom Basileiom II. Bulharobijcom (976 – 1025) sa situácia radikálne zmenila. Byzantské a pečenežské územie spolu susedili, a tak Pečenehovia niekoľko rokov po smrti tohto cisára začali s útokmi na juh. Ich tlak vyvolaný príchodom tureckých Uzov do pričiernomorských stepí postupne narastal, až na prelome rokov 1046/1047 Pečenehovia *en masse* prekročili zamrznutý Dunaj a začali sa usídľovať v byzantskej provincii Paristrion.¹ Následná vojna Byzantíncov proti

1 ATTALEIATÉS, M.: *Michaelis Attaliothē Historia*, ed. I. Bekker, CSHB. Bonnæ 1853, s. 30. – SKYLITZÉS, J.: *Ioannis Scylitzæ Synopsis historiarum*, ed. I. Thurn, CFHB. Berlin 1979, s. 458. – ZONARAS, J.: *Ioannis Zonaræ Epitome Historiarum libri XVIII*, Ex recensione Mauricii Pinderi, Tomus III., CSHB. Bonnæ 1897,

Pečenehom, ktorá trvala až do roku 1053, nedokázala tento proces zvrátiť, a tak bol byzantský cisár Konštantín IX. Monomachos (1042 – 1054) nútený uznať prítomnosť Pečenehov na byzantskom území. Dodatočne s nimi uzavrel spojeneckú zmluvu. Nakoniec však Pečenehovia vzhľadom na zhoršujúcu sa vnútropolitickú aj zahraničnú situáciu Byzantskej ríše od 70. rokov 11. storočia obnovili svoje nájazdy proti byzantskej provincii Trácii. Protiopatrenia Byzantíncov boli najprv veľmi slabé a nedostatočné, avšak po nástupe cisára Alexia I. Komnéna (1081 – 1118) na trón sa situácia začala pomaly meniť. Obe strany sa zaplietli do nového konfliktu, ktorý nakoniec skončil roku 1091 úplnou porážkou Pečenehov v známej bitke na úpätí tráckej hory Lebounion.² Byzantínci boli presvedčení, že v tejto bitke konečne porazili svojich bývalých spojencov a dlhoročných protivníkov³, avšak neskorší vývin ukázal, že nemali tak úplne pravdu, a že definitívnu porážku Pečenehov sa podarilo dosiahnuť až synovi a následníkovi Alexia I. Komnéna, Jánovi II. Komnénovi (1118 – 1143).

CIELE JÁNA II. KOMNÉNA ROKU 1118

S nástupom Jána II. Komnéna na byzantský trón sa na čele Byzantskej ríše ocitol nielen rozvážny a činorodý vládca, ale aj rovnako schopný vojvodca. Ján II. Komnénos už od prvých hodín svojej vlády verne nasledoval obecné rysy zahraničnej politiky, ktorú dovtedy viedol jeho otec.⁴ Mladý cisár si vždy vybral jednu záležitosť, ktorej sa potom dlhodobo osobne venoval a v ostatných smeroch viedol opatrnú zahraničnú politiku, aby nevyprovokoval súčasný boj na viacerých frontoch.⁵ „Dedičstvo“ Jána II. Komnéna po jeho otcovi bolo pomerne povzbudzujúce. Neustále vojny, ktoré Alexios I. Komnénos viedol od svojho nástupu na trón proti Normanom, Pečenehom a seldžuckým Turkom, mali za následok, že v čase, keď sa Ján II. Komnénos stal cisárom, Byzantínci už znovu kontrolovali celú východnú polovicu balkánskeho polostrova⁶ a v Malej Ázii, ktorú v dôsledku bitky pri Mantzikerte (1071) postupne takmer celú ovládli seldžuckí Turci, sa im znovu podarilo ovládnuť jej úrodnú a rovinatú západnú časť.⁷ Ján II. Komnénos pokračoval v bojových operáciách s konečným cieľom získať späť byzantské územia stratené po roku 1071 a tejto činnosti sa bez prestávky a neúnavne venoval počas celého obdobia svojho panovania.⁸

Predpokladom k úspešnému naplňaniu tohto náročného predsavzatia boli dve veci: Ján

s. 642. – STEPHENSON, P.: The Byzantine Frontier at the Lower Danube in the Late Tenth and Eleventh Centuries. In: *Frontiers in Question. Eurasian Borderlands, 700-1700*. Edited by Daniel Power and Naomi Standen. Houndmills 1999, s. 92. – ANGOLD, M.: *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία από το 1025 έως το 1204. Μία πολιτική ιστορία*. Atény 1997, s. 77. – DIACONU, P.: *Les Petchénègues au Bas-Danube*. Bucarest 1970, s. 58. – SPINEI, V.: *The great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*. Cluj-Napoca 2003, s. 133. Byzantská provincia (*théma*) Paradounavon, známa z byzantských písomných prameňov aj ako Paristrion, sa v 11. a 12. storočí rozkladala medzi dolným tokom Dunaja a pohorím Haimos (dnes Stará Planina v Bulharsku). Prehľadom organizácie obrany byzantskej hranice na dolnom Dunaji v priebehu 11. storočia sme sa podrobne zaoberali na inom mieste, pozri: MEŠKO, M.: Vývin obranného systému byzantskej ríše v 11. storočí – príklad témy Paradounavon. In: *Byzantinoslovaca*, (I), 2006, s. 128-143.

2 Priebeh tejto významnej bitky podrobne opisuje Anna Komnéna. KOMNENA, A.: *Alexias*, ed. D. R. Reinsch – A. Kambylis, Annae Comnenae Alexias, CFHB. Berlin 2001, s. 246-249.

3 KOMNENA, A.: *Alexias*, s. 248-249.

4 Hlavné rysy tejto politiky zosumarizoval sám cisár Alexios Komnénos v básnickom diele *Mousai*, o ktorom bádatelia tvrdia, že ho napísal ako istú formu politického testamentu pre svojho syna a nástupcu Jána II. Komnéna. Pozri: MAAS, P.: Die Musen des Kaisers Alexios I. *Byz. Zeitsch.*, 22, 1913, s. 348-369.

5 ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Το βυζαντινό κράτος*. Thessaloniki 2001, s. 211.

6 ANGOLD, M.: *Αυτοκρατορία*, s. 214-222. – ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Κράτος*, s. 205-207.

7 ANGOLD, M.: *Αυτοκρατορία*, s. 257-265.

8 Tamže, s. 298.

II. Komnénos potreboval stály prísun finančných prostriedkov na pokrytie vysokých vojenských výdavkov a zároveň musel mať k dispozícii dobre vycvičenú a bojaschopnú armádu.⁹ Našťastie, aj v tomto smere mu jeho otec uľahčil úlohu, pretože v dôsledku neustálych obranných bojov sa v priebehu jeho vlády postupne sformovala nová a dobre vycvičená byzantská armáda, schopná bojovať proti nomádom zo stepi, ako aj proti rytierom a ťažkej jazde z latinského Západu. Čo sa týka finančných prostriedkov, tie bolo možné získať jedine z daní pochádzajúcich zo zdanenia agrárnej produkcie obyvateľstva Byzantskej ríše. Je zrejme, že práve táto položka sa mohla stať potencionálnym zdrojom ťažkostí, keďže daňový systém mohol bez problémov fungovať len v tých oblastiach, ktoré boli viac-menej uchránené od nepriateľských vpádov, a tých bolo na začiatku 12. storočia veľmi málo. Jadro týchto území životne dôležitých na udržiavanie byzantského administratívneho aparátu a armády sa po roku 1071 presunulo z Malej Ázie na Balkán.¹⁰

Tento nesporný fakt celkom určite ovplyvňoval strategickú koncepciu Alexia Komnéna, ako aj jeho syna Jána II. Komnéna. Keďže na dobývanie stratených území bolo potrebné mať stály prísun financií, ako aj regrútov na náhradu strát z byzantských vojakov zložených z vojenských oddielov (tzv. *tagmát*), vyplývala z toho pre oboch cisárov povinnosť zabezpečiť prioritne ochranu území na Balkáne a až potom sa koncentrovať na boje so Seldžukmi v Malej Ázii. Počas prvých rokov vlády Jána II. Komnéna vyzerala v tomto smere situácia priaznivo. Zo severozápadu sa ochrana byzantských území na Balkáne zakladala na dohode s Uhorskom, ktorej osobitným výrazom bol aj sobáš Jána II. Komnéna s arpádovskou princeznou Piroškou (uhorská princezná po korunovácii prijala byzantské meno Irena).¹¹ Zo severu sa zdalo, že po porážke Kumánov (Kumáni plne kontrolovali pričiernomorské stepi po porážke Pečenehov v roku 1091) v rokoch 1094/1095 a 1113/1114 Alexiom I. Komnénom, takisto nehrozí žiadne bezprostredné nebezpečenstvo.¹² Zo západu, z normanskej južnej Itálie taktiež v tomto období nemohla vzniknúť žiadna významnejšia hrozba byzantským územiam na Balkáne, pretože až do nástupu Rogera II., synovca v Byzancii dobre známeho Róberta Guiscarda (1059 – 1085), normanský štát prekonával krátke obdobie relatívneho úpadku a vnútorných nepokojov.¹³

Za týchto okolností sa Ján II. Komnénos mohol hneď po svojom nástupe na trón v podstate nerušene venovať bojom proti seldžuckým Turkom, ktorí v dôsledku toho, že posledná byzantská vojenská výprava proti nim sa odohrala roku 1116, prevzali strategickú iniciatívu do svojich rúk a ich tlak na byzantské obranné línie sa každým rokom stupňoval.¹⁴ Nový byzantský cisár preto hneď zorganizoval proti Turkom dve vojenské výpravy, pričom prvá výprava v juhozápadných oblastiach Malej Ázie, trvajúca od jari do jesene 1119, viedla k dobytíu prístavu Laodikeia, a počas druhej (pravdepodobne nasledujúceho roku 1120) sa cisárovi podarilo dobyť dôležité mesto Sozopolis ležiace v údolí rieky Maiandros.¹⁵ Význam

9 BIRKENMEIER, J. W.: *The Development of the Comnenian Army*. Washington 1998 (nepublikovaná dizertačná práca), s. 47.

10 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 49.

11 ANGOLD, M.: *Αυτοκρατορία*, s. 299.

12 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 49. – CIGGAAR, K.: Flemish mercenaries in Byzantium, later history in an old Norse miracle. *Byzantion*. 51, 1981, s. 68-69.

13 ANGOLD, M.: *Αυτοκρατορία*, s. 300. – MATTHEW, D.: *The Norman Kingdom of Sicily*. Cambridge 1992, s. 20-21. – BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 218.

14 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 49.

15 CHONIATES, N.: *Nicetae Choniatae Historia*, recensuit J. A. van Dieten, CFHB. Berlin 1975, s. 12-13. Na mieste Sozopola sa dnes nachádza turecké mesto Uluborlu. BELKE, K. – MERSICH, N.: *Phrygien und Pisidien*. TIB, Band 7. Wien 1990, s. 387-388.

tohto mesta spočíval najmä v jeho geografickej polohe, pretože ležalo na križovatke ciest a kontrolovalo prístupy zo západných častí Malej Ázie na centrálnu náhornú plošinu, ovládanú seldžuckými Turkami.¹⁶ Dobytie Sozopola vytvorilo priaznivé predpoklady pre byzantský postup hlbšie do maloázijského vnútrozemia, avšak nakoniec Ján II. Komnénos nedostal príležitosť túto výhodu využiť. Zastihli ho totiž správy o tom, že po prestávke tridsiatich rokov sa na dolnom Dunaji zjavili Pečenehovia, a že „*plnou silou*“ vpadli do byzantskej Trácie.¹⁷ Vzhľadom na to, že ochrana byzantských provincií na Balkáne mala najvyššiu prioritu, Ján II. Komnénos okamžite ukončil boje proti Seldžukom a ponáhlal sa do Trácie, aby nomádsky vpád zastavil a ochránil ohrozené oblasti.¹⁸ Týmto sa schyľovalo k jednej mimoriadne krvavej a urputnej bitke, ktorú neskôr historici pomenovali bitka pri Beroé (dnes mesto Stara Zagora v Bulharsku).

PRAMENE HOVORIAČE O BITKE

Poslednú bitku Byzantíncov s Pečenehmi opisuje celkovo až šesť historických naračných prameňov. Prvé dva z nich predstavujú základné pramene pre poznanie dejín Byzantskej ríše v priebehu 12. storočia a sú to kroniky známych byzantských historikov Jána Kinnama a Nikéta Choniata. Za nimi nasledujú ďalšie dva pramene, takisto byzantského pôvodu, ktorých autormi boli Theodoros Skoutariotés¹⁹ a mních Efraim.²⁰ Tieto dva pramene sú neskoršie ako prvé dve kroniky a pochádzajú z 13. a 14. storočia²¹, a preto sa o nich nebudeme ďalej v našom krátkom prehľade samostatne zmieňovať. Piatym prameňom v poradí je rozprávanie biskupa Edessy (dnes mesto Urfa v juhovýchodnom Turecku) Basileia, ktoré sa do dnešných dní zachovalo v rámci kroniky Michala Sýrskeho.²² Posledný opis bitky sa nachádza v ságe *Heimskringla* z pera islandského historika druhej polovice 13. storočia Snorriho Sturlussona.²³

Historické dielo s názvom *Epitomé* (gr. zhrnutie, výťah) z pera byzantského historika Jána Kinnama sa skladá z celkovo siedmich kníh a opisuje udalosti z rokov 1118 až 1176, čiže udalosti, ktoré sa udiali počas panovania cisárov Jána II. Komnénos a jeho syna Manuéla I. Komnénos (1143 – 1180).²⁴ Ján Kinnamos sa narodil krátko po roku 1143.²⁵ Predpokladá sa, že jeho kariéra v službách cisárskeho dvora sa odohrávala počas druhej polovice vlády

16 Tamže, s. 12. – ANGOLD, M.: *Αυτοκρατορία*, s. 298.

17 KINNAMOS, J.: *Ioannis Cinnami Epitome. Rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, recensuit Augustus Meineke, CSHB. Bonnæ 1836, s. 7.

18 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 49.

19 SKOUTARIOTES, T.: *Synopsis chroniké*. Mesaioniké bibliothéké K. N. Sathas. Tom. VII. Benátky 1894.

20 EPHRÆMIUS, *Ephraemi monacho emmetron chronicon*, ex recognitione I. Bekkeri, CSHB. Bonnæ 1840.

21 ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Η τελευταία πατζινακική επιδρομή στο Βυζάντιο (1122/23). In: *Βυζαντινο-τουρκικά μελετήματα*. Ατény 1991, s. 139.

22 MICHAL SÝRSKY: *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antiochie (1169-1199)*, éditée pour la première fois et traduite en français par J.-B. Chabot. Tome I., Paris 1899, Tome III., Paris 1905.

23 Úryvok textu opisujúci bitku pri Beroé je preložený do anglického jazyka a nachádza sa v monografii od S. Blöndala (BLÖNDAL, S.: *The Varangians of Byzantium. An aspect of Byzantine military history*. Translated, revised and rewritten by Benedikt S. Benedikz. Cambridge-London-New York, Cambridge University Press 1978, s. 148-149), potom v štúdií od bádateľky K. Ciggaar (CIGGAAR, K.: Flemish, s. 53-55), ako aj v preklade do novogréčtiny v štúdií A.G.K. Savvidisa (ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επιδρομή*, s. 146-148). Pri písaní tejto štúdie sme prednostne používali verziu pochádzajúcu od S. Blöndala.

24 KRUMBACHER, K.: *Ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας*. Α', Β' τόμος. Ατény 1974, s. 564.

25 GRECU, V.: *Nicéas Choniatiés a-t-il connu l'histoire de Jean Cinnamos?*. *REB*, 7, 1949, s. 194.

Manuála I. Komnένα.²⁶ Ján Kinnamos svoje historické dielo pravdepodobne napísal medzi rokmi 1180 až 1183.²⁷ Z uvedených údajov je zrejmé, že historické udalosti, ktoré sa odohrali za vlády Jána II. Komnένα – a teda aj bitku pri Beroé – nemohol tento byzantský historik opisovať na základe vlastných životných skúseností.²⁸ Avšak vďaka svojej funkcii cisárskeho úradníka mal Ján Kinnamos prístup do cisárskych archívov, kde mohol dokumenty potrebné pre napísanie *Epitomé* bez problémov získať. Napriek tomu historici, ktorí sa podrobne zaoberali analýzou jeho diela, často konštatujú, že jeho štýl opisovania historických udalostí je stručný a lakonický, najmä v prvej knihe jeho kroniky.²⁹ Rovnako aj chronologické údaje, ktoré nám tento autor poskytuje, sú často nepresné. Navyše, okrem rozprávania o výpravách cisára Manuála I. Komnένα proti Uhorsku len zriedkavo popisuje výzbroj a výstroj vojakov byzantských oddielov.³⁰ Uvedené nedostatky charakterizujú aj text kroniky, ktorý sa priamo týka opisu bitky pri Beroé.

Kronika Nikéta Choniata s názvom *Historia* sa skladá z 21 kníh a časovo pokrýva obdobie byzantských dejín medzi rokmi 1118 až 1206.³¹ Podobne ako vyššie spomínaný Ján Kinnamos aj Nikétas Choniátés sa narodil vo frýzskom meste Chónai v západnej Malej Ázii³² až po smrti cisára Jána II. Komnένα, okolo roku 1150³³, či v súlade s názormi niektorých historikov až po roku 1160.³⁴ Svoju kariéru v rámci byzantského správneho aparátu začal mladý budúci historik ku koncu vlády cisára Manuála II. Komnένα.³⁵ Za cisára Izáka II. Angela (1185 – 1195) sa z neho stal *logothétés tón sekretón*.³⁶ Vďaka úspešnej úradníckej kariére patrili Nikétas Choniátés k elitnej vrstve obyvateľstva byzantského hlavného mesta. Zlomom v jeho úspešnej a bohatej kariére bol príchod IV. križiackej výpravy a dobytie Konštantínopola západnými rytiermi v apríli 1204. Nikétas Choniátés musel za dramatických okolností opustiť byzantskú metropolu a usídlil sa v Nikáii, kde zastával vysokú funkciu na dvore prvého cisára tzv. Nikájskeho cisárstva Theodora I. Laskarisa (1204 – 1222).³⁷ V Nikáii dokončil aj písanie svojho rozsiahleho historického diela.

Čo sa týka charakteristik Nikétovej *Histórie*, platia pre ňu takmer rovnaké závery ako pre dielo Jána Kinnama. Hoci je celé dielo napísané z rétorického hľadiska oveľa bohatším a kvetnatejším jazykom, udalosti z obdobia vlády Jána II. Komnένα sú v ňom opísané s obdobným nedostatkom detailov, akým sa vyznačuje predošlé Kinnamovo dielo.³⁸ Zarážajúca podobnosť oboch historických diel v tomto ohľade viedla mnohých historikov k záveru, že Nikétas Choniátés dobre kroniku Jána Kinnama poznal³⁹, a že ju použil ako základ svojho vlastného diela, najmä pri opisovaní panovania cisárov Jána II. Komnένα a Manu-

26 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 23.

27 KRUMBACHER, K.: *Λογοτεχνία*, s. 565. – GRECU, V.: *Choniátés*, s. 197.

28 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 23.

29 KRUMBACHER, K.: *Λογοτεχνία*, s. 565, 568.

30 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 27.

31 GRECU, V.: *Choniátés*, s. 197.

32 Dnes toto významné a slávne byzantské mesto už neexistuje, no jeho trosky sa nachádzajú asi 16 km na západ od tureckého mesta Denizli.

33 KRUMBACHER, K.: *Λογοτεχνία*, s. 569.

34 GRECU, V.: *Choniátés*, s. 197.

35 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 30.

36 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 31.

37 KRUMBACHER, K.: *Λογοτεχνία*, s. 570.

38 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 30.

39 GRECU, V.: *Choniátés*, s. 197.

éla I. Komnéna.⁴⁰ Avšak ak porovnáme obe kroniky, zistíme, že Choniatova *História* predsa len obsahuje väčšie množstvo detailných informácií ako dielo Jána Kinnama.⁴¹ Tento jav zrejme vychádza z faktu, že vyššia funkcia v rámci konštantínopolského cisárskeho dvora umožňovala Choniatovi oveľa ľahší prístup k rôznym dokumentom z cisárskeho archívu ako v úradníckej hierarchii nižšie postavenému Jánovi Kinnamovi. V tomto kontexte je dôležité, že aj opis bitky pri Beroé sa v *Historii* vyznačuje vyšším počtom detailných a zaujímavých informácií.

Tretím historickým prameňom v poradí, ktorý obsahuje opis bitky pri Beroé, je úryvok z textu kroniky biskupa Basileia z Edessy, ktorý sa zachoval v kronike jakobitského patriarchu Antiochie Michala Sýrskeho (1126 – 1199).⁴² Tento autor napísal kronikárske dielo opisujúce ľudské dejiny od stvorenia sveta až po dobu, v ktorej sám žil. Michal Sýrsky pri písaní svojho rozsiahleho kronikárskeho diela čerpal z veľkého množstva písomných prameňov.⁴³ Hlavným prameňom pri opisovaní udalostí odohrávajúcich sa počas panovania cisára Jána II. Komnéna mu bola kronika už spomínaného biskupa Basileia z Edessy, o ktorom je známe, že umrel vo veľmi pokročilom veku v roku 1172.⁴⁴ Keďže je tiež známe, že za biskupa severosýrskeho mesta Kaišoum (byzantský názov tohto mesta bol Kaésoun, dnes Keyşun v juhovýchodnom Turecku) bol vysvätený roku 1135⁴⁵, a že biskupom Edessy sa stal roku 1142⁴⁶, je celkom pravdepodobné, že žil aj v čase, keď sa bitka pri Beroé odohrala. Dokonca je možné, že Basileios ešte ako mladý klerik mohol na svojich cestách získať aj niektoré informácie pochádzajúce od priamych účastníkov bitky. Tento pomerne odvážny predpoklad podporuje aj komentár Michala Sýrskeho, ktorý vo svojej kronike uvádza, že opis udalostí, ktorý bude nasledovať, napísal „*biskup Basileios z Edessy, ktorý tam bol*“.⁴⁷ Táto poznámka Michala Sýrskeho pravdepodobne neznamena, že sa Basileios priamo nachádzal na bojisku, ale skôr že v rovnakej dobe prebýval v byzantskom hlavnom meste, a že sa zúčastnil osláv pri triumfálnom návrate Jána II. Komnéna z víťaznej vojnovnej výpravy.⁴⁸ Samotný charakter textu biskupa Basileia z Edessy zodpovedá tomuto výkladu, pretože obsahuje pomerne povrchný opis bitky, ktorý kontrastuje s bohatým opisom udalostí po samotnej bitke. Navyše, tieto udalosti sa neuvádzajú v diele Jána Kinnama či Nikéta Choniata.

Posledné svedectvo v súvislosti s bitkou pri Beroé sa nachádza v ságe *Heimskringla*, v ktorej sú opísané osudy a činy nórskeho kráľov, a to od legendami opradenej najstaršej minulosti až po dobu panovania nórskeho kráľa Magnusa Erikssona (do roku 1184).⁴⁹ Autorom ságy je islandský historik Snorri Sturluson a svoje dielo napísal niekedy v priebehu 20. rokov 13. storočia.⁵⁰ V jednej časti ságy sa vyskytuje aj opis zázraku spojeného s kráľom Ola-

40 Tamže, s. 200-201.

41 Tamže, s. 201.

42 MICHAL SÝRSKY: *Chronique*. Tome III, s. 206-207. Pozri tiež: CHALANDON, F.: *Les Commène. Etudes sur l'empire byzantin. Jean II Comnène (1143-1180) et Manuel I Comnène (1143-1180)*. Paris 1912, s. 49.

43 Pozri tabuľku: SÝRSKY, M.: *Chronique*. Tome I, s. XXV.

44 MICHAL SÝRSKY: *Chronique*. Tome I, s. XXV.

45 Tamže, s. XXXV.

46 MICHAL SÝRSKY: *Chronique*. Tome III, s. 207.

47 Tamže.

48 F. Chalandon tvrdí, že sa v tom čase nachádzal v európskej časti Byzantskej ríše. CHALANDON, F.: *Commène*, s. 49.

49 ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επιδρομή*, s. 146.

50 CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 49.

fom I. Svätým (1015 – 1030)⁵¹, ktorý sa vraj v podobe jazdca na bielom koni⁵² zjavil Varjagom⁵³ patriacim k osobnej strážii byzantského cisára⁵⁴ a v bitke proti pohanom (t. j. Pečenehom) im dopomohol k víťazstvu.

Jadro rozprávania o tomto zázraku je však staršie a jeho opis sa nachádza už v básni *Geisli* od Einara Skulasona, ktorá vznikla pri príležitosti vyhlásenia kráľa Olafa za svätého v roku 1153, čiže zhruba 30 rokov po bitke.⁵⁵ Ako inšpirácia poslúžilo Einarovi Skulasonovi rozprávanie o zázraku žoldnierom a dobrodruhom Eindriðim Mladým⁵⁶, ktorý mnohé roky slúžil vo Varjažskej garde a po ukončení služby sa v roku 1148 vrátil do Nórska.⁵⁷ Preto niektorí historici predpokladajú, že je veľmi pravdepodobné, že Eindriði Mladý slúžil vo Varjažskej garde práve počas vlády Jána II. Komnéna, ak nie ešte za jeho otca Alexia.⁵⁸ Týmto sa dostávame veľmi blízko k samotnej bitke, pretože Eindriði Mladý sa buď priamo zúčastnil bitky pri Beroé ako bojovník v radoch Varjagov, alebo tam boli niektorí z jeho druhov v zbrani a on zozbieral ich dojmy a opisy po ich návrate z výpravy.⁵⁹ Tento moment je veľmi dôležitý, pretože rozprávanie obsiahnuté v *Heimskringle*, hoci postúpilo isto určité zmeny, môže predstavovať jediný zápis očitého svedectva priamo z bojového poľa.

ÚTOČNÍCI: PEČENEHOVIA ALEBO KUMÁNI?

Na prvý pohľad sa táto otázka môže zdať nelogická, pretože až doteraz sme sa zmieňovali o poslednej bitke Pečenehov proti Byzantíncom. Avšak na základe svedectiev písomných prameňov, ktoré sme si práve predstavili, nie je odpoveď na túto otázku taká jednoduchá. Byzantskí autori Ján Kinnamos a Nikétas Choniátés sa v súlade s tradičným archaizujúcim úzusom bežným pre byzantskú literárnu tvorbu zmieňujú o útočníkoch ako o „Skýtoch“⁶⁰, a iba na konci úryvku sa z diela Nikétasa Choniátésa dozvedáme, že po bitke pri Beroé cisár Ján II. Komnénos ustanovil zvláštny „pečenežský“ sviatok, aby sa tak každoročne oslavovalo toto veľké víťazstvo byzantských zbraní.⁶¹ Basileios z Edessy píše, že protivníkmi Byzantíncov boli Kumáni.⁶² Snorri Sturluson opisuje boj Varjagov s etnikom s tajomne znejúcim názvom „Blökumenn“⁶³, ktorý pravdepodobne vznikol zlúčením pôvodne dvoch staronór-

51 Tento nórsky kráľ zahynul v bitke pri Stiklestad (Stiklastadir) 29. júla 1030. Postupne sa z neho stal nielen patrón kupcov a obchodníkov, ale aj ochranca nórskej kráľovskej dynastie a všetkých Škandinávcov slúžiacich vo Varjažskej garde. МЕЛЬНИКОВА, Е. А.: Культ св. Олава в Новгороде и Константинополе. ВВ, 56 (81), 1995, s. 93-98.

52 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 149: „The noble-looking man who rides a white horse in front of their ranks.”

53 K histórii a významu pomenovania *Væringjar* pre Škandinávcov, ktorí sa dostali do Ruska pozri: BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 4 ff.

54 K histórii a vývinu Varjažskej gardy pozri: BENEDIKT, B.: The evolution of the Varangian regiment in the Byzantine army. *Byz. Zeitsch.*, 62, 1969, s. 20-24.

55 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 150. – CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 50.

56 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 150.

57 CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 52.

58 Tamže, s. 53.

59 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 150.

60 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 7, 8, 9. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 13, 14, 15, 16. K používaniu a významu pojmu „Skýthai“ u byzantských historikov 11. storočia pozri: MALAMUT, E.: L'image Byzantine des Petsché-négues. *Byz. Zeitsch.*, 88, 1995, s. 117.

61 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 16. – CHALANDON, F.: *Commène*, s. 51.

62 MICHAL SYRSKY: *Chronique*. Tome III, s. 206.

63 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148.

ských etnonymov „Blaker“ a „Kumaner“ (Vlachovia a Kumáni).⁶⁴ V každom prípade si uvedené svedectvá odporujú, takže aj niektorí bádatelia začali presadzovať názor, že namiesto Pečenehov zaútočili na byzantské územie Kumáni.⁶⁵

Tento názor zdanlivo podporuje aj svedectvo byzantskej princeznej Anny Komnény, dcéry cisára Alexia I. Komnena, ktorá vo svojom diele *Alexias* píše o úplnom zničení Pečenehov v bitke pri Lebouniu.⁶⁶ Ich miesto na širých stepiach na sever od Dunaja zaujali ich vzdialení etnickí príbuzní Kumáni, ktorí Byzantíncom v boji proti Pečenehov veľmi ochotne pomáhali. Pečenehovia, čo bitku prežili, boli buď zaradení do služby v byzantskej armáde⁶⁷, alebo sa museli podriaďiť novým pánom pričiernomorských stepí. O pár rokov neskôr potom Kumáni sami pokračovali v tradičnej nomádskej politike, keď najprv v rokoch 1094/1095 a potom 1113/1114⁶⁸ zaútočili na byzantské územie na Balkáne. Alexios I. Komnénos síce kumánsky nájazd úspešne odrazil, avšak nadvláda Kumánov nad územím severne od Dunaja tým ani v najmenšom neutrpela. Rovnaká situácia trvala aj po nástupe Jána II. Komnena na trón v roku 1118. Z tohto dôvodu v ponímaní uvedených historikov útočníci na začiatku vlády nového cisára nemohli byť Pečenehovia, ale Kumáni.

Napriek uvedeným argumentom je takmer isté, že útočníkmi boli Pečenehovia. Na stepiach ich síce v úlohe hegemónov vystriedali Kumáni, ale ani ich pozícia nebola neotrasiteľná. Kyjevské veľkoknieža Vladimír Monomach (1113 – 1125) totiž zareagovalo na novú vlnu kumánskych útokov organizovaním celej série odvetných vojnových výprav, ktoré sa odohrávali v rokoch 1103, 1109, 1111, pričom najdôležitejšou bola výprava v roku 1116.⁶⁹ V ich dôsledku sa výrazne oslabil kumánska moc v niektorých pohraničných oblastiach, a Kumáni z nich museli dočasne ustúpiť (napríklad na hornom toku rieky Donec).⁷⁰ V tejto situácii sa Pečenehovia, ktorí už takmer tridsať rokov žili pod nadvládou Kumánov, vzbúрили.⁷¹ Kumáni však ešte stále mali dostatok síl, aby túto vzburu dokázali potlačiť, a tak vzbúrení Pečenehovia hľadali útočisko u kniežaťa Vladimíra Monomacha. Kyjevské veľkoknieža Pečenehov prijalo, usadilo ich na území Kyjevskej Rusi a zaradilo ich do služby vo svojom vojsku ako pomocné oddiely. Roku 1121 ich však Vladimír Monomach zo svojich služieb náhle prepustil a prikázal im opustiť ruské územie. Pečenehovia zamierili na juh, a tak sa stalo, že ich šľuky sa zjavili na severnej byzantskej hranici.⁷²

Na určenie širších príčin pečenežského vpádu je potrebné pristaviť sa pri motívoch kyjevského veľkoknieža Vladimíra Monomacha, ktoré vyústili do vyhostenia Pečenehov. Podľa správ ruských písomných prameňov veľkoknieža prepustilo Pečenehov zo svojich služieb, pretože ich prítomnosť na husto osídlenom ruskom území viedla k neustálym potýčkam s miestnym roľníckym obyvateľstvom a spôsobovala vnútorné nepokoje v rámci celého štá-

64 CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 67.

65 ANGOLD, M.: *Аυτοκρατορία*, s. 153. – SOUSTAL, P.: *Thrakien (Thrakē, Rhodopē und Haimimontos)*. TIB, Band 6. Wien 1999, s. 204.

66 KOMNENA, A.: *Alexias*, s. 249.

67 MALAMUT, E.: *Image*, s. 142. – ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Византия и Печенеги. *ЖМНП*, 164, 1872, s. 287. – ТАРКОВА-ЗАЙМОВА, V.: Quelques particularités dans l'organisation militaire des régions du Bas-Danube et la politique byzantine aux XIe et XIIe siècles. In: *Byzance et les Balkans à partir du VIe siècle. Les mouvements ethniques et les états*. London, Variorum Reprints 1979, s. 673. – ANGOLD, M.: *Аυτοκρατορία*, s. 221.

68 MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, I*. Berlin 1958, s. 91. – CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 66.

69 MARTIN, J.: *Medieval Russia 980-1584*. Cambridge 1995, s. 53. – ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 367.

70 MARTIN, J.: *Russia*, s. 53.

71 ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 367.

72 ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 367.

tu.⁷³ Okrem toho, Vladimír Monomach mohol mať aj iný motív. Zdá sa, že okolo roku 1116 došlo k roztržke medzi ním a byzantským cisárom Alexiom I. Komnénom ohľadne kontroly nad mestami v strategicky dôležitej oblasti dolného Dunaja. Z opisu obsiahnutom v kronike *Russkaja pervaja letopis* nie je jasné, čo sa presne odohralo, avšak je isté, že obe sporné strany po určitom čase dospeli k uzmiereniu, ktoré spečatil sobáš vnučky kyjevského veľkokniežata Dobrodeje s jedným zo synov budúceho cisára Jána II. Komnéna Alexiom.⁷⁴ Napriek tomu vzniká dojem, že Vladimír Monomach vyhostením Pečenehov nielen chcel zbaviť svoje kniežatstvo usadlému spôsobu života málo prispôsobivých nomádov, ale že o ich úmysle zaútočiť na Byzantskú ríšu vedel vopred. Byzantíncov napriek tomu zámerne nevaroval, pretože útok Pečenehov mu umožňoval dosiahnuť oslabenie byzantských pozícií na dolnom Dunaji bez toho, aby on sám musel riskovať otvorený vojenský konflikt.⁷⁵

Pokiaľ ide o príčiny, ktoré donútili Pečenehov k ich poslednému útoku na Byzantskú ríšu, niektorí historici uvádzajú, že ich hlavným motívom bola snaha pomstiť sa za drvivú porážku pri Lebouniu v roku 1091.⁷⁶ Domnievame sa, že operovanie s takýmto vágnym pojmom ako je pomsta, nie je na tomto mieste potrebné a nemá žiadne opodstatnenie. Skôr je pravdepodobné, že Pečenehovia, ktorí sa už v pričiernomorskej stepi z dôvodu nadvlády Kumánov nemohli usídlieť (pokiaľ len znovu nechceli akceptovať podriadené postavenie v rámci ich kmeňového zväzu)⁷⁷, hľadali novú vlasť na území Byzantskej ríše. Tento predpoklad podporuje aj zmienka byzantského historika Jána Kinnama, že na výprave proti Byzancii ich sprevádzali aj ich ženy a deti, a že sa ho teda zúčastnil celý národ bez rozdielu.⁷⁸ Vzhľadom na to pečenežský útok nepredstavoval iba akýsi lúpežný či pomstou motivovaný nájazd, ale iba prirodzenú snahu Pečenehov o zaistenie si vlastnej nezávislosti.

GEOGRAFICKÝ RÁMEC BITKY

Uviedli sme vyššie, že vzhľadom na vzrastajúci význam balkánskych provincií Byzantskej ríše sa pre cisárov Alexia I. Komnéna a Jána II. Komnéna ich účinná obrana pred nepriateľskými vpádmi stala prioritou najvyššieho významu. V čase nástupu Jána II. Komnéna na trón vymedzoval severnú hranicu Byzantskej ríše Dunaj. Dolný tok tejto európskej rieky bol v stredoveku splavný po celej dĺžke⁷⁹ a na viacerých miestach ho dokonca bolo možné aj prebrodiť⁸⁰, takže Dunaj nepredstavoval neprekonateľnú prekážku pre útočníkov prichádzajúcich zo severu. Po prekonaní toku Dunaja sa možní útočníci ocitli na dlhej a úzkej podunajskej planine. Jej hlavnou charakteristickou vlastnosťou, dôležitou z vojenského hľadiska, bol fakt, že vďaka svojej otvorenosti a neexistencii prirodzených prekážok, bola táto pláni-

73 Tamže.

74 BOLENSKI, D.: *Six Byzantine portraits*. Oxford 1988, s. 110-111. – BAPZOΣ, K.: *H γενεαλογία των Κομνηνών*. Τόμος Α. Thessaloniki 1984, s. 343.

75 ANGOLD, M.: *Αυτοκρατορία*, s. 298.

76 ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επιδρομή*, s. 141.

77 ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 367.

78 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8.

79 KODER, J.: *Το Βυζάντιο ως χάρος. Εισαγωγή στην Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μεσογείου στη Βυζαντινή Εποχή*. Μτφρ. Διονύσιος Χ. Σταθακόπουλος. Thessaloniki 2005, s. 28.

80 Dunaj bolo možné prebrodiť oproti dnešnej lokalite Dervent v Dobrudži. CONDURACHI, E. – BARNEA, I. – DIACONU, P.: *Nouvelles recherches sur le limes byzantin du Bas-Danube aux Xe et XIe siècles*. In: XIIIth International Congress of Byzantine Studies, Oxford 5-10 September 1966. Oxford 1967, s. 190. – DIACONU, P.: Păcuilul lui Soare – Vicina. *Βυζαντινά*, 8, 1976, s. 416.

na ideálna na manévrovanie veľkých bojových oddielov, a tým pádom favorizovala útočníkov a znevýhodňovala obrancov.

Na juh od podunajskej planiny sa rozprestiera pohorie Haimos (najvyššia nadmorská výška až 2 376 m), známe v byzantských písomných prameňoch ako „Zygos“.⁸¹ Charakteristickou črtou tohto pohoria je, že jeho severné svahy pomerne plynule prechádzajú do podunajskej planiny, pričom z južnej strany sú výškové rozdiely omnoho výraznejšie a svahy majú strmší sklon.⁸² Na juh od hlavného hrebeňa sa nachádza bočný a nižší hrebeň nazývaný Sárnena Gora (najvyšší vrchol vo výške 1 236 m.n.m.), ktorý oddeľuje údolie horného toku rieky Tundža od hornotráckej nížiny (Gornotrakijska nizina).⁸³ Z vojenského hľadiska tak ani Haimos nepredstavoval vážnejšiu prekážku pre potencionálnych útočníkov, pretože sa v jeho hrebeni otvárajú mnohé priesmyky⁸⁴, v byzantských prameňoch označované ako „kleisourai“.⁸⁵ Najvýznamnejším priesmykom v západnej časti pohoria bol v stredoveku priesmyk Šipka (alebo Šipčenski prohod, 1 326 m.n.m.), vo východnej zase priesmyk Riški prohod (najvyšší bod iba 416 m.n.m.), známy Byzantíncom pod pomenovaním „Sidéra“.⁸⁶

Mesto Beroé⁸⁷ ležalo na južnej strane pohoria Haimos. Prechádzala cezeň významná cesta, ktorá v byzantskom období spájala mestá Novae a Nikopolis na sever s mestom Mosynopolis ležiacim na juh od pohoria Rodopy. Táto komunikácia viedla priesmykom Šipka do údolia rieky Tundža (dnešné Kazanláško pole s priemernou nadmorskou výškou okolo 300 m. n. m.), ktoré vďaka svojej polohe predstavovalo dôležitú cestnú križovatku. Okrem spomínanej cesty ňou totiž viedla aj cesta spájajúca Sardiku (dnes Sofia) s prístavmi Mesembria (Nesebăr) a Anchialos (Pomorje) na brehu Čierneho mora.⁸⁸ Z údolia Tundže potom cesta od Dunaja stúpala a prekonávala hrebeň pohoria Sárnena Gora ďalším priesmykom (dnes Zmejovski prohod s nadmorskou výškou 465 m. n. m.), až nakoniec dospela k mestu Beroé.⁸⁹

Pri podrobnejšom skúmaní písomných prameňov opisujúcich bitku, zistíme, že neobsahujú žiadnu významnejšiu zmienku o smerovaní pečenežského útoku a polohe pečenežského tábora. Nikétas Choniátas a Ján Kinnamos iba zhodne lakonicky konštatujú, že Pečenehovia prekročili Dunaj a vpadli na byzantské územie.⁹⁰ Napriek tomu sa v uvedených prameňoch vyskytujú indície, ktoré umožňujú určité hypotetické úvahy. Prvú indíciu predstavuje informácia Jána Kinnama, ktorý píše, že cisár sa na čele byzantského vojska vybral Pečenehom oproti, avšak z dôvodu príchodu zimy musel výpravu prerušiť a prezimovať v meste Beroé.⁹¹ To znamená, že Pečenehovia museli prekročiť Haimos a následne sa utáboriť niekde na sever od tohto mesta. Logicky sa nám núka predpoklad, že nomádi použi-

81 Tento názov napríklad používajú Michal Attaleiatés a Anna Komnénéa. Pozri: ATTALEIATÉS, M.: *Historia*, s. 37. – KOMNÉNA, A.: *Alexias*, s. 286-287.

82 KODER, J.: *Βυζάντιο*, s. 28.

83 SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 54.

84 Tamže, s. 279. V prípade, že byzantskí cisári mali k dispozícii dostatočné množstvo vojska, bola obrana týchto priesmykov pomerne jednoduchá a efektívna. HALDON, J.: *Byzantium at War. 600-1453*. London 2002, s. 11.

85 ATTALEIATÉS, M.: *Historia*, s. 37.

86 BEŠEVILIEV, B.: Die byzantinische Heerstrasse Adrianopel-Verigava. In.: BEŠEVILIEV, B.: *Bulgarisch-byzantinische Aufsätze*. London, Variorum Reprints 1978, s. 127. – SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 141, 143, 441.

87 SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 203-205.

88 Tamže, s. 324.

89 Tamže.

90 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 7. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 13.

91 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 7.

li najvýznamnejší priesmyk v tejto časti pohoria – čiže už spomínaný priesmyk Šipka. Čo sa týka samotnej polohy pečenežského tábora, sa nachádza v rozprávaní Snorriho Sturlusona. Snorri Sturluson píše, že nomádi sa utáborili v oblasti zvanej „Pézínavellir“, čo v preklade znamená „Pečenežské pláne“.⁹² V súčasnej dobe prevláda názor, že toto pomenovanie sa vzťahuje na rovinu ležiacu na sever od Dunaja na území dnešného Rumunska (Cîmpia Româna).⁹³ Tento predpoklad však neberie do úvahy svedectvo oboch byzantských kronikárov, ktorí síce stručne, avšak jasne konštatujú, že Pečenehovia prekročili Dunaj a vpadli na byzantské územie plieniac Tráciu. „Pečenežské pláne“ sa teda museli nachádzať nielen južne od Dunaja, ale aj na juh od pohoria Haimos.

Ako vhodná lokalita na umiestnenie záhadných „pečenežských plání“ – a tým aj pečenežského tábora – sa javí práve vyššie spomínané Kazanlaško pole. Údolie rieky Tundže leží priamo na ceste spájajúcej priesmyk Šipka, ktorý Pečenehovia pravdepodobne použili pri svojom prechode do Trácie s mestom Beroé, kde sa zase v snahe čeliť pečenežskému nájazdu utáborilo byzantské vojsko. Oblasť údolia rieky Tundže pritom z geografického hľadiska tvorí uzavretý, od hornotráckej nížiny hrebeňom pohoria Sárnena Gora oddelený celok. Táto oblasť je počas vegetačného obdobia bohatá aj na vegetáciu a vodu a vyznačuje sa príjemným podnebiem⁹⁴, čo tiež isto nomádi pri výbere trvalého táboriska z hľadiska zabezpečenia krmiva pre početné kone a iné domáce zvieratá museli brať do úvahy.⁹⁵ Z vojenského hľadiska je táto relatívna izolácia od ostatných častí Trácie celkom výhodná, keďže Pečenehovia isto očakávali, že ich vpád skôr či neskôr vyprovokuje Byzantíncov k protiútok.

Čo sa týka umiestnenia byzantského tábora, ten sa podľa informácií Jána Kinnama a Nikéta Choniata nachádzal v tesnej blízkosti mesta Beroé.⁹⁶ V prípade, že by náš predpoklad o polohe pečenežského tábora bol pravdivý, môžeme predpokladať, že byzantský tábor ležal niekde na sever od mesta, na ceste, ktorá viedla na sever cez Zmejovski prohod do údolia rieky Tundža. Vzdialenosť medzi táborami oboch protivníkov by v tomto prípade bola približne 15 až 20 km, čo plne zodpovedá odporúčaniam byzantských vojenských príručiek, v ktorých sa uvádza, že veliteľ vojska by nemal táboriť od nepriateľských síl vo vzdialenosti menšej alebo väčšej ako je jeden deň pochodu.⁹⁷ Ján II. Komnénos sa nimi zrejme tiež riadil pri výbere tábora, kde hodlal prezimovať s celým svojím vojskom, a táto skutočnosť tiež podporuje náš predpoklad, že sa Pečenehovia po prekročení Dunaja a hrebeňa Haimosu utáborili niekde uprostred údolia rieky Tundža.

ČASOVÝ RÁMEC BITKY

Otázku, kedy sa bitka presne odohrala, sa historikom nepodarilo doteraz uspokojivo vy-

92 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148: „Now when he came to Pézínavellir“. K prekladu „Pézínavellir“ = pečenežské pláne pozri: CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 51, 53. – МЕЛЬНИКОВА, Е. А.: *Культ*, s. 102.

93 CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 61. Tamže pozri aj ďalšiu odbornú literatúru k tejto otázke.

94 Najnižšia ročná priemerná teplota je tu v januári (1 °C) a najvyššia v júli (23,6 °C). SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 57.

95 Závislosť nomádov od vhodných pasienkov a jej vplyv na trasu ich presunov je veľmi výstižne opísaná v štúdií známeho odborníka na dejiny Strednej Ázie D. Sinora, pozri: SINOR, D.: *Horse and pasture in Inner Asian History*. In: *Inner Asia and its Contacts with Medieval Europe*. Variorum reprints, Londýn 1977, s. 182.

96 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 7. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14.

97 DENNIS, G. T.: *Three Military Treatises*. Text, Translation, and Notes by George T. Dennis. Tres tractatus byzantini de re militari, CFHB, volumen XXV. Washington 1985, s. 189. Tiež: HALDON, J.: *The organization and support of an expeditionary force: manpower and logistics in the Middle Byzantine period*. In: *Byzantium at war (9th–12th c.)*. Athens 1997, s. 122.

riešif. Dôvodom sú opäť protichodné a neúplné časové údaje obsiahnuté navyše iba v dvoch nami uvádzaných dochovaných historických prameňov. Prvý časový údaj sa nachádza v kronike Michala Sýrskeho, ktorý po rozprávaní udalostí odohrávajúcich sa počas roku 1433 (t. j. 1123) uvádza opis bitky od Basileia z Edessy slovami: „V ten istý rok Ján, cisár Grékov, bojoval proti kmeňu Kumánov.“⁹⁸ Spolahlivejším sa preto javí údaj Nikéta Choniata, ktorý uvádza, že Pečenehovia prekročili Dunaj „v piatom roku jeho (t. j. cisára Jána II. Komnéna) vlády“.⁹⁹ Problém však v tomto prípade predstavuje spôsob, akým byzantský kronikár počítal roky od začiatku vlády Jána II. Komnéna. Rátal Nikétas Choniatés roky panovania tohto cisára odo dňa jeho oficiálneho nastúpenia na trón, alebo od začiatku roka, v ktorom sa Ján II. Komnénos ujal vlády?¹⁰⁰ V prvom prípade by Pečenehovia prekračovali Dunaj okolo 15. augusta 1122 a v druhom takmer o jeden rok skôr, čiže po 1. septembri 1121.

Rozdiel medzi ponúkanými možnosťami datovania je teda značný, a tak názor rôznych bádateľov zodpovedá možnosti, ktorú si vyberú ako pravdepodobnejšiu. Datovanie prekročenia Dunaja Pečenehmi do roku 1122 je zdanlivo logickejšie, pretože lepšie zodpovedá údaju Michala Sýrskeho o tom, že bitka Byzantíncov proti Pečenehom sa odohrala roku 1123. Medzi bádateľov uznávajúcich toto datovanie patria V. N. Zlatarski¹⁰¹, A. G. K. Savvidés¹⁰² a M. Angold.¹⁰³ Druhá skupina bádateľov však zastáva názor, že bitka sa odohrala už o rok skôr, teda roku 1122.¹⁰⁴ Ich názor istotne vychádza z článku O. Kurtza, ktorý sa otázkami ohľadne chronológie vlády Jána II. Komnéna podrobne zaoberal, a v prospech navrhovaného datovania uviedol sériu závažných argumentov.¹⁰⁵ Ostatní historici buď ako dátum vybojovania bitky pri Beroe udávajú úplne nevyhovujúci rok 1121¹⁰⁶, alebo sa problému s jej datovaním vyhýbajú tým, že oba roky uvádzajú naraz (1121/1122) a nechávajú na čitateľovi, aby si vybral.

V tejto štúdii budeme nasledovať názor O. Kurtza, podľa ktorého Pečenehovia prekročili Dunaj koncom leta 1121 (t. j. po 1. septembri 1121). Ján II. Komnénos sa vtedy nachádzal na vojenskej výprave proti seldžuckým Turkom v Malej Ázii. Po prijatí správ o pečenežskom vpáde sa isto snažil čo najrýchlejšie sa presunúť do ohrozenej oblasti, avšak uzavretie príméria s Turkami, ako aj samotný presun, zaberali toľko času, že do Trácie dorazil až tesne pred príchodom zimy. Zimné počasie znemožnilo všetky bojové operácie, a tak musel byzantský cisár čakať na príchod jari roku 1122, počas ktorej malo dôjsť k rozhodujúcemu stretnutiu.

98 MICHAL SÝRSKY: *Chronique*. Tome III, s. 206: „la même année, Jean, empereur des Grecs, fit la guerre au peuple des Comans“. Editori kroniky opravujú tento dátum na rok 1121. Tamže, s. 206, poznámka 4.

99 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 13.

100 KURTZ, O.: *Unedierte texte aus der Zeit des Kaisers Johannes Komnenos*. *Byz. Zeitsch.*, 16, 1907, s. 86.

101 ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 367.

102 ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επιδρομή*, s. 140-142.

103 ANGOLD, M.: *Αυτοκρατορία*, s. 298.

104 CHALANDON, F.: *Comnène*, s. 49. – MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica*, s. 88. – OSTROGORSKY, G.: *Geschichte des Byzantinischen Staates*. München 1963, s. 312. – ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*. Τόμος Γ', Μέρος πρώτο. Thessaloniki 1999, s. 48. – ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Κράτος*, s. 211. – BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148. – PRITSAK, O.: The Pečenegs. A case of social and economic transformation. In.: *Studies in Medieval Eurasian History*. London :Variorum Reprints 1981, s. 25. – MALAMUT, E.: *Image*, s. 143. – SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 93. – ZÁSTĚROVÁ, B. a kol.: *Dějiny Byzance*. Praha: Academia 1996, s. 256. – HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Οι τελευταίοι βυζαντινοί στρατοί 1118-1461 μ.Χ.* Atény 1996, s. 3, 33.

105 KURTZ, O.: *Zeit*, s. 86.

106 CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 59, 62.

SITUÁCIA NA JAR ROKU 1122

Rok 1121, ako aj zima na prelome rokov 1121 a 1122, boli pre Pečenehov pomerne úspešným obdobím. Nomádi prekročili bez významnejšieho odporu Dunaj, vpadli na byzantské územie a po určitej dobe sa utáborili v úrodnom údolí rieky Tundže južne od pohoria Hamimos. Potom vďaka lúpežným nájazdom do širokého okolia získali bohatú korisť v podobe rôznych cenností, ale najmä zásob potravín, ktoré boli potrebné na blížiaci sa začiatok zimy. Počas celého tohto obdobia bola byzantská reakcia veľmi slabá, pretože byzantský cisár Ján II. Komnénos sa nachádzal ďaleko v Malej Ázii, viazaný v bojoch proti Seldžukom. Ani jeho náhly príchod do ohrozenej oblasti spočiatku neznamenal výraznejší nárast byzantskej aktivity, pretože zimné nepriaznivé počasie odsúdilo Pečenehov aj Byzantíncov k nečinnosti. Bolo potrebné vyčkať do príchodu jari.

V tejto situácii však Ján II. Komnénos nehodlal zotrvať v pasívnom čakaní. Neodcestoval naspäť do Konštantínopola, aby tam strávil zimu, ale naopak zostal v Beroé so svojimi jednotkami, ktoré chcel čo najlepšie vycvičiť a pripraviť na nevyhnutnú bitku.¹⁰⁷ Zároveň vstúpil do rokovania s predákmi Pečenehov s cieľom vnieť do ich radov rozkol a prilákať čo najviac z nich do svojich služieb.¹⁰⁸ V súlade s najlepšimi tradíciami byzantskej diplomacie ich pravidelne obdarovával drahocennými – zlatom vyšívanými rúchami, striebornými tepanými čašami a pokúšal sa ich ohurovať usporadúvaním bohatých hostín.¹⁰⁹ Táto taktika zaznamenala čiastočný úspech, keď niektorí z pečenežských náčelníkov skutočne prešli do byzantských služieb.¹¹⁰ S ostatnými náčelníkmi Pečenehov Ján II. Komnénos uzavrel mierovú zmluvu v snahe ukrývať vlastné ofenzívne zámery do posledného možného okamžiku. Dokonca existujú indície o tom, že nomádom povolil slobodný pohyb na území Byzantskej ríše, vrátane vlastného tábora a byzantského hlavného mesta.¹¹¹ Týmto spôsobom mali Pečenehovia nadobudnúť pocit falošného bezpečia, zatiaľ čo Byzantínci postupne dosiahli vysoký stupeň pripravenosti a pohotovosti.

BOJOVÁ TAKTIKA, PLÁNY A SILA PROTIVNÍKOV

Z opisov priebehu bitky obsahnutých v historických prameňoch vzniká dojem, že Ján II. Komnénos si ako skúsený vojenský veliteľ postup proti Pečenehom detailne naplánoval, a že v priebehu bitky podľa tohto svojho vopred pripraveného plánu aj postupoval. Určite veľmi dobre poznal vojnovú taktiku Pečenehov a poznal aj ich najväčšiu výhodu, ktorá spočívala v účinnej a intenzívnej strelbe jazdeckých lukostrelcov, ako aj v ich vysokej pohyblivosti, výnimočnej schopnosti manévrovať a obchvatmi prekvapivo útočiť na krídla a tyl nepriateľ-

107 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 7. – CHALANDON, F.: *Comnène*, s. 49.

108 Tamže, s. 7. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14. – CHALANDON, F.: *Comnène*, s. 49.

109 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14. – ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επιδρομή*, s. 141. – CHALANDON, F.: *Comnène*, s. 49.

110 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14. Neskorší osud týchto Pečenehov, ako aj členov ich rodín, nie sú známe. Predpoklad, že by v bitke pri Beroé bojovali po boku Byzantíncov, je nereálny. Možnože práve o nich sa zmieňuje Basileios z Edessy, keď uvádza, že Pečenehovia dostali od cisára povolenie na cestovanie na území Byzantskej ríše, vrátane Konštantínopola. Pozri poznámku nižšie.

111 MICHAL SÝRSKY: *Chronique*. Tome III, s. 207: „*Quand ces Comans vinrent contre Constantinople, l'empereur Jean usa se ruse; il fit [la paix] avec eux. (...) ils se furent mélangés et furent entrés dans les villes, même à Constantinople et dans le camp de l'empereur*“. Byzantínci zatkli všetkých Pečenehov v deň bitky pri Beroé. Tamže: „*Le jour même où ils furent pris, l'empereur allait avec ses troupes à leur camp*“. – CHALANDON, F.: *Comnène*, s. 50.

skej bojovej zostavy. Nomádski jazdeckí lukostrelci boli síce väčšinou iba ľahko ozbrojení, avšak ľahkosť ich výstroje, vysoký stupeň ich jazdeckého umenia, ako aj rýchlosť ich koní im dávala možnosť vyhnúť sa útokom menej pohyblivého nepriateľa, boj kedykoľvek prerušiť a veľmi rýchlo ustúpiť.¹¹² V prípade potreby bol ich veľmi obľúbenou taktikou predstieraný ústup, ktorý sa po chvíli zmenil na prudký protiútok spojený s útokom zo zálohy. Pokiaľ Byzantínci dokázali Pečenehom vďaka morfológii terénu, alebo iným faktorom obmedziť túto ich pohyblivosť a vnútiť boj zblízka – v ktorom sa prejavovala prevaha byzantskej ochrannej výzbroje a ťažších útočných zbraní – výsledkom býval zvyčajne útek a porážka nomádov.¹¹³ V boji zblízka proti disciplinovanejším a kompaktným formáciám byzantskej jazdy a pešiakov nedokázala Pečenehom pomôcť ani ďalšia výhoda, ktorú väčšinou mávali – a to ich veľká početná prevaha.

Aby teda Ján II. Komnénos dokázal eliminovať opísané výhody pečenežského spôsobu boja, pravdepodobne si zaumienil, že prekvapivým úderom zaútočí na pečenežský tábor.¹¹⁴ Pečenehovia by boli tým pádom nútení prejsť do statickej obrany, čím by bola výrazne zredukovaná ich prvá výhoda v boji – vysoká pohyblivosť. Taktiež bolo nutné, aby útok začal v takej dobe, kedy by zhoršená viditeľnosť nedovoľovala Pečenehom účinne využiť ich jazdeckých lukostrelcov. Do úvahy prichádzal čas krátko pred svitaním, alebo tesne pred západom slnka. Predpokladáme, že Ján II. Komnénos sa rozhodol pre útok skoro ráno.¹¹⁵ To však znamenalo, že presun byzantského vojska do útočných pozícií, vzdialených od byzantského tábora najmenej 15 km, sa musel realizovať v priebehu noci.¹¹⁶ Pre takýto nočný pochod bolo potrebné počítať s tým, že vojsko bude schopné túto vzdialenosť prekonať najskôr za päť či šesť hodín.¹¹⁷ Útok za úsvitu však prinášal aj ďalšiu výhodu, ktorá by znemožnila Pečenehom účinne nasadiť ich lukostrelcov, ak by sa totiž Byzantínci približovali k pečenežskému táboru od východu, vychádzajúce slnko by obrancov tábora oslepovalo. Takto postavený základný bojový plán mohol, v prípade úspešnej realizácie, prispieť k výraznému zníženiu strát v radoch byzantského vojska a zároveň Byzantíncom dopomôcť k istému víťazstvu. Zároveň však závislosť tohto plánu od dosiahnutia momentu prekvapenia jeho hladkú realizáciu nesmierne sťažovala. Veľa napríklad záviselo od toho, či sa v priebehu noci pred útokom podarí byzantským vojakom v tichosti zaujať východiskové pozície, čo bola úloha veľmi náročná nielen podľa štandardu stredovekých, ale aj moderných armád. Netreba tiež zabúdať aj na to, že byzantskí vojaci by do útoku nastupovali unavení z pochodovania a z nedostatku spánku po prebdenej noci.

Čo sa týka sily vojsk Byzantíncov a Pečenehov vyššie opísané historické pramene nám, okrem pár ojedinelých zmienok, neposkytujú žiadne konkrétne údaje. Prvá zmienka sa nachádza v básni *Geisli* (súčasť ságy *Heimskringla*), kde sa hovorí, že „štyri a pol stovky Nó-

112 PRITSAK, O.: *Pečenegs*, s. 19.

113 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 128.

114 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14.

115 Naša hypotéza závisí od výkladu gréckeho slova „*κνεφαίως*“, použitého na opísanie dennej doby Nikétom Choniatom. Pozri: CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14. Toto slovo totiž označuje dennú dobu na prechode tmy a svetla, teda pri východe aj pri západe Slnka. Logickejší sa nám zdá predpoklad, že prekvapivý útok byzantského vojska sa mal odohrať tesne pred svitaním.

116 To isté odporúča byzantským generálom aj vojenská príručka od cisára Nikéfora II. Fokasa známa pod konvenčne stanoveným latinským pomenovaním *De velitatione* z druhej polovice 10. storočia, pozri: DENNIS, G. T.: *Military*, s. 170.

117 Vzdialenosť 16 (byzantských) míľ, čiže asi 24 km, dokázal oddiel pešieho vojska prekonať pochodom v trvaní 7 až 8 hodín, pričom priemerná rýchlosť pochodu bola 3 až 4 km za hodinu. McGEER, E.: *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*. Dumbarton Oaks 1995, s. 341.

rov, ktorí sa odvážili nakrmiť havranov, získalo veľkú slávu”.¹¹⁸ Výraz „štyri a pol stovky Nórov” pritom podľa severského rátania nezodpovedá počtu 450, ale až 540 Škandinávov.¹¹⁹ Tento číselný údaj dobre zodpovedá byzantskej praxi, podľa ktorej jedno *tagma* cisárskej osobnej stráže malo približne 250 mužov.¹²⁰ To znamená, že Ján II. Komnénos mal so sebou na výprave proti Pečenehom dve *tagmata* patriace k Varjažskej garde, v ktorej zvyčajne Dáni, Švédi a Nóri slúžievali, keď vstúpili do služieb byzantského cisára. Počet vojakov zvyšnej časti byzantského vojska je obtiažne určiť. *Tagmata* patriace k centrálnemu cisárskemu vojsku, ktoré bývali rozmiestnené v tesnej blízkosti Konštantínopola, zvyčajne nemávali viac ako 2 000 mužov.¹²¹ Tieto jednotky byzantskej jazdy síce neboli veľmi početné, ale v prípade nepriateľského útoku boli okamžite k dispozícii a mohli byť vyslané do ktorejkoľvek časti ríše.

Vzhľadom na to, že Ján II. Komnénos mal málo času na presun z Malej Ázie do Trácie, je viac ako pravdepodobné, že jeho *tagmata* pozostávali iba z Varjažskej gardy a spomenutých *tagmat* centrálného cisárskeho vojska. V priebehu bitky sa ešte spomína aj *tagma* Frankov a Flámov, čiže Normanov a Flámov v byzantských službách.¹²² Ich počet zrejme nepresahoval 400 až 500 mužov.¹²³ Celkovo teda v zostave vojska Jána II. Komnéna mohlo byť okolo 3 000 jazdcov. Je však potrebné vziať do úvahy, že počas stredoveku jazdu takmer vždy sprevádzali aj pešiáci, a to spravidla v pomere 2:1, resp. 3:1. Každopádne vždy počtom jazdecké oddiely výrazne prevyšovali.¹²⁴ Pri predpokladanom pomere jazdy a pechoty 2:1 by vojsko zhromaždené Jánom II. Komnénom na výpravu proti Pečenehom mohlo mať okolo 10 000 mužov. Čo sa týka pomeru jednotlivých druhov v radoch pešieho vojska, v Byzantskej ríši bolo obvyklé, že tisícka pešiakov sa skladala z 500 kopijníkov, 300 lukostrelcov a 200 ľahko-odencov.¹²⁵ Existujúce písomné pramene taktiež mlčia o konkrétnej bojovej zostave byzantského vojska a neuvádzajú ani mená veliteľov jednotlivých oddielov (resp. veliteľov pravého a ľavého krídla), okrem veliteľa Varjažskej gardy, na ktorej čele stál Þórir Helsingr.¹²⁶ Ján II. Komnénos ako vrchný veliteľ všetkých byzantských jednotiek určite velil hlavným silám, čo znamenalo, že pred bitkou zaujal postavenie v strede bojovej formácie.

Opis zázračnej pomoci sv. Olafa v ságe *Heimskringla* obsahuje ešte jeden údaj, vďaka ktorému sa môžeme pokúsiť odhadnúť veľkosť pečenežského vojska. Text ságy tvrdí, že poha-

118 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 152: „four and half hundred Norsemen, who dared to feed the ravens, won great renown“.

119 V starej nórčine predstavovala číslovka sto (*hundrað*) počet 120. CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 54.

120 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 156.

121 HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Στρατοί*, s. 11.

122 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148. A. P. Každan v nedávnej štúdii presvedčivo ukázal, že pod v Byzantskej ríši rozšíreným pomenovaním „Φράγγοι/Κέλτοι“, skrývajú najmä Normani. KAZHDAN, A. P.: Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century. In: *The Crusades from the Perspective of the Byzantium and the Muslim World*. Edited by Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh. Washington D.C., Dumbarton Oaks 2001, s. 90-91. Preto budeme ďalej používať označenie Normani, tam kde sa v prameňoch vyskytuje pomenovanie Frankovia.

123 Početnosť 400 – 500 mužov bola bežným priemerom v oddieloch normanských a iných žoldnierov prichádzajúcich do Byzancie z latinského Západu. Pozri: HALDON, J.: *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*. London 1999, s. 104, ako aj CHEYNET, J.-C.: Le rôle des Occidentaux dans l'armée byzantine avant la Première Croisade. In: *Byzanz und das Abendland im 10. und 11. Jahrhundert*. Herausgegeben von Evangelos Konstantinou. Wien 1997, s. 117 a CHEYNET, J.-C.: Les effectifs de l'armée byzantine au Xe-XIIe s. In: *Cahiers de la civilisation médiévale*. 1995, s. 323-324, tam aj súvisiaca literatúra. Počas konzultácií nám tento svoj názor obaja uvedení autori opakovane potvrdili.

124 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 155.

125 HALDON, J.: *War*, s. 49.

126 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 149.

nia (teda Pečenehovia) mali na bojisku prevahu 60:1.¹²⁷ Tento údaj sa zdá byť nadsadený, ale ak ho aplikujeme iba na počet Varjagov v radoch byzantského vojska, výsledné číslo je pomerne reálne. V prípade, že ich *tagmata* mali dovedna 540 mužov, pečenežské vojsko by potom mohlo mať spolu 32 400 mužov, čo by približne zodpovedalo zvyčajnému deleniu nomádskych vojsk na oddiely po 10 000 bojovníkov, známe pod názvom *tümen*.¹²⁸ V kontexte iných údajov, ktoré nám poskytujú byzantské písomné pramene o Pečenehoch v priebehu 11. storočia, vyznieva aj tento odhad pomerne skromne. V roku 1046/1047 na územie Byzantskej ríše vpadlo obrovské vojsko 800 000 Pečenehov¹²⁹ a roku 1087 vraj ich celkový počet pri jednom nájazde dosiahol 80 000 bojovníkov.¹³⁰ Hoci nedávna analýza masového prechodu Pečenehov cez Dunaj v rokoch 1046/1047 odhaduje, že celková veľkosť nomádskeho vojska bola asi len 100 000 mužov¹³¹, a roku 1087 pravdepodobne útočila len polovica z uvedeného počtu¹³² aj tak je nepomer medzi týmito upravenými údajmi a našim odhadom stále výrazný. Tu však treba pripomenúť skutočnosť, že kým v roku 1046/1047 Pečenehovia vpadli na územie Byzantskej ríše plnou silou, v roku 1121/1122 útočiaci nomádi predstavovali už iba zvyšok kedysi mocného etnika. Napriek tomu Pečenehovia predstavovali reálnu hrozbu byzantským územiám na Balkáne. Byzantínci si nemohli dovoliť ich vpád ignorovať, čo veľmi jasne vyplýva napríklad už zo spomenutej skutočnosti, že sa Ján II. Komnénos osobne zaoberal organizovaním obrany a v dôsledku toho prerušil všetky ofenzívne akcie zamerané proti Seldžukom.

PRIEBEH BITKY

V súlade s predpokladaným bojovým plánom vyrazilo byzantské vojsko z tábora pri meste Beroé a nočným pochodom po trase Beroé – Zmejovski prohod – Kazanlaško pole prekonalo takmer celú vzdialenosť, ktorá ho delila od pečenežského tábora. Pravdepodobne sa cestou kvôli stúpaniu pri prekonávaní hrebeňa pohoria Šárnena Gora zdržalo, a navyše asi jeho presun neušiel pozornosti Pečenehov, pretože podľa svedectva písomných prameňov¹³³ obe vojská začali boj síce na úsvite,¹³⁴ ale došlo k nemu skôr ako Byzantínci dorazili do blízkosti pečenežského tábora. Pečenehovia teda už byzantské vojsko očakávali a kládli jeho postupu rozhodný odpor.¹³⁵ Neustále napádali lukostreľbou postupujúcich byzantských vojakov, pričom salvy šípov sprevádzali hlasným bojovým pokrikom.¹³⁶ Byzantské vojsko postupovalo vpred v tesnej pochodovej formácii. Cisár spolu so svojou telesnou strážou plnili úlohu pohyblivej zálohy, ktorá posilňovala úseky byzantskej formácie najviac ohrozené ná-

127 Tamže: „*The odds were no less than sixty heathen to every Christian.*“

128 PRITSAK, O.: *Pečenegs*, s. 21.

129 SKYLITZES, J.: *Synopsis historiôn*, ed. I. Thurn, Ioannis Scylitzæ Synopsis historiarum, CFHB. Berlin 1979, s. 458.

130 KOMNENA, A.: *Alexias*, s. 203.

131 MALAMUT, E.: *Image*, s. 119.

132 Uvedený predpoklad podrobnejšie rozvádzame v pripravovanej dizertačnej práci, zaoberajúcej sa priebehom vojny Byzancie proti Pečenehom v rokoch 1083 až 1091.

133 Opis tejto úvodnej časti sa nachádza iba v kronikách Jána Kinnama a Nikéta Choniata, Snorri Sturluson a Basileios z Edessy sa o nej nezmieňujú.

134 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14.

135 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14.

136 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14.

porom kočovníkov.¹³⁷ V tejto úvodnej fáze boja zásah pečenežským šípom spôsobil cisárovi Jánovi II. Komnénovi menšie zranenie na nohe.¹³⁸

Tu treba zdôrazniť, že v tejto chvíli sa ukázalo pevné odhodlanie cisára vysporiadať sa s Pečenehmi, ktorý hoci videl, že sa jeho pôvodný plán nepodarí zrealizovať, nevydal rozkaz na ústup, ale naďalej poháňal svojich vojakov smerom na pečenežský tábor. Tento rozhodný postoj byzantského cisára sa odráža aj v tvrdení Nikéta Choniata, podľa ktorého „*boli Rimania (Byzantínci) po začatí boja odhodlaní zvíťaziť, alebo padnúť*“.¹³⁹ Nakoniec sa byzantským oddielom podarilo preniknúť až do bezprostrednej blízkosti pečenežského tábora, a tak sa prvá fáza bitky skončila bez toho, aby bolo rozhodnuté o jej výsledku. Ján Kinnamos síce píše, „*že Skýti boli na hlavu porazení*“¹⁴⁰, ale v tomto prípade možno iba nesprávne pochopil predstieraný ústup časti pečenežského vojska, ktorým sa nomádi snažili Byzantíncov vylákať k prenasledovaniu a uvoľneniu ich tesnej bojovej formácie.

Počas druhej fázy bitky sa boje odohrávali v priestore okolo pečenežského tábora. Pečenežský tábor bol postavený v tvare veľkého kruhu, ktorý obkolesovala hradba zostavená z veľkých štvorkolesových drevených vozov.¹⁴¹ Tieto vozy¹⁴² Pečenehovia pred bitkou dôkladne prikryli surovými kravskými a volskými kožami, aby nebolo také ľahké ich podpáliť.¹⁴³ Na korbách vozov ako na ochodzi hradieb stáli obrancovia tábora¹⁴⁴, ktorí podobne ako ich spolubojovníci na koňoch neustále vypúšťali strely proti byzantskej bojovej formácii. Na niektorých miestach boli vozy rozostavené tak, aby medzi nimi vznikli šikmé priechody¹⁴⁵, ktorými sa Pečenehovia v prípade potreby mohli stiahnuť a na chvíľu si za drevenou vozovou hradbou vydýchnuť, aby potom vzápätí znovu a s novými silami zaútočili na Byzantíncov.¹⁴⁶ Obranné opatrenia dopĺňala hlboká priekopa¹⁴⁷, ktorá obkolesovala vozovú hradbu a tiež aj akési drevené veže, vztýčené na niektorých väčších vozoch.¹⁴⁸ V tábore sa okrem ranených nachádzali aj ženy a deti¹⁴⁹, ako aj pravdepodobne všetok dobytok nomádov spolu s ich náhradnými koňmi, ktoré vždy nasledovali nomádov počas presunu do no-

137 Tamže, s. 14-15.

138 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8. – CHALANDON, F.: *Comnène*, s. 50.

139 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 14. – KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8.

140 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8.

141 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 15. – BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148: „*they arranged these wains side by side round the outside of their camp*.”

142 Na týchto dvoj- až štvorkolesových vozoch nomádi cestovali po stepi; slúžili im hlavne ako obydlia. Mnohé boli také rozmerné, že na ich korbe mohli stáť okružle stany *ger*, mylne mnohokrát označované ako *jurty*. ПУЛЕТ-НЕБА, С. А.: Печенеги, Торки и Половцы в южнорусских степях. *MIA*, 62, 1958, s. 203. Podrobnejšie o stanoch *ger* pozri: KARASULAS, A.: *Mounted Archers of the Steppe 600 BC-AD 1300*. London 2004, s. 16-17. Podrobný popis podobných vozov a aj stanov na nich je možné nájsť v diele arabského geografa a cestovateľa Ibn-Battúta, ktorý v polovici 14. storočia navštívil chanát Zlatú Hordu: „*Les habitants de cette contrée les appellent 'arabaks, et ce sont des chariots dont chacun est pourvu de quatre grandes roues. Il y en a qui sont trainés par deux chevaux, ou même d'avantage; des bœufs et des chameaux les traînent également, selon la pesanteur ou la légèreté du char. (...) On place sur le chariot une espèce de pavillon, fait de baguettes de bois liées ensemble avec des minces lanières de cuir. Cette sorte de tente est très légère, elle est recouverte de feutre ou de drap, et il y a des fenêtres grillés (...) Ceux de ces chariots qui portent les bagages, les provisions de route et les magasins de vivres sont recouverts d'un pavillon pareil, fermant par une serrure.*“ IBN BATTÚTA, *Voyages, II, de la Mecque aux steppes russes et à l'Inde*. Paris 1997, s. 205-206.

143 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8.

144 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 15.

145 Tamže.

146 Tamže.

147 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148: „*and dug a great ditch around them*“.

148 Tamže: „*great wains with castellations on top*“.

149 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8.

vých sídiel.¹⁵⁰ Bitka sa tak v podstate zmenila zo zrážky dvoch nepriateľských vojsk na obliehanie dobre opevneného pečenežského tábora.¹⁵¹

Cisár Ján II. Komnénos si veľmi rýchlo uvedomil, že takto solídne vybudovaná obranná pozícia veľmi znižovala možnosť ľahkého a rýchleho víťazstva Byzantíncov nad Pečenehmi. Opakované útoky byzantských vojakov nomádi úspešne odrážali, a ani sústredený útok, do ktorého čela postavil elitné *tagma* Normanov a Flámov, nedokázal pečenežskú vozovú hradbu prekonať.¹⁵² Výsledkom týchto opakovaných útokov bol iba neúnosný nárast strát v radoch byzantského vojska.¹⁵³ Nanešťastie opis prameňov tejto druhej fázy bitky nie je príliš detailný, a tak nie je možné zistiť, ako dlho vlastne táto fáza boja trvala¹⁵⁴ a aké veľké straty boli na byzantskej, ako aj pečenežskej strane. Je však zrejme, že v tejto chvíli bitka dospela do patovej situácie, a že ani jeden z protivníkov nedokázal rozhodnúť boj v svoj prospech.

Podľa indícií, ktoré vyplývajú z formulácie používanej Jánom Kinnamom a Nikétom Choniatom pri opisovaní tejto kritickkej fázy bitky, začala z dôvodu vysokých strát dovedy vysoká bojová morálka disciplinovane bojujúcich byzantských vojakov nebezpečne kolísať.¹⁵⁵ Snorri Storluson (resp. Einar Skulason), ktorý ako Nebyzantíнец nemal žiadny dôvod šetriť dobrú povesť cisára Jána II. Komnénu a jeho armády, otvorene píše, že cisár sa veľmi rozhneval, keď videl, že jeho vojaci nie sú schopní dosiahnuť rozhodujúci úspech.¹⁵⁶ Velitelia byzantských oddielov, ktorí tento cisárov hnev vnímali ako nespravodlivé osočovanie, sa vraj urazili, a odporučili cisárovi, aby teda do boja vyslal aj svoju elitnú osobnú stráž pozostávajúcu z Varjagov.¹⁵⁷ Podľa toho môžeme usúdiť, že Varjagovia stáli okolo cisára ako záloha a „únavného“ obliehania pečenežského tábora sa priamo nezúčastňovali. Cisára Jána II. Komnénu sa vraj odpoveď jeho veliteľov osobne dotkla, takže im nahnevane odsekol v tom zmysle, že si nemôže dovoliť, aby v tejto bitke obetoval aj svojich najlepších a najcennejších vojakov.¹⁵⁸ Je potrebné poznamenať, že hoci Snorri Storluson na tomto mieste svojho diela zrejme veľmi preháňa, aby čo najviac zdôraznil udatnosť a význam Varjagov, jeho opis veľmi živo vykresluje vzájomnú animozitu medzi oddielmi rozdielneho etnického pôvodu v rámci byzantského vojska vystupujúcu v dôsledku ťažkostí momentálne na povrch, ako aj náladu, aká asi v tejto fáze pravdepodobne vládla medzi radovými vojakmi.

V tejto krízovej situácii Ján II. Komnénos začal konať typicky byzantským spôsobom; pred zrakmi všetkých svojich dôstojníkov a vojakov sa cisár začal vrúcne modliť k ikone Panny Márie, tradičnej ochrankyni byzantských cisárov.¹⁵⁹ Po ukončení svojej modlitby od-

150 Porovnaj: DENNIS, G. T. – GAMILLSCHEG, E.: *Das Strategikon des Maurikios*. Einführung, Edition und Indices von George T. Dennis. Mauricii Strategicon, CFHB, volumen XVII. Wien 1981, s. 362.

151 CHALANDON, F.: *Commène*, s. 50. Byzantskými historikmi opísaná bojová taktika nomádov veľmi pripomína neskorší spôsob boja husitských bojovníkov, ktorí tiež za pomoci vozovej hradby opakovane a s úspechom čelili ťažkej rytierskej jazde nemeckých križiakov.

152 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148: „*the King send forward Franks and Flemings, and they rode forward against the heathen and fought with them, but the same thing happened; many of them were killed, and the rest fled as best they could.*“

153 KINNAMOS, J.: *Épitome*, s. 8. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 15.

154 Okrem pomerne fantasticky znejúceho údaja od Basileia z Edessy, ktorý tvrdí, že bitka okolo pečenežského tábora trvala niekoľko dní. SÝRSKY, M.: *Chronique*. Tome III, s. 207. – CHALANDON, F.: *Commène*, s. 50.

155 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 15.

156 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 148-149: „*At this the King of the Greeks was very angry with his soldiers.*“

157 Tamže, s. 149: „*they answered him, that he should make use of his wineskins, the Varangians.*“

158 Tamže: „*The King replied that he would not waste his treasures by sending few men, however brave, against so great a force.*“

159 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 15. – CHALANDON, F.: *Commène*, s. 50.

poručil veliteľovi Varjažskej gardy Þórirovi Helsingrovi, aby sa jeho muži tiež začali modliť a prosili o víťazstvo u svojho patróna sv. Olafa.¹⁶⁰ Potom po krátkej príprave, napriek zraneniu na nohe, Ján II. Komnénos vedúc za sebou aj obe čerstvé *tagmata* Varjagov odkráčal do prostred najväčšej bojovej vravy.¹⁶¹ Je zrejmé, že táto ukážka cisárovej osobnej odvahy spojená s atmosférou náboženského vytrženia nemohla nezanechať hlboký dojem na dôstojníkov a vojakov byzantského vojska. Byzantskí vojaci sa po tomto cisárovom čine okamžite vzchopili a ich morálka sa obnovila, takže nasledujúci byzantský útok, ktorého útočný hrot tvorili Varjagovia, v krátkom čase prelomil líniu pečenežských obrancov. Zároveň sa týmto útokom začala posledná, tretia fáza bitky.

Domnievame sa, že cisárov čin nebol motivovaný iba snahou obnoviť kolíšucu morálku byzantských vojakov, ale aj logickým rozhodnutím, ku ktorému dospel na základe triezveho a vecného odhadu situácie. Varjagovia boli totiž vďaka svojej obrannej výstroji, pozostávajúcej z krúžkovej košeľe siahajúcej do výšky kolien, kvalitným oceľovým prilbám a faktu, že väčšinu ich tela zakrývali veľké mandľovité štíty¹⁶², určite veľmi odolní voči salvám pečenežských šípov, ktoré si dovtedy vyberali krvavú daň medzi ľahšie vystrojenými byzantskými pešákmi. Taktiež aj ich hlavná zbraň – veľká obojručná sekera – im umožňovala veľmi účinne sa vysporiadať s drevenou vozovou hradbou pečenežského tábora, a otvoriť tak cestu pre ostatných byzantských vojakov.¹⁶³ Presne to sa zakrátko podarilo Varjagom uskučniť a preniknutím za vozovú hradbu uštedrili obrane kočovníkov rozhodujúci úder.¹⁶⁴

Čoskoro na to sa bitka skončila. Víťazní byzantskí vojaci dôkladne vyplienili pečenežský tábor, ktorý sa zároveň stal dejiskom hromadného zabíjania porazených nomádov.¹⁶⁵ Pečenehov, ktorým sa podarilo tomuto osudu vyhnúť, Byzantínci zajali, a dokonca aj tí Pečenehovia, ktorým sa podarilo zachrániť sa útekem sa neskôr na miesto bitky vrátili a vzdali sa cisárovi.¹⁶⁶ Ján II. Komnénos zaradil všetkých bojaschopných mužov do služby v byzantskom vojsku ako „spojencov“.¹⁶⁷ Zvyšní Pečenehovia boli buď usídlení do pustých oblastí pozdĺž západných hraníc Byzantskej ríše¹⁶⁸, alebo – čo sa v byzantských písomných prameňoch zamlčalo – ich víťazní vojaci neskôr v Konštantínopole predali do otroctva.¹⁶⁹ Obrovskú byzantskú radosť a uvoľnenie po tomto veľkom víťazstve veľmi dobre dokumentuje skutočnosť, že Ján II. Komnénos po triumfálnom návrate do Konštantínopola zaviedol sviatok,

160 BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 149: „*The King (Ján II. Komnénos) answered: Make a vow to the blessed Olaf the King, for your support and victory.*“ (*En konung svarar: Heitid þér á inn Helga Ólaf konung yðarn til fulltings ok sigrs yðr*). – МЕЛЬНИКОВА, Е. А.: *Культ*, s. 102.

161 V podaní byzantského historika Jána Kinnama, cisár Ján II. Komnénos chcel osobne viesť Varjagov do boja, ale jeho dôstojníci mu v tom zabránili. KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8. Snorri Sturluson píše, že na čele Škandinávcov v čase posledného útoku bol ich veliteľ Þórir Helsingr a s ním aj sv. Olaf, nie však byzantský cisár. BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 149. Jediný text, ktorý podporuje predpoklad, že Ján II. Komnénos osobne viedol oddiely byzantského vojska do rozhodujúceho útoku, je opis Nikéta Choniata. CHONIATES, N.: *Historia*, s. 15. – ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Ιστορία*, s. 98.

162 BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 153.

163 V podstate tak predstavovali „oceľovú údernú päť“ byzantskej armády. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 153.

164 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 16. – CHALANDON, F.: *Commène*, s. 50.

165 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 16.

166 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 16. – KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8. – CHALANDON, F.: *Commène*, s. 50.

167 KINNAMOS, J.: *Epitome*, s. 8. – CHONIATES, N.: *Historia*, s. 16.

168 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 16.

169 MICHAL SÝRSKY: *Chronique*. Tome III, s. 207: „*ils s' emparèrent (...) d' un grand nombre d' hommes qu'ils amenèrent comme esclaves à Constantinople.*“ – CHALANDON, F.: *Commène*, s. 50.

ktorý sa v byzantskom hlavnom meste každoročne slávil ešte aj v časoch Nikéta Choniata, čiže na konci 12. storočia.¹⁷⁰

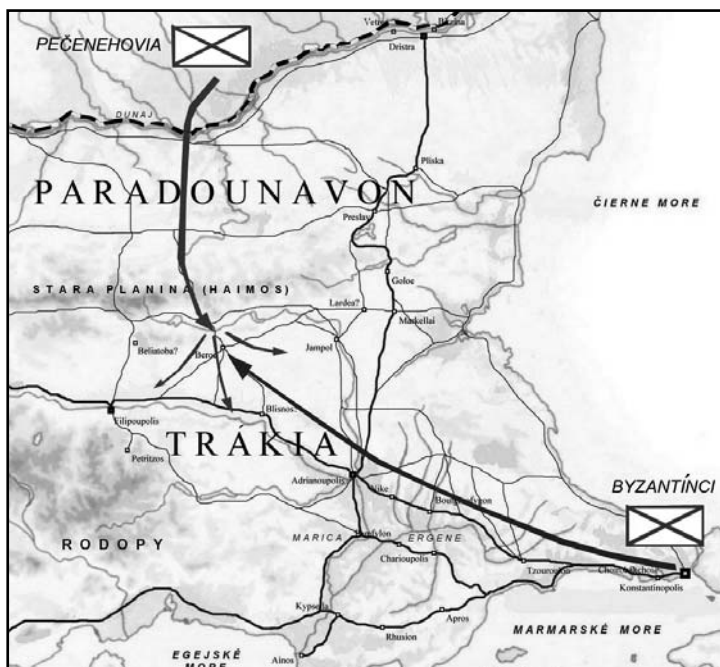
Víťazstvom v bitke pri Beroé roku 1122 Byzantínci znovu raz triumfovali. Úspech byzantských zbraní priniesol definitívne riešenie „skýtskeho“ problému, ktorý pre Byzantskú ríšu znamenal desaťročia tvrdých a nákladných bojov o kontrolu nad severným Balkánom a strategického priestoru dolného toku Dunaja. Jedinými vážnymi protivníkmi Byzantíncov po roku 1122 v tejto oblasti zostávali už len Kumáni, ale tí svoje útoky koncentrovali proti Kyjevskej Rusi, takže na severných byzantských hraniciach nastalo relatívne dlhotrvajúce obdobie pokoja. Súčasne víťazstvo v bitke pri Beroé predstavuje veľavravný dôkaz úspešnej obnovy vojenskej sily Byzantskej ríše po období porážok a vážnych vnútorných kríz, ktoré vyvrcholilo v priebehu rokov nasledujúcich po bitke pri Mantzikerte (dnes Malazgirt pri jazere Van v Turecku) v roku 1071.

Ján II. Komnénos bol dôstojným nástupcom svojho otca. Bitka pri Beroé predstavovala jedno z jeho prvých veľkých vojenských víťazstiev, hoci sa neodohrávala podľa pôvodne stanoveného bojového plánu. Cisár však ani v kritických okamžikoch bitky nestratil hlavu, ale, naopak, chladnokrvne, rozhodne a cieľavedome konal, čo nakoniec významne prispelo ku konečnému byzantskému víťazstvu. Týmto víťazstvom zároveň dosiahol aj strategický cieľ celej vojenskej výpravy, ktorým bola ochrana území predstavujúcich zdroj príjmov do byzantskej štátnej pokladnice nevyhnutných pre fungovanie správneho aparátu ríše a byzantskej armády. Vďaka zabezpečeniu severnej balkánskej hranice sa mohol Ján II. Komnénos vrátiť k svojmu hlavnému cieľu, čiže k znovudobývaniu Malej Ázie a obnovovaniu územia Byzantskej ríše v jeho pôvodných hraniciach spreď roka 1071. Otázka, do akej miery sa mu tento zámer darilo uskutočňovať, je už predmetom inej diskusie.

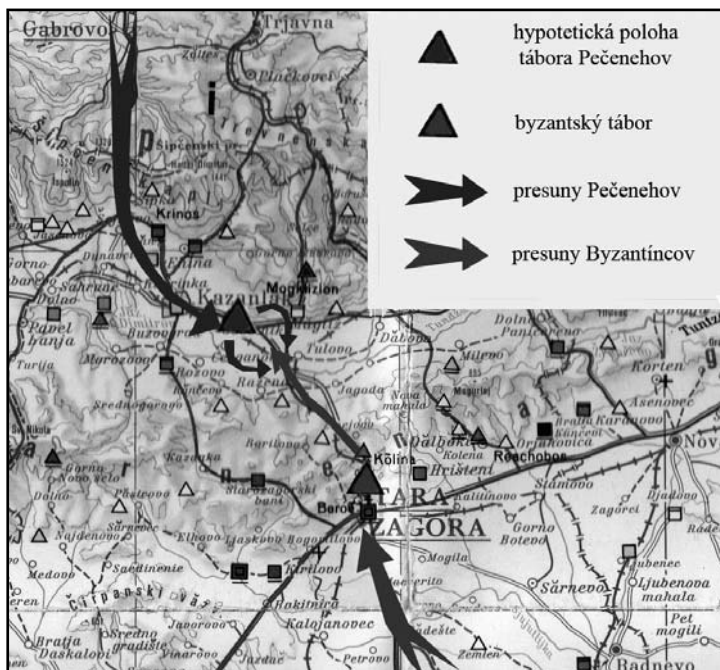
Z hľadiska dejín nomádskeho národa Pečenehov, signalizuje bitka pri Beroé v roku 1122 zánik kedysi mocného národa, ktorý od konca 9. storočia zohrával v dejinách strednej a východnej Európy veľmi dôležitú úlohu. Pečenehovia stratili svoju nezávislosť a slobodu a ich zvyšky buď naďalej prežívali u Kumánov, alebo slúžili ako vojenské pomocné jednotky v Byzantskej ríši, Uhorsku a na Kyjevskej Rusi, kde sa postupne asimilovali. Ich dlhá cesta zo stredoázijských stepí sa síce v údolí rieky Tundže definitívne skončila, ale rozsah ich bývalej moci a slávy dodnes naznačujú mnohé miestne názvy roztrúsené po celej strednej a východnej Európe.

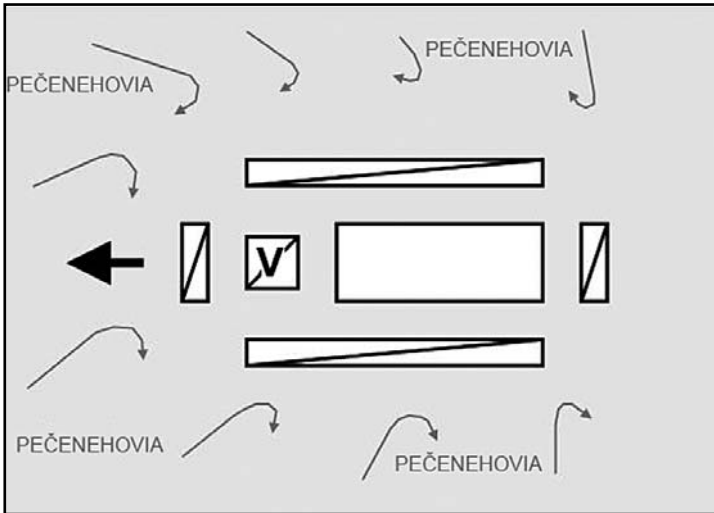
170 CHONIATES, N.: *Historia*, s. 16. – CHALANDON, F.: *Comnène*, s. 51.

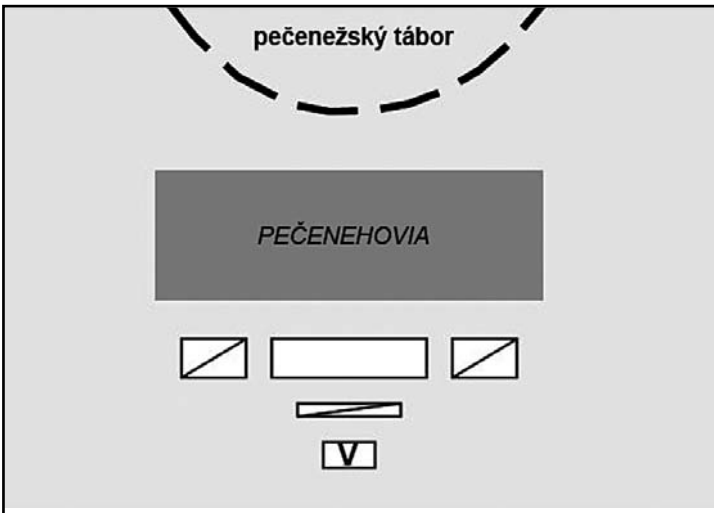
Mapa Balkánu, situácia v rokoch 1121/1122

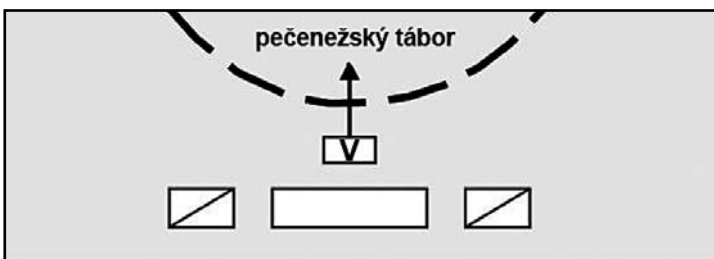
Mapa blízkeho okolia mesta Beroé, pohyby oboch protivníkov pred bitkou

Prvá fáza bitky
(schematické zobrazenie)

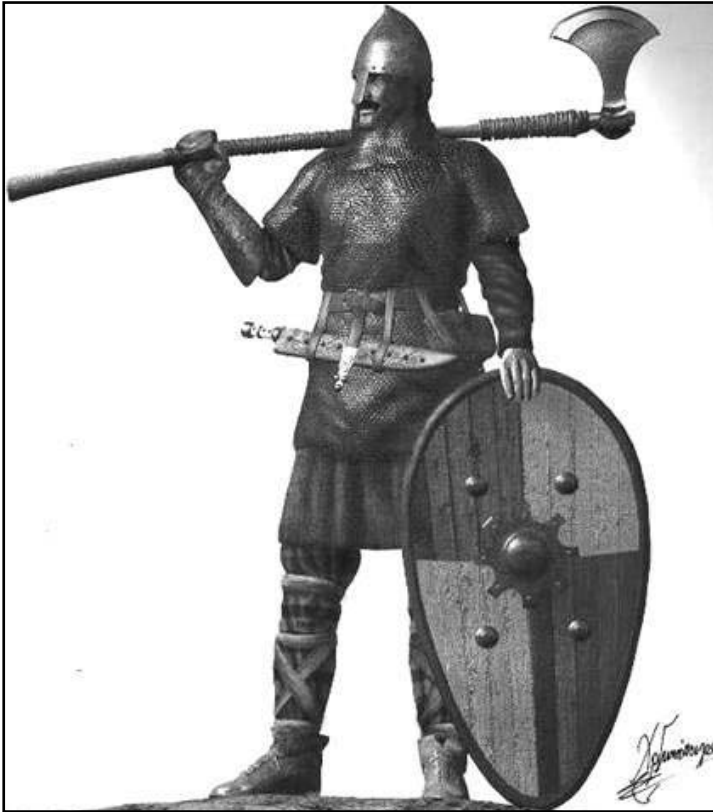
Druhá fáza bitky
(schematické zobrazenie)

Tretia fáza bitky
(schematické zobrazenie)

	jednotka jazdy	V	cisár a Varjažská garda
	jednotka pechoty		

Člen patriaci do Varjažskej gardy byzantského vojska (rekonštrukcia)

Pečenehovia (iluminácia z rukopisu kroniky Jána Skylitzza)

M. MEŠKO: DIE SCHLACHT BEI BERRHOIA IM JAHRE 1122: DER LETZTE KAMPF DER PETSCHENEGEN

Nach dem Sieg in der Schlacht bei Berrhoia im Jahre 1122 triumphierten erst mal wieder die Byzantiner. Der Erfolg der byzantinischen Waffen brachte eine definitive Lösung des skythischen Problems, das für das Byzantinische Reich jahrzehntenlange harte und aufwändige Kämpfe um die Kontrolle über Nordbalkan und den strategischen Raum des Unterlaufes von Donau darstellte. Nach dem Jahr 1122 blieben die einzigem ernstesten Gegner der Byzantiner in diesem Gebiet nur noch die Kumanen, doch diese konzentrierten ihre Angriffe gegen die Russischen Fürstentümer, so an den nördlichen Grenzen Byzanz ein relativ langer Zeitabschnitt von Frieden eintrat. Der Sieg in der Schlacht bei Berrhoia stellt gleichzeitig einen zugefertigen Beweis einer erfolgreichen Erneuerung der militärischen Macht des Byzantinischen Reiches nach dem Zeitabschnitt von Niederlagen und ersten innerlichen Krisen dar, die in der Zeit nach dem Schlacht bei Mantzikert (heute Malazgirt an der See Van in der Türkei) im Jahre 1071 gipfelten.

Johannes II. Komnenos war ein würdiger Nachfolger seines Vaters. Die Schlacht bei Berrhoia, obwohl sie sich nicht nach dem ursprünglich bestimmten Kampfplan abspielte, stellte einen von seinen ersten grossen militärischen Siegen dar. Der Kaiser kam weder in den kritischen Momenten ausser Fassung, er handelte im Gegenteil kaltblütig, entschieden und zielbewusst, was zum Schluss zum entgültigen Sieg der Byzantiner bedeutungsvoll beibrachte. Durch diesen Sieg erreichte er gleichzeitig auch den strategischen Ziel des ganzen Feldzuges – die Sicherstellung des Schutzes der Gebiete, die die Einnahmequellen der byzantinischen Staatskasse darstellten und für den Gang des Verwaltungsapparates des Reiches und der byzantinischen Armee unvermeidbar waren.

Aus der Hinsicht der Geschichte von nomadischen Volk von Petschenegen signalisiert die Schlacht bei Berrhoia im Jahre 1122 den Untergang eines einmal kräftigen Volkes, das von dem 9. Jahrhundert eine sehr wichtige Rolle in der Geschichte Mittel- und Osteuropas spielte. Die Petschenegen verloren ihre Selbstständigkeit und Freiheit. Die verbliebenen Mitglieder dieses Volkes lebten entweder bei den Kumanen weiter oder dienten als militärische Hilfstruppen in dem Byzantinischen Reich, in Ungarn oder im Kiewer Russland, wo sie sich allmählich assimilierten. Ihr langer Weg aus den zentralasiatischen Heiden endete zwar definitiv in dem Flusstal von Tundža, doch das Ausmass ihrer ehemaligen Macht und Berühmtheit deuten bis heute viele Ortsbenennungen an, die im ganzen Mittel- und Osteuropa zerstreut sind.

OZBROJENÝ BOJ SLOVÁKOV PROTI MAĎARSKEJ REVOLÚCII VO FILOZOFII ŠTÁTU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

JAROSLAV CHOVANEC

CHOVANEC, J.: Slovak armed fights against Hungarian revolution in Ludovít Štúr's state philosophy. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 27 – 35, Bratislava.

The author focuses on the evaluation of the personality of Ludovít Štúr as one of the most reputable persons of Slovak national life in the second half of 19th century. Meanwhile, he points to the fact that a practical outcome of his philosophical opinions on a state from the Slovak national issue point of view resulted in an armed fights of Slovak voluntary corps against Hungarian revolutionary army. In the historic context, the author stresses the necessity to see and reassess objectively the range of the alliance between Slovak national Movement and Vienna in the light of the successful Hungarian revolution. In addition, he pinpoints the relation of Hungarian revolution with the solution of nationalistic issue, or its approach to national and relevant demands of Slovak nation in Hungary from the development point of view.

Military history. Slovakia. 19th century. Ludovít Štúr.

Praktické vyvrcholenie Štúrových filozofických názorov na štát z pozície riešenia slovenskej národnej otázky vyústilo do ozbrojeného boja slovenského dobrovoľníckeho zboru pod vedením Štúra, Hurbana, Hodžu a ďalších proti maďarskej revolučnej armáde. Táto stránka etapy Štúrovej praktickej politiky, jeho verejnopolitického pôsobenia, patrí pri celkovom hodnotení a interpretovaní medzi najprotirečivejšie. Zrodila mnoho sporov, ktoré zasa podnietili rôznorodé vykresľovanie Štúra podľa protichodných politických, ideologických alebo sociálnych a nacionálnych orientácií jednotlivcov alebo skupín pertraktujúcich sporné, zväčša subjektivisticky ladené názory.

Pokiaľ ide o marxistických autorov a ich hodnotenie Štúrovho postoja k maďarskej revolúcii, všeobecne prevláda prijatý a tradovaný názor, odvodzujúci sa od zakladateľov marxizmu, hodnotiaci jeho postoj ako omyl, tragický omyl, politickú chybu a podobne.¹ Nie celkom jednotne sa udávajú aj pramene, resp. príčiny takejto praktickej Štúrovej orientácie. Časť autorov vidí hlavnú príčinu v programe maďarskej revolúcie v národnostnej otázke a v riešení slovenskej otázky, iní v politike cisárskej Viedne v priebehu revolučných udalostí, ďalší v Štúrovej filozofii štátu a podobne.

---

1 Pozri napríklad ŠPICER, J.: *Ludovít Štúr. Úvodná stať k I. zv. diel Ludovíta Štúra*. Bratislava : SVKL 1954; ARATÓ, E.: Ludovít Štúr v boji za formovanie slovenského národa. In: *Pravda*, 28. októbra 1965; VÁROSSOVÁ, E.: *Svetozár Ludovít Štúr*. Zborník SVA, Bratislava, 1956; HERELIK, Š.: *Sociálne, politické a ekonomické názory Ludovíta Štúra*. Zborník SAV. Bratislava, 1956.

Nepochybne, že úlohu pri konkretizovaní pohybu slovenského národného hnutia a slovenského dobrovoľníckeho zboru pod vedením Štúra zohrala aj jeho filozofia štátu, jeho legitimizmus, viera v spravodlivosť štátu, t. j. viedenskej vlády, viera v jej sľuby riešiť národnostnú otázku v habsburskej monarchii cestou a spôsobom pre Štúra a Slovákov prijateľným. Určite by však nebolo správne redukovať okolnosti ovplyvňujúce Štúrovo počínanie iba na jeho filozofiu štátu a z nej vyplývajúce či vyvedené závery a názory na cisára a jeho vládu.

Tak ako pri skúmaní praktického počínania iných vedúcich osobností aj u Štúra okrem jeho filozofického svetonázoru treba hľadať príčiny v konkrétnej historicky sa utvorenej sociálno-politickej, národnostnej i mocenskej situácii v európskom, rakúskom a uhorskom meradle, ako sa formovala do revolúcie i priamo v jej priebehu. V oblasti formulovania bezprostredných cieľov slovenského národného hnutia to bol teda predovšetkým konkrétny postoj Viedne a maďarskej revolúcie k požiadavkám Slovákov, konkrétny vývoj mocenských vzťahov medzi viedenskou vládou a maďarskou revolúciou, hnutie ostatných slovenských národov v Rakúsku a Uhorsku, vplyvy Štúrových spolupracovníkov, životné a historické skúsenosti.

K samému hodnoteniu tzv. tragického Štúrovho omylu v postoji k maďarskej revolúcii treba ešte dodať, že ani opieranie sa o rozbor konkrétnych okolností slovenských pomerov v rokoch 1848 – 1849, a to aj v uvedenom rozsahu, nevedlo vždy k jednotným a správnym záverom, lebo u historikov tu bola vždy na prekážku väčšia alebo menšia zámernosť, sociálna alebo nacionálna zaujatosť. Kým marxistickí historici aj tí, u ktorých sa dala predpokladať snaha o objektivnosť, boli svojím spôsobom negatívne ovplyvnení nedávnou dobou atmosférou, dogmatizmom, resp. dogmatickým prístupom k všeobecne opakovaným názorom klasikov marxizmu-leninizmu, v našom prípade ide najmä o Marxov názor na pokrokový charakter maďarskej revolúcie. Veľmi pozitívne hodnotiace Marxove závery o maďarskej revolúcii ako hlavnej sile boja proti viedenskej reakcii a kontrarevolúcii a podriadenie hodnoty všetkých udalostí z rokov 1848 – 1849 tejto základnej téze, sa stali základom zavrhovania všetkého, čo sa v minulosti postavilo proti nej, prirodzene, vrátane vystúpenia Ludovíta Štúra a slovenského dobrovoľníckeho zboru.

Z takejto pozície hodnotené Štúrovo vystúpenie nemohlo nevyznieť inak, než ako bolo v zásade tradované. Okrem toho sa, pravda, najmä v dávnejšej minulosti objavovali aj názory, že zo strany Štúra a jeho spolubojovníkov to bola akási služba Viedni, v dôsledku čoho niekedy Štúrov statočný a úprimný boj za spravodlivú vec slovenského ľudu vyznieval ako kontrarevolučný čin, pomoc reakcii, zrada ideálov revolúcie, ako osobná vec Štúra, Hurbana a ďalších, ktorí mali po revolúcii, resp. jej porážke, získať určité osobné výhody v podobe vysokých funkcií.

Objektívny a nezaujatý prístup k tomuto problému si vyžaduje, samozrejme, objektívne vidieť a zväziť aj dosah spojenectva slovenského národného hnutia s Viedňou vo vzťahu k úspechu maďarskej revolúcie vôbec, ale takisto náležite zohľadniť aj vzťah maďarskej revolúcie k riešeniu národnostnej otázky, resp. jej prístup k národným, z hľadiska pokroku taktiež oprávneným požiadavkám slovenského národa v Uhorsku. Napokon, pri objasňovaní tejto otázky nemožno pri posudzovaní Štúrovho konania obísť ani aspekt ľudský, jeho pevnú vieru a presvedčenie o správnosti svojho počínania i správnosti postupu celého hnutia.

V tomto ohľade nám, prirodzene, nejde o rozbor charakteru a cieľov maďarskej revolúcie v celom komplexe súvislostí. Z aspektu Štúra však považujeme za dôležité vidieť aj spoločné programové ciele maďarskej revolúcie a slovenského národného hnutia, ktoré v otázkach sociálnych, hospodárskych i politicko-občianskych nielenže neboli rozporné, ale, na

opak, veľmi blízke. Potvrďuje to napríklad známy maďarský historik Arató, keď pri príležitosti 150. výročia narodenia Ludovíta Štúra napísal, že „*protifeudálna činnosť štúrovcov mala mnoho spoločné s názormi maďarskej liberálnej opozície. Táto spoločná platforma, vyžadujúca buržoáznodemokratické zmeny, však neprerástla v spoločenstvo, pretože neustále sa zostrujúce národné protiklady boli oveľa väčšie ako v skutočnosti dôležité momenty, ktoré hnutie spájali.*“² Táto spätosť protifeudálnych záujmov, okrem iného, vysvetľuje aj to, prečo sa slovenský ľud zúčastňoval protifeudálnych bojov po boku kossuthovských vojsk, dokonca vo väčšom počte než vo vojskách hurbanovských.

Koniec-koncov Štúr nadšene uvítal výsledky marcového uhorského revolučného snemu práve na splnenie túžob sociálnych a hospodárskych, svojou podstatou protifeudálnych a demokratických. A ak konštatoval nedostatky, tak išlo v prvom rade o nesplnenie slovenských požiadaviek národných. Podľa nášho názoru základným kameňom úrazu pri Štúrovom rozhodovaní medzi Viedňou a Maďarmi bol jednak vzťah maďarskej revolúcie k riešeniu národnostnej otázky všeobecne a slovenskej otázky osobitne, jednak oficiálne vyhlásenia predstaviteľov viedenskej vlády o riešení národnostnej otázky v habsburskej monarchii.

Národnostná problematika zvlášť vystupujúca do popredia v procese utvárania novodobých národov, ako aj otázka agrárna, tvoria nedeliteľnú zložku v procese buržoáznej revolúcie ako výrazu všeobecného spoločenského pokroku. Práve oni dávajú v mnohých krajinách revolúcii typické, špecifické, svojrázne črty. Možno jednoznačne povedať, že to bola práve otázka národnostná a vzťah revolučných síl k jej riešeniu, čo takto poznamenali charakter revolúcie v Uhorsku.

Maďarský nacionalizmus progresívne zameraný proti rakúskemu útlaku zároveň upieral nemaďarským národom v Uhorsku tie práva, za ktoré Maďari oprávnené bojovali, čiže najprv práva jazykové a neskôr právo na vlastný národný a od Viedne nezávislý štát. Voči nemaďarským uhorským národom v Uhorsku však v priebehu celej revolúcie hlásali a presadzovali násilnú maďarizáciu a v marcových udalostiach uhorský snem, nazývaný snemom revolučným, schválil ústavu, podľa ktorej je v Uhorsku len jeden národ, a to maďarský, čo spolu s presadením maďarčiny ako štátneho jazyka znamenalo, že ani od novej Baťániho (Bathyányiho) vlády nemôžu nemaďarské národy očakávať splnenie svojich národných požiadaviek. Celý vývoj revolučných udalostí ukazuje, že kým mala Baťániho vláda aké-také vyhliadky na udržanie moci, požiadavky nemaďarských národov ignorovala – a ak si odmyslíme minimum národnostných práv v podobe priznania práva používania materinskej reči v obecnej administratíve, náboženskom živote a pred najnižšími súdnymi inštanciami tesne pred vidinou vlastnej porážky – prakticky nikdy za svojho pôsobenia neuznala práva Slovákov ako národa.

Maďarská liberálna opozícia ani po získaní mocenských pozícií nestratila, resp. nezmenila ten charakter, na ktorý upozornil Štúr už v roku 1847 tvrdiac, že maďarský liberalizmus, ktorý sa vydával za priekopníka slobody v Uhorsku, trpel „*na jednej veľkej rane, ktorá ho v jeho samom princípe znižovala, pred svetom do posmechu a u Slovanov do podozrenia a nenávisťi uvádzala, a táto jeho rana bolo to, že on osvetu a slobodu, za ktoré, hovoril, že bojuje – chcel mať len výlučne pre národ maďarský, bol teda liberalizmom na najväčšom stupni egoistickým a tyranským.*“³ Maďarská revolučná vláda ako predstaviteľka maďarského liberalizmu a maďarskej strednej liberálnej šľachty sa v priebehu revolučných udalostí neodhodlala

2 ARATÓ, E.: *Ludovít Štúr v boji za formovanie slovenského národa*. In: *Pravda*, 28. októbra 1965.

3 ŠTÚR, L.: *Slovania bratia*, s. 249.

dokonca ani na porevolučný prísľub riešenia národných práv nemaďarských národov, naopak, tieto sústavne apriórne odmietala. A tým nevyhnutne vohnala L. Štúra a ním vedené slovenské národné hnutie na stranu Viedne, čiže proti revolúcii.

Štúr naznačil možnosti ozbrojeného boja proti Maďarom už na Slovanskom zjazde v Prahe a definitívne sa v tejto myšlienke utvrdil v čase vzplanutia južnoslovanského protimaďarského boja vedeného chorvátskym bánom Jelačićom, od ktorého Štúr očakával aj presadzovanie slovenských požiadaviek. S pomocou Chorvátov Štúr zorganizoval a vyzbrojil prvý slovenský dobrovoľnícky zbor, s ktorým sa postavil do ozbrojeného boja proti Maďarom, pričom išlo o zbor organizovaný a vedený relatívne samostatne a nezávisle od viedenskej vlády. Až ďalšie dve výpravy boli zaradené do riadnej cisárskej armády a stali sa jej súčasťou. Znamená to, že pôvodne zo strany Slovákov išlo o samostatný boj proti maďarskej vláde za slovenské požiadavky, hlavným motívom bola subjektívna snaha oslobodiť Slovákov, a nie pomáhať Viedni, i keď objektívne to znamenalo pomoc Viedni.

Tzv. druhá, zimná slovenská výprava bola realizovaná až po Schwarzenbergovom vyhlásení (27. novembra 1848) a vydaní Manifestu Františkom Jozefom I. (2. decembra 1848), teda v čase, keď Štúr a ostatní videli práve vo viedenskej vláde záruku realizácie svojich národných nárokov. To bol jeden z dôvodov začlenenia slovenského zboru do cisárskej armády. Ďalším dôvodom bola skutočnosť, že za hlavného veliteľa cisárskych vojsk v Uhorsku bol v októbri 1848 vymenovaný bán Jelačić. Štúr dúfal, že Jelačić porazí Maďarov a pomôže slovenským povstalcem.

Sám Štúr o svojich pohnútkach po porážke revolúcie v liste I. I. Sreznevskému hovorí: „*Maďari bažiac po samostatnosti a nadvláde nad všetkými druhými národami povstali s mečom v ruke proti vláde Rakúskej a my vidiac príhodný čas zbaviť sa nenávideného večného jarma povstali sme proti nim, najprú sami, potom ale porazení ako spojenci vojsk Rakúskych. Nosili sme meče skoro rok a bojovali sme v počte do 20.000 mužov všetkíeho a v rozličných časoch. Za to nám sľúbila Rakúska vláda rovnakie práva s druhými národami, ale nedržali a nedržia z toho nič – Nemci.*“⁴ V tomto liste Štúr už jasne vidí a konštatuje vierolomnosť viedenskej vlády, ktorá nesplnila svoje sľuby z čias revolúcie. V priebehu revolúcie však ešte stále veril, a nie celkom neopodstatnene, že národná slovenská sloboda môže prísť jedine zo strany viedenskej vlády.

Je zrejmé, že Štúr a jeho spolupracovníci nemohli pociťovať osobitné sympatie ani k rakúskej vláde, ktorá bola vládou šľachty a ochraňovala feudalizmus, všetkými silami sa usilovala udržať monarchiu ako „žalár národov“ pohromade a presadzovala nemčinu v celej ríši ako úradný jazyk miesto latinčiny. Tým, a samozrejme, aj hospodárskou kolonialistickou politikou vo vzťahu k Uhorsku, vyvolala nielen vlnu nacionalizmu maďarského, ale aj nacionalizmu iných národov ríše. Slováci permanentne bojovali za právo užívať reč slovenskú. Maďarský tlak však pôsobil na slovenský ľud bezprostrednejšie nielen v oblasti národnej, ale aj sociálnej. Z toho dôvodu sa slovenské hnutie obrátilo predovšetkým proti Maďarom a aj proti maďarskému revolučnému hnutiu, ktoré od svojho nacionalizmu neustúpilo prakticky vôbec, kým na druhej strane viedenská vláda donútená revolučnými udalosťami prechádzala postupne na také národnostno-programové pozície, aké v podstate mohli riešiť aj požiadavky Slovákov.

Z hľadiska našej témy nepovažujeme za potrebné podrobne uvádzať celú sériu vyhlásení viedenskej vlády o riešení národnostnej otázky v monarchii⁵, konštatujeme však, že prov-

4 ŠTÚR, L.: *Listy II.*, s. 237.

5 Pozri bližšie REBRO, K.: Pokusy o štátoprávne riešenie slovenskej medzinárodnej otázky v revolučných ro-

nanie týchto programových vyhlásení bez ohľadu na dôvody, pre ktoré boli urobené, s národnostným programom revolučnej maďarskej vlády nemohlo nikoho nechať na pochybách, tak ako nemohlo aj samého Štúra nepriviesť na stranu Viedne.

Viedenská vláda vidiac na jednej strane nemožnosť dohody s Maďarmi, hľadala proti nim spojenca aj medzi nemaďarskými národnosťami, na druhej strane ich získavala na svoju stranu práve takým národnostným programom, aký im v podstate zaručoval národnú rovnoprávnosť, čiže to, čo im Maďari jednoznačne odopierali.

Za národnú rovnoprávnosť sa vyslovil 27. novembra 1848 predseda vlády Schwarzenberg a tiež cisár František Jozef v manifeste z 2. decembra 1848, grófi Mailáth a Stadion; dochádza i k úvahám odtrhnúť Slovensko od Maďarov a vytvoriť z neho osobitnú korunnú krajinu podliehajúcu priamo cisárovi a ríšskemu snemu. Najmä tejto možnosti sa Slováci chytili a do Olomouca, kam sa nasťahoval počas októbrovej revolúcie vo Viedni cisársky dvor, vyslali deputáciu, ktorá predniesla petíciu slovenského národa panovníkovi a hneď odišla do Viedne na ďalšie rokovania, kde sa k deputácii pripojil aj L. Štúr. Už predtým však schválená tzv. oktrojovaná ústava zo 4. marca 1848 odmietla slovenské snahy o osamostatnenie slovenského územia v podobe korunnej krajiny. Ústava vyhlásila však rovnoprávnosť národov a reči, čoho sa slovenská delegácia dožadovala tak v Olomouci, ako aj hneď potom vo Viedni. Z rokovania s panovníkom a grófom Stadionom, ktorý súhlasil so slovenčinou ako úradnou rečou na Slovensku a dokonca aj s odtrhnutím Slovenska, ak sa za to vysloví celý národ, odchádzala slovenská delegácia presvedčená, že po porážke revolúcie budú požiadavky Slovákov až po osamostatnenie realizované, čo ich iba utvrdilo v presvedčení pokračovať aj v ozbrojenom boji proti Maďarom.

Toto presvedčenie dokumentoval aj sám Štúr, keď v liste J. V. Fričovi tesne po rokovaníach v Olomouci a vo Viedni napísal: „*Z dobrého a jistého pramene mohu Ti zvestovať, že za krátky čas na celém Slovensku do všech úradů, nižších i vyšších škol, uvede sa materinský jazyk náš a že Slovensko se zcela osamostatní, bude-li tomu chtít celý národ. My to chceme a myslím i vykonáme.*“⁶

Podobným tónom nádeje vyslovil sa Štúr aj v liste Danielovi Jaroslavovi Bórikovi,⁷ no čakajúc na potvrdenie slovenských vymožeností, menovite odtrhnutia Slovenska od Maďarov spolu s ďalšími predstaviteľmi národného pohybu, organizoval zároveň prípravu tzv. tretej slovenskej výpravy. „*My se hotujeme k novému tažení, chceme a postavíme teď s Hurbanem 20 000 dobrovolníků, kteří mají být Slovensky národně ošaceni a dokonale do tažení vojenskyho vystrojeni. Ješte se nám jen mají dát politické garantie našeho života, co se po tito dni státi má. Bez těch neheme se více ani na krok.*“⁸ V mene Slovenskej národnej rady⁹ Štúr zvolal svojich spolubojovníkov do Skalice, kde sa slovenskí dobrovoľníci schádzali, aby svojím príspevkom na porážke Maďarov posilnili oprávnenie na definitívne schválenie politických práv slovenského národa.

Ako je známe, viedenská vláda, ktorá sa medzitým dohodla o pomoci proti Maďarom s ruským cárom, po porážke revolúcie nádeje Štúra a Slovákov nesplnila a postupne začala odbúravať všetky ústupky vrátane ústupkov národných. Nastolenie Bachovho absolutiz-

koch 1848-1849. In: *Právnická štúdia* č. 4, 1965, s. 557.

6 ŠTÚR, L.: *Listy II.*, s. 14.

7 Tamže, s. 205-207.

8 ŠTÚR, L.: *Listy J.V. Stankovi* z 11. mája 1849.

9 O Slovenskej národnej rade pozri bližšie Rebro, Karol, ref. 5.

mu zaviedlo kontrarevolučný režim, ktorý obmedzil i tie najminimálnejšie vymoženosti revolučných rokov.

Pravda, aj sám L. Štúr zaiste pochopil, že viedenská vláda ho oklamala a že boj za národné práva Slovákov musí pokračovať. V časoch revolúcie však boli situácia a vyhliadky Slovákov iné. Politika rakúskej vlády vychádzajúca v ústrety Štúrovmu národnostnému programu vtedy dávala určité reálne nádeje, pretože v istom smere zodpovedala aj záujmom rakúskych vládncích kruhov. Právny historik Karol Rebro na základe hlbšieho rozboru národnostnej politiky rakúskej vlády v revolúcii 1848 – 1849 vystihol jej charakter i chápanie v slovenskom hnutí a u Štúra predovšetkým: „*V spletnosti tejto situácie a na seba narážajúcich národných a triednych záujmov víťazil po potlačení viedenskej októbrovej revolúcie na viedenskom dvore smer, že výdobytky marcovej revolúcie treba ponechať, že ríšu treba reorganizovať, pričom národnostná rovnoprávnosť má byť jedným zo základných princípov tejto reorganizácie, lebo podľa presvedčenia dvora a v prevahe aj viedenských vládncích kruhov práve nerešpektovanie princípu národnej rovnoprávnosti Maďarmi bolo základom ťažkostí v Uhorsku. Takto aj v lone viedenskej vlády pripravuje sa a zreje myšlienka federalizácie Uhorska na národnostnom základe. Je znevažovaním alebo podceňovaním skutočného stavu, ak sa takéto podnety a kroky kvalifikujú len ako taktická návnada viedenskej vlády na využitie hnutia nemaďarských národov – a medzi nimi aj slovenského hnutia proti Maďarom a maďarskej revolúcii – aj keď je nepochybné, že dvor, viedenská vláda a rakúske vládnuce triedy mali v tomto ďalekosiahlom politickom zápase na zreteli výhradne vlastné záujmy.*“¹⁰

Štúrov priklon k Viedni bol zaiste ovplyvnený aj medzinárodnou situáciou, ktorú charakterizovali revolučné výbuchy vo Francúzsku, v Nemecku a napokon aj Rakúsku a Uhorsku. Je jasné, a Štúr to neraz zdôraznil, že Slováci nechceli a nemohli zostať mimo tohto všeobecného oslobodzovacieho prúdu. Svoj význam zohral aj pohyb ostatných uhorských Slovanov, predovšetkým Chorvátov, pohyb českého národa a konečne aj Štúrova filozofia štátu, jeho viera v štát a legálnu vládu, nimbus cisára ako tvorcu štátu a ochrancu práv národov.

Keď dnes s odstupom vyše jeden a pol storočia hodnotíme Štúrov ozbrojený boj proti Maďarom, ide nám predovšetkým o pochopenie jeho konania, jeho morálne ospravedlnenie ako človeka, mysliteľa a verejno-politického dejateľa. Dnes je každému jasné, že v konflikte s Maďarmi a boji po boku Viedne proti nim išlo o prostriedky a metódy, ktoré nevedli k uskutočneniu Štúrovho programu. Pritom je jasné aj to, že „*tri slovenské vystúpenia proti Maďarom po boku rakúskych vojsk, v septembri 1848, v decembri – apríli 1848 – 1849 a v auguste – novembri 1849, bolo nielen logickým završením Štúrovho osobného vývinu, ale aj slovenského národného vývinu vôbec.*“¹¹

Spomenuté okolnosti zohrali teda pri utváraní Štúrovho rozhodnutia viesť ozbrojený boj proti maďarskej vláde úlohu rozhodujúcu. Nazdávame sa však, že ak chceme komplexne pochopiť Štúrovo konanie, nemôžeme nevidieť aj ľudskú stránku veci, Štúrov charakter, presvedčenie, rodolubstvo, životný cieľ. Víťazstvo maďarskej revolúcie by znamenalo osamostatnenie Uhorska, jeho premenu na národný štát s jedinou úradnou rečou maďarčinou – znamenalo teda likvidáciu a zánik základnej Štúrovej myšlienky o samostatnosti a samobytnosti slovenského národa a jeho národných právach i perspektívach. Postaviť sa vo vedomí tohto dôsledku po boku Maďarov proti Viedni znamenalo postaviť sa proti sebe, proti vlastným ideálom i ideálom hnutia a proti vlastným spolubojovníkom. Pri posúdení z logického aj ľudského hľadiska dochádzame k záveru, že Štúr v nijakom prípade nemohol ísť

10 REBRO, ref. 5, s. 565.

11 KOZÁR, J. V.: *Ludovít Štúr a jeho revolučný čin*. In: *Ochranca prírody a pamiatok*, č. 11 – 12, 1965.

po boku maďarskej liberálnej opozície, ak nechcel zradiť a sebecky si v prípade víťazstva nárokovať osobné zásluhy a výhody. A toho Štúr schopný nebol. Keď napríklad v roku 1845 dostal povolenie na vydávanie *Slovenských národných novín* a žiadal o pomoc a podporu Pavla Jozeffyho, okrem iného mu v liste napísal: „*Poručím Vám i nyní, Otče, toto podnikání naše i prosím Vás srdečně, aby ste je pode svou laskavou ochranu vzíti ráčili. Pamatujtež, že jest s tím spojen život Slovenska i buďte přesvědčen že vůle má jest tá sama, která i prve byla, ta sama nepohnuta a najvroucnejší, pomoci ubohému rodu nášmu slovenskému. Ona mi vždy svítila jako hvězda i jen tedy svítiti mi přestane, kdy zastaví se tluk srdce mého.*“¹²

Je tragické, no celý Štúrov život a dielo potvrdzujú naplnenie slov, že skončil v plnom tvorivom nasadení za uskutočnenie toho, čomu viac ako desať rokov pred smrťou tak úprimne prisahal doživotnú vernosť. V revolučných rokoch a dávno predtým, videl a aj na vlastnom osude pocítil, že maďarskej politickej reprezentácii vôbec nešlo o riešenie národnostnej otázky nemaďarských uhorských národov, ale naopak, že popri oslobodení od nadvlády vlastnej vysokej šľachty a rakúskej vlády, videli pred sebou ako základný cieľ aj upevnenie a monopolizáciu vlastnej nadvlády nad nemaďarskými národmi a národnosťami v Uhorsku. Ťažko je dnes hovoriť, ako by sa boli udalosti vyvíjali, ak by maďarská revolučná vláda bola bývala zjednotila všetky protifeudálne a protirakúske sily Uhorska pozitívnym národnostným programom. Isté však je, že by sme dnes nemali také problémy s jej objektívnym posudzovaním i s hodnotením osobnosti Ľudovíta Štúra, ktoré nezriedka najmä v minulosti viedli k nežiaducemu prikrášlovaniu alebo podceňovaniu jednej či druhej strany.

Pokiaľ ide o Štúra a jeho spolupracovníkov, ich neutrálny, resp. neangažovaný postoj k bojujúcim stranám by bol znamenal neskoršiu stratu vplyvu a vedenia slovenského národného pohybu, ktorý, ak by sa nebol konkrétne prejavil, bol by sa v prípade víťazstva Maďarov prakticky sám negoval, hnutie by sa vzdalo vlastnej existencie a budúcnosti. Je zrejmé, že pasívna rezistencia Štúra a celého hnutia by bola znamenala stratu práva vydávať sa za predstaviteľov slovenského národa a v chápaní Maďarov stratu práva hovoriť o slovenskom národe vôbec, pretože po revolúcii sa nedalo kalkulovať s národom, ktorý sa ako národ neprejavil práve v oných pohnutých rokoch. Ak sa neprejavil, teda ho niet, to bol záver, aký maďarskí predstavitelia vyslovili aj napriek rušnému pohybu Slovákov ako národa počas revolúcie; tým výraznejšie by takýto záver boli Maďari uplatňovali, ak by sa Slováci neboli preukázali, že ako národ existujú.

Pokiaľ ide o Viedeň, ani tu Slováci nemohli nedať na vedomie svoju existenciu, nechádzať sa o svoje národné práva, ktoré viedenská vláda proklamovala. Pasivita slovenského národného hnutia by bola aj v tomto prípade znamenala vzdanie sa či odmietnutie ponúkaných možností zo strany viedenskej vlády, ktorá bola v konkretizácii svojho národnostného programu ochotná rátať iba s národmi, ktoré sa o svoje práva uchádzali. Zostať za takejto situácie pasívnym, znamenalo premeškať príležitosť.

Nazdávame sa, že ťažko možno inak rozšíriť rámce, v ktorých sa mohli Štúrove úvahy o postoji slovenského národného hnutia pohybovať. Pravda, snaha o pochopenie Štúrových postojov nemôže viesť cez bagatelizovanie maďarskej liberálnej revolúcie, ktorá, i keď obmedzená a svojrázna, znamenala prínos k všeobecnému pokroku. Nepochybne však treba súčasne vysloviť otázku „*či do záujmov všeobecného pokroku nepatrí na popredné miesto zreteľ na národnú rovnoprávnosť, národný život, plný národný rozvoj?*“¹³ Odpoveď môže byť zaiste len jediná. Maďarská revolúcia popri nesporných pokrokových programových po-

12 ŠTÚR, Ľ.: Listy II. List Pavlovi Jozeffymu z 25. marca 1845.

13 REBRO, ref. 5, s. 576.

žiadavkách a sociálnych, politických i hospodárskych vymoženostiach, v ktorých stála na spoločnej platforme so Štúrom, bola v dôsledku hospodárskej a politickej zaostalosti Uhorska sama protirečivá a obmedzená, preto túto jednoznačne pokrokovú požiadavku nebola schopná uznať a proklamovať. A to bola hlavná príčina vzniku dilemy, z ktorej Štúr hľadal východisko v ozbrojenom boji proti Maďarom. Vojenský význam boja bol malý a v žiadnom prípade priebeh revolúcie nemohol rozhodujúco ovplyvniť; túto stránku veci nemožno preto ani považovať za rozhodujúcu. Podstatné je vidieť objektívne nielen negatívne dôsledky Štúrovho príklonu k Viedni, ale aj pozitívny zmysel tohto kroku, že totiž práve „aktívna účasť Slovákov v revolučných rokoch 1848 – 1849 pod Štúrovým vedením ukázala pred celým svetom, že so slovenským národom treba rátať ako so svojbytným politickým činiteľom na medzinárodnom poli. V tom predovšetkým bola Štúrova zásluha, dovršujúca jeho predchádzajúce úsilie o jazykovú emancipáciu slovenskej kultúry.“¹⁴

V tejto súvislosti sa žiada poukázať i na hodnotenie ozbrojeného vystúpenia Slovákov proti maďarskej revolúcii významným slovenským vojenským historikom Vojtechom Danglom, ktorý okrem iného napísal: „Septembrová výprava bola prvým samostatným ozbrojeným vystúpením Slovákov ako národa v našich novodobých dejinách. Nadobudla charakter ľudového povstania, čo bolo jednou z príčin, že Viedeň, aj keď načas slovenské snaženie o národnú slobodu využívala na „skrotenie“ maďarského odporu, začínala mať z neho obavy a v konečnom dôsledku prispela k jeho neúspechu. Napriek vojenskému neúspechu však mala výprava ohromný vplyv na vývoj národného povedomia i na rast revolučného cítenia slovenského ľudu najmä v oblastiach, kde sa pohybovala, ale aj v ďalších krajoch Slovenska.“¹⁵

Štúrov tzv. historický omyl, ale vzhľadom na situáciu, v ktorej k nemu došlo, skôr omyl nevyhnutný, možno teda skôr pripisovať dobe, v ktorej žil, a pomerom, v ktorých sa musel rozhodovať, než Štúrovej filozofii, jeho teoretickým názorom na riešenie národnostnej otázky a úlohu štátu v ňom. Niet ani najmenších dôvodov pochybovať, že aj v tomto prípade Štúr postupoval v súlade so svojím demokratickým presvedčením a cítením, so svojimi ideálmi a zanietenosťou pre vec slovenského ľudu. Boj za práva ľudu sa stal jeho hlavnou životnou náplňou.

Je skutočne osobnou tragédiou Ľudovíta Štúra i tragédiou našich národných dejín, že tento úprimne vedený boj a s ním spojené obete mohli bezprostredne tak málo ovplyvniť život slovenského národa, ktorý musel ešte dlhé roky čakať, aby dosiahol to, k čomu ho Štúr viedol už v „*revolučnej jari národov*“. Napriek týmto skutočnostiam ozbrojený boj Slovákov proti maďarskej revolúcii mal význam a pozitívny vplyv, a to najmä na rozvoj a upevňovanie národného povedomia, ako i na uvedomovanie si svojich politických, národných a sociálno-kultúrnych práv. Žiada sa však zdôrazniť, že: „*Politická a národnoagitačná činnosť v podjavorinskom kraji, ktorá spočívala vo vyhlasovaní národno-sociálnych požiadaviek slovenského ľudu a samostatnosti slovenského národa, odstraňovaní maďarskej správy a organizovaní ozbrojeného ľudového povstania, mala okrem iného hlboký historický dosah.*“¹⁶

14 DOLANSKÝ, J.: *Velký medzi velkými*. In: *Pravda*, 28. októbra 1965.

15 DANGL V.: K problematike ozbrojeného vystúpenia Slovákov septembrovej výprave 1848. In: *Slováci v revolúcii 1848 – 1849*. Zostavil Imrich Sedlák. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Starej Turej 17.9. – 18.9.1998, Martin : Matica slovenská 2000, s. 132.

16 Tamže, s. 132 a 133.

J. CHOVANEC: DER BEWAFFNETER KAMPF DER SLOWAKEN GEGEN DIE
UNGARISCHE REVOLUTION IN DER STAATSPHILOSOPHIE VON
EUDOVÍT ŠTÚR

Es ist wichtig nicht nur die negativen Konsequenzen der Zuneigung von Štúr an Wien objektiv zu sehen, sondern auch die positive Bedeutung dieses Schrittes, und zwar, dass gerade *„die aktive Teilnahme der Slowaken in den Revolutionsjahren 1848 – 1849 unter der Führung von Štúr vor der ganzen Welt zum Ausdruck brachte, dass mit dem slowakischen Volk als mit einem eigenständigen politischen Faktor auf dem internationalen Feld zu rechnen ist. Es war vor allem Štúr’s Veldienst, das seine vorherige Bemühungen um Sprachemanzipation der slowakischen Kultur krönte.“*

Es ist erforderlich auf die Bewertung des bedeutsamen slowakischen Militärhistorikers Vojtechom Danglom, hinzuweisen, der im Zusammenhang mit dem bewaffneten Auftreten der Slowaken gegen die ungarische Revolution a.a. geschrieben hat: Der Zug im September war der erste selbstständige bewaffnete Auftritt der Slowaken als Nation in unserer neuzeitlichen Geschichte. Er gewann Charakter eines Volksaufstandes, was ein von den Gründen war, warum Wien, obwohl es die slowakischen Bemühungen um Nationalfreiheit eine Zeit für „Bezähmung“ des ungarischen Widerwillens benutzte, Befürchtung zu haben begann und zum Schluss es seinen Misserfolg beilegte. Trotz dem militärischen Misserfolg hatte der Zug einen riesigen Einfluss auf die Entwicklung des Nationalbewusstseins und auf den Anstieg der Revolutionsempfindung des slowakischen Volkes vor allem in den Gebieten, wo er sich bewegte, doch auch in anderen Gebieten der Slowakei.“

Štúr’s „sog. historischer Irrtum“, doch in Bezug auf die Situation, in der zum diesem kam, eher ein unvermeidbarer Irrtum, kann man also eher der Zeit, in der er lebte und den Verhältnissen, in den er sich entschieden musste, als Štúr’s Philosophie, seinen theoretischen Ansichten auf die Lösung der Nationalitätsfrage und der Aufgabe des Staates in diesem Prozess, beimessen.

Es gibt kein einziger Grund daran zu zweifeln, dass auch in diesem Fall Štúr im Einklang mit seiner demokratischen Überzeugung und Empfindung, mit seinen Idealen und Begeisterung für die Sache des slowakischen Volkes vorging. Der Kampf für die Volksrechte wurde zu seinem wichtigen Lebensinhalt.

PÔSOBENIE NEMECKEJ VOJENSKEJ KOMISIE NA SLOVENSKU V ROKU 1939

EDUARD NIŽŇANSKÝ - JANA TULKISOVÁ

NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Activities of German military committee in Slovakia in 1939. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 36 – 60, Bratislava.

The study is linked with the outcomes of the authors presented in the previous series of the magazine *Military history*. In the study, they follow the activity of German military committee serving in Slovakia from May to October 1939, when it was replaced by a famous German military mission. The task of German military committee (the translator's note: DMK- German abbreviation) was to solve the problems of the extent and the statute of the defensive zone, as well as Slovak armament industry, then the status of a numerous Slovak Army, the transport of the former Czech-Slovak armaments to Germany, or leaving a part of it in Slovakia for the Slovak Army needs, respectively. The source base consists of the documents of German provenience stored in the fond of Alexandrian archive in Slovak national archive, and the materials from Military historical archive in Bratislava. The authors base the study mainly on the information from a preserved diary of the Committee. They proved that the activity of the Committee decisively determined later character of German- Slovak relationships, the face of the Slovak Army, and that it played a role as well in the Slovak intervention into the war against Poland.

Military history. Slovakia. The year 1939. German military committee.

Snahy nacistického Nemecka o geopolitické ovládnutie strednej Európy sú dané v roku 1938 anšlusom Rakúska i oklieštením Československa na základe Mníchovskej dohody. Pokračujúci tlak Nemecka viedol k vzniku Protektorátu a Slovenského štátu. Vojnovú Slovenskú republiku teda chápeme ako vedľajší produkt nastickej agresie.

Vzájomné vzťahy obidvoch štátov boli regulované Zmluvou o ochrannom pomere medzi nemeckou ríšou a slovenským štátom z 18. a 23. marca 1939, ktorou nacistické Nemecko prevzalo „ochranu“ nad slovenským štátom. Slovenská strana sa touto zmluvou zaviazala koordinovať zahraničnú i obrannú politiku s ríšou.¹

Dobové slovensko-nemecké rokovania na jednej strane riešili konkrétne problémy, ktoré vznikli po obsadení časti západného Slovenska Wehrmachtom v marci 1939. Na druhej strane boli dané aj článkom II. ochrannej zmluvy: „*Na prevedenie ochrany prevzatej Nemeckou*

1 Pozri v zmluve: článok III. „*Slovenská vláda bude svoje vojenské sily organizovať v úzkej dohode s nemeckou brannou mocou.*“ a článok IV. „*Primerane ochrannému dohodnutému pomeru bude slovenská vláda viesť svoju zahraničnú politiku v úzkej zhode s nemeckou vládou.*“ In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998, s. 230.

kou ríšou má nemecká branná moc v pásme, ktoré je na západe ohraničené hranicou Slovenského štátu a na východe všeobecnou čiarou východne okraja Malých Karpát, východne okraja Bielych Karpát a východne okraja pohoria Javorníkov, kedykoľvek zriaďovať vojenské objekty a držať ich obsadené silou, ktorú pokladá za potrebnú. Slovenská vláda urobí opatrenia, aby pre tieto stavby potrebná zem a pôda bola daná k dispozícii nemeckej brannej moci. Taktiež dá Slovenská vláda súhlas k úprave, ktorá je potrebná k bezcolnému zásobovaniu nemeckých oddielov a k bezcolným dodávkam z Ríše pre vojenské stavby. V pásme popísanom v ods. 1 vykonáva vojenské výsostné práva nemecká branná moc. Osoby nemeckej štátnej príslušnosti, ktoré sú zamestnané v opísanej oblasti na základe súkromno-zmluvného pomeru stavaním vojenských objektov, podliehajú v tejto veci nemeckému súdnictvu.², z ktorého vyplývala nutnosť ďalších rokovaní a prijatia ďalších zodpovedajúcich dohôd.

Charakter týchto problémov znamenal, že okrem nacistického ministerstva zahraničných vecí (Auswärtiges Amt – ďalej A. A.) do rokovaní vstupovali aj zástupcovia nemeckej brannej moci. Pri analýze vtedajších rokovaní sa v historiografii doteraz málo využívali prameňe vojenskej povahy, ktoré zachytávajú činnosť Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku (Deutsche Militärkommission in der Slowakei – ďalej DMK),³ ktorá tu pôsobila od mája do novembra 1939.

Vo vtedajších rokovaní dominovali otázky týkajúce sa vojenskej problematiky, a preto z nášho pohľadu sa ukazuje, že činnosť DMK bola v danom čase pre formovanie slovensko-nemeckých zmlúv rozhodujúcejšia ako činnosť diplomatických zástupcov ríše.

Z hľadiska posudzovania stavu poznania, musíme konštatovať, že slovenská i nemecká historiografia venovali činnosti DMK len okrajovú pozornosť.⁴ Ani v rozsiahlej práci od nemeckého historika J. Kaisera⁵ sa nevyskytuje stručný prehľad o DMK. Podobne ani v najnovšej monografii nemeckej historičky T. Tönsmeyerovej sa nachádza len pár zmienok – konkrétne v kapitole venovanej nemeckému poradenstvu na slovenskom Ministerstve národnej obrany (ďalej MNO).⁶

2 *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.* Bratislava 1998, s. 229-230.

3 V štúdiu nepoužívame na označenie Nemeckej vojenskej komisie začiatkové písmená jej slovenského názvu (t. j. NVK), ale nemeckého (t. j. DMK), keďže táto skratka bola často používaná v dobových dokumentoch (pozn. E. N. – J. T.).

4 Pozri: BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, s. 34-53; HRNKO, A.: *Politický vývin a protifašistický odboj na Slovensku (1939-1941)*. Bratislava: Veda, 1988, 134 s; HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny s Poľskom. In: *Zborník Múzea SNP 12*, Banská Bystrica 1987, s. 39-56; HRNKO, A.: Nemecká vojenská misia na Slovensku 1939-1944. In: *História* 3, 2002, č. 3, s. 25-27; HUBENÁK, L.: Nacistické výboje a nemecká ochranná zóna na Slovensku. In: *Právnické štúdie*, roč. 19, 1971, s. 166-210; HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In: *Sborník archívnych prací*, roč. 17, 1967, č. 2, s. 318-409; KATREBA, Z.: Vojenská továreň 5 – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianskych Kostolnoch (1939-1940). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1, s. 29-50; KLIMKO, J.: *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1986, 249 s; RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939-1944 (1)*. Bratislava: MNO, 1997; SEGEŠ, D.: Vojensko-politické aktivity Karola Sidora od 14. marca do 1. septembra 1939 na pozadí slovensko-poľských vzťahov. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 1, s. 3-21; SUŠKO, L.: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939-1945. In: *Historické štúdie*, roč. 23, 1979, s. 5-23; ŠIMUNIC, P.: Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku. In: *Apológia*, roč. 3, 1994, č. 1, s. 20-26.

5 KAISER, J.: *Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939-1945. Ein Beitrag zur Erforschung der nationalsozialistischen Satellitenpolitik in Südosteuropa*. Dizertačná práca. Bochum 1969.

6 Pozri: TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939-1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn 2003, s. 294-295.

VYTVORENIE NEMECKEJ KOMISIE „PRE RIEŠENIE VOJENSKÝCH OTÁZOK NA SLOVENSKU“

Deň po vyhlásení Slovenského štátu prenikli na západné Slovensko nemecké vojenské jednotky. Wehrmacht tu obsadzoval vojenské posádky, muničné sklady a továrne vyrábajúce produkty pre vojnové účely, kde zaberá a odvážal vojenský materiál. V činnosti nacistických orgánov môžeme nájsť rozdielne prístupy k riešeniu tohto problému. Generálny konzul Ernst von Druffel v správe do Berlína definoval, že nemecká branná moc by v tomto prípade nemala postupovať násilne, pretože podľa koncepcie zahraničného úradu mal slovenský štát slúžiť ako príklad vzťahu malého štátu s ríšou pre juhovýchodnú Európu.⁷

Na základe rokovaní nemeckých diplomatických a vojenských zástupcov z konca marca 1939 sa dohodlo, že existujúce problémy bude riešiť zmiešaná nemecko-slovenská vojenská komisia.⁸

O nemeckých vojenských požiadavkách rokovali následne predstavitelia slovenskej vlády s nemeckými zástupcami prvý raz 19. apríla 1939 v Berlíne. Dohodlo sa, že pre konečné určenie východného okraja tejto „schutzzóny“ a jej štatútu je nutné vytvoriť vojenskú komisiu, ktorá príde do Bratislavy.⁹

Ďalším krokom bolo stanovovanie zloženia komisie. Oddelenie Zahraničie vo Vrchnom veliteľstve nemeckej brannej moci (Oberkommando der Wehrmacht/ Ausland – ďalej OKW/ Ausl) oznamovalo 29. apríla 1939 Zahraničnému úradu (Auswärtiges Amt – AA), že kvôli riešeniu otázok, ktoré „na Slovensku vyvstali alebo sa ešte vynoria, a ktoré sa dotýkajú i jednotlivých zložiek wehrmachtu“, sa má vytvoriť komisia. Požiadalo Zahraničný úrad, aby menoval jedného úradníka, pod ktorého vedením sa táto komisia bude najprv zaoberať vojenskými otázkami v ochrannej zóne, ktoré zostávali zatiaľ otvorené. Mali ju tvoriť zástupcovia pozemného vojska, vzdušných zbraní, OKW (zo štábu branného hospodárstva a zo všeobecnej správy). Tá istá komisia – avšak už bez zástupcu zo Zahraničného úradu – mala neskôr slovenskej vláde pomáhať pri výstavbe jej armády. Zahraničný úrad i spomenuté miesta mali podľa možnosti obratom menovať oddeleniu OKW/Ausl zodpovedajúcich zástupcov.¹⁰ Za predsedu komisie (vlastne nemeckej delegácie) vymenoval generálneho konzula v Bratislave E. v. Druffela. Zároveň požiadal o zaslanie zoznamu jej členov, aby mohol informovať slovenskú vládu.¹¹ OKW/Ausl mu poslalo zoznam 5. mája 1939.¹² Za vedúceho vojenskej časti DMK bol menovaný generálporučík Franz Barckhausen.¹³ Zriadená bola 4.

7 Akten zur deutschen auswärtigen Politik (ďalej ADAP), Serie D, Band VI., dok. 95, s. 95-96.

8 ADAP, Serie D, Band VI, dok. 117, s. 121-2. V dokumentoch Slovenskej vojenskej komisie možno nájsť zmienku, že jej členmi sa stali mjr. Karol Pekník, mjr. Robert Schneider a škpt. Roubal už 31. 3. 1939. VHA, MNO-SVK, šk. 2, II.6 a-g.

9 ADAP, Serie D, Band VI, dok. 235, s. 244-5.

10 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 379, spis OKW/Ausl IIII/d z 29. 4. 1939 na AA, O Qu IV, 5.Abt. Genst.d.Lw., W Stb, AWA.

11 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 333, AA na OKW/Abt.Ausl 3. 5. 1939.

12 „Die für die Regelung von Wehrmachtsfragen vom Oberkommando der Wehrmacht aufgestellte Militärkommission besteht aus: Generalleutnant Barckhausen (W. Stb.) Leiter der M.M.Pr., Oberst Krüger (Gr. Kampfll. Sch. Lechfeld), Oberstlt. Frhr. Roeder v. Diersburg (Transport-Kdtr. Augsburg), Major Becker (Heer) z. Zt. Pressburg, Hauptmann Nieswiedeck (Horst-Kdtr. Briest), Hauptmann (W) Greiner (Luft-Mun. Anst. Breiten-güssbach), Hauptmann Masseck (Abwicklungsstelle des Räumungsstabes FZ, z. Zt. Prag). Dazu treten Inspektor Eggersdorf (V. Z. H.), 2 Schreibkräfte (W Stb), 1 Schreibkraft (RLM) (...).“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 332, OKW/Ausl III d na AA 5. 5. 1939 – Zoznam členov komisie v Bratislave/ Slovensko.

13 Franz Barckhausen (21. 12. 1892 – 3. 5. 1956) – od 1. 4. 1936 generálmajor, od 1. 3. 1938 generálporučík, od 1. 7. 1943 generál delostrelectva. Vedúci Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku (Leiter der Deutschen Mili-

mája 1939. Z Berlína mala odísť 6. mája a po príchode do Bratislavy sa mala hlásiť na nemeckom generálnom konzuláte.¹⁴

ÚLOHY DMK

Úlohy DMK určila smernica zo 4. mája 1939, ktorú podpísal náčelník OKW Wilhelm Keitel.¹⁵ V nej bolo určené, že jej činnosť sa má zamerať na riešenie otázok týkajúcich sa nielen rozsahu a štatútu ochranného pásma, ale i slovenského zbrojárskeho priemyslu, ďalej početného stavu slovenskej armády, odvozu výzbroje bývalej česko-slovenskej armády do Nemecka, prípadne ponechania jej časti na Slovensku pre potreby slovenskej armády a. i. K riešeniu otázok mala DMK pristupovať podľa toho, akej časti slovenského územia sa dotýkali – t. j. alebo ochranného pásma, alebo celého územia slovenského štátu. Avšak pokiaľ ide o problematiku zbrojárskych podnikov na Považí – tak tie sa síce podľa smernice v ochrannom pásme nachádzať nemali, no napriek tomu sa s nimi malo zaobchádzať, akoby súčasťou „schutzzóny“ predsa len boli.¹⁶ V ochrannej zóne mal byť Wehrmacht oprávnený vykonávať všetky opatrenia potrebné na ochranu oblasti, nemeckých vojenských útvarov a vojensky dôležitých zariadení, ktoré sa tu nachádzali. DMK mala pre Wehrmacht v schutzzóne zabezpečiť nasledovné výsostné práva: a) právo obsadiť vojenské, verejné i súkromné budovy a nehnuteľnosti (t. j. cvičiská a strelnice, ako aj budovy pre pobyt cvičiacich jednotiek, ktoré sa mali ešte bližšie označiť); b) právo používať všetky dopravné cesty a prostriedky (spolupôsobenie nemeckej strany pri projektovaní, resp. ďalšej výstavbe a oprave cestných a železničných tratí; mať k dispozícii údaje o železničiaci, nosnosti mostov, cestnej sieti atď.); c) právo využívať zbrojárske podniky – vrátane bezcolného vývozu; d) právo na bezcolný dovoz a vývoz tovarov a surovín, nutných pre zásobovanie nemeckých jednotiek a zbrojárskych podnikov; e) zásobovanie jednotiek a pre ne potrebných zariadení prostredníctvom pošty; f) právo na spojovú službu a taktiež g) protišpionážnu službu. Ak sa náhodou v smernici na niečo zabudlo, neskôr sa to mohlo ešte napraviť – pre istotu si nacisti totiž vyhradzovali možnosť uvedené právomoci dodatočne doplniť.

Pokiaľ ide o požiadavky vzťahujúce sa na celé slovenské územie, tu sa pre Wehrmacht požadovalo právo prestavať vybrané letiská na záložné (tzv. Einsatzhäfen alebo E-Häfen), zodpovedajúce nemeckým nárokom.¹⁷ Nemecká branná moc mala spolupôsobiť pri výstavbe

---

tärkommission in der Slowakei) od mája 1939 do 31. 10. 1939. Od 1. 11. 1939 do 11. 11. 1939 dôstojník v rezerve OKH, potom inšpektor pre branné hospodárstvo úseku „Oberost“ (Wehrwirtschaftsinspekteur Oberost) do 16. 6. 1940, potom zbrojný inšpektor pre severné Francúzsko (Rüstungsinspekteur Nordfrankreich) do 3. 7. 1940, keď sa stal šéfom štábu pre branné hospodárstvo a zbrojenie vo Francúzsku (Chef des Wehrwirtschafts- und Rüstungsstabes Frankreich). Od 1. 7. 1942 sa stal šéfom hlavnej dopravnej správy pre Francúzsko a Belgicko (Chef der Hauptverkehrsleitung für Frankreich und Belgien). Od 1. 4. 1943 do 1. 8. 1943 dôstojník v rezerve OKH, potom vo výslužbe.

14 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 345, OKW/Ausl IIIId/WZ zo 4. 5. 1939 – Odvlenie DMK do Bratislavy.

15 Wilhelm Keitel (1882-1946), generál, poľný maršal, náčelník Hlavného veliteľstva nemeckej brannej moci (OKW).

16 Pokiaľ ide o otázku vlastníctva bývalých česko-slovenských zbrojoviek nachádzajúcich sa na Považí, treba upozorniť, že o ich prípadnom pričlenení do ochrannej zóny niektoré nemecké miesta prinajmenšom aspoň uvažovali. Ako je známe, zbrojárske podniky napokon do ochranného pásma zahrnuté neboli, no dodávky zbrojárskych výrobkov zo slovenských podnikov pre nemeckú armádu si Nemci zabezpečili napokon iným spôsobom – zmluvou o vojnovom hospodárstve (Wehrwirtschaftsvertrag) medzi nacistickým Nemeckom a slovenským štátom z 30. januára 1940.

17 „(...) Wehrmachtforderungen: 1.) Militärische: a) Ausbau folgender zur Zeit vorhandener Flughäfen zu Einsatzhäfen gemäss den deutschen Forderungen an E-Häfen (I. Ord.): Sillein, Trentschin, Pistyan, Freystadt, Ne-

pozemnej leteckej organizácie, mať právo zriadiť nutné spravodajské spoje a vystavať leteckú hlásnu službu, ktorá by zodpovedala ríšskej a protektorátnej. Na východe Slovenska sa navyše mala realizovať v spolupráci s nemeckou Luftwaffe montáž zariadenia pre rádiový maják (presná lokalita sa mala ešte len určiť na základe prieskumu). Zároveň sa požiadavky na ochranné pásmo v bodoch d – g mali aplikovať „podľa zmyslu“ na celé územie Slovenska, pričom sa dokonca malo bezpodmienečne zaistiť, aby sa od všetkých podnikov mohli požadovať dodávky pre Wehrmacht. Smernica obsahovala i požiadavky na odovzdanie vojenského materiálu – s výnimkou zbraní a munície potrebnej pre vyzbrojenie 2 – 3 slovenských divízií. Na splnení tohto bodu nemeckým vojenským kruhom mimoriadne záležalo, pretože sa usilovali o to, aby prerušený odvoz munície čím prv opäť pokračoval. O tom, že im musia byť odovzdané všetky zbrane a všetok vojenský materiál, teda tiež munícia, vozidlá, hotové zariadenia, ale i polovýrobky, nemali byť žiadne pochybnosti. Ako sme už vyššie uviedli, Wehrmacht zaberá na západnom Slovensku vojenský materiál bývalej česko-slovenskej armády. Toto koristenie bolo však prerušené po príchode styčného dôstojníka OKW mjr. Beckera, ktorý bol k nemeckému konzulátu v Bratislave pričlenený v apríli 1939. Odvázaný materiál sa potom začal aspoň evidovať. Postupne sa totiž formoval postoj Nemecka k ním „ochraňovanému objektu“, a to v zmysle aspoň navonok rešpektovať jeho suverenitu. Materiál, nachádzajúci sa na zvyšnom území, sa teda mal získať nenásilnými metódami – čiže rokovaním so slovenskou stranou. DMK mala ďalej stanoviť východnú hranicu schutzzóny a vyjasniť otázky súvisiace s výstavbou slovenského vojska, vrátane otázky vojenskej služby príslušníkov nemeckej národnosti. Vojenské letectvo a protiletadlové delostrelectvo mali byť malé.

VNÚTORNÁ ORGANIZÁCIA DMK

DMK sa členila na jednotlivé oddelenia (Abteilungen – ďalej Abt.),¹⁸ ktoré boli činné od 6. mája 1939 (s výnimkou oddelenia pre civilnú správu /**Abt. Zivile Verwaltung (Z)**/, ktoré bolo nasadené iba v čase vojny).¹⁹ Vedúcim DMK bol genpor. Barckhausen a jeho zástupcom plukovník (plk.) Krüger. Za pobočníka bol menovaný kapitán (kpt.) Nieswiodeck, za jeho zástupcu kpt. Masseck. Na čele oddelenia pre pozemné vojsko [**Abt. Heer (I H)**] stál mjr. Becker, jeho zástupcom bol kpt. Masseck. K jeho úlohám patrili výstavba slovenského vojska, stanovenie východnej hranice ochrannej zóny, odovzdanie vojenského materiálu bývalej česko-slovenskej armády a zariadení na výrobu bojových chemických látok (ďalej BCHL) a zároveň malo plniť úlohu styčného dôstojníka Vrchného veliteľstva pozemného vojska (Oberkommando des Heeres – ďalej OKH) so slovenským MNO. Vedúcim oddelenia pre letectvo a námorníctvo [**Abt. Luft / Marine (I L)**] bol plk. Krüger, jeho zástupcom kpt. (W) Greiner. Jeho úlohou bolo uskutočniť výstavbu slovenského vojnového letectva, vrátane protiletadlového delostrelectva: vybudovať záložné letiská, vrátane spravodajských spojov, leteckej hlásnej služby a zariadení pre rádiový maják; riadiť zbrojárske podniky na Považí, pokiaľ sú dôležité pre letectvo; zabezpečiť odovzdanie vojenského materiálu bývaleho česko-slovenského vojnového letectva; zastupovať záujmy námorníctva. Oddelenie pre

utra, Rybary, Zipser-Neudorf, Humenne (...).“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 361-364, OKW/Ausl III d – Smernica pre DMK zo 4. 5. 1939, podpísaná W. Keitelom.

18 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 265-7, vedúci DMK Barckhausen na OKW/Ausl 11. 5. 1939 – v prílohe: Služobný rozvrh DMK.

19 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 046, spis Barckhausena (Wehrwirtschafts-Inspektion Ober-Ost, Krakau) adresovaný archívnemu radcovi Mündtovi v Krakove 3. 2. 1940 – príloha č. 11.

vojenskú spravodajskú službu [**Abt. Abwehr** (I c)], ktoré viedol kpt. von Lasser, malo riešiť otázky kontrašpionáže, strážiť služobné priestory, spolupôsobiť pri protišpionážnej ochrane zbrojárskych podnikov, nachádzajúcich sa mimo ochrannej zóny. Oddelenie adjutantúry [**Abt. Adjutant** (II)], vedené kpt. Nieswiodeckom a jeho zástupcom kpt. Masseckom, vybavovalo všeobecné záležitosti DMK, kontrolu služobnej prevádzky, distribúciu automobilov, stenotypistov; ďalej malo označovať poštu a predkladať ju vedúcemu, riadilo poštovú a kuriérnu službu, bolo nadriadeným v otázkach disciplíny interného personálu. Legačný radca Dr. Lohmann viedol odd. pre právne otázky [**Abt. Rechtsfragen** (III)], venujúce sa všetkým právnym otázkam ohľadne výsostných práv Wehrmachtu a ochrannej zmluvy z 18. marca 1939 (obzvlášť pri určovaní východnej hranice schutzzóny, pri využívaní zbrojárskych podnikov v ochrannej zóne a na zvyšnom území Slovenska; pri colných otázkach zásobovania nemeckých jednotiek a zbrojoviek tovarom a surovinami; pri daňových a devízových otázkach; pri budovaní záložných letísk na Slovensku; vypracovaní štatútu pre ochranné pásmo atď.) Na čele odd. pre správu [**Abt. Verwaltung** (IV)] stál hlavný pokladník Eggersdorf, jeho zástupcom bol kpt. Nieswiodeck. Toto oddelenie malo spolupôsobiť napr. pri riešení otázok ohľadne cvičísk a strelníc v ochrannom pásme; upravovať všetky finančné otázky dotýkajúce sa DMK; vykonávať registratúru a spravovať úradný materiál. Za účelom úpravy všetkých otázok ohľadne dopravných prostriedkov a ciest v ochrannej zóne i na celom území Slovenska bolo vytvorené odd. pre dopravu [**Abt. Transport** (V)] pod vedením podplk. baróna Roedera von Diersburga. Malo spolupôsobiť pri projektovaní, budovaní, oprave cestných a železničných sietí, taktiež poznať údaje o nosnosti mostov; zabezpečiť odvoz vojenského materiálu, vrátane zariadení na výrobu BCHL. Vedúci oddelenia pre spoje [**Abt. Nachrichten** (VI)] a odd. pre branné hospodárstvo [**Abt. Wehrwirtschaft** (VII)] sem neboli odvelení hneď od príchodu DMK na Slovensko. Barckhausen žiadal príslušné nemecké miesta o nápravu, keďže sa chcel vyhnúť uviaznutiu prác v oblastiach, ktoré spadali do ich kompetencií.²⁰ Prvé z nich malo zabezpečovať zásobovanie jednotiek poštou a na tento cieľ potrebné zariadenia v schutzzóne; ďalej sa malo starať o spojové služby v ochrannej zóne i na zvyšnom území Slovenska; malo spolupôsobiť pri zriadení spojov pozemnej organizácie Luftwaffe – a to na celom slovenskom území; jeho úlohou bolo tiež zabezpečenie kontroly telefónnych zariadení v priestoroch DMK. K úlohám druhého menovaného patrilo zabezpečenie využívania zbrojoviek – obzvlášť na Považí, pričom sa s nimi malo zaobchádzať podľa rovnakých princípov ako v ochrannom pásme; ďalej to bola úprava colných otázok pri zásobovaní nemeckých jednotiek tovarmi a zbrojárskych podnikov surovinami. Slovenské podniky mali, prirodzene, produkovať pre Wehrmacht. Taktiež malo usporiadať vzťahy medzi podnikmi a ich osadenstvom v Protektoráte s filiálkami na Slovensku. K DMK bol 20. mája 1939 odvelený podplk. Fischer – ako vedúci oddelenia pre spoje²¹ a 24. mája sa hlásil v Bratislave aj vedúci oddelenia pre branné hospodárstvo kpt. Behm.²² K jednotlivým oddeleniam nemeckých dôstojníkov prideloval Berlín postupne, ako možno vidieť z neskorších zápisov v denníku DMK.²³

20 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 296-297, správa Barckhausena na OKW/Ausl z 10. 5. 1939 o prvých dňoch činnosti DMK po jej príchode na Slovensko.

21 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 240, WFA/WNV na Ausl IIIId, L IV 22. 5. 1939; 5 625 228, Ausl IIIId na DMK 24. 5. 1939 – spis ohľadne odvelenia obstlt. Fischera ako dôstojníka pre spoje do Bratislavy.

22 V ten deň sa hlásil u Barckhausena i hlavný inšpektor Breuer, ktorý bol pridelený k oddeleniu pre spoje. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 123, denník DMK 24. 5. 1939.

23 Záznamy v denníku DMK z júna 1939 poskytujú informácie o pridelení ďalších členov k jednotlivým oddeleniam DMK. Už 1. júna bol pridelený k odd. pre Abwehr kpt. Nagel, 3. júna mjr. Dostert k odd. pre letectvo

Hlavným partnerom pre vyjednávanie na slovenskej strane sa stala Slovenská vojenská komisia (ďalej SVK), vytvorená 10. mája 1939 na čele s mjr. gšt. K. Peknikom.²⁴

PÔSOBENIE DMK

6. mája 1939 odišli členovia komisie z Berlína do Prahy, kde prebehlo niekoľko rozhovorov s vysokými zástupcami Nemeckej ríše v Protektoráte.²⁵ Do Bratislavy sa dostavili až na druhý deň.²⁶

V prvých dňoch absolvovali návštevu u predsedu vlády Jozefa Tisu, u jeho zástupcu Vojtecha Tuku, ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, ministra dopravy Stana, vodcu nemeckej menšiny na Slovensku, štátneho sekretára F. Karmasina. Stretli sa i so slovenským ministrom zahraničných vecí F. Ďurčanským. Genpor. Barckhausen mu počas tejto návštevy krátko objasnil pracovné oblasti nemeckej delegácie, na čo reagoval Ďurčanský ústretovo a zo strany slovenskej vlády im prisľúbil „čo najrozsiahlejšiu podporu“.²⁷ Popri zoznámeniam sa konalo i prvé interné zasadnutie DMK. Jej členovia tu dostali od gen.por. Barckhausena smernice, vyhotovené na základe „doterajších skúseností“,²⁸ ktorými sa mali riadiť počas rokovaní so slovenskou vládou a jej delegáciou.²⁹

Prvé plenárne zasadnutie nemeckej a slovenskej delegácie sa uskutočnilo 8. mája na MZV. Slovenskú delegáciu viedol I. Milecz, nemeckú E. v. Druffel.³⁰

9. mája nasledovala porada časti nemeckej delegácie, vedenej v. Druffelom, Tisom a Čatlošom. Vedúci DMK gen.por. Barckhausen im vysvetlil hlavné body nemeckých požiadaviek. Pozornosť upriamil najmä na tri okruhy otázok – a to vojenské, politické a hospodárske.³¹ Toto rozdelenie ešte rozvinul na druhom plenárnom zasadnutí 10. mája, kde úlohy

ako referent pre výstavbu záložných letísk; 5. júna pplk. Schenk k odd. pre pozemné vojsko; 9. júna Leykamm k odd. doprava; 23. júna pplk. Schwarz k odd. pre letectvo; V dokumente z 10. 7. 1939 je v početnom stave komisie uvedených 55 členov. VHA, f. MNO-SVK 1939, šk. 1, I.2.

- 24 Zloženie: SVK mala 7 subkomisií. Prvá subkomisia – všeobecne vojenská: mjr. gšt. Pekník, škpt. Roubal, mjr. Schneider, Dr. Bečka, Dr. Vemuth; subkomisia letecká: pplk. Ambruš, kpt. Jaček, mjr. Šmarda; subkomisia právna: Dr. Verner, experti rôznych ministerstiev; subkomisia dopravná: mjr. gšt. F. Borský a experti rôznych ministerstiev; subkomisia vojensko-hospodárska: mjr. int. Skrepek, mjr. Dr. Ing. Marko a exp. rôznych ministerstiev; subkomisia spravodajská: mjr. Androvič a experti iných ministerstiev; subkomisia pre spojenie: mjr. Morvic a experti rôznych ministerstiev. VHA, f. MNO-SKV 1939, šk. 2, II. 6 a-g.
- 25 Rokovali napr. so zástupcom štátneho sekretára Protektorátu Dr. v. Burgsdorfom, gen. Morom a inými. Unterstaatssekretär SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 148, denník DMK 6. 5. 1939.
- 26 Slovenská strana sa pripravovala na príchod DMK. V dňoch 2. – 8. mája 1939 sa konali viaceré porady zástupcov MZV a MNO. Ministerstvá sa dohodli na slovenskom návrhu zmluvy o ochrannom pásme, ktorý pod názvom: „Detailná úmluva medzi Nemeckou Ríšou a Slovenskou Republikou“ sa chystali predložiť DMK.
- 27 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 143-6, denník DMK 8. 5. 1939.
- 28 Barckhausen nebol v máji 1939 na Slovensku po prvý raz. S predstaviteľmi slovenskej vlády rokoval už v apríli 1939 o odovzdaní zbraní česko-slovenskej armády Nemecku. Vtedy poznamenal, že slovenská vláda je ochotná plniť nemecké požiadavky, ale potrebuje si zachovať „dekórum“ vo vlastnej krajine. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 438-440, správa šéfa Ausl z 5. 4. 1939 o rozhovore s Barckhausenom.
- 29 Presné znenie inštrukcií sa v denníku DMK nenachádza, možno ho azda nepriamo vyvodit' z priebehu nemecko-slovenských rokovaní.
- 30 Článok v denníku *Slovák*: „Vyjednávanie s Nemeckom. STK. Bratislava, 8. mája. Dnes dňa 8. mája zišla sa v Bratislave k prvej schôdzke slovensko-nemecká delegácia, ktorá má riešiť otázky, vyplývajúce z článku 2. a 3. nemecko-slovenskej dohody z 18. až 23. marca t. r. Rokovanie zo slovenskej strany vedie radca dr. Ivan Milecz z ministerstva zahraničných vecí. Na čele vojenskej misie je štábný kapitán generálneho štábu Pekník. Z nemeckej strany na čele delegácie stojí nemecký charge d'affaires generálny konzul von Druffel a na čele vojenskej komisie je gen.poručík Barckhausen.“ *Slovák*, 9. 5. 1939, s. 3.
- 31 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 142, denník DMK 9. 5. 1939. Už po úvodných stretnutiach DMK so slovenskými politikmi ich členovia nemeckej delegácie charakterizujú ako „dobromyseľných ľudí, ktorých

rozdělil na tie, ktoré sa dotýkajú schutzzóny, Považia a celého územia slovenského štátu.³² Ďalej oznámil rozdelenie DMK na 7 subkomisií (Unterkommissionen), a síce na subkomisiu pre pozemné vojsko; pre vojenské letectvo a námorníctvo; pre právne; dopravné; spravodajské otázky; pre branné hospodárstvo a pre spoje. O zodpovedajúce rozdelenie požiadal i slovenskú delegáciu. Obojstranné subkomisie začali pracovať poobede.³³

11. mája prišli do Bratislavy zástupcovia z inšpekcie pre branné hospodárstvo v Prahe a zo zbrojného úradu kvôli porade s DMK. Mali v úmysle vykonať prehliadku filiállok veľkopriemyslu Protektorátu, nachádzajúcich sa na Slovensku. Takýchto porád sa konalo v nastávajúcom období viac. Medzi Protektorátom a slovenským štátom bolo totiž potrebné vyriešiť viaceré hospodárske otázky, keďže pôvodne boli v spoločnom štáte. Ako príklad môžeme uviesť, že v polovici mája odcestoval gen.por. Barckhausen s legačným radcom Lohmanom do Prahy³⁴, kde o. i. prevzali spisy, potrebné pre prácu oddelenia DMK pre branné hospodárstvo, ktoré sa týkali slovenského hospodárstva. Genpor. Barckhausen tu obzvlášť požadoval vyjasnenie otázky prerozdelenia devíz medzi materskými priemyselnými podnikmi v ríšskom Protektoráte a ich filiálkami na Slovensku a objasnenie otázky zúčtovania medzi podnikmi – s ohľadom na vyplácanie miezd filiálkam.³⁵

Zatiaľ čo s Prahou sa riešili najmä hospodárske záležitosti, s Viedňou to boli skôr vojenské otázky, týkajúce sa ochranného pásma. Zástupcovia DMK podnikli cestu do Viedne, kde sa hlásili u hlavného veliteľa skupiny armád 5 gen. Lista a u veliaceho generála XVII. armádneho zboru gen. Kienitz. S gen. Kienitzom sa dohodli, že mu predložia návrh štatútu, aby sa predišlo porušeniu jeho výsostných vojenských práv. Tieto rokovania vychádzali z pokynu od Keitela pre DMK, podľa ktorého vojenská zvrchovanosť v ochrannom pásme mala prináležať veliacemu generálovi XVII. armádneho zboru vo Viedni.³⁶

V záznamoch v denníku DMK z mája 1939 vystupuje do popredia najmä problematika stanovenia východnej hranice ochranného pásma a taktiež otázka bojových chemických látok.

---

možno ľahko viesť, ktorí ale chcú robiť krátkozrakú politiku“. Keďže sú v takom postavení, že si nevedia sami pomôcť, vkladajú všetky svoje nádeje do Nemecka. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 262-263, Ausl III d – Poznámka o situácii na Slovensku zo 16. 5. 1939; VHA, MNO-SVK, šk. 2, II.6a-g.

32 Toto v podstate zodpovedalo rozdeleniu v spomínanej smernici pre DMK zo 4. mája od Keitela.

33 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 138-9, denník DMK 10. 5. 1939. Pozri tiež: HUBENÁK, L.: Politika..., ref. 4., dokument č. 51 – Zápisnica z prvého zasadnutia slovensko-nemeckej komisie o úprave otázok vyplývajúcich z nemecko-slovenskej zmluvy o ochrane 10. 5. 1939; V denníku DMK sa nenachádzajú podrobnosti o obsahu jednotlivých zasadnutí. Jedinou výnimkou je opis cesty vojenskej podkomisie do terénu za účelom určenia hraníc ochranného pásma, o čom sa podrobnejšie zmienime ďalej. Je možné, že priebeh ich práce nebol zaznamenaný preto, lebo robiť konečné rozhodnutia nebolo v kompetencii ich členov, ale slovenskej vlády, na čo členov slovenských podkomisií v priebehu rokovaní F. Ďurčanský zvlášť upozornil. „(...) Pán minister Dr. Ďurčanský zahajuje schôdzu, oboznamuje prítomných, za účelom tejto schôdže je členov subkomisie upozorniť, že nemôžu so zástupcami nič definitívneho ujednať, ale po eventuálnej dohode dať príslub, že sa návrh zmluvy predloží vláde slovenskej a tiež účelom schôdže je vyžiadať si referát o stave vyjednávania od jednotlivých expertov. (...)“ HUBENÁK, L.: Politika..., ref. 4, dokument č. 52 – Zápisnica z porady členov všetkých subkomisií pre vyjednávanie s nemeckými delegátmi vo veci ochrannej zóny z 5. 6. 1939; K činnosti jednotlivých subkomisií v máji 1939 pozri: HUBENÁK, L.: Nacistické výboje a ..., ref. 4, Politika..., ref. 4; Niektoré zápisnice zo zasadnutí subkomisií sa nachádzajú vo VHA, fond MNO-SVK 1939, šk. 1, 2.

34 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 133, denník DMK 15. 5. 1939.

35 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 131-2, denník DMK 16. 5. 1939.

36 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 136, denník DMK 12. 5. 1939.

URČENIE VÝCHODNEJ HRANICE SCHUTZZÓNY

Podľa ochranej zmluvy bolo ochranné pásmo na západe ohraničené hranicou slovenského štátu. Jeho východnú hranicu mal tvoriť východný okraj svahov Malých Karpát, Bielych Karpát a Javorníkov. Postupne však čoraz viac vystupoval pre Nemecko do popredia význam „schutzzóny“ ako strategického nástupišťa proti Poľsku, a preto sa Nemci snažili do nej zahrnúť i cesty na strednom Považí, prípadne si zaistiť právo používať cesty nachádzajúce sa mimo zóny.

Kvôli určeniu východnej hranice „schutzzóny“ absolvoval gen.por.Barckhausen 18. mája cestu do Karpát.³⁷ Na druhý deň tu začali pracovať vojenské subkomisie v teréne, čo trvalo až do 22. mája. Subkomisie sa ale nedohodli v otázke ohraničenia pásma v priestore od Nového Mesta nad Váhom na sever. Nemecké vojenské miesta totiž žiadali posunúť jeho východnú hranicu severne od Nového Mesta nad Váhom na líniu rieky Váh. Slovenská strana ale trvala na dodržaní ustanovenia prijatého v ochranej zmluve. Hranica mala podľa nej prechádzať po východných svahoch pohorí.

Barckhausen sa už 20. mája vrátil do Bratislavy, aby o deň neskôr odcestoval s podplukovníkom von Roederom do Viedne, odkiaľ odleteli do Berlína. Tu sa 22. mája zúčastnili porady na oddelení OKW/Ausl, ďalej prednášky u šéfa OKW Keitela, porady u vedúceho Abwehru – viceadmirála Canarisa, taktiež u náčelníka štábu pre branné hospodárstvo, genmjr. Thomasa a v 1. oddelení generálneho štábu pozemných vojsk (1. Abt.GenStb.d.H.).³⁸ Bol tu prijatý kompromisný návrh DMK, že Považie ostane mimo ochranej zóny, ale Wehrmacht bude mať právo používať v prípade potreby cesty a železnicu, ktoré sa tu nachádzali.³⁹

Genpor. Barckhausen sa do Bratislavy vrátil s významným sprievodom. 23. mája z Berlína spolu s ním odleteli i viceadmirál Canaris a niektorí dôstojníci z oddelenia Abwehru. V Bratislave potom rokovali najskôr u DMK, následne sa premiestnili i s členmi DMK k nemeckému generálnemu konzulovi v. Druffelovi a napokon sa konala i porada u slovenského ministra národnej obrany generála Čatloša.⁴⁰

Na konci mája rokoval genpor. Barckhausen opäť v Berlíne. 30. mája na porade u šéfa Abwehru viceadmirála Canarisa sa hovorilo aj o hranici ochranného pásma. Rozhodlo sa, že nemecké jednotky sa stiahnu na líniu medzi Bratislavou a Novým Mestom nad Váhom na západ od cesty až na svahy Karpát. Od Nového Mesta nad Váhom na severe mala byť hranicou línia Váh, ďalej Kysuca – Jablunkovský priesmyk.⁴¹

Slovenská strana sa k otázke hraníc schutzzóny vyjadrila prostredníctvom nóty z 11. júna, pričom trvali na tom, aby hranice viedla po svahoch Karpát.⁴² Na rokovaní DMK so sloven-

37 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 129, denník DMK 18. 5. 1939.

38 „22. Mai 1939. 9 – 10 Uhr Besprechung bei OKW (Ausl); 10 – 10,30 Uhr Vortrag beim Chef OKW, Herrn Generaloberst Keitel; 10,30 – 11,30 Besprechung beim Amtsgruppenchef Admiral Canaris; 11,30 – 13,30 Fortsetzung der Besprechung bei OKW (Ausl) in Gegenwart einiger Referenten von Ausl., Vertretern des Wehrwirtschaftsstabes und des Legationsrates Dr. Lohmann. 13,45 – 14,45 Besprechung beim Chef der Amtsgruppe W Stb Generalmajor Thomas; 16,00 – 17,30 Besprechung beim Gen. St. d. H. 17,30 – 18,30 Fortsetzung und Beendigung der Besprechung bei OKW (Ausl).“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 125, denník DMK 22. 5. 1939.

39 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 232, Ausl III d – poznámka z 23. 5. 1939.

40 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 124, denník DMK 23. 5. 1939; BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava 2006, s. 17.

41 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 050-054, poznámka z rozhovoru u šéfa A Ausl/Abw 30. 5. 1939.

42 VHA, f. MNO-SVK, šk. 1, I. Ustanovenie SVK. „(...) že východná hranica ochranej zóny má byť tiahnutá na svahu Malých Karpát, Bielych Karpát a Javorníku, proti tomu však podľa skutočného návrhu, predloženého nemeckou delegáciou, tiahne sa východná hranica ochranej zóny v rovine a nesleduje vždy svahy hôr. (...)“

skou vládou 19. júla sa prijalo rozhodnutie, že o hranici ochrannej zóny sa nespíše protokol, pretože príslušné články sa priamo včlenia do zmluvy.⁴³

Otázka hranice zóny sa vyriešila s konečnou platnosťou v zmluve o štatúte schutzzóny z 12. augusta 1939. Západná hranica, ktorá bola štátnou hranicou medzi Protektorátom Čechy a Morava a slovenským štátom, zostala nezmenená. Východná hranica ochranného pásma v priestore Bratislava – Nové Mesto nad Váhom bola určená podľa ochrannej zmluvy. V otázke ohraničenia pásma od Nového Mesta nad Váhom na sever sa jeho hranica posunula až k západnému brehu Váhu, ďalej na sever sa tiahla pozdĺž západného brehu rieky Kysuca až k hraniciam s Poľskom (Jablunkovský priesmyk), čím si Berlín zabezpečil rozšírenie nástupiska proti Poľsku. Do zóny nepatrili cesty na Považí a ani železnica Bratislava – Piešťany – Žilina – Čadca, ktoré však Wehrmacht mohol v prípade nutnosti použiť. Taktiež neboli k zóne pripojené mestá Nové Mesto nad Váhom, Trenčín a Žilina.⁴⁴

Určenie východných hraníc schutzzóny bolo len jednou z otázok, o ktorých sa rokovalo v rámci prípravy zmluvy o ochrannom pásme.

Po 12. júni genpor. Barckhausen znovu rokoval v Berlíne. Už uplynul viac ako mesiac od príchodu DMK do Bratislavy a ešte stále sa jej nepodarilo uzavrieť zmluvu o ochrannom pásme. Na jednej z porád – konkrétne na porade u náčelníka OKW Wilhelma Keitela 13. júna 1939 – zhrnul genpor. Barckhausen požiadavky voči Slovensku, ktoré sa mu nepodarilo presadiť. Okrem iného oznámil, že štatút ochranného pásma je hotový, ale ešte nepodpísaný slovenskou stranou.⁴⁵ Náčelník OKW predniesol potom Hitlerovi zoznam nespĺnených požiadaviek. K štatútu o ochrannom pásme poznamenal, že je hotový. Ďalej uviedol, že slovenská strana však poslala na Zahraničný úrad nótu s poznámkami k nemeckým požiadavkám pre štatút ochranného pásma, z ktorých bolo zjavné, že v niektorých podstatných bodoch s nimi nesúhlasí.⁴⁶ Blížil sa útok na Poľsko, a to sa odrazilo v nových nemeckých požiadavkách, ktoré mali byť predložené slovenskej vláde. Okrem „bezpodmienečného naplnenia ochrannej zmluvy“ sa od slovenskej vlády malo požadovať prerušenie stykov s Poľskom, slovenská hranica s Poľskom sa mala prísne strážiť. Ďalej sa žiadalo bojovať proti poľskej špionáži, dosadiť do slovenskej hraničnej služby spoľahlivý personál atď.⁴⁷

Slovenská strana zatiahla do činnosti DMK aj nacistický Zahraničný úrad. Slovenská vláda chcela o sporných bodoch rokovať s Hitlerom osobne. Generálny konzul Druffel poslal memorandum slovenského MZV z 19. júna 1939 na Zahraničný úrad.⁴⁸ Vedúci politického oddelenia na Zahraničnom úrade Woermann získal po prečítaní slovenského memoranda dojem, že slovenská vláda si myslí, že požiadavky nemeckej delegácie nie sú požiadavkami nemeckej vlády. Varoval preto slovenského vyslanca v Berlíne M. Černáka pred týmto názorom a poveril ho, aby v Bratislave zreteľne oznámil, že DMK prednáša svoje požiadavky v mene ríšskej vlády.⁴⁹ Zahraničný úrad podporil svojím stanoviskom DMK a tým i ne-

43 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 057-8. Barckhausenove vysvetlivky k protokolu zo slovensko-nemeckého zasadnutia 19. 7. 1939.

44 Slovenské znenie zmluvy o ochrannej zóne z 12. 8. 1939 je uverejnené v práci HUBENÁK, L.: *Politika ...*, ref. 4, dokument č. 61.

45 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 625 964-966, protokol z porady u šéfa OKW 14. 6. 1939.

46 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 003-006, OKW/ Ausl III d – návrh prednášky náčelníka OKW u Hitlera zo 17. 6. 1939. Išlo o slovenskú nótu z 11. 6. 1939.

47 Tamže.

48 ADAP, D, VI, dok. č. 554, s. 631-638, Druffel na AA 21. 6. 1939, príloha: Aide-mémoire slov. MZV z 19. 6. 1939.

49 ADAP, D, VI, dok. č. 559, s. 647, poznámka Woermana z 22. 6. 1939.

mecké vojenské miesta, ktorých vojenské požiadavky presadzovala DMK. Na druhej strane chcel Zahraničný úrad vyvolať vo svetovej verejnosti zdanie, že Nemecko voči slovenskému štátu vystupuje priateľsky. Táto politická línia však viedla k tomu, že slovenská vláda sa začala mylne domnievať, že (zo slovenského hľadiska) radikálne požiadavky DMK sa nezhodujú s požiadavkami nemeckej vlády. Preto bol Zahraničný úrad nútený upovedomiť slovenskú vládu o tom, že DMK pri rokovaníach skutočne prednáša prania nemeckej vlády. Približne v tom čase prešla Hitlera trpezlivosť. Rozhodol, že so Slováckmi je treba „energicky“ rokovať, predostrieť im konkrétne nemecké ponuky, a tým dosiahnuť rýchly úspech. Vojenskú, hospodársku i finančnú pomoc pre Slovensko podmienil úplným uznaním nemeckých požiadaviek.⁵⁰

Do rokovaní o ochrannom pásme zasiahli aj nemecké snahy o realizovanie opevňovacích prác v tomto pásme. Toto bolo súčasťou nacistickej snahy o premenu územia Slovenska na nástupný priestor pre nemecký útok na Poľsko.

OKW už koncom júna 1939 oznamovalo Zahraničnému úradu, že v období od 5. augusta do 31. augusta sa budú robiť opevňovacie práce v línii Žilina – Jablunkov – Uhorská. Žiadalo sa, aby sa do začiatku prác alebo uzavrela zmluva so slovenskou vládou, alebo sa jej malo oznámiť, že nemecký Wehrmacht je oprávnený – bezodkladne a bez prípadných námietok zo strany slovenského štátu alebo vlastníkov pozemkov – zriadiť opevnenia tam, kde to považuje za nutné. Otázka odškodnenia by sa riešila dodatočne.⁵¹

Začiatkom júla prebehla u DMK porada s gen. Schneiderom, veliteľom XI. opevňovacieho pionierskeho štábu Skupiny armád 5, o nasadení a pobyte technického výskumného štábu severne od Žiliny. Prejednal sa nábor robotníkov, nákup stavebného materiálu a nenásilné získanie pozemkov pre opevňovacie práce, a to v prítomnosti mjr. Beckera, kpt. Behma a kpt. Dr. Nagela.⁵² 8. júla tu bola zase porada so zástupcami slovenského MNO – mjr. Peknikom a mjr. Schneiderom – o vedení hranice s Poľskom a o urýchlennom obsadení vrchu Uhorská slovenskou colnou strážou. Predpokladalo sa, že ministerstvo ešte tento deň o tom rozhodne.⁵³ Na nemecko-slovenskom zasadnutí 19. júla sa prijalo, že slovenská vláda vy-

50 Rozhodnutie Hitlera bolo poslané i Barckhausenovi. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 625 893, OKW/ Ausl III d na DMK 20. 6. 1939 – poznámka z porady u náčelníka OKW.

51 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 625 895, OKW/ Ausland na AA 28. 6. 1939.

52 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 090, denník DMK 5. 7. 1939. Genmjr. Schneider sa hlásil u DMK už 27. mája – za účelom porady o plánoch veliteľstva Skupiny armád 5 uskutočniť na Slovensku prieskumné práce. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 120, denník DMK 27. 5. 1939. 8. júla navštívil DMK náčelník generálneho štábu veliteľstva Skupiny armád 1 v Berlíne, gen. mjr. von Salmuth, ktorý hovoril o nasadení stavebných jednotiek v oblasti ochranného pásma pod vedením Skupiny armád 1. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 087, denník DMK 8. 7. 1939. O desať dní neskôr oznámil na porade u DMK genmjr. Schneider, že pre otázky zaistenia pozemkov v opevňovacej zóne by mal byť nasadený generálny intendant Glingenbrunner v Budatíne, ktorý by bol kedykoľvek k dispozícii DMK. Ďalej oznámil, že v oblasti severne od Bratislavy po Žilinu v línii Karpát boli nasadené 4 opevňovacie stavebné prieskumné štáby. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 078, záznam v denníku DMK z 18. 7. 1939.

53 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 087, denník DMK 8. 7. 1939. V súvislosti s opevňovacími prácami v ochrannej zóne došlo koncom júla ku konfliktu s poľskou vládou. V oblasti vrchu Uhorská (kóta 1028 v horskom pásme Veľký Polom) posunula vláda nemeckého vojska 20. júla slovenskú hranicu asi o 500 – 700 metrov na úkor Poľska. Deň predtým sa na nemecko-slovenskom zasadnutí dohodlo, že slovenská vláda môže obsadiť kótu 1028 menšou voj. jednotkou, až kým nepríde nemecká stavebná jednotka, lebo inak by nebolo možné jej zaistenie. Slovenská vláda tu oznámila, že kóta sa nachádza v slovenskom vlastníctve. V prípade, ak by došlo k ťažkostiam, mala slovenská vláda vzniknúť voči poľskej vláde diplomatickou cestou okamžite protest. Na rokovaní 24. júla sa konštatovalo, že podľa posledných hlásení slovenského MNO je spomínaná kóta 1028 v tom čase obsadená nemeckými stavebnými jednotkami, ktoré tam budujú zábrany a že slovenský útvar sa priblížil severne ešte bližšie k poľskej hranici. Vo vysvetlivkách k protokolu Barckhausen uviedol, že podľa oznámenia veliteľstva Oppeln tu opevňuje pionierska rota 44. divízie. Druffel v telegrame Zahraničnému úra-

dá potrebné nariadenia na ulahčenie a zabezpečenie opevňovacích prác, obzvlášť v oblasti dopravy a spojov – v najužšej spolupráci s DMK. Na porade sa zároveň dohodlo i vytvorenie slovensko-nemeckej podkomisie pre zaistenie pozemkov na opevňovacie práce v severnej časti ochrannej zóny, pričom prípravné práce sa uskutočnili už 19. júla.⁵⁴ 20. júla bola u Barckhausena porada, na ktorej sa zúčastnili Glingenbrunner, Bergmann, Hofmann a Nagel. Prerokovali praktickú realizáciu týchto prác a dostali smernice pre rokovanie podkomisíí, ktoré nasledovalo hneď po porade.⁵⁵ Otázkou opevňovacích prác napokon upravovala časť III. schutzzonovertragu z 12. augusta 1939, pričom Wehrmacht si podľa zmluvy mohol „v zhode so slovenskými úradmi“ nárokovať na vojenské účely verejné budovy, pozemky a objekty a vziať do užívania súkromné budovy a pozemky. Mohol tak učiniť „bez vyčkania vyvlastňovacieho procesu smerujúceho k odňatiu užívacieho práva“. Výška odškodného sa mala stanoviť dodatočne, „za súčinnosti nemeckých povereníkov cestou priateľského jednanía s postihnutými“ (časť II, článok 2. zmluvy o ochrannom pásme).⁵⁶

O rôznych problémoch súvisiacich so zmluvou o štatúte „schutzzóny“ sa spočiatku rokovalo síce v subkomisiách, ale v podstate DMK napokon prerokovala v júli a auguste všetky podstatné body zmluvy priamo s predstaviteľmi slovenskej vlády. Rokovania prebehli v dňoch 17., 19., 24., 26., 27., 28. a 31. júla. Toto zintenzívnenie rokovaní možno vysvetliť tým, že do ochranného pásma potrebovali Nemci premiestniť vojenské oddiely, ktoré mali upraviť terén na nástup proti Poľsku. Preto ale potrebovali mať so slovenskou stranou ujasnené právomoci.

Okrem spomenutých rokovaní sa malo pred nimi pôvodne konať ešte jedno, a síce 14. júla. Slovenskí politickí činitelia však pripravili nemeckej strane deň predtým nemilé prekvapenie. DMK došlo totiž oznámenie zo slovenského MZV (Dr. Milecz), že predseda vlády Tiso a minister zahraničných vecí Ďurčanský sa nemôžu zúčastniť porady, ktorá bola naplánovaná na 14. júl doobeda a že zástupcovia budú splnomocnení požiadať nemeckej delegácie iba prijať. Nato Barckhausen v súlade s nemeckým správcom vyslanectva rozhodol, že zasadnutie sa konať nebude a požiadal ho, aby na 17. júl dohodol nové zasadnutie u slovenskej vlády, kde by boli prítomní všetci potrební ministri.⁵⁷

---

du oznamoval, že ak Poľsko nebude protestovať, nevidí slovenská vláda dôvod pre podniknutie diplomatickej akcie vo Varšave. Podľa protokolu o výsledku zasadnutí z 27., 28. a 31. júla mala slovenská vláda opäť prevziať obsadenie kóty od 3. augusta prostredníctvom slovenskej voj. útvaru. 1. augusta však už DMK nemeckým vojenským miestam hlásila, že podľa slovenskej vlády sú zábrany na kóte Uhorská čiastočne na poľskom území. 7. augusta nemecký vyslanec na Slovensku Hans Bernard, ktorý vystriedal medzitým Druffela, informuje Zahraničný úrad, že drôtové zábrany urobené nemeckou pionierskou rotou na kóte Uhorská, ležia na poľskom území. O dva dni neskôr zase OKW písalo Zahraničnému úradu, aby slovenská vláda požadovala od poľskej vlády odstúpenie priestoru. Barckhausen však reagoval tvrdením, že obsadenie kóty Nemcami je nemožné – vychádzal zo zasadnutia konaného 8. augusta, mali tu byť slovenské jednotky. Tie mali územie Poľska iba pozorovať a nebrániť prípadnému obsadeniu Uhorskej Poliakmi. Konečne 22. augusta oznámilo OKW Zahraničnému úradu, že na základe protestu poľskej vlády u slovenskej vlády sa rozhodlo zväziť stiahnutie drôtových zábran na slovenské územie. BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2006, s. 16; SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 061-4, protokol o výsledku slovensko-nemeckého zasadnutia 19. 7. 1939 s pripojením výsledku zo zasadnutia 24. 7. 1939; II.C-906, 000 065-7, protokol o výsledku slovensko-nemeckého zasadnutia 24. 7. 1939; II.C-937, 5 625 702, Druffelov telegram na AA 24. 7. 1939; II.C-906, 000 072-3, protokol zo slov.-nemeckého zasadnutia 27., 28. a 31. 7. 1939; II.C-937, 5 625 622, DMK na Heeresgruppe 1 Berlín, 1. 8. 1939; II.C-937, 5 626 511, Bernard na AA 7. 8. 1939; II.C-937, 5 625 618, OKW/ Ausl na AA 9. 8. 1939; II.C-937, 5 625 572-3, Barckhausen na OKW/ Ausl 11. 8. 1939; II.C-937, 5 626 501, OKW/ Ausl na AA 22. 8. 1939.

54 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 077, denník DMK 19. 7. 1939.

55 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 076, denník DMK 20. 7. 1939.

56 HUBENÁK, L.: *Politika ...*, ref. 4, dokument č. 61.

57 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 082, denník DMK 13. 7. 1939.

Odklad využili Nemci tak, že ešte vykonali niekoľko zmien vo formulácii požiadaviek a doplnili ich – s ohľadom na rozhodnutia poslané od OKW.⁵⁸ Hoci v denníku nie sú tieto požiadavky priamo uvedené, možno ich odvodit' z jednotlivých záznamov. Z nich vyplýva, že boli sformulované do troch hlavných okruhov. V bode I. boli požiadavky, ktoré kvôli odporu slovenskej vlády ešte neboli splnené: najmä otázky týkajúce sa ochranného pásma (určenie hranice ochranného pásma, zaistenie pozemkov pre realizáciu opevňovacích prác), ďalej ohľadne zmluvy o BCHL. V ďalších dvoch bodoch boli zhrnuté nové požiadavky nemeckej vlády. Išlo o nasledovné: v bode II. to boli opatrenia na zamedzenie kontaktom s Poľskom (prísna kontrola slovenskej hranice s Poľskom, odstránenie nespoľahlivých elementov zo slovenskej hraničnej služby atď.), budovanie Abwehru na slovenskom území; a napokon v bode III. – výstavba slovenskej armády⁵⁹ (a s touto problematikou úzko súvisiaci odvoz vojenského materiálu bývalej československej armády).

17. júla sa potom konala porada v ministerskej rade slovenskej vlády.⁶⁰ V denníku sa znamenalo: „Výsledky politických požiadaviek k bodu II požiadaviek ríšskej vlády boli protokolárne potvrdené podpisom.⁶¹ Požiadavky k bodom I a III boli podrobne prednesené a vysvetlené.“ Slovenská vláda požiadala o ďalšiu poradu 19. júla. Chcela sa totiž rozhodnúť bez prítomnosti Nemcov, a to na internej porade 18. júla. Nemecká delegácia s návrhom súhlasila a prisľúbila, že bude vplývať na Zahraničný úrad, aby už skoro predložil štatút ochranného pásma, „na čo slovenská vláda kládla zvláštny dôraz.“

Návrh štatútu od Zahraničného úradu bol doručený DMK ráno 19. júla.⁶² V tento deň prebehla i porada so slovenskou vládou, na „ktorej sa zúčastnili tí istí zástupcovia nemeckej a slovenskej strany, ako na porade 17. júla“. Výsledok politických požiadaviek k bodom I-III požiadaviek ríšskej vlády bol zaprotokolovaný a po podpísaní v. Druffelom a Barckhausenom bol k podpisu predložený slovenskej vláde prostredníctvom Tisa. Ako sa v denníku uvádza, „požiadavky k bodom I až III boli slovenskou vládou principiálne prijaté. Navrhla iba zväčšenie vojnového stavu na 150 000 (nemecký návrh bol 50 000 – pozn. E. N. – J. T.) a zvýšenie počtu jednotiek vojenského letectva oproti navrhovanému o 50 %“.⁶³ V rokovaní sa teda objavil nový problém. K neukončeným rokovaniam štatútu ochrannej zóny sa pridružili rokovania o slovenskej armáde. Slovenská vláda síce súhlasila s nemeckým návrhom ohľadne mierového stavu pozemného vojska (25 000), ale navrhovaný vojnový stav pokladala za príliš malý. Považovala za nutné ponechať si možnosť obrániť krajinu „z vlastných národných síl“.⁶⁴

58 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 081, denník DMK 14. 7. 1939.

59 Nemecká strana zastávala názor, že slovenská armáda by mala mať veľkosť 50 000 vojnového stavu a 25 000 mierového stavu.

60 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 079, denník DMK 17. 7. 1939.

61 V protokole boli uvedené body: „Vztahy s Poľskom“, „Jasná stabilizácia jednotného vnútropolitického postoja voči Nemecku“ a „Vstávanie nemeckého národnostného elementu do slovenského štátu a armády vo forme, ktorá zodpovedá postaveniu nemeckej ríše voči slovenskému štátu.“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 054-6, protokol o výsledku nemecko-slovenského zasadnutia 17. 7. 1939.

62 Slovenskej vláde bol návrh zmluvy odovzdaný večer 19. 7. 1939 a v nasledujúcich dňoch sa stal predmetom rokovanií. SNA, f. Alexandrijský archív, II. C- 906, 000 057-8, Barckhausen: Vysvetlivky z 20. 7. k protokolu zo slovensko-nemeckého zasadnutia 19. 7. 1939.

63 Anlage 2 zu OKW Nr. 516/ 39g. K. Ausl III d vom 17. 6. 1939. Vorschläge zum Aufbau der slowakischen Luftwaffe. Das Reichsluftfahrtministerium schlägt – vorbehaltlich der Genehmigung des Herrn Generalfeldmarschall Göring, die noch nicht eingeholt werden konnte – folgende Zusammensetzung der slowakischen Luftwaffe vor: 3 Aufklärungs-Staffeln, 1 Jagd-Staffel, 1 Kampfstaffel. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 003, Anlage B.

64 „(...) Den vorgeschlagenen Kriegsstand hält die slowakische Regierung als zu klein. Sie hält einen Kriegs-

Barckhausen po rokovaní odletel do Berlína, aby predniesol referát v OKW a na Zahraničnom úrade 21. júla. Pre OKW ešte pred odchodom preto vyhotovil vysvetlivky k protokolom zo zasadnutí 17. a 19. júla.⁶⁵ V Berlíne prebehla najskôr porada na oddelení OKW/Ausl a u náčelníka OKW Keitela, kde podal Barckhausen podrobnú správu o stave prác v Bratislave podľa zasadacích protokolov a navrhli sa tu nové požiadavky, obzvlášť s ohľadom na slovenskú armádu. Keitel bol ochotný pristúpiť na kompromis – slovenské pozemné vojsko malo mať vojnový stav 75 000. Slovákom sa mali ponechať zbrane potrebné pre tento počet, zvyšok sa mal urýchlene odviezť do ríše, príp. premiestniť do ochranej zóny.⁶⁶ Na porade u náčelníka generálneho štábu Luftwaffe sa prerokovali zase požiadavky ohľadom slov. voj. letectva. Ako posledný nasledoval rozhovor s právnym oddelením a politickým oddelením Zahraničného úradu (tajný radca Albrecht, štátny podsekretár Woermann) o nových požiadavkách OKW. Predniesli sa pozmeňovacie návrhy pre štatút schutzzóny a „iné akútne otázky“, pričom vo všetkých bodoch sa so Zahraničným úradom dohodli.⁶⁷

Zasadnutie so slovenskými ministrami sa konalo opäť 24. júla. Na žiadosť Tisa z 20. júla sa pozmenil zasadací protokol z 19. júla.⁶⁸ Pokiaľ ide o veľkosť vojnového stavu letectva, slovenská vláda súhlasila s novým nemeckým návrhom.⁶⁹ Navrhovaný vojnový stav vojska však zamietla. Tiso vysvetlil, že tento bod chce predložiť ministerskej rade a výsledok poslať nemeckej vláde v memorande. Otázka odvozu vojenského materiálu sa nerozoberala, pretože bola integrovanou súčasťou stanovenia veľkosti vojska.⁷⁰ 25. júla sa radili Barckhausen, v. Druffel a Hofmann na nemeckom vyslanectve. Prerokovali sa rokovacie body na zasadnutie 26. júla a nové požiadavky Zahraničného úradu.⁷¹ Z toho vyplýva, že i Zahraničný úrad hovoril do týchto rokovaní, v ktorých sa snažilo OKW presadiť svoje vojenské záujmy.

Na zasadnutí 26. júla sa opäť hovorilo o veľkosti vojnového stavu pozemného vojska. V protokole sa zaznamenalo, že Barckhausen poukázal obzvlášť na to, že prijatie nemeckého návrhu je otázkou obojstrannej dôvery, a že táto požiadavka je konečná. Od jej akceptovania malo závisieť poskytnutie ďalšej podpory z nemeckej strany, najmä vo vojenskej oblasti.⁷² Taktiež sa prerokovala prvá polovica „*schutzzonenvertragu*“. Na zasadnutí nebol prítomný predseda vlády Tiso, ale zastupoval ho Tuka. Ten nemeckej delegácii uviedol, že bude ešte potrebné konečné stanovisko Tisu, ktorý bol v tom čase na dovolenke.⁷³ Na zasadnutí so slovenskou vládou 27. júla sa rokovalo predovšetkým o požiadavkách nemeckej ríšskej vlády v oblasti dopravy a spojov a, samozrejme, o *schutzzonenvertragu*.

---

stand, Verhältnis von 1 : 6 = mindestens 150 000 Köpfe im Kriege für notwendig, da sie die Möglichkeit einer Selbstverteidigung auch aus eigener Volkskraft für notwendig erachtet. (...)“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 061-4, protokol o výsledku slovensko-nemeckého zasadnutia 19. 7. 1939 s pripojením výsledku zo zasadnutia 24. 7. 1939.

65 Tamže.

66 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 625 693-4 OKW/ Ausl IIIId – poznámka o porade u Keitela 21. 7. 1939.

67 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 075, denník DMK 21. 7. 1939.

68 Neviem presne o akú zmenu išlo, pretože poznáme iba protokol, v ktorom už bola táto zmena vykonaná.

69 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 072, denník DMK 24. 7. 1939.

70 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 065-7, protokol o výsledku slovensko-nemeckého zasadnutia 24. 7. 1939.

71 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 071, denník DMK 25. 7. 1939.

72 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 069-70, protokol o výsledku slovensko-nemeckého zasadnutia 26. 7. 1939.

73 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 071, Barckhausenove vysvetlivky k protokolu zo slov.-nemeckého zasadnutia 26. 7. 1939.

V tento deň sa udiala ešte jedna udalosť. Zástupcovia DMK – Barckhausen, Krüger a Nieswiodek – sa zúčastnili oficiálnej rozlúčky s nemeckým správcom vyslanectva, generálnym konzulom v. Druffelom, na petržalskom moste cez Dunaj. Poobede prišiel do Bratislavy nový nemecký vyslanec – Hans Bernard.⁷⁴ Bernard vykonal svoju nástupnú návštevu u Barckhausena 1. augusta a v. Druffel zase svoju rozlúčkovú návštevu.⁷⁵

Pred zasadnutím 28. júla prebehla najskôr porada s tromi účastníkmi – medzi Barckhausenom, zástupcom predsedu slovenskej vlády Tukom a Ďurčanským znovu o spomínanej háklivej otázke, ktorou bol vojnový stav slovenského pozemného vojska. Na začiatku následného zasadnutia blahoprial Barckhausen v mene DMK Tukovi pri príležitosti spomienky na 29. júl 1929, keď bol podľa rozsudku československého súdu odsúdený na odňatie slobody na štyri roky. Je zvláštne, že toto blahoprianie bolo v denníku DMK zaznamenané, pričom samotnému rokovaniu bola potom venovaná len jedna „suchá“ zmienka: „*Následne sa pokračovalo v rokovaní najmä o zmluve o ochrannej zóne.*“ Poobede odcestovali Barckhausen s Ďurčanským do Smrekovice južne od Ružomberka k predsedovi vlády Tisovi, ktorý tu trávil dovolenku. Tu prebehla potom porada o sporných bodoch schutzzonenvertragu a o veľkosti vojnového stavu slov. pozemného vojska, ako aj o zodpovedajúcom odovzdaní vojenského materiálu. „*Bol docielený úplný súhlas.*“⁷⁶

O výsledku tohto rokovania v Smrekovici sa na druhý deň konala porada so slovenskou vládou, kde sa zároveň stanovil ďalší termín zasadnutia a program preň. Barckhausen podal správu OKW a mal podniknúť 1. augusta služobnú cestu do Berlína.⁷⁷ 30. júla je v denníku zaznamenané, že sa konala súkromná návšteva u Tuku a Čatloša (nie však jej obsah),⁷⁸ a o deň nato – zasadnutie DMK so slovenskými ministrami. Okrem iného tu bol dokončený schutzzonenvertrag na základe niekoľkých prianí, prednesených slovenskou vládou, až na rozhodnutia, ktoré sa mali predložiť OKW v Berlíne a vyhotovil sa o tom protokol. Na konci zasadnutia predniesol Ďurčanský pri zostavovaní bodu protokolu o porade v Smrekovici z 28. júla „*nepochopiteľným spôsobom*“, že nemôže tento bod protokolu podpísať, pretože predseda vlády neprijal požiadavku ohľadne veľkosti pozemného vojska a odovzdania vojenského materiálu, ale ju zamietol, čo však – ako bolo v tento deň v denníku DMK zaznamenané – „*nezodpovedá skutočnosti*“. Barckhausen diskusiu o tejto otázke prerušil a vysvetlil, že za týchto okolností nemôže prania slovenskej vlády 1. augusta v Berlíne predniesť a požiadal Tuku, aby zariadil poradu s predsedom vlády Tisom v jeho prítomnosti 2. augusta v Topoľčiankach, čo Tuka prisľúbil. Poobede bol Berlín informovaný o nových ťažkostiach, ktoré spôsobil Ďurčanský a bol zapísaný výsledok porady v Smrekovici z 28. júla. V denníku sa zaznačilo: „*Z tohto protokolu jasne vyplýva, že predseda vlády Dr. Tiso súhlasil s požiadavkami nemeckej ríšskej vlády.*“⁷⁹ Posledný júlový deň vniesol teda do sľubne sa vyvíjajúcej nemecko-slovenskej spolupráce chmáry, ktoré nacistom „*tak trochu*“ komplikovali naplňovanie ich plánov a ako sa zdá, hlavnou osobnosťou, ktorá tieto chmáry priviala, bol slovenský minister zahraničných vecí. Teda zostávali niektoré body zmluvy o štatúte ochrannej

74 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 069, denník DMK 27. 7. 1939.

75 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 062-3, denník DMK 1. 8. 1939.

76 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 068, denník DMK 28. 7. 1939.

77 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 067, denník DMK 29. 7. 1939.

78 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 066, denník DMK 30. 7. 1939.

79 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 064-5, denník DMK 31. 7. 1939.

zóny ešte stále otvorené. Barckhausen sa rozhodol, že vyžiada osobne v Berlíne u OKW, respektíve od Zahraničného úradu, rozhodnutie o presnom znení sporných článkov zmluvy.⁸⁰

Barckhausen bol zaiste značne rozhnevaný náhlym zvratom udalostí, ktoré sa zdali byť už pevne dohodnuté. Slovenská strana nekonala podľa pravidiel bežných pri medzinárodných rokovaníach a poprela to, s čím už raz súhlasila. Na nemecké požiadavky najskôr povedala „áno“, potom zmenila názor a vyslovila rázne „nie“.⁸¹ Barckhausen trval na svojom pôvodnom tvrdení. 1. augusta sa radil s legačným radcom Hofmannom o ešte otvorených otázkach zo schutzzonenvertragu a o opatreniach, ktoré si vynútila príhoda s Ďurčanským 31. júla. Prostredníctvom Hofmanna sa tiež doručil nemeckému vyslanectvu protokol z porady 28. júla.⁸²

V tomto kontexte potom problematicky vyznieva následné rokovanie v Topoľčiankach. 2. augusta odcestovali s Barckhausenom Hofmann, Tuka, Čatloš a mjr. Schneider za predsedom vlády Tisom do Topoľčianok, kde sa konala porada, na ktorej sa zúčastnil i Ďurčanský. O výsledku porady ohľadne veľkosti vojnového stavu pozemného vojska bol vyhotovený protokol.⁸³ Slovenská vláda sa rozhodla trvať na svojom doterajšom stanovisku, čiže na počte 150 000. O jej nedôvere voči nemeckej vláde svedčí požiadavka, aby vojenská výzbroj, potrebná pre slovenské vojsko, bola uskladnená na strategicky bezpečnom mieste na území slovenského štátu, mimo ochrannej zóny a bola voľne k dispozícii slovenskej armáde.⁸⁴

Barckhausen, Hofmann a Becker sa dostavili 4. augusta do Berlína, kde sa zúčastnili porady na oddelení OKW/ Ausl s Canarisom. Po dohode s OKW sa stanovilo konečné znenie štatútu a vysvetlili sa ostatné, dovtedy nerozhodnuté otázky. Barckhausen tu však predniesol Canarisovi ešte jeden dôležitý návrh. OKW sa podľa neho potrebovalo v kontakte so Zahraničným úradom rozhodnúť, že sa musí prostredníctvom spoločne vedených porád v generálnom štábe nemeckého pozemného vojska so slovenským ministrom obrany a ministrom Tukom vytvoriť v Berlíne „fundament“, na ktorom sa prejednávajú všetky terajšie i budúce vojenské požiadavky, t. j., musí sa požadovať jednoznačné nemecké najvyššie velenie nad slovenskou armádou. Canaris s návrhom súhlasil v plnom rozsahu a prisľúbil, že 7. augusta vymôže od Keitela povolenie.⁸⁵

7. augusta bol Tukovi odovzdaný návrh konečnej podoby zmluvy o štatúte ochrannej zóny. Po porade Barckhausena s Hofmannom a Hofmanna s Tukom sa zostavili dve memorandumá, ktoré obsahovali poznámky prednesené Tukovi ohľadne zmien urobených v návrhu zmluvy a tiež odôvodnenie požiadavky, prečo sa zmluva musí podpísať do poobedia 8. augusta.⁸⁶ Tuka sľúbil, že ešte 7. augusta večer pošle dvoch dôstojníkov za Tisom a Ďurčanským do Tatier s prosbou o plnú moc pre seba.⁸⁷ Kuriéri, ktorí priniesli stanovisko sloven-

80 „(...)Die Entscheidung über die genaue Fassung der Artikel 2a, 3c und 4/ Abs. 3 und den Wortlaut einer Vereinbarung zu Art. 3c, welche losgelöst vom Schutzzonenstatut besonders aufgestellt worden ist, werde ich bei nächster Anwesenheit in Berlin mit Legationsrat Dr. Hofmann beim OKW bezw. A.A. erbitten.(...)“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 074, Barckhausenove vysvetlivky k protokolu zo slov.-nemeckých zasadnutí 27., 28. a 31. 7. 1939.

81 Keďže poznáme len záznam DMK z jej denníka a nie samotný protokol, nedá sa jednoznačne rozhodnúť tento problém.

82 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 062-3, denník DMK 1. 8. 1939.

83 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 061, denník DMK 2. 8. 1939.

84 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 075-6, protokol o výsledku slovensko-nemeckého zasadnutia v Topoľčiankach 2. 8. 1939.

85 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 059, denník DMK 4. 8. 1939.

86 SNA, f. Národný súd, Tnlud 6/46-9, proces s Jozefom Tisom, II.A-891, 11/48-12/48.

87 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 057, denník DMK 7. 8. 1939.

skej vlády k štatútu ochrannej zóny, sa vrátili z Tatier 8. augusta až večer a preklad prinosených spisov trval až do pol druhej v noci. S Tukom sa dohodlo, že DMK ich dostane v nemeckom jazyku do 9. augusta doobeda.⁸⁸ Išlo o tri Aide Memoires slovenskej vlády. Ukázalo sa, že Ďurčanský a Tiso však zmluvu o štatúte ochrannej zóny v mnohých bodoch zamietli.⁸⁹ 9. augusta sa dohodli na zasadnutí na Ministerstve vnútra, ktorého sa zúčastnili Bernard, Barckhausen a Hofmann za nemeckú stranu a Tuka s Čatlošom za slovenskú stranu, že 10. augusta sa bude konať nové zasadnutie DMK so slovenskou ministerskou radou, na ktoré príde do Bratislavy i Ďurčanský. Hofmann mal ešte v tento deň získať stanovisko Zahraničného úradu a Barckhausen mal zase informovať OKW.⁹⁰ Na zasadnutí 10. augusta sa vo viacerých bodoch dohodli, ohľadne zvyšných bodov sa rozhodlo, že prostredníctvom rozhovoru nemeckého vyslanectva so Zahraničným úradom sa podľa možnosti nájde nejaká zhoda.⁹¹ Becker a Hofmann boli kvôli tomu v Berlíne.⁹² Vrátili sa 12. augusta a priniesli hotovú zmluvu o štatúte ochrannej zóny. Prišiel tiež kuriér od OKW s 9 pokynmi o veľkosti vojnového stavu slovenského pozemného vojska a otázke zbraní.⁹³ Hitler súhlasil s vojnovým stavom 125 000 mužov,⁹⁴ čím slovenskej vláde „napomohol“ k rozhodnutiu. Zmluva o ochrannom pásme bola v tento deň napokon skutočne podpísaná, a to po troch mesiacoch slovensko-nemeckých rokovaní.

Zmluvu o štatúte ochranného pásma podpísali za nemeckú stranu nemecký vyslanec v Bratislave Hans Bernard⁹⁵ a genpor. Franz Barckhausen a za slovenskú vládu predseda vlády Jozef Tiso. Dohoda sa členila na štyri časti.⁹⁶ Časť I – čl. 1 sa týkal ohraničenia ochranného pásma. Oznamovalo sa, že pásmo je zakreslené do mapy, ktorá tvorí prílohu zmluvy. Časť II. upravovala právne pomery v ochrannej zóne. V dohode sa nehovorilo o „neobmedzených výsosných právach“ Nemecka, i keď jednotlivé články nemeckej brannej moci zaručovali rozsiahle práva. Wehrmacht mal právo o. i. v ochrannom pásme používať dopravné prostriedky a cesty, ktoré sa tu nachádzali.⁹⁷ Taktiež tu mohol zriadiť nemecký Abwehr – vojenskú spravodajskú službu, ktorá mala vykonávať vojenskú špionáž, kontrašpionáž a bojovať proti sabotáži. O slovenských výsosných právach hovoril čl. 3. Slovenská strana dosiahla nie nezanedbateľný ústupok v podobe ustanovenia o obmedzení pohybu nemeckých vojakov v území mimo pásma. Časť III. upravovala otázku opevňovacích prác a časť IV. obsahovala záverečné ustanovenia.

13. augusta sa ešte dohodli nemeckí zástupcovia na podobe dodatku k článku 3c zmluvy o štatúte schutzzóny. Upravoval otázku pobytu ozbrojených nemeckých útvarov v zóne, ako aj služobného vyslania príslušníkov slovenskej armády, ďalej určoval podmienky, za akých tu mohli byť vojaci, ktorí boli na dovolenke, ale napr. i používanie cvičiska Malacky. Kvôli

88 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 056, denník DMK 8. 8. 1939.

89 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 625 612, Bernardov telegram z 9. 8. 1939.

90 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 055, denník DMK 9. 8. 1939.

91 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 054, denník DMK 10. 8. 1939.

92 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 053, denník DMK 11. 8. 1939.

93 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 052, denník DMK 12. 8. 1939.

94 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 959, OKW/Ausl na DMK 12. 8. 1939.

95 Hans Bernard (1892-1960) – prvý nemecký vyslanec pri slovenskej vláde od 30. 6. 1939 do 31. 7. 1940, keď bol vystriedaný Manfredom v. Killingerom.

96 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 079-85, nemecké znenie zmluvy o štatúte ochrannej zóny z 12. 8. 1939. Slovenské znenie zmluvy je uverejnené v práci HUBENÁK, L.: Politika ..., ref. 4, dokument č. 61.

97 Tamže.

podpisu predsedu vlády Tisa boli vyslaní legačný radca Dr. Hofmann a jeden zástupca slovenského MZV. V Trnave k podpísaniu skutočne došlo.⁹⁸

Dňa 18. augusta schválil predseda slovenskej vlády Tiso od OKW požadovanú veľkosť vojnového stavu slovenského vojska (t.j. 125 000 mužov) a s tým súvisiacu otázku vojenskej výzbroje.⁹⁹ Nadpočetná vojenská výzbroj mala slúžiť pre zásobovanie slovenskej armády (Pôvodne ju chceli nemecké vojenské miesta zabrať pre Wehrmacht – pozn. E.N. – J.T.) Československé zbrane sa už v budúcnosti nemali vyrábať a slovenská armáda sa mala prezbroidiť nemeckými.¹⁰⁰ O týchto bodoch sa spísal protokol, pričom Tiso ho nepodpísal hneď, ale ešte predtým si vyžiadal možnosť oboznámiť s ním Tuku a Ďurčanského.¹⁰¹

PROBLEMATIKA VLASTNÍCTVA BCHL A ZARIADENÍ NA ICH VÝROBU

Od mája 1939 bolo viacero rokovaní, ktoré sa týkali problematiky vojenského materiálu a špeciálne bojových chemických látok (ďalej BCHL). Jednou z úloh, ktorou bola poverená DMK, bolo zariadiť demontáž a odvoz zariadení na výrobu BCHL zo Slovenska do ríše. Otázky BCHL prerokúvala subkomisia pre branné hospodárstvo. Zasadala v dňoch 10., 15., 18. a 24. mája 1939. Nemecká delegácia tvrdila, že zo strategických dôvodov je nežiaduce, aby sa na území Slovenska vyrábali a uskladňovali BCHL, a preto sa musia odsunúť do Nemecka. Slovenská delegácia naopak presadzovala stanovisko slovenskej vlády, že na území Slovenska môžu byť BCHL vyrábané i uskladnené.

V denníku DMK je uvedené, že 25. mája sa konala slovensko-nemecká porada, kde po „náročných“ rokovaníach napokon slovenská strana súhlasila s odvozom zariadení na výrobu BCHL.¹⁰² Na druhý deň sa však nepodarilo Barckhausenovi a Beckerovi presvedčiť slovenského ministra zahraničných vecí Ďurčanského, aby zmluvu podpísal. Ten síce nenamietal proti obsahu zmluvy, no bol ochotný ju podpísať až potom, keď sa vyjasní spôsob odškodnenia za zariadenia.¹⁰³ 30. mája sa Barckhausen v Berlíne snažil svojich nadriadených presvedčiť o nutnosti riešiť otázku odškodnenia za zariadenia na výrobu BCHL. Pripomínal, že Hitler nalieha, aby sa odvoz BCHL uskutočnil čo najskôr, čo však zatiaľ nebolo možné, lebo slovenská strana požadovala presné údaje ohľadne odškodného za ne (a taktiež za ostatný odvezený vojenský materiál a tiež za ten, ktorý sa ešte len mal odviezť pozn. E.N. – J.T.).¹⁰⁴ Dohoda o odbúraní a odvezení zariadení na výrobu a uskladnenie BCHL bola pod-

98 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 051, denník DMK 13. 8. 1939.

99 Otázku odškodnenia za vojenský materiál, ktorý skonfiškoval Wehrmacht už v marci a apríli 1939, upravovala dohoda medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o štátnom dlhu a štátnom majetku bývalej Česko-Slovenskej republiky z 13. 4. 1940. Podľa nej sa hodnota zabraného vojenského materiálu mala odčítat zo slovenského podielu na štátnom dlhu.

100 Tiso ďalej schválil aj protokol ohľadne dopravy na Slovensku z nemecko-slovenského zasadnutia na slovenskom MNO 1. 8. 1939 a ministerstve dopravy 2. 8. 1939. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 089-90, protokol o výsledku slovensko-nemeckého zasadnutia 18. 8. 1939 s pripojením výsledku z 23. 8. 1939; II.C-905, 001 046, denník DMK 18. 8. 1939.

101 Protokol bol podpísaný 23. 8. 1939. V tento deň prebehlo najskôr zasadnutie Barckhausena a Beckera u ministra Polyáka, kde sa dohodli malé zmeny v protokole o výsledku zasadnutia so slovenskou vládou z 18./23. 8. 1939. Následne nato došlo k jeho podpísaniu na porade Barckhausena s Tisom. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 040, denník DMK 23. 8. 1939.

102 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 122, denník DMK 25. 5. 1939.

103 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 121, denník DMK 26. 5. 1939.

104 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 050-054, poznámka z porad 30. 5. 1939.

písaná až 18. augusta 1939. Slováci dosiahli, aby v nej bola uvedená presná výška odškodnenia, ktoré mala nemecká vláda za ne zaplatiť.¹⁰⁵

ČINNOSŤ DMK TESNE PRED VYPUKNUTÍM DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Podpísaním „*schutzzónenvertragu*“ sa hlavná úloha DMK v podstate úspešne vykonala. Už teda nezostával žiaden podstatný dôvod, prečo by mala dlhšie zostávať. Svoju úlohu, i keď nie celkom podľa pôvodných predstáv nemeckých vojenských miest, splnila. Členovia DMK sa teda začali postupne pripravovať na jej rozpustenie. Zrazu však 21. augusta čakalo na DMK prekvapenie v podobe správy, že má v Bratislave i naďalej zostať a až neskôr by malo nasledovať odovzdanie služieb Nemeckej vojenskej misii, ktorá mala v nasledovnom období pomáhať pri výstavbe slovenskej armády.¹⁰⁶ Berlín pravdepodobne nemal záujem na tom, aby sa tesne pred vypuknutím vojny menil už „*zabehaný*“ systém, a preto odsunuli odchod DMK na obdobie, keď nastane „*uvolnenie napätia*“.

Genpor. Barckhausen bol skutočne osobnosťou, ktorá sa výrazne podieľala na vojenských prípravách súvisiacich so Slovenskom. O úlohe slovenského štátu počas protipolského ťaženia, o tom, aký postoj by sa mal voči nemu zachovať, sa rokovalo 17. augusta vo Viedni za účasti DMK, ríšskeho ministerstva vnútra, nemeckého vyslanectva v Bratislave – v Skupine vojsk 5. V denníku DMK nie sú však žiadne podrobnosti.¹⁰⁷ Prebrali sa tu smernice o postavení nemeckých jednotiek na Slovensku. Podľa nich malo byť Slovensko považované za spriatelенý štát, ktorý svoje územie poskytol na operácie nemeckej armády dobrovoľne. Slovenská vláda mala mať výkonnú moc. Nótu so smernicami schválilo OKW so Zahraničným úradom 21. augusta 1939. Slovenskej vláde mala byť odovzdaná prostredníctvom nemeckého vyslanectva v Bratislave až v deň útoku na Poľsko (alebo niekoľko hodín pred útokom), ktorý bol naplánovaný na 26. august.¹⁰⁸ Barckhausen na tomto rokovaní poukázal na nutnosť prideliť aj slovenskej armáde nejakú úlohu v plánovanom ťažení. Civilnú správu v operačnom pásme nemeckej armády mala vykonávať slovenská vláda. Spojením medzi veliteľstvom 14. armády a slovenskou vládou bol poverený práve Barckhausen. Podľa upresnenia z 18. augusta veliteľstvo 14. armády malo prostredníctvom Barckhausena informovať slovenskú vládu, nemeckého vyslanca i legačného radcu vyslanectva Hofmanna.¹⁰⁹

Za istý zvrät v zmysle rozsahu informovanosti slovenskej vlády o nemeckých bezprostredných prípravách na vojnu proti Poľsku možno považovať udalosti z 24. augusta, kedy najskôr doobeda na porade s predstaviteľmi slovenskej vlády – Tisom, Polyákom a Čatlošom – im genpor. Barckhausen s vyslancom Bernardom oznámili požiadavky nemeckej vlády. Tvrdiac, že hrozí poľský vpád na Slovensko, sa žiadalo podriadenie slovenskej armády nemeckému veleniu a poskytnutie letiska v Spišskej Novej Vsi nemeckej Luftwaffe.¹¹⁰ Tie boli slovenskou stranou „*bez námietky*“ prijaté. V popoludňajších hodinách Barckhausen oznámil na porade so slovenskou ministerskou radou pohyb nemeckých útvarov a odovzdal nariadenie o opatreniach voči tlači, respektíve úradom. Okrem toho sa slovenskej vláde ozná-

105 K rokovaniu o BCHL a ich výsledku pozri: NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: *Vojenská história*, 3/ 2006, s. 90-98.

106 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 043, denník DMK 21. 8. 1939.

107 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 047, denník DMK 17. 8 1939.

108 HRNKO, A.: Rokovanie o..., ref. 4, s. 51-52.

109 ADAP, Serie D, Band VII, dok. 100, s. 90-91; BAKA, I.: Slovenská republika a ..., ref. 53, s. 38.

110 HRNKO, A.: Rokovanie o..., ref. 4, s. 52.

mil zákaz štartovania slovenských lietadiel a prerušenie telefónneho a telegrafného styku so zahraničím.¹¹¹ Táto aktivita bola spojená s pôvodným termínom nacistického útoku proti Poľsku, ktorý sa mal uskutočniť 26. augusta.¹¹²

Nemecký útok bol však preložený až na 1. september. Nacisti využili odklad na rozšírenie nástupného priestoru i mimo ochranného pásma. Z tohto dôvodu sa rozhodlo, že spomínanú nótu z 21. augusta dostane slovenská vláda už 27. augusta. V tento deň Barckhausen najskôr odovzdal Čatlošovi rozkaz od veliteľa 14. armády genplk. Wilhelma Lista. Ten oznamoval, že preberá velenie nad slovenskou armádou, vytýčil jej úlohy. Potom Barckhausen slovenskej vláde spolu s nemeckým vyslancom odovzdal nótu a tiež vyhlášky pre obyvateľstvo a slovenské úrady (o príchode nemeckých vojsk na Slovensko, ako sa majú k Wehrmachtu správať), ktoré boli ňou prijaté. Týmto sa slovenská strana dozvedela, že nacistické Nemecko získalo bezpečné správy o tom, že slovensko-poľské hranice sú ohrozené poľskou armádou, preto odvolávajú sa na záväzky vyplývajúce z ochrannej zmluvy, Wehrmacht „vpochodoval“ aj na územie slovenského štátu mimo ochrannej zóny. Slovenská strana bola vyzvaná, aby zabezpečila spoluprácu miestnych orgánov a Wehrmachtu. Nemecká strana odovzdala veľmi konkrétne požiadavky včítane „Výzvy k obyvateľstvu Slovenska“, ktorú následne podpísal J. Tiso a bola uverejnená v rozhlase i v tlači.¹¹³

31. augusta prerokoval genpor. Barchkausen s Tisom a Ďurčanským ďalší nástup nemeckých útvarov na Slovensko, jednotné podriadenie Hlinkovej Gardy a Freiwillige Schutzstaffel (paramilitantné jednotky Nemeckej strany na Slovensku), nasadených pre ochranu železníc a ciest, pod hlavné velenie gen. Čatloša. Hovorilo sa tiež o otázke povolania slovenských robotníkov z Nemecka v prípade mobilizácie.¹¹⁴ Barckhausen rokoval v ten deň aj s Tukom a s Machom a Murgašom. S poslednými dvomi o otázkach propagandy – konkrétny obsah rokovania nie je však známy.¹¹⁵

Ako je známe, slovenská armáda sa 1. septembra zúčastnila útoku nacistického Nemecka na Poľsko a zapojila sa tak priamo do frontových bojov.¹¹⁶ V denníku DMK nie je venovaná pozornosť tomuto vojenskému ťaženiu.

DMK na začiatku vojny proti Poľsku dohodla so slovenskou vládou otázku zásobovania Wehrmachtu na Slovensku. S Najvyššou hospodárskou radou uzavrela 4. septembra dohodu, v ktorej sa stanovili pre Wehrmacht maximálne týždenné množstvá prídeltov rožného dobytká, pšenice, zemiakov a cigariet.¹¹⁷ Na druhý deň na ňu nadväzovala dohoda týkajúca sa zásobovania motorových vozidiel nemeckej armády pohonnými látkami zo slovenských zásob.¹¹⁸

111 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 039, denník DMK 24. 8. 1939. Prerušenie telefónnych a telegrafných spojení so zahraničím bolo odvolané 26. 8., s výnimkou poľského vyslanectva. II.C-905, 001 035-6, denník DMK 26. 8. 1939.

112 Bližšie pozri BAKA, I.: Slovenská republika a ..., ref. 53, s. 42.

113 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 033-4, denník DMK 27. 8. 1939; BAKA, I.: Slovenská republika a ..., ref. 53, s. 44-5. K publikovanej výzve pozri napr. *Slovák*, 30. 8. 1939, s. 1.

114 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 028-9, denník DMK 31. 8. 1939.

115 BAKA, I.: Slovenská republika a ..., ref. 53, s.49-50, 62.

116 K tejto problematike bližšie pozri napr. BAKA, I.: Slovenská republika a ..., ref. 53, s. 71-131.

117 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 096-7, protokol zo zasadnutia Najvyššej hospodárskej rady s DMK 4. 9. 1939.

118 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 104-5, protokol z nemecko-slovenského zasadnutia na slovenskom MNO 5. 9. 1939.

ÚSILIE O NÁVRAT SLOVENSKÝCH ÚZEMÍ ZABRANÝCH POĽSKOM

V denníku DMK sa v septembri neustále objavujú zmienky ohľadne bývalých slovenských území, ktoré si prisvojilo Poľsko v medzivojnovom území a slovenská vláda ich chcela získať späť. Išlo o územia na Kysuciach, Orave a Spiši. Argumentom, ktorým ospravedlňovali slovenskí politickí predstavitelia účasť na vojne proti Poľsku, bolo právo na znovuzískanie týchto území. Je teda prirodzené, že ich prvoradým záujmom bolo zabezpečiť, aby sa tak skutočne stalo. Už 2. septembra sa konala v byte u Tuku porada, na ktorej slovenskú stranu zastupoval ďalej Čatloš, vedúci propagandy Mach a za nemeckú tu boli Barchhausen a mjr. Becker. Rokovalo sa o otázkach tlače a propagandy, ale taktiež o otázkach správy v obsadenej poľskej oblasti.¹¹⁹ O správe a navrátení území, ktoré boli odstúpené Poľsku v období medzi rokmi 1920 až 1938, hovorili Barckhausen a Bernard s Tisom 6. septembra.¹²⁰ Po porade na hlavnom veliteľstve 14. armády (A.O.K. 14) sa Barckhausen pred slovenskými ministrami „sľubne“ vyjadril, že už čoskoro by malo padnúť rozhodnutie ohľadne správy spomínaných bývalých slovenských území na poľskej hranici. Po tejto nemecko-slovenskej porade sa konala ďalšia, tentoraz iba interná nemecká – na nemeckom vyslanectve – o opatreniach, ktoré sa musia urobiť u A.O.K. 14 a na Zahraničnom úrade, aby sa splnila prosba slovenských ministrov ohľadne vojenského obsadenia i tých slovenských oblastí, ktoré stratila ČSR v roku 1920.¹²¹

Tiso musel v priebehu nemecko-slovenských jednaní najskôr predložiť žiadosť ohľadne vojenského obsadenia týchto oblastí,¹²² na čo dostal kladnú odpoveď 23. septembra.¹²³ Slováci však predbežne nesmeli obsadiť svoje nové hranice colnými úradníkmi ešte ani 7. októbra. Tiso bol požiadaný písomne oznámiť Nemeckej misii pre pozemné vojsko (Deutsche Heeresmission – DHM)¹²⁴ dôvody, ktoré by hovorili za skoré preloženie colnej hranice. Ten prisľúbil, že prianie splní.¹²⁵

Zmluva o inkorporácii území zabratých Poľskom v rokoch 1920, 1924 a 1938 bola konečne uzavretá 21. novembra 1939. V Berlíne ju podpísali za slovenskú stranu vyslanec Matúš Černák a za nemeckú – minister zahraničia Joachim von Ribbentrop. Slovenské úsilie bolo s pomocou nacistického Nemecka „korunované úspechom“.¹²⁶ Po Mníchovskej dohode získalo tieto územia s pomocou nacistického Nemecka Poľsko – teraz sa karta obrátila.

Po skončení poľského ťaženia odcestovali členovia DMK genpor. Barckhausen, plk. Krüger, mjr. Becker, kpt. Dr. Nagel, kpt. Maseck a kpt. Lorenz 4. októbra mimoriadnym vlakom slovenskej vlády s členmi slovenskej vlády pod vedením Tisa do Popradu, aby sa na Tisovo pozvanie zúčastnili vojenskej prehliadky. V Bratislave a na početných medzistaniaciach

119 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 026, denník DMK 2. 9. 1939.

120 V tejto súvislosti sa v denníku spomína zákrok ríšskeho ministra Arthura Seyss-Inquarta u slovenskej vlády. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 022, denník DMK 6. 9. 1939. Tisovi odovzdal v jeho zastúpení štátny sekretár Wächter 3. 9. nemecký text zákona o pričlenení slovenských území zabratých Poľskom v rokoch 1920, 1924 a 1938. Chcel tým ukázať, že Nemecká ríša sa stará o zachovanie práv malého štátu. Zahraničný úrad to však vnímal ako zasahovanie do jeho kompetencií a sám Seyss-Inquart svoju činnosť v tomto smere 5. 9. napokon zastavil. BAKA, I.: Slovenská republika..., ref. 53, s. 162-4. Pozri tiež: KAISER, J.: ref. 5, s. 123.

121 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 018, denník DMK 11. 9. 1939.

122 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 013-4, denník DMK 15. 9. 1939.

123 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 005, denník DMK 23. 9. 1939.

124 Od 12. septembra 1939 sa DMK premenovala na DHM. Pozri kapitolu Október, podkapitolu Vytvorenie Nemeckej vojenskej misie.

125 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 994, denník DMK 7. 10. 1939.

126 ADAP, Serie D, Band VIII, dok. 381, s. 342-3.

a v Poprade sa konali „veľké uvítania“.¹²⁷ Na druhý deň, po absolvovaní prehliadky pri Poprade, sa udeľovali vyznamenania. Z členov DMK boli najprv vyznamenaní Slovenským vojenným víťazným krížom 2. triedy Barckhausen a Krüger a Slovenským vojenným víťazným krížom 3. triedy – mjr. Becker a kpt. Dr. Nagel. Následne sa konal v jednom hoteli v Poprade banket slovenskej vlády, kde odzneli prejavy Čatloša a Barckhausena.

V neskorších poobedňajších hodinách nasledoval návrat do Bratislavy, kde sa konal večerok na počesť ministra Tuku pri príležitosti 10. výročia dňa, keď bol uväznený. Deň napokon zavŕšili v hoteli Carlton, kde bol väčší počet členov slovenskej vlády, bratislavských úradov, nemeckého vyslanectva pod vedením Bernarda a DMK pod vedením Barckhausena.¹²⁸

VYTVORENIE NEMECKEJ VOJENSKEJ MISIE

Už v čase vytvorenia DMK nemecké vojenské miesta počítali s tým, že po splnení svojich úloh ju nahradí vojenská misia, ktorá bude pomáhať pri výstavbe slovenskej armády. Napokon i Hitler začiatkom augusta 1939 v pokynoch ohľadne stanovenia vojnového stavu slovenského vojska na 125 000 mužov uviedol, že slovenské vojenské miesta sa musia o výstavbe slovenskej armády a o jej spolupráci s nemeckou armádou radiť s vojenskou a leteckou misiou.¹²⁹

Na nemecko-slovenskom zasadnutí (u slovenskej vlády) 9. októbra 1939 bola prijatá zmluva o vyslaní Nemeckej misie pre pozemné vojsko (Deutsche Heeresmission – DHM) a Nemeckej leteckej misie (Deutsche Luftwaffenmission – DLM) i s dodatkovým protokolom, ktorý sa týkal ich zloženia.¹³⁰ Za slovenskú stranu ju podpísal Jozef Tiso a za nemeckú ríšu Hans Bernard a genpor. Barckhausen.¹³¹ Úlohou misií, ktoré mali byť vytvorené „na pranie slovenskej vlády,“ bolo radiť slovenskému MNO vo všetkých otázkach, ktoré sa týkajú všeobecných záležitostí armády, slovenského vojska a slovenských vzdušných zbraní. Vedúci oboch misií mali byť menovaní až po súhlase slovenskej vlády. Všetci príslušníci DHM a DLM, ako aj členovia ich rodín, mali mať právo exteritoriality a príslušníci armády mohli kedykoľvek nosiť uniformu a zbraň. Z hľadiska rešpektovania slovenskej „suverenity“ mal zaiste význam piaty bod zmluvy. Podľa neho nemali mať DHM a DLM žiadne veľiace právomoci voči slovenskej armáde, avšak na požiadanie mali byť kedykoľvek „zasvätené“ do nariadení slovenského MNO. Poradnú činnosť mali uskutočňovať v oblasti mierovej a vojnovnej organizácie (čiže otázky týkajúce sa štábov, bojujúcich vojenských jednotiek, pozemnej organizácie vzdušných zbraní, civilnej leteckej ochrany), ďalej výcviku, školenia, zaopatrenia armády. Taktiež sa mali podieľať na upravovaní vojenských predpisov, zúčastňovať sa cvičení, radiť vo všetkých otázkach obrany krajiny. Vedúcemu DHM boli podriadení dopravný dôstojník (Transportoffizier), splnomocnenec pre železnice (der Bahnbevollmächtigte – BBV), dôstojník pre spoje (Nachrichtenoffizier); pre branné hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier) a spravodajský dôstojník (Abwehroffizier). Zmluva mala platiť do

127 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 998, denník DMK 4. 10. 1939.

128 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 996-7, denník DMK 5. 10. 1939.

129 SNA, f. Alexandrijský archív, OKW Ausl III L/ d na DMK 12. 8. 1939.

130 „(...) Zwischen der deutschen Regierung und der slowakischen Regierung besteht Einverständnis darüber, dass die Deutsche Heeresmission voraussichtlich aus einem Leiter und 4 Offizieren und die Deutsche Luftwaffenmission aus einem Leiter und 4 Offizieren bestehen wird. (...)“. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 101, dodatkový protokol k zmluve o vyslaní DHM a DLM z 9. 10. 1939.

131 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 991-2, denník DMK 9. 10. 1939.

30. septembra 1940. Ak by však nebola štvrt roka predtým vypovedaná, tak sa jej platnosť mala predĺžiť zakaždým o jeden rok.¹³²

DHM a DLM mali byť oficiálne vytvorené 1. novembra 1939. DMK, ktorá sa od 12. septembra nazývala Nemecká misia pre pozemné vojsko (Deutsche Heeresmission), sa mala rozpustiť 31. októbra 1939. Úlohy, ktoré nestihla doriešiť, mala prebrať DHM. Časť dôstojníkov, ktorí boli odvelení k bývalej DMK, sa mala dočasne ponechať vedúcemu DHM.¹³³

Na druhý deň po uzavretí zmluvy oznámilo nemecké vyslanectvo slovenskému MZV, že za vedúceho DHM bol vymenovaný genpor. Franz Barckhausen a za vedúceho DLM plk. Erhardt Krüger. Po odvolaní Barckhausena na jeho miesto nastúpil 5. novembra genpor. Paul von Otto.¹³⁴

ROKOVANIA O SLOVENSKOM ZBROJÁRSKOM PRIEMYSE

Podpísaním spomínanej zmluvy sa aktivity DMK (teraz už vlastne nazývanej DHM) nekončili. Zapojila sa ešte do hospodárskych rokovaní, ktoré viedli k uzavretiu zmluvy o vojnovom hospodárstve 30. januára 1940. Nemci si touto zmluvou zabezpečili, aby 25 najdôležitejších slovenských zbrojárskych podnikov pracovalo pre nemeckú armádu. Už v septembri 1939 sa totiž v nemecko-slovenských vzťahoch opäť vynorila otázka slovenských zbrojoviek.¹³⁵ O slovenské zbrojovky síce prejavovali nemecké miesta záujem už od vzniku slovenského štátu, no vyriešenie tejto otázky ponechali až na obdobie po porážke Poľska. 9. októbra 1939 (večer) – teda ešte v ten istý deň, keď bola podpísaná zmluva o vyslaní nemeckých misií – odcestovalo zastúpenie DHM na služobnú cestu do Berlína. Z hľadiska rokovaní o „wehrwirtschaftsvertragu“ bolo dôležité zasadnutie na Zahraničnom úrade 11. októbra, kde sa nemeckí hodnostári dohodli na konečnej podobe návrhu zmluvy. Ten sa stal potom podkladom pre rokovania so slovenskou vládou.¹³⁶

UKONČENIE ČINNOSTI DMK

Na začiatku novembra sa už znovu pokračovalo v poradách o likvidácii bývalej DMK a odovzdaní úloh novovytvorenej DHM. 4. novembra prišiel rozkaz od OKH kvôli vymenovaniu genpor. Barckhausena od 11. novembra za zbrojného inšpektora úseku „Oberost“. Jeho nástupca genpor. Paul von Otto mal prísť až 7. novembra.¹³⁷

Večer (4. 11. 1939) sa stretla stará zostava DMK v hoteli Carlton. 6. novembra Barckhausen absolvoval rozlúčkovú návštevu u ministra zahraničných vecí a vnútra Dr. Ďurčanského, predsedu slovenskej vlády Dr. Tuku a u štátneho sekretára Karmasina.¹³⁸ 7. novembra prebehli rozlúčkové návštevy u slovenského ministra financií Dr. Pružinského, ministra

132 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 098-100, zmluva o vyslaní DHM a DLM z 9. 10. 1939.

133 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-883, 6 221 769-73, OKW A (Ausl/ Abw) Ausl III d 24. 10. 1939.

134 BAKA, I.: Slovenská republika..., ref. 53, s. 78.

135 Pozri: SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 001 010, denník DMK 18. 9. 1939; 001 009, denník DMK 19. 9. 1939.

136 K rokovaniam, ktoré predchádzali uzavretiu „wehrwirtschaftsvertragu“, pozri: NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. In: *Vojenská história*, 4, 2006, s. 109-125.

137 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 965, denník DMK 4. 11. 1939. Genpor. P. v. Otto prišiel však už 5. novembra do Viedne, odkiaľ bol vyzdvihnutý a zavezený do Bratislavy do hotela Carlton.

138 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 963, denník DMK 6. 11. 1939.

hospodárstva Medrického, ministra národnej obrany gen. Čatloša, ministra dopravy Stana, Deutsche Partei, Hlinkovej Gardy, a tiež rozlúčková audiencia u prezidenta Dr. Tisa.¹³⁹ Na druhý deň sa ako s poslednými ešte rozlúčil s členmi DHM, DLM a nemeckého vyslanectva.¹⁴⁰

Barckhausen – ústredná postava DMK – mal cestovať 9. a 10. novembra cez Vratislav (Breslau) do Lodže (mesto Łódź na území Poľska),¹⁴¹ kde sa mal ujať svojho nového poslanca. Bol to v podstate jeden z tých mnohých nacistických pohlavárov, ktorí svojou činnosťou napomáhali postupnému realizovaniu agresívnych cieľov Hitlerovej „zahraničnej politiky“.

Zatiaľ čo DMK po podpísaní zmluvy o ochrannom pásme v auguste 1939 svoju činnosť postupne končila, pripravovalo sa vytvorenie Nemeckej vojenskej misie s jej dvomi zložkami – pre pozemné vojsko a pre vzdušné zbrane.¹⁴² Tu by sa dalo konštatovať, že „jedni síce odchádzajú, no druhí prichádzajú“. To však v tomto prípade neplatí úplne. Niektorí členovia bývalej DMK zostali a zaradili sa do spomínaných novoutvorených misií. A po nich prišli ďalší – tentoraz pod názvom *beráteri*, čiže „poradcovia“. Ale to je už iná kapitola slovensko-nemeckých vzťahov v čase existencie vojnového slovenského štátu.

Niekoľkomesačná činnosť DMK na Slovensku v roku 1939 a jej úloha pri príprave spomenutých zmlúv je ukázkou toho, ako sa dokázala „prekrižiť“ práca nacistického Zahraničného úradu s činnosťou zástupcov OKW. Keďže v tom období išlo najmä o riešenie problémov vojenskej proveniencie, ukázalo sa, že hlavnými realizátormi vtedajšieho vťahovania vojnovej Slovenskej republiky do zmluvného systému s nacistickým Nemeckom sa stali zástupcovia armády. Zahraničný úrad bol v tomto prípade viac-menej len ich pomocníkom.

E. NIŽŇANSKÝ – J. TULKISOVÁ: DIE WIRKUNG DER DEUTSCHEN MILITÄRKOMMISSION IN DER SLOWAKEI IM JAHRE 1939

Auf Grund der Verhandlungen der deutschen diplomatischen und militärischen Vertreter aus dem Ende des Jahres 1939 wurde vereinbart, dass die existierenden Probleme die gemischte deutsch-slowakische Militärkommission lösen wird.

Über die deutschen militärischen Forderungen verhandelten folglich die Vertreter der slowakischen Regierung mit den deutschen Sachwaltern zum ersten mal am 19. April 1939 in Berlin. Es wurde vereinbart, dass für die entgeltliche Bestimmung des östlichen Randes dieser „Schutzzone“ und ihres Statutes eine Militärkommission zu gründen nötig ist. Diese sollte nach Bratislava kommen.

Die Aufgaben der deutschen Militärkommission legte die Richtlinie vom 4. Mai fest, die der Oberhaupt von OKW, Wilhelm Keitel signierte. Hier wurde bestimmt, dass die Tätigkeit der Kommission sich nicht nur auf die Lösung von Fragen des Ausmasses und Statutes der Schutzzone konzentrieren soll. Die Kommission war auch in den Fragen der slowakischen Rüstungsindustrie, der Präsenzstärke der slowakischen Armee, der Abfuhr der Ausrüstung der ehemaligen tschecho-slowakischen Armee nach Deutschland, bzw. Überlassung eines Teiles der Gewaffnung in der Slowakei für die Bedürfnisse der slowakischen Armee u.a. zuständig.

Zur Lösung der Fragen sollte die deutsche Militärkommission je nachdem herantreten, welchen

139 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 962, denník DMK 7. 11. 1939.

140 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 961, denník DMK 8. 11. 1939.

141 SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 962, denník DMK 7. 11. 1939.

142 Pokiaľ ide o otázku postavenia šéfov oboch misií, je nutné poznamenať, že vedúci DHM bol zároveň i šéfom Nemeckej vojenskej misie, v ktorej mal hodnosť generála. Z tohto hľadiska mu bol vedúci DLM teda podriadený. Taktiež po hospodárskej stránke podliehala DLM pod DHM.

Teil des slowakischen Gebietes sie anbetrafen – d.h. entweder die Schutzzone oder das ganze Gebiet des slowakischen Staates. Jedoch wenn es um die Problematik der Munitionsfabrik im Gebiet am dem Fluss Váh betrifft, laut den Richtlinien sollten sich diese nicht in der Schutzzone befinden, trotzdem sollte man mit den so umgehen als ob sie doch ein Bestandteil der Schutzzone wären. In der Schutzzone sollte die Wehrmacht zuständig sein alle Massnahmen, die für die Schutz des Gebietes, der deutschen Militärtruppen und militärisch wichtigen Einrichtungen, die sich hier befanden, nötig waren, auszuüben. Was die auf das ganze slowakische Gebiet bezogenen Forderungen betrifft, hier wurde für die Wehrmacht das Recht verlangt, ausgewählte Flugplätze auf Reserveflugplätze (sog. Einsatzhäfen oder E-Häfen) umzubauen, die den deutschen Ansprüchen entsprachen. Die deutsche Bundeswehr sollte bei dem Aufbau der terrestrischen Flugorganisation mitwirken, sie war berechtigt die nötigen Nachrichtenverbindungen zu errichten und den fliegerischen Meldedienst auszubauen, der dem Reichs- und Protektoratsmeldedienst entsprache. Im Osten der Slowakei sollten sie noch dazu in der Zusammenarbeit mit der deutschen Luftwaffe die Montage einer Anlage für Radiobake realisieren. Die Richtlinie beinhaltete auch die Forderungen um Übermittlung von Militärmaterial – mit Ausnahme von Waffen und Munition, die für die Ausrüstung von 2-3 slowakischen Divisionen nötig waren. Auf der Einhaltung dieses Punktes kam den deutschen Militärkreisen besonders an, da sie sich bemühten den abgebrochenen Transport der Munition möglichst schnell wieder zu erneuen. Wie wir schon erwähnten, die Wehrmacht beschlagnahmte in der Westslowakei das Militärmaterial der ehemaligen tschecho-slowakischen Armee. Diese Beutung wurde doch nach der Ankunft des Verbindungsoffizieres OKW Major Becker, der zum deutschen Konsulat in Bratislava im April 1939 angegliedert wurde, unterbrochen. Das abgefahrene Material fing man dann mindestens an zu evidieren. Schrittweise formierte sich nämlich die Haltung Deutschlands zur Slowakei als zum „geschützten Objekt“, und zwar im Sinne mindestens äusserlich seine Souveränität zu respektieren. Das Material, das sich auf dem restlichen Gebiet befand, sollte man also auf gewaltloser Art und Weise gewinnen – d.h. durch Verhandlungen mit der slowakischen Seite. DMK sollte weiter die östliche Grenze der Schutzzone bestimmen und die Fragen klären, die mit dem Ausbau der slowakischen Armee zusammenhingen, einschliesslich der Frage des Militärdienstes der Angehöriger, die sich zur deutschen Volksgruppe meldeten. Die militärische Luftwaffe und Flak sollten klein sein.

FORMOVANIE A VÝVOJ DÔSTOJNÍCKEHO ZBORU ČS. ARMÁDY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1945 - 1948

JAN ŠTAIGL

ŠTAIGL, J.: Formation and development of the officers' corps of Czech-Slovak army in 1945-1948. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 61 – 89, Bratislava.

The subject of the study is a personnel aspect of the formation of a new Czech- Slovak Army in several layers. It determines the main as well as the less decisive factors defining the status of the Slovaks in the former army, and the mere process of solving the national formation. It points to the practical consequences of the governing elite approach and the highest army members towards Slovak officers. The study does not intend to provide us with a complex and extensive picture of ways, methods and results of the solution of Slovak issue in Officers corps formation. In addition, it does not fully cover all the consequences and influences accompanying the process. The study aims at the contribution on behalf of the use of less known sources and archive materials to the completion and expansion of the already existing level of knowledge. *Military history. Slovakia. Czech-Slovak Army in Slovakia in the years 1945-1948.*

Problematika formovania dôstojníckeho zboru čs. armády po druhej svetovej vojne sa po páde komunistického režimu stala predmetom zvýšenej pozornosti viacerých vojenských historikov. Ich záujem motivovala predovšetkým snaha prekonať dovtedajší zideologizovaný výklad povojnového vývoja armády a jej zložiek, ale súčasne aj potreba spracovať a objektívne zhodnotiť tie oblasti, ktorými sa historiografia zaoberala len okrajovo. V tomto zmysle sa práce českých a slovenských historikov publikované po roku 1989 zhodujú v závere, že medzi politicky najzávažnejšie a najchúlostivejšie problémy výstavby nového dôstojníckeho zboru patrila tzv. slovenská otázka.¹ V obecnej rovine tvorila súčasť procesu utvárania nových štátoprávnych vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, poznačeného rôznymi politickými a mocenskými záujmami, rozpormi a stretmi. V ich dôsledku sa realita česko-slovenských vzťahov podstatne líšila od prijatých a deklarovaných zásad.²

-
- 1 Pozri napríklad HANZLÍK, F.: K problematice budování důstojnického sboru Československé armády v roce 1945 (Přijímání důstojníků v roce 1945 – tzv. první očista). In: *Historie a vojenství*, 1992, č. 6, s. 76-101; HAVLÍČEK, J.: K otázce formování a národnostního složení velitelského zboru československé armády v letech 1945 – 1948. In: *Historie a vojenství*, 1993, č. 2, s. 91-109; HAVLÍČEK, J.: Slováci v důstojníckom zbere československej brannej moci v rokoch 1945-1948. In: *Armáda v dejinách Slovenska*. Bratislava : OVDS, 1994, s. 196-213 a iné práce.
  - 2 Pozri napr. RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava : Academic DTP pre AEP a ústav T. G. Masaryka, 1998, s. 27-112.

Základné východisko riešenia národnostnej otázky v armáde predstavoval programový záväzok prvej čs. povojnovej vlády, že v nej bude plne rešpektované postavenie Čechov a Slovákov podľa princípu „rovný s rovným“. V konkrétnej podobe sa premietal najmä do úlohy zabezpečiť primerané zastúpenie Slovákov vo všetkých ústredných inštitúciách vojenskej správy, do proklamovaní úplnej rovnoprávnosti a rovnocennosti slovenčiny a češtiny ako jazykov služobných a veliacich a do rozhodnutia o vytváraní slovenských národných jednotiek.³ Aj keď vládny program ani žiadny iný dokument tieto otázky bližšie nešpecifikoval, za „primeraný“ konečný cieľ pomerného zastúpenia slovenských dôstojníkov vo velení armády sa považoval asi 25-percentný podiel⁴, ktorý v podstate zodpovedal aj národnostným aspektom demografických, organizačných a dislokačných východísk budovania armády. Slovenská politická reprezentácia pritom uvedený percentuálny pomer považovala za „spravodlivý“ tiež pre zastúpenie Slovákov v dôstojníckom zbore z hľadiska ich celkového počtu, hodnotného profilu a obsadenia vyšších veliteľských a štábných funkcií.

Naša štúdia nemá ambície podať komplexný a vyčerpávajúci obraz o spôsoboch, metódach a výsledkoch riešenia slovenskej otázky pri výstavbe dôstojníckeho zboru ani o všetkých súvislostiach a vplyvoch, ktoré tento proces sprevádzali. Jej zámerom je prispieť, na základe využitia menej známych prameňov a archívnych materiálov, k doplneniu a rozšíreniu existujúcej úrovne ich poznania.

X X X

Proces výstavby veliteľského zboru v rokoch 1945 – 1948 mal dve základné organizačno-obsahové formy. Dominujúcou bola rovina preberania dôstojníkov a rotmajstrov z domácich a zahraničných ozbrojených formácií, ktoré podľa Košického vládneho programu tvorili jadro novej čs. armády. Predovšetkým išlo o príslušníkov veliteľského zboru 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, čs. leteckých a pozemných zložiek na západnom fronte, jednotiek bývalej slovenskej armády, ktoré sa zúčastnili SNP a partizánskych oddielov. Ich počet dopĺňali dôstojníci a rotmajstri povolani podľa paragrafu 27 branného zákona z roku 1920. Súbežne s týmito procesmi sa začalo pravidelné personálne dopĺňovanie dôstojníckeho zboru a zvyšovanie jeho vojensko-odbornej pripravenosti v obnovovanej sústave vojenského školstva.

Rozhodujúcu skupinu slovenskej časti dôstojníckeho zboru po skončení vojny tvorili bývalí príslušníci brannej moci Slovenskej republiky, ako znel oficiálny názov armády slovenského štátu. Jej vnútorná štruktúra zodpovedala časovým a organizačným súvislostiam vstupu do čs. jednotiek, respektíve do novej čs. brannej moci. Okolo 40 – 50 dôstojníkov sa stalo príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru po prechode k Červenej armáde alebo do jej zajatia v čase pôsobenia jednotiek slovenskej armády na východnom fronte.⁵ Niektorí dôstojníci, ktorí sa v rámci 1. čs. armády na Slovensku aktívne zúčastnili SNP a po jeho potlačení

3 Košický vládny program. Praha : Svoboda, 1984, s. 14 a 19. Bližšie HAVLÍČEK, J.: K otázke formovania a národnostného zloženia veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1948, ref. 1, s. 92-94.

4 Pozri napríklad expozé štátneho tajomníka MNO Jána Lichnera v Slovenskej národnej rade 24. februára 1947. Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. SNR, zápisnica z 5. zasadnutia pléna SNR 24. – 25. 2. 1947.

5 Podľa doteraz známych údajov od júla 1941 do apríla 1944 k Červenej armáde prešlo alebo sa dostalo do jej zajatia viac ako 3 100 príslušníkov slovenskej armády, z toho asi 60 – 70 dôstojníkov (pozri KOLLÁR, P.: *Slováci v sovietskych zajateckých táboroch 1941 – 1953*. Bratislava 2004, rukopis, s. 18-21). Nie všetci dôstojníci sa stali príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru a z tých, ktorí do neho vstúpili, viacerí padli.

pokračovali v bojovej činnosti v horách, sa do zboru dostali bezprostredne po jeho vstupe na slovenské územie.⁶ Hlavný príliv slovenských dôstojníkov, a to tak bývalých príslušníkov 1. čs. armády, ako i tých, čo až do konca vojny slúžili v slovenskej brannej moci, však prišiel v etape, ktorá sa začala mobilizáciou do zborových jednotiek na východnom Slovensku uskutočňovanej podľa vyhlášky Slovenskej národnej rady zo 6. februára 1945.⁷

V oblasti doplňovania veliteľských kádrov sa mobilizácia vzťahovala na dôstojníkov a rotmajstrov z povolania do 50 rokov a v zálohe do 45 rokov veku. Ich preverovanie a prijímanie spočiatku priamo nadväzovalo na prijímacie konanie do veliteľského zboru povstaleckej armády po vypuknutí SNP, včítane platnosti nariadenia SNR o prijímaní dôstojníkov, rotmajstrov a poddôstojníkov do Československej armády z 26. septembra 1944 (č. 23/1944 Zb. nar. SNR).

V čase vyhlásenia mobilizácie už boli v podstate zrejmé základné črty riešenia vzťahu Čechov a Slovákov v povojnovej armáde. Ich jadrom sa stali požiadavky delegácie SNR prednesené na rokovaníach s niektorými politickými predstaviteľmi čs. zahraničného odboja v Moskve na konci roka 1944. O výsledkoch rokovaní informoval náčelník čs. vojenskej misie v ZSSR brig. gen. Heliodor Píka prezidenta a vládu ČSR v Londýne v podrobných hláseniach, v ktorých súčasne odporučil slovenské stanoviská rešpektovať a realizovať. V súvislosti s výstavbou veliteľského zboru išlo o návrh na ponechanie vojenských hodností dôstojníkom, rotmajstrom a poddôstojníkom bývalej slovenskej armády, ak sa neprevinili proti národnej cti a na potvrdenie výlučnej právomoci SNR podávať návrhy na ich prevzatie a zaradenie do čs. armády.⁸ Na základe správ o „predbežnom“ akceptovaní týchto a niektorých ďalších slovenských požiadaviek vo vojenskej oblasti zo strany E. Beneša i vtedajšieho ministra národnej obrany Jana Masaryka⁹ sa tzv. predsedníctvo delegácie SNR pre oslobodené územie 5. februára 1945 obrátilo na veliteľa 1. čs. armádneho zboru brig. gen. Ludvíka Svobodu so žiadosťou, aby podľa nich postupoval už pri doplňaní a rozširovaní zborových jednotiek. Rozhodlo tiež o vytvorení preverovacej komisie pre dôstojníkov bývalej slovenskej armády a vyhradilo si aj právo konečného rozhodnutia v otázke ich prijatia či neprijatia.¹⁰

Od konca februára 1945, po etablovaní sa štruktúry slovenských národných orgánov v Košiciach, začalo do preverovania a prijímania slovenských dôstojníkov do 1. čs. armádneho zboru aktívne vstupovať Povereníctvo SNR pre veci vojenské na čele s pplk. MVDr. Mikulášom Ferjenčíkom. Nariadenie Predsedníctva SNR zo 6. marca 1945 o prijímaní dôstojníkov, rotmajstrov a poddôstojníkov do čs. brannej moci (č. 8/1945 Zb. nar. SNR) súčasne novelizovalo zásady práce prijímacích komisií stanovené uznesením SNR zo septembra 1944.

6 V čase od 24. 12. 1944 do 15. 2. 1945 odoslalo Veliteľstvo oslobodeného územia k zboru spolu 37 dôstojníkov. Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (VÚA-VHA) Praha, f. Čs. VM v ZSSR, č. j. 4211/45 a 4455/45.

7 Už na začiatku januára 1945 bola v zbere zriadená komisia na čele so škpt. Pavlem Chyliou, dôstojníkom obranného spravodajstva náhradného pluku, ktorej úlohou bolo preverovať „minulost důstojníků československé a býv. slovenské armády“ a gážistov iných ozbrojených zložiek prezentovaných v jednotkách. Svoje závery a návrhy mala predkladať veliteľovi zboru a – pokiaľ by sa týkali osôb, ktoré žili na území Slovenska – Slovenskej národnej rade. VÚA-VHA Praha, f. ZSSR IV, I. čs. arm. zbor v ZSSR, šk. 66, inv. č. 695.

8 Bližšie ŠTAIGL, J.: *Idea slovenských národných jednotiek v povojnovej čs. armáde – náčrt jej genézy do leta 1945*. In: *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy)*. Zborník materiálov zo sympózia v Častej-Papierničke 23. – 25. 11. 1993. Bratislava : HÚ SAV a NR SR, 1994, s. 201-204.

9 VÚA-VHA Praha, f. VKPR, 33/1/1/17, príloha k č. j. 57/Taj. 1945 a PROCHÁZKA, J.: *Vzpomínky (rukopis)*, s. 384.

10 SNA Bratislava, Zápisnica z 3. zasadnutia predsedníctva delegácie SNR dňa 5. februára 1945.

Do čs. armády sa mohli prijímať len osoby slovenskej, českej alebo ukrajinskej národnosti, okrem tých, ktoré sa nezapojili do domáceho odboja v roku 1944 alebo „ktorých prevzatie... by bolo na úkor dôležitých vojenských alebo štátnych a národných záujmov“.¹¹ Pre stanovenie národnej príslušnosti bola rozhodujúca národnosť, ku ktorej sa daná osoba hlásila pri sčítaní ľudu v roku 1929 alebo v roku 1940. Výsledky prijímacieho konania mali komisie vyjadriť podľa klasifikácie: článok 1 – prijatý bez výhrad, článok 2 – prijatý s výhradou, článok 3 – prijatý podmienene a článok 4 – neprijatý.

Preverovanie politickej a národnej spoľahlivosti zabezpečovali komisie I. a II. inštalácie menované Predsedníctvom SNR. Prijímacia komisia I. inštalácie (prvostupňová) vznikla pri Veliteľstve 1. čs. armádneho zboru, ktoré v tom čase sídlilo v Poprade. Neskôr sa premiestnila do Turčianskeho Sv. Martina. Prijímacia komisia II. inštalácie (druhostupňová, odvolacia) vznikla pri Predsedníctve SNR, respektíve pri Povereníctve pre veci vojenské v Košiciach. Členov oboch komisií, ktorých navrhlo Povereníctvo SNR pre veci vojenské, vymenovalo Predsedníctvo SNR 16. marca 1945. Predsedom komisie I. inštalácie sa stal plk. gšt. Július Nosko a komisie II. inštalácie povereník plk. MVDr. M. Ferjenčík. Na základe jeho návrhu Predsedníctvo SNR zriadilo 4. apríla 1945 v Košiciach druhú prijímaciu komisiu I. inštalácie a za jej predsedu vymenovalo pplk. Milana Poláka. Úlohou komisií I. inštalácie bolo vypočítať dôstojníkov a ďalších gážiztov, zaprotokolovať a preveriť ich výpovede a rozhodnúť o prijatí či neprijatí do čs. brannej moci v rámci zaradenia do veliteľského zboru 1. čs. armádneho zboru. Osoby, ktoré neboli prijaté, mali právo odvolať sa do 15 dní na komisiu II. inštalácie. Jej rozhodnutie o výsledku prijímacieho konania bolo konečné.¹²

Od 8. februára do 6. apríla 1945 veliteľský zbor 1. čs. armádneho zboru doplnilo 503 dôstojníkov a 130 rotmajstrov slovenskej národnosti¹³ a v nasledujúcich mesiacoch sa tempo ich prijímania do novej čs. brannej moci (dňom 15. mája 1945 sa zbor reorganizoval na 1. čs. armádu a 25. mája 1945 bola schválená tzv. dočasná mierová organizácia čs. brannej moci) ešte zrýchlilo. Do 25. júla 1945, keď sa skončila činnosť uvedených prijímacích komisií, tieto prerokovali 2 620 prihlášok dôstojníkov, z toho 902 aktívnych a 1 718 záložných a rozhodli o prijatí 2 508 dôstojníkov, z toho 875 aktívnych a 1 633 záložných.¹⁴ Výsledky prijímacieho konania boli poznačené snahou o rýchle doplnenie veliteľského zboru jednotiek a nedostatkom informácií o preverovaných osobách. Zo spomenutého počtu žiadateľov asi 1 000 nemalo vyplnené dotazníky o priebehu vojenskej služby a svojej vojnovnej činnosti a u 1 214 dôstojníkov nebolo možné uvádzať údaje overiť.¹⁵ Do čs. armády boli prijatí bez stanovenia klasifikácie určenej nariadením SNR.

Povereníctvo SNR pre veci vojenské riadilo činnosť prijímacích komisií do mája 1945, keď bolo – po presunutí sa nového ministerstva národnej obrany z Košíc do Prahy – zrušené. Proces výstavby dôstojníckeho zboru sa stal súčasťou formovania a personálneho dopĺňania novej organizačnej štruktúry čs. vojenskej správy. Jej základným východiskom bola idea tzv. silnej armády, založenej na maximálnom využití hospodárskych a branných kapa-

11 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. 257, inv. č. 212, č. 918/1945-prez. K.

12 Bližšie HAVLÍČEK, J.: *Slováci v dôstojníckom zbere československej brannej moci v rokoch 1945-1948*, ref.1, s. 199-201.

13 VÚA-VHA Praha, f. Vojenská rada pri predsedníctve vlády, zápisnica zo schôdze 10. 4. 1945.

14 HANZLÍK, F.: *Některé aspekty zápasu hlavních politických sil o charakter a složení důstojnického sboru armády od konce roku 1944 do února 1948*. Podkladová studie pro HÚ čs. armády – OVDS Bratislava. Vyškov na Morave, 1991, s. 34.

15 Tamže, s. 35.

cít štátu. Predpokladalo sa, že mierová armáda bude mať spolu okolo 180 000 osôb, z toho asi 120 000 vojakov základnej služby. Organizačne ju malo tvoriť najmenej 16 peších divízií, silné motorizované a tankmi vybavené zálohy a silné delostrelectvo a letectvo, pričom jednotky a útvary mali byť rozmiestnené v podstate rovnomerne na pozdĺžnej osi štátu. Jadrom organizácie čs. brannej moci od mája 1945 sa stali štyri vojenské oblasti ako teritoriálno-organizačné celky – dve v českých krajoch, jedna na Morave a jedna na Slovensku – s približne rovnakým počtom a zložením jednotiek a útvarov. Základné organizačné prvky 4. vojenskej oblasti (4. VO), ktorej veliteľstvo bolo umiestnené v Bratislave, tvorili dva armádne zbory (az) s veliteľstvami v Trenčíne a Banskej Bystrici a posilové jednotky – tanková brigáda, tri delostrelecké brigády, delostrelecký protiletadlový pluk, letecká divízia, ženijná brigáda, spojovací pluk a ďalšie útvary. Organizačným jadrom každého zboru boli dve pešie divízie.¹⁶ V súlade s ustanoveniami Košického vládneho programu o vytváraní slovenských národných jednotiek sa počítalo s tým, že väčšina príslušníkov veliteľského zboru a mužstva vojenských jednotiek a útvarov na Slovensku bude slovenskej národnosti.

Veliteľstvá 4. VO a armádnych zborov boli oficiálne zriadené dňom 12. júna 1945. Funkcie ich veliteľov, ako aj veliteľov divízií a iných vyšších jednotiek, sa obsadzovali dôstojníkmi, ktorých navrhol Predsedníctvo SNR. Najvyššie funkcie získali „čerstvo“ vymenovaní generáli – funkciou veliteľa oblasti bol poverený brig. gen. Mikuláš Markus (do generálskej hodnosti ho prezident ČSR vymenoval 10. júna 1945 s účinnosťou od 1. júna 1945), veliteľom VII. az v Trenčíne sa stal brig. gen. M. Širica (vymenovaný 19. júla 1945) a veliteľom VIII. az v Banskej Bystrici brig. gen. Ján Imro (vymenovaný 10. júna 1945). Funkciami veliteľov peších divízií boli poverení plk. gšt. Július Nosko (2. divízia, veliteľstvo Banská Bystrica), plk. gšt. Anton Ciprich (4. divízia, Ružomberok), plk. pech. Ján Černek (9. divízia, Nitra) a plk. del. Emil Perko (10. divízia, Košice). Postupne sa obsadzovali aj funkcie veliteľov plukov, brigád, práporov a oddielov, ako aj štábne a iné funkcie.¹⁷

Utváranie mierovej štruktúry brannej moci podstatne zvýšilo požiadavky na urýchlené doplnenie dôstojníckeho zboru, ktorého plánované počty boli od októbra 1945 stanovené na 22 225 osôb.¹⁸ Súčasne bolo potrebné proces jeho výstavby zosúladiť so zásadami Košického vládneho programu o obsadzovaní veliteľských funkcií len dôstojníkmi „*upřímně demokratického, skutečně antifašistického smýšlení*“ a o očiste armády „*od všech zrádcovských, kolaborantských, antidemokratických a protilidových živlů*“.¹⁹ Boli aplikované v dokumente Zásady pre prevzatie dôstojníkov a rotmajstrov z povolania do čs. brannej moci, ktorý 15. mája 1945 schválila Vojenská rada pri predsedníctve vlády a následne aj vláda ČSR. Hlavnými predpokladmi pre prijatie sa opäť stali slovanská národnosť, bezúhonná činnosť v čase vojny a zapojenie sa do zahraničného alebo domáceho odboja. Posudzovanie žiadostí o prijatie do veliteľského zboru mali zabezpečiť nové prijímacie a odvolacie komisie. Ich činnosť sa mala sústrediť hlavne na dôstojníkov tzv. domácej zložky, povolaných do armády na základe § 27 branného zákona z roku 1920. Podľa situačnej správy hlavného štábu z 19.

16 Bližšie ŠTAIGL, J.: Organizačná a dislokačná výstavba čs. armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1950. In: *Vojenské obzory*, 2, 1995, príloha č. 3 (H), s. 91-111.

17 Pozri napr. Dôverný rozkaz veliteľstva 4. oblasti č. 27 zo 4. augusta 1945, čl. A-297, č. 48 z 22. septembra 1945, čl. A-554 a ďalšie rozkazy. Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. VO-4, šk. 38.

18 ŠVONDR, M.: *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945-1949* (Diplomová práce). Bratislava 1972, s. 28.

19 Košický vládny program, ref. 3, s. 13.

mája 1945 išlo o všetkých vojakov z povolania do hodnosti podplukovníka a vo veku do 55 rokov. Generáli a plukovníci mali byť povolávaní individuálne.²⁰

Ešte v máji 1945 sa začala činnosť prijímacej komisie MNO na čele s brig. gen. Zdeňkom Novákom. Podľa jej pokynov z 2. júna 1945 sa následne zriaďovali prijímacie komisie jednotlivých druhov vojsk. Ich predsedami mali byť menovaní dôstojníci v hodnosti plukovníka alebo podplukovníka, ktorí boli v čase vojny väznení v nacistických koncentračných táboroch. Ďalších členov komisií vyberali tak, aby jeden dôstojník bol opäť bývalý väzeň z koncentračného tábora, druhý z domáceho odboja a tretí zo zahraničného vojska. Posledným členom komisie bol dôstojník vojenského obranného spravodajstva. Komisie mali síce celoštátnu pôsobnosť, ale zaoberali sa predovšetkým prijímaním dôstojníkov českej národnosti.²¹ Preverovanie a prijímanie dôstojníkov slovenskej národnosti zostalo v kompetencii Slovenskej národnej rady a jej orgánov.

Ustanovenia Dohody medzi vládou ČSR a Predsedníctvom SNR z 2. júna 1945 (tzv. prvá pražská dohoda), ako aj viaceré dohovory medzi českou a slovenskou politickou reprezentáciou, zabezpečovali slovenským národným orgánom bezprostredne po skončení vojny pomerne značný priamy i nepriamy vplyv na výstavbu armády, predovšetkým jednotiek na Slovensku. V oblasti formovania ich veliteľského zboru mali, okrem iného, právo predkladať návrhy a odporúčania na obsadenie najdôležitejších veliteľských a štábnych funkcií a na povýšenie do vyšších dôstojníckych a generálskych hodností a vyjadrovali sa k návrhom na vyznamenanie vojenských osôb. Možnosť vplývať na výstavbu armády a jej veliteľského zboru poskytovala aj funkcia štátneho tajomníka MNO, do ktorej bol, podľa dohovoru o recipročnom národnostnom obsadzovaní funkcií ministrov a štátnych tajomníkov v rezortoch národnej obrany, zahraničných vecí a zahraničného obchodu, vymenovaný Slovák – plk. (od 26. apríla 1945 generál veterinárnej služby – gen. vet.) MVDr. M. Ferjenčík. Na základe jeho dohovoru s Predsedníctvom SNR bola uznesením tohto orgánu v júli 1945 v Bratislave zriadená expozitúra Úradu štátneho tajomníka MNO. Mala zabezpečovať operatívnejšie riešenie úloh a problémov vojenskej správy na Slovensku. Prvým prednostom expozitúry sa stal pplk. M. Polák.²²

Dňa 25. júla 1945 bola v rámci expozitúry vytvorená nová komisia pre prijímanie dôstojníkov slovenskej národnosti do čs. brannej moci. Jej zloženie i zásady činnosti stanovila Slovenská národná rada. Komisia, do čela ktorej bol postavený pplk. M. Polák, preverovala a posudzovala prihlášky slovenských dôstojníkov, a to z povolania aj v zálohe, podľa novelizovaných smerníc SNR. Vychádzali z nariadenia Predsedníctva SNR zo 6. marca 1945 a zohľadňovali aj ustanovenia Košického vládneho programu a zásady o preberaní dôstojníkov a rotmajstrov do novej čs. armády schválené Vojenskou radou pri predsedníctve vlády v máji 1945. V odvolacej komisii, ktorá bola opäť spoločná pre českých a slovenských dôstojníkov, Slovákov zastupovali gen. vet. MVDr. M. Ferjenčík ako jej predseda a pplk. JUDr. Anton Rašľa.

Komisia vedená pplk. M. Polákom kontinuálne nadviazala na činnosť dovtedajších prijímacích komisií I. inštancie. Stretávala sa tiež s rovnakými problémami pri preverovaní vojnových osudov dôstojníkov. Mnohí z nich sa snažili niektoré úseky svojej vtedajšej služby utajiť, respektíve vylepšiť. Cez pochybnosti o vierohodnosti uvádzaných údajov,

20 VÚA-VHA Praha, f. MNO/hl. št. 4. odd. 1945, č. j. 440 taj.

21 Bližšie HANZLÍK, ref. 1, s. 30.

22 Bližšie HAVLÍČEK, J.: Činnosť expozitúry Úradu štátneho tajomníka v rokoch 1945 – 1947. In: Apológia, 2, 1994, č.3, s. 20-22.

ktoré otvorene prezentoval aj gen. vet. MVDr. M. Ferjenčík²³, však komisia naprostú väčšinu žiadateľov odporučila prijať. Do konca roka 1945, keď bola zrušená, posúdila spolu 6 513 žiadostí a odporučila na prijatie 6 233 dôstojníkov. Znamenalo to, že až 95, 7 percenta všetkých žiadateľov bolo úspešných. Podrobnejšie sú výsledky práce komisie uvedené v tabuľke č.1.²⁴

Tabuľka č. 1

Skupina dôstojníkov	Dovedna posúdených žiadostí	Počet prijatých				Počet neprijatých
		podľa článku smerníc SNR			dovedna	
		1	2	3		
z povolania	1568	606	329	515	1450	118
v zálohe	4945	973	1868	1942	4783	162
spolu	6513	1579	2197	2457	6233	280

Diametrálne odlišný prístup k dôstojníkom slovenskej národnosti mala odvolacia komisia. V rovnakom čase, t. z. do konca roka 1945, prerokovala spolu 153 odvolaní slovenských dôstojníkov, z ktorých 135 zamietla. Okrem iného zamietla aj všetkých deväť odvolaní dôstojníkov v hodnosti plukovníka. Úspešnosť odvolaní slovenských dôstojníkov činila 11, 7 percenta, čo ostro kontrastovalo s pozitívnymi výsledkami riešenia odvolaní dôstojníkov českej národnosti na úrovni 62, 09 percenta.²⁵

Vývoj reálnych počtov dôstojníckeho zboru, a to tak v celoarmádnom meradle, ako i v rámci 4. vojenskej oblasti, dokumentujú nasledujúce údaje: 1) k 25. 7. 1945 slúžilo v armáde dovedna 14 798 generálov a dôstojníkov, z toho 6 370 z povolania a 8 428 v zálohe, pričom v jednotkách, útvaroch a zariadeniach 4. VO vykonávalo službu 1961 dôstojníkov, z toho 910 z povolania a 951 v zálohe²⁶; 2) k 30. 11. 1945 bolo v armáde celkom 17 588 generálov a dôstojníkov, z toho 9 724 z povolania a 7 864 v zálohe, pričom v posádkach na Slovensku slúžilo 2 362 generálov a dôstojníkov, z toho 1 115 z povolania a 1 267 v zálohe²⁷ a 3) do konca decembra 1945 sa celoarmádny počet generálov a dôstojníkov z povolania zvýšil na 12 535 osôb, z ktorých bolo 1 420 slovenskej národnosti.²⁸

Z hľadiska pôvodu sa slovenská časť dôstojníkov z povolania členila na štyri základné skupiny. Prvú a súčasne najpočetnejšiu – viac ako 1 000 osôb – tvorili dôstojníci, ktorí získali hodnosť v armáde slovenského štátu.²⁹ Patrili hlavne do kategórie nižších dôstojníkov. Podstatne menšou skupinou boli príslušníci predmníchovskej armády, ktorí v marci 1939

23 Pozri Bojovník, 23. septembra 1945, s. 1.

24 HANZLÍK, ref. 1, s. 87.

25 Tamže, s. 93.

26 VÚA-VHA Praha, f. MNO/hl. št. 1945, č. j. 562 taj. 1945. Podľa iného archívneho materiálu k 10. júlu 1945 slúžilo v armáde 15 836 dôstojníkov, z toho 8 954 v zálohe. Tamže, f. VKPR 1945-172/čj. 1041 – taj.

27 VÚA-VHA Praha, f. MNO/hl. št. 1945, č. j. 65654 Taj.I/3. odd. 1945.

28 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj., č.j. 101605/1945 taj.

29 ŠVONDR, ref. 18, s. 21 a HANZLÍK, ref. 14, s. 63.

prešli do slovenskej armády. Išlo väčšinou o dôstojníkov vyšších hodností. Obe skupiny sa ďalej členili na aktívnych účastníkov odboja a na dôstojníkov bez odbojovej činnosti.³⁰ Početne najslabšie boli skupiny, ktorých príslušníci sa stali dôstojníkmi v zahraničnom alebo domácom odboji, prípadne boli ako odbojármi – dôstojníci v zálohe aktivovaní podľa nariadenia MNO z 24. novembra 1945 a tých, ktorí kritériami prijímacieho „sita“ prešli napriek službe v tzv. Haššíkovej armáde, Rodobrane, Domobrane, či dokonca pohotovostných oddieloch Hlinkovej gardy. Rôznorodosť slovenských dôstojníkov bola primárnym zdrojom rozporov a nevraživosti medzi jednotlivými skupinami, z ktorých sa v podstate každá cítila byť oproti druhej nedocenená a poškodená, a to najmä pri priznávaní hodností, povyšovaní a obsadzovaní funkcií.

Medzi hlavné problémy patrila otázka hodností bývalých príslušníkov slovenskej armády. Základný rámec jej riešenia vymedzilo už nariadenie MNO č. 5010/I-Dôv. osôb. 1945 z 13. apríla 1945, ktoré stanovilo: „*Všetkým příslušníkom bývalé slovenské armády národnosti slovenské, české a ukrajinské přijatým do čs. branné moci přijímacími komisími, zostavenými podľa nariadenia vydaného Slovenskou národnou radou, priznáva sa hodnosť, ktorú dosiahli v bývalej slovenskej armáde do 29. augusta 1944. Menovací dekrét, vyhotovený po 29. auguste 1944 a podpísaný tzv. ministrom národnej obrany Haššíkom, sa neuznáva. Hodnosť, ktorú im priznala Slovenská národná rada po tomto dátume sa uznáva. Stanovené poradie a účinnosť povýšenia ostávajú tiež zachované.*“³¹ Nariadenie bolo opäť vyhlásené v dôvernom rozkaze veliteľa 4. vojenskej oblasti č. 9 z 8. júla 1945 spolu s prevodom niektorých špecifických hodností slovenskej armády do hodnostnej stupnice čs. brannej moci.³²

Bezprostredne povojnovú vlnu eufórie a návrhov na priznanie hodností, povýšenie či vyznamenanie príslušníkov dôstojníckeho zboru sprevádzal rad „omylov“ súvisiacich s už spomenutými obmedzenými možnosťami overovania údajov a informácií o väčšine osôb. Dokumentuje to aj upozornenie veliteľa 4. VO zo septembra 1945 na dôsledné dodržiavanie predpísaného postupu pri predkladaní návrhov, pretože: „*Vyskytli sa prípady, že boli povýšené a vyznamenané osoby v trestnom alebo kárnom pokračovaní a osoby nemeckej národnosti, ktoré po preverení bolo nutné prepustiť.*“³³

Najostrejšie spory, prerastajúce až do osobných útokov a invektív, však vznikali v dôsledku rozdielneho charakteru vojnovéj činnosti dôstojníkov. Sústreďovali sa predovšetkým na otázky účasti či neúčasti v odboji a na ťažení proti ZSSR, ako aj hodnotenia odbojových zásluh, respektíve miery spolupráce s klérofašistickým režimom slovenského štátu a Nemcami, ktoré patrili medzi základné kritériá obsadzovania funkcií formovaných jednotiek a útvarov.

Na prejavy nespokojnosti a s tým spojené negatívne tendencie v dôstojníckom zbore na Slovensku už v júli 1945 pomerne prudko reagoval veliteľ 4. VO brig. gen. Mikuláš Markus:

30 Z čs. armády prešlo do slovenskej armády spolu 578 dôstojníkov z povolania, z toho 441 slovenskej národnosti. Z tohto počtu sa do Slovenského národného povstania zapojilo 243 dôstojníkov. ŠVONDR, ref. 18, s. 147-148 a HANZLÍK, ref. 14, s. 14 a 17.

31 SNA Bratislava, f. SNR, Košické obdobie, č. j. 5010/I/dôv. osob. 1945.

32 Hodnosti príslušníkov veliteľského zboru slovenskej armády, ktoré neboli zavedené v čs. brannej moci, sa upravovali taktó: 1) dôstojnícky zástupca aspirant = podporučík, 2) rotník rotmajster z povolania = rotmajster, 3) zástavník rotmajster z povolania = štábný rotmajster, 4) dôstojnícky zástupca rotmajster z povolania = práporčík, 5) Čatník z povolania = čatár ďalejšlužiaci a 6) rotník z povolania a zástavník z povolania = rotný ďalejšlužiaci. VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 38, Dôverný rozkaz veliteľa 4. vojenskej oblasti č. 9 z 8. 7. 1945, čl. B-128.

33 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 38, Dôverný rozkaz veliteľstva 4. oblasti č. 48 z 22. septembra 1945, čl. B-559.

„Zistil som, že niektorí dôstojníci nie sú spokojní s ich terajším zadelením, t. j. s ich určením pre niektorú funkciu, resp. na veliteľské miesto...Je možné, že niektorí dôstojníci sa cítia byť ukrivdenými, avšak Predsedníctvo SNR vzalo v úvahu všetky okolnosti pre a kontra pri každej osobe a podľa tej metódy môže byť postupované aj pri určovaní veliteľov veliteľstvom oblasti. Je samozrejmé, že tí, ktorí sa zúčastnili odboja, poťažne priprav na odboji a zúčastnili sa aj bojov v zväzku I. čs. zboru, majú prednosť pred takými, ktorí sa žiadnych bojov, ani priprav pre odboj nezúčastnili, ale slúžili v Domobrane a pod. Mnohí dôstojníci by chceli byť určení na vyššie funkcie a toto by chceli dosiahnuť intrigami a udavačstvom na kamarátov. Tento spôsob nezrovnáva sa s dôstojníckou čťou, a preto ho zakazujem...Keď zistím, že i napriek upozorneniam budú sa opakovať tieto neblahé zjavy, zakročím čo najprísnejšie...“³⁴ Zhoršením vzťahov a negatívnymi tendenciami v dôstojníckom zbore na Slovensku sa v tomto čase zaoberal aj gen. vet. MVDr. M. Ferjenčík v správe Predsedníctvu SNR a slovenským ministrom.³⁵

Nepokojná atmosféra medzi slovenskými dôstojníkmi sa prehlbovala s postupným dotváraním štruktúry vojenskej správy a v nadväznosti na výsledky práce prijímacích komisií.

S formovaním nových jednotiek, útvarov a zariadení mierovej brannej moci sa prudko zvyšoval nepomer medzi plánovanými a skutočnými počtami dôstojníckeho zboru. K 1. 1. 1946 boli tzv. systemizované dôstojnícke funkcie v celej armáde obsadené dôstojníkmi z povolania na 47, 7 percenta³⁶ a v rámci 4. VO na 29, 6 percenta.³⁷ Takmer všetci dôstojníci slovenskej národnosti slúžili na Slovensku, na rôznych funkciách v Čechách a na Morave pôsobilo len 43 dôstojníkov z povolania a 105 dôstojníkov v zálohe.³⁸ Obsadzovanie veliteľských a štábných funkcií jednotiek a útvarov 4. VO, ako aj spomenuté problémy s hodnotami dôstojníkov, sa stávali stále viac objektom pozornosti politických strán a rôznych stavovských a iných združení.

Obhajoba národných záujmov vo výstavbe armády viedla SNR a ďalšie orgány k istej tolerancii voči vojnovnej minulosti časti dôstojníkov. Rezonovala tak v činnosti prijímacích komisií SNR, ako i v návrhoch na ustanovenie do funkcií alebo na povýšenie v hodnostiach. Rozovreté nožnice medzi snahou o zabezpečenie „prijateľného“ pomeru českých a slovenských dôstojníkov a plánovaného počtu dôstojníckych funkcií v jednotkách a útvaroch 4. VO na jednej strane a reálne existujúcimi zdrojmi na strane druhej viedli k záveru, že treba čo najviac vyťažiť z toho, čo je k dispozícii. Tento prístup presadzovali predovšetkým predstavitelia Demokratickej strany, ale aj značná časť funkcionárov KSS, ktorí inak nespochybňovali nutnosť uskutočniť očistu politického a verejného života.

Najradikálnejšími odporcami prijímania „skompromitovaných“ dôstojníkov do novej čs. armády, ich ustanovovania do dôležitých funkcií a povyšovania v hodnostiach boli členovia Zväzu slovenských partizánov (dobová skratka SSP – pozn. J. Š.) a Zväzu protifašistických väzňov (SPROV). Dôsledné odstránenie „fašistických elementov“, ako označovali osoby spojené s ľudáckym režimom, presadzovali najmä bývalí partizáni. Dokumentuje to aj rezolúcia celonárodnej konferencie SSP, ktorá sa konala v dňoch 1. – 2. decembra 1945 v Bojniciach. Menom všetkých slovenských partizánov, okrem iného, žiadala: „Nová česko-slovenská armáda nech je postavená na pevných ľudových základoch. Príslušníci dôstojníck-

34 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 38, Dôverný rozkaz veliteľa 4. vojenskej oblasti č. 7 z 2. 7. 1945, čl. 42.

35 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj. 1945, č. j. 101146/45.

36 ŠVONDR, ref. 18, s. 40.

37 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj., č. j. 101605/dáv. osob./1945.

38 Tamže.

keho zboru nech sú vyberaní skutočne z ľudí, ktorí sa plnou mierou zaslúžili o slobodu ČSR a ktorí vydržali v boji do konečného víťazstva. Dôstojnícky zbor nech je vyčistený od gardistov, dezertérov, panikárov a zbabelcov, ktorí zradili v kritických dňoch Slovenské národné povstanie a od tých, ktorí boli vyznamenaní v boji proti ZSSR. Do preverovacej komisie nech sú pribraní partizánski dôstojníci a záložní spravodajskí a osvetoví dôstojníci z povstania a previnilci nech sú degradovaní a potrestaní.“³⁹

S požiadavkou očisty dôstojníckeho zboru sa spájala aj výzva príslušným orgánom, aby v zmysle Košického vládneho programu v armáde priznávali a rešpektovali dôstojnícke hodnosti dosiahnuté v partizánskych oddieloch.⁴⁰

Hlavným zdrojom postupného dopĺňovania dôstojníckeho zboru, zárukou jeho demokratického vývoja a súčasne hlavným prostriedkom na dosiahnutie stanoveného pomeru medzi jeho českou a slovenskou časťou ale malo byť obnovené vojenské školstvo. Podobne ako pred vojnou, bolo založené na trojstupňovom systéme prípravy dôstojníkov z povolania. Prvý stupeň predstavovala Vojenská akadémia v Hraniciach na Morave a Vojenská letecká akadémia, ktorá začala činnosť v Havlíčkovom Brode a na začiatku roka 1946 sa premiestnila do Hradca Králové. Akadémie poskytovali uchádzačom na dôstojníkov z povolania základné odborné vzdelanie. Druhý stupeň tvorila sieť vojenských učilíšť, podriadených veliteľstvám jednotlivých druhov vojsk a služieb a určených na zdokonaľovanie vojensko-odborných znalostí dôstojníckeho zboru. Najvyššie vojenské vzdelanie poskytovala dôstojníkom Vysoká vojenská škola v Prahe, otvorená na začiatku roka 1946. Mala tri relatívne samostatné zložky: Vysokú školu vojnovú, ktorá zabezpečovala prípravu dôstojníkov generálneho štábu, Veliteľskú školu, kde sa organizovali kurzy vyšších dôstojníkov pre funkcie veliteľov vojskových telies a oddielov a Vysokú intendenčnú školu, ktorá školila vyšších funkcionárov tyla.

Na základe dohovoru medzi slovenskou a českou politickou reprezentáciou MNO už v lete 1945 upravilo smerné čísla pomerného národnostného zloženia študentov vojenských škôl v prospech uchádzačov slovenskej národnosti. Pre malý záujem občanov zo Slovenska o štúdium neskôr znížilo aj kritériá na ich prijatie, najmä v oblasti občianskeho vzdelania. Výsledky prijímacieho konania do Vojenskej akadémie v Hraniciach z hľadiska národnostného zloženia prihlásených a prijatých uchádzačov sú uvedené v tabuľke č. 2.⁴¹

Tabuľka č. 2

Počet prihlásených		Čechov	Slovákov
		1 201	281
Počet prijatých	do 1. ročníka	494	120
	do 2. ročníka	420	110
	spolu	914	230

³⁹ Partizán, 8. decembra 1945, s. 1.

⁴⁰ Tamže, s. 2.

⁴¹ VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj., č. j. 1587/1945.

Vyplýva z nich, že z celkového počtu žiadateľov českej národnosti bolo prijatých 76,1 percenta a z počtu žiadateľov slovenskej národnosti 81,8 percenta. Z hľadiska vojnového „pôvodu“ jednoznačne dominovali účastníci odboja. Z počtu 229 poslucháčov slovenskej národnosti k 1. 11. 1945 ich bolo 182, t. z. 79, 5 percenta. Všeobecné vzdelanie zakončené maturitou malo 58, t. z. 25, 3 percenta Slovákov, čo ostro kontrastovalo s 78, 3 percentami maturantov českej národnosti.⁴²

Do Vysokej vojenskej školy povolalo MNO v roku 1945 dovedna 239 dôstojníkov, z toho 30 dôstojníkov, tzn. 12,5 percenta, slovenskej národnosti. V prvom ročníku začalo študovať sedemnást Slovákov (22, 6 percenta poslucháčov), v druhom osem (10, 0 percent) a v treťom päť (5, 9 percenta).⁴³

Na jeseň 1945 riešilo MNO aj otázku postavenia absolventov alebo poslucháčov vojenských škôl bývalej slovenskej armády – Vojenskej akadémie (VA) a Vysokej školy vojenskej (VŠV) v Bratislave. V prípade VA rozhodlo o diferencovanom prístupe k skrátenému, t. z. päť a polmesačnému ročníku 1941, ktorého absolventi mali byť „doškolení“ v osobitných aplikačných kurzoch a „riadnym“ ročníkom 1942 a 1943, kde sa štúdium uznávalo v plnom rozsahu. Podobne bolo uznané absolvovanie prvého ročníka VA v školskom roku 1943/1944 s tým, že jeho absolventi sa mohli v školskom roku 1946/1947 hlásiť o prijatie do druhého ročníka Vojenskej akadémie v Hraniciach. V roku 1945 však boli povinní nastúpiť, a to s charakterom absolventov škôl na dôstojníkov v zálohe, do ďalšej činnnej služby, v priebehu ktorej mohli byť povýšení do hodnosti čatár aspirant.⁴⁴ Absolventi VVŠ operačného smeru, vrátane tých, ktorým bol priznaný charakter dôstojníka generálneho štábu, mali byť postupne povolávaní do tretích ročníkov Vysokej školy vojnovej v Prahe. Absolvovanie intendantného smeru VŠV sa uznávalo.⁴⁵

Koncom roka 1945 sa začala tiež príprava vybraných príslušníkov veliteľského zboru na vojenských školách v ZSSR. V prvej skupine 24 generálov a dôstojníkov boli dvaja Slováci – pplk. Jozef Tóth, dovtedajší veliteľ leteckej oblasti 4, vyslaný na štúdium Vojenskej akadémie generálneho štábu K. J. Vorošilova v Moskve a pplk. Ivan Haluzický, bývalý veliteľ pluku 4. leteckej divízie, ktorý začal študovať vo Vojenskej leteckej akadémii v Moskve.

Napätá atmosféra v dôstojníckom zbore do značnej miery komplikovala vzťahy medzi slovenskými a českými dôstojníkmi, ktorí vykonávali službu v jednotkách na Slovensku. Spočiatku išlo asi o 30 dôstojníkov, z ktorých niektorí do konca roka 1945 odišli do českých posádok. Na začiatku roka 1946 sa však počet dôstojníkov českej národnosti zaradených na funkcie v rámci 4. vojenskej oblasti opäť zvýšil.

Ich príchod sa oficiálne zdôvodňoval požiadavkou brig. gen. Michala Širicu, ktorý v októbri 1945 vystriedal brig. gen. Markusa vo funkcii veliteľa oblasti, na doplnenie počtu dôstojníckeho zboru na Slovensku. V služobnom hlásení ministrovi národnej obrany z 28. januára 1946 žiadal, aby do jednotiek a útvarov 4. vojenskej oblasti bolo premiestnených 68 „vybraných“ dôstojníkov českej národnosti, z toho 9 dôstojníkov generálneho štábu a 59 dôstojníkov zbraní.⁴⁶ Zrejme s očakávaním nových problémov, ktoré ich príchod vyvolá, vydal aj „usmerňujúce“ nariadenie o zásadách ich služobného zaradenia a správania sa vo-

42 HANZLÍK, ref. 14, s. 49.

43 VONDŘÁŠEK, V.: Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v čsl. armádě v letech 1948 – 1951. In: *Vojenská historie*, 6, 2002, č. 1, s. 55.

44 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 38, Dôverný rozkaz veliteľstva 4. oblasti č. 54 z 2. 10. 1945 a č. 86 z 27. 11. 1945.

45 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 38, Dôverný rozkaz veliteľstva 4. oblasti č. 85 z 22. 11. 1945.

46 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát.taj., č.j. 5356/taj.1946.

či nim. Okrem iného zdôraznil: „Je treba predpokladať, že títo dôstojníci prichádzajú k 4. oblasti a na Slovensko s plným porozumením pre vzájomnú spoluprácu s dôstojníkmi slovenskej národnosti na našej veľkej úlohe, na výstavbe novej čs. armády. Toto porozumenie musí byť ovšem vzájomné a musí byť poctivo a správne chápané i od dôstojníkov slovenskej národnosti. Nech už počas vojny a nepriateľskej okupácie nastali akékoľvek rozdiely v hodnostiach a snád aj v skúsenostiach dôstojníkov z rôznych častí ČSR, dôstojnícky zbor... musí byť ako celok vnútorné pevný a jednotný vo svojich cieľoch. Kto by jednotu čs. dôstojníckeho zboru narušil, nepatrí do našich radov. Považujem preto za samozrejmé, že zodpovední velitelia zaradia novoprichádzajúcich dôstojníkov českej národnosti presne podľa ustanovenia A-I-1 a organizačných predpisov na služobné miesta odpovedajúce ich hodnosti, služobnému i fyzickému veku, velitelských schopností a skúseností.“⁴⁷

Skutočnosť, že brig. gen. Širica výslovne žiadal o uskutočnenie výberu českých dôstojníkov pre službu na Slovensku, naznačuje, že otázka doplnenia počtov tunajšieho dôstojníckeho zboru nebola hlavným motívom ich príchodu. Išlo zrejme o súčasť procesu posilňovania štátne „spoľahlivej“, t. z. predovšetkým čechoslovakisticky orientovanej časti dôstojníkov, a to s dôrazom na vyššie velitelské a štábne funkcie.⁴⁸ Pomery v dôstojníckom zbore na Slovensku prehlbovali nedôveru niektorých funkcionárov armády a predstaviteľov politických strán voči bývalým príslušníkom velitelského zboru slovenskej armády, najmä účastníkom bojov proti Červenej armáde. Orgány vojenského obranného spravodajstva (OBZ), ktoré boli pod silným vplyvom komunistov, situáciu medzi slovenskými dôstojníkmi pozorne sledovali. O činnosti a správaní sa jednotlivých osôb viedli podrobné záznamy spracované podľa hlásení agentov a informátorov. K dispozícii mali aj materiály o dôstojníkoch slovenskej armády, ktoré získali z rôznych vojnových archívov, respektíve od iných bezpečnostných zložiek. Informácie využívali pri posudzovaní národnej a štátnej spoľahlivosti dôstojníkov, okrem iného v rámci vyjadrovania sa k návrhom na ich povýšenie alebo ustanovenie do funkcií, ktoré spolu s preverovaním uchádzačov o štúdium na vojenských školách, vrátane zahraničných, patrilo do ich kompetencií.⁴⁹

Hodnotenie situácie v dôstojníckom zbore a predovšetkým vyšších vojenských funkcionárov na Slovensku orgány OBZ spájali s nedôverčivým postojom k časti slovenskej politickej garnitúry. Dokumentuje to aj hlásenie prednostu 3. oddelenia Hlavnej správy OBZ (HS OBZ) na MNO v Prahe škpt. Stanislava Chyliu z 29. júla 1945: „Nynější vedoucí osobnosti na Slovensku... jsou separatističtější a automističtější než dřívější luďácká skupina... Nynější vedoucí činitelé se prý jen do očí staví jako Čechoslováci, ale ve skutečnosti mají prý snahu dokonce přetrumfnout dřívější činnost luďáků a gardistů. Opravdové a upřímně smýšlející Čechoslováci odstraňují z vlivných míst a dosazují tam jen lidi jim oddané a s nimi stejného smýšlení a cítění... V řadách důstojníků jsou na čelných místech lidé, kteří prý tam rozhodně nepatří.“ Ako príklad boli uvedení gen. vet. MVDr. M. Ferjenčík, brig. gen. M. Markus, plk. gšt. Július Nosko a pplk. M. Polák.⁵⁰ V podobnom duchu referovala o slovenskej časti dôstojníck-

47 VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 39, Dôverný rozkaz veliteľstva 4. oblasti č. 11 zo 14. 3. 1946, čl. 407.

48 O zaradenie českých dôstojníkov do jednotiek v slovenských posádkach sa MNO usilovalo už od leta 1945. Pozri výzvu tohto orgánu z augusta 1945, aby sa dôstojníci českej národnosti hlásili k službe na Slovensku. VÚA-VHA Praha, Sborník důvěrných výnosů MNO, č. 16 z 11. augusta 1945, čl. 122.

49 HANZLÍK, F.: Velitelský sbor čs. armády na Slovensku jako objekt zájmu vojenského obranného spravodajství v letech 1945-1948. In: *Vojenská historie*, 3, 1999, č. 4, s. 57-60 a HANZLÍK, F.-VONDRÁŠEK, V.: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945 - 1948*. Praha : MO ČR-AVIS, 2006, s. 338-339.

50 Archiv Ministerstva vnitra České republiky (AMV ČR) Praha, f. H-487, s. 282.

keho zboru aj správa o armáde za júl 1945, ktorú spracoval náčelník HS OBZ mjr. Bedřich Reicin.⁵¹

Rôzna miera dôveryhodnosti k brig. gen. Markusovi a brig. gen. Širicovi stála, podľa nášho názoru, aj za zmenou na funkcii veliteľa 4. vojenskej oblasti. Obaja mali podobnú vojenskú dráhu – dôstojníkmi z povolania sa stali v predmníchovskej čs. armáde, po vzniku Slovenského štátu prešli do jeho ozbrojených síl, zúčastnili sa bojov proti Červenej armáde, boli vyššími veliteľmi povstaleckej armády v SNP a na konci vojny vykonávali vyššie funkcie v novej čs. armáde (Markus funkciu veliteľa 4. čs. samostatnej brigády 1. čs. armádneho zboru a Širica funkciu veliteľa Oblastného veliteľstva pre východné Slovensko so sídlom v Košiciach). O vymenovaní Markusa za prvého „dočasného“ veliteľa 4. oblasti zrejme rozhodlo to, že bol priamo zapojený do vojenských príprav SNP a mal užšie kontakty s vtedajšou slovenskou politickou reprezentáciou. O krátky čas sa však tieto „hodnoty“ zmenili. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že Markusa mal vo funkcii veliteľa oblasti pôvodne nahradiť brig. gen. Ján Imro. Ten však údajne túto funkciu odmietol s odôvodnením, že nesúhlasí so službou českých dôstojníkov v „slovenských“ jednotkách. Ako „nebezpečný nacionalistický živel“ bol obvinený zo zanašania separatizmu do armády, zbavený velenia zboru a uvoľnený z činnnej služby (odoslaný na dovolenku s očakávaním penzionovania). K „dispozícii“ zostal len brig. gen. Širica.⁵² V októbri 1945 si s Markusom „vymenili“ funkcie.

Spomenutý príchod vyšších českých dôstojníkov ešte viac rozvíril otázku priznávania hodností dosiahnutých v slovenskej armáde a povojnového povyšovania dôstojníkov. Správa OBZ z leta 1946 uvádzala, že *„důstojníci slovenské národnosti přetřásají povyšování a vyznamenávání příslušníků armády a projevují nespokojenost nejen vůči Čechům, ale kritizují se i vzájemně a vyčítají si účast ve Slovenském národním povstání a činnost v zahraničí. Při povyšování konkrétně udávají, že se povyšuje v poměru 1 ku 3, t.j. jeden Slovák a tři Češi, s tím nejsou spokojeni, vedou o tom debaty, že je Slovákům činěna křivda...“*⁵³ Na neuspokojivé riešenie návrhov na povýšenie a jeho vplyv na situáciu v dôstojníckom zbore na Slovensku upozorňoval aj brig. gen. Širica. V liste Predsedníctvu SNR z 28. februára 1946 argumentoval konkrétnymi faktmi o realizovaní návrhov veliteľstva oblasti a celkovým prehľadom povýšených dôstojníkov povojnovej čs. armády so zreteľom na ich národnosť (pozri tabuľky č. 3 a 4).⁵⁴

51 VÚA-VHA Praha, f. PK MNO, č. j. 3877-III/taj. zprav. 1945.

52 O personálnej zmene na funkcii veliteľa 4. VO rokovala Vojenská rada predsedníctva vlády 17. októbra 1945. Na základe referátu náčelníka Hlavného štábu MNO div. gen. B. Bočka, v ktorom spomenul aj „nežiaduce“ správanie sa brig. gen. Imra, rozhodla, aby za nového veliteľa 4. vojenskej oblasti bol navrhnutý brig. gen. M. Širica a za nového veliteľa VIII. zboru (namiesto brig. gen. Imra) plk. pech. Pavol Kuna. (VÚA-VHA Praha, f. NROŠ, č. 10/taj./55-1945.) O uvedených návrhoch, vrátane zámeru MNO dať brig. gen. Imra do výslužby, informoval štátny tajomník MNO brig. gen. MVDr. M. Ferjenčík listom členov Predsedníctva SNR. (SNA Bratislava, f. SNR, šk. 11, č. j. 1011496-döv./št. taj./1945). V svojej odpovedi z 26. 10. 1945 tento orgán okrem iného uviedol: „a) Predsedníctvo SNR zo svojej strany nenachádza žiadneho vážneho podkladu na prevedenie zmeny veliteľa 4. oblasti. Jedine v prípade, že zmena ...bola nevyhnutná z vážnych služobných dôvodov a záujmov československej armády, nemá Predsedníctvo SNR námietok proti tomu, aby na toto miesto bol postavený gen. Širica. 2) Pokiaľ ide o návrh na penzionovanie gen. Imra Predsedníctvo SNR žiada MNO predložiť materiál, ktorý by odôvodňoval takéto rozhodnutie vykonať. Na základe tohto písomného materiálu zaujme Predsedníctvo SNR k veci meritórne stanovisko...“ SNA Bratislava, f. SNR, č. 3/prez. dov./1945.

53 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj., č. j. 71/taj./sprav./1946.

54 SNA Bratislava, f. SNR, č. 8848/döv., 4. osob. 1946.

Tabuľka č. 3

**REALIZÁCIA NÁVRHOV VELITELSTVA 4. VOJENSKEJ OBLASTI NA
POVÝŠENIE DÔSTOJNÍKOV OD 12. 6. 1945 DO 16. 2. 1946**

Návrhy na povýšenie		
Do hodnosti	Počet predložených návrhov	Počet realizovaných návrhov
generál	1	1
plukovník gšt.	4	1
plukovník	12	1
podplukovník gšt.	2	1
podplukovník	17	-
major gšt.	3	1
major	37	9
štábny kapitán gšt.	2	2
štábny kapitán	146	75
kapitán	164	98
nadporučík	140	67
SPOLU	528	255

Tabuľka č. 4

**PREHLAD POČTU POVÝŠENÝCH DÔSTOJNÍKOV ČS. ARMÁDY
OD 15. 5. 1945 DO 16. 2. 1946**

Do hodnosti	Dovedna povýšených	Z toho Slovákov
generál	41	3
plukovník	114	7
podplukovník	197	15
major	543	22
štábny kapitán	1381	177
kapitán	1709	201
nadporučík	3012	146
SPOLU	6997	571

V rovnakom čase pripravilo aj MNO materiál o hodnostnej situácii v dôstojníckom zbore

s porovnaním počtu dôstojníkov českej a slovenskej národnosti v jednotlivých hodnostiach (pozri tabuľku č. 5).⁵⁵ Išlo zrejme o dôsledok kritiky existujúcej praxe uplatňovania národnostných hľadísk pri povyšovaní dôstojníkov, ktorá zaznela zo strany slovenských poslancov v Dočasnom národnom zhromaždení v januári 1946. V diskusii k návrhu zákona o pracovných pomeroch osôb, ktoré nastúpili na vojenskú prezenčnú službu, veľmi ostro vystúpil najmä poslanec za Demokratickú stranu Pavol Pláňovský. Odmietol hodnotenie dôstojníkov podľa odbojovej činnosti, národnosti a politickej orientácie a obhajoval úsilie slovenských dôstojníkov o dosiahnutie zodpovedajúceho pomeru v hodnostnom postupe s dôstojníkmi českými, pretože „*ich požiadavky sú opodstatnené a je treba vyvrátiť mylný názor, že na Slovensku je veľký počet vyšších a vysokých dôstojníkov...*”⁵⁶

Tabuľka č. 5

HODNOSTNÁ SITUÁCIA V DÔSTOJNÍCKOM ZBORE K 31. 3. 1946

Hodnosť	Počet dôstojníkov			
	celkový počet	Čechov	Slovákov	
			absol. počet	zastúpenie v %
armádny generál	2	2	-	-
divízny generál	23	23	-	-
brigádny generál	55	51	4	7,27
plukovník	347	326	21	6,05
podplukovník	805	753	52	6,45
major	1484	1407	77	5,19
štábny kapitán	2910	2679	231	7,93
kapitán	2141	1762	379	17,70
nadporučík	3366	3013	353	10,49
poručík	1394	1091	303	21,73
SPOLU	12527	11107	1420	11,33

Minister národnej obrany arm. gen. L. Svoboda v reakcii na kritiku prístupu MNO k dôstojníkom slovenskej národnosti, okrem iného, uviedol, že z bývalej slovenskej armády prijímacia komisia SNR prijala všetkých dôstojníkov, ktorých s ohľadom na nariadenie Predsedníctva SNR zo 6. marca 1945 prijať mohla. Za hlavné príčiny existujúcich komplikácií pri povyšovaní slovenských dôstojníkov označil: 1) hromadné podávanie návrhov na povýšenie, ktoré nie je možné administratívne zvládnuť, 2) potrebu prešetriť činnosť dôstojníkov, najmä vyšších, ktorí sa napriek svojej účasti v SNP skompromitovali na východnom fronte, členstvom v Hlinkovej ľudovej strane alebo spoluprácou s ňou, službou v Hlinkovej

55 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj., č. j. 101605/1945.

56 Vojak nebráni Slovensko alebo Čechy, ale bráni Republiku. In: *Bojovník*, 20. 1. 1946, s. 2.

garde či Domobrane, respektíve správaním sa v nemeckom zajatí a 3) rýchly postup v dôstojníckych hodnostiach v slovenskej armáde, ktorým „dostala se převážná část důstojníků slovenské národnosti z bývalé slovenské armády daleko před důstojníky české národnosti z domácího odboje, ba dokonce i před převážnou část důstojníků slovenské a české národnosti ze zahraničního odboje“. Z týchto dôvodov sa vraj MNO rozhodlo „realizovat zatím jen ty návrhy na povýšení důstojníků slovenské národnosti, kdy navrhovaní se zúčastnili Slovenského národního povstání, byli přijati bez výhrad a mají pořadí z roků 1942 nebo z let dřívějších. Tam kde jde o případy s mimořádnými zásluhami a o důstojníky zřejmě zvláště osvědčené v bojích a odboji, se k uvedenému pořadí nepřihlíží.“⁵⁷

Akcelerácia kritiky riešenia slovenských aspektov formovania dôstojníckeho zboru, ako aj existujúcich pomerov medzi dôstojníkmi slovenskej národnosti v nasledujúcich mesiacoch⁵⁸, potvrdzovala, že tieto otázky sa stali dôležitou súčasťou súperenia politických strán pred parlamentnými voľbami vypísanými na 26. mája 1946. Úmerne tomu narastala aj razancia „vojenských“ požiadaviek slovenských národných orgánov. Dňa 15. marca 1946 sa stali jediným bodom programu spoločného zasadnutia Predsedníctva SNR a Zboru povereníkov, na ktorom hlavný referát mal gen. vet. MVDr. M. Ferjenčík. Výsledkom rokovania bol oficiálny list predsedu Zboru povereníkov štátnemu tajomníkovi MNO s odporúčaním, aby „za účelom doplnenia stavu dôstojníkov slovenskej národnosti prijala vojenská správa mimoriadne opatrenia k získaní väčšieho počtu poslucháčov vojenských škôl, a to bez ohľadu na národnostný kľúč zavedený v iných vojenských úradoch“.⁵⁹ Generál Ferjenčík spolu s náčelníkom Hlavného štábu MNO div. gen. B. Bočkom podporil slovenské požiadavky aj na schôdzi predsedníctva branného výboru Dočasného národného zhromaždenia 11. apríla 1946. Na návrh poslancov Demokratickej strany sa zaoberalo možnosťami riešenia tzv. slovenských personálnych nezrovnalostí v armáde. Predsedníctvo sa uznieslo pripraviť plán, na základe ktorého by sa nepomer počtu slovenských a českých dôstojníkov a rotmajstrov vyrovnal prijímaním čo najväčšieho počtu Slovákov do vojenských škôl a urýchleným povyšovaním schopných a politicky nezávadných (neškodných) príslušníkov veliteľského zboru slovenskej národnosti.⁶⁰

Bezprostredne pred parlamentnými voľbami potom Predsedníctvo SNR prijalo uznesenie k situácii v oblasti povyšovania slovenských dôstojníkov, ktoré zaslalo vláde ČSR. Konštatovalo v ňom, že stále obchádzanie odôvodnených osobných záujmov dôstojníkov slovenskej národnosti je v rozpore s Košickým vládym programom a prekážkou konsolidácie v armáde. Vyjadriло zásadný nesúhlas s riešením personálnych otázok Slovákov podľa dovtedajších pravidiel a konštatovalo, že existujúci pomer Čechov a Slovákov v dôstojníckom zbore je neúnosný a neudržateľný. V súvislosti s tým upozornilo, že nie je realizované právo SNR rozhodovať o povyšovaní slovenských dôstojníkov a varovalo: „Ak by v tomto ohľade nenastala náprava, rozhodne predsedníctvo SNR o revízii Košického vládneho programu.“⁶¹

57 Archiv parlamentu České republiky (APČR) Praha, f. Prozatímní národní shromáždění-branný výbor, č. sp. 110, zápis z 8. schôdze 17. 1. 1946. Pozri tiež *Ešte o povyšování slovenských důstojníků*. In: *Bojovník*, 20. 1. 1946, s. 1.

58 Pozri napr. *Vyrovnat nepomer medzi Čechmi a Slovákmi v armáde*. In: *Bojovník*, 9. 3. 1946, s. 1, *Treba prestať s osočovaním*. *Svobodné Československo*, 17. 3. 1946, s. 5, *Za správne zastúpenie Slovákov v armáde*, *Čas*, 21. 5. 1946, s. 2 a 22. 5. 1946, s. 2 (pokračovanie článku) a *Rozsiahla rozprava o otázkach armády v Dočasnom národnom zhromaždení*. In: *Bojovník*, 29. 3. 1946, s. 1.

59 SNA Bratislava, f. SNR, č. 422/1946/dôv. Pozri tiež *Rozprava o vojenských záležitostiach zo slovenského hladiska*. In: *Bojovník*, 19. 3. 1946, s. 2.

60 O urýchlené vydanie platového zákona pre vojenských gážiztov. In: *Čas*, 12. 4. 1946, s. 2.

61 Citované podľa HANZLÍK, ref. 14, s. 71.

Silný politický tlak na dôstojnícky zbor v priebehu predvolebnej kampane výrazne prehlbil jeho diferenciaciu. Prispel k tomu aj odlišný prístup hlavných politických strán k jeho príslušníkom. Demokratická strana „vsadila“ predovšetkým na podporu národnostných a sociálnych požiadaviek dôstojníkov, pričom využívala najmä spomenutú českú „kartu“ a skutočnosť, že sociálne zabezpečenie vojakov z povolania v povojnovej čs. armáde bolo podstatne horšie ako v armáde samostatného slovenského štátu. Komunistická strana Slovenska, naopak, uprednostnila kritiku výsledkov preverovania bývalých dôstojníkov slovenskej armády, ktorú spájala s požiadavkou obsadenia kľúčových funkcií v jednotkách na Slovensku dôstojníkmi z 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a dôstojníkmi – bývalými partizánmi.⁶² V rámci predvolebnej kampane sa ďalej upevnila spolupráca ÚV KSS s orgánmi OBZ a osvetového aparátu na Slovensku, prostredníctvom ktorých mali komunisti prístup aj k informáciám nedostupným pre iné politické strany.⁶³

Významnou súčasťou predvolebného zápasu o armádu a jej ďalší vývoj sa stalo prijatie zákona O úprave niektorých právnych pomerov dôstojníkov a rotmajstrov a o prevzatí niektorých osôb do čs. brannej moci, ktorý Dočasné národné zhromaždenie schválilo 3. marca 1946 (zákon č. 72/1946 Zb.). Predstavoval legislatívny podklad pre začatie nového preverovania veliteľského zboru a prehodnotenie činnosti niektorých jeho príslušníkov v čase vojny. Prijatie zákona presadili predovšetkým poslanci KSČ a KSS v záujme dosiahnutia podstatných zmien v zložení dôstojníckeho zboru a posilnenia vplyvu svojich strán v armáde.

Podľa zákona mohli byť do novej čs. armády zaradení slovenskí dôstojníci a rotmajstri v troch kategóriách: 1) **povolani** do činnej služby, čo sa vzťahovalo na osoby, ktoré boli dňa 29. septembra 1938 v činnej službe v čs. armáde a potom pokračovali v službe v armáde slovenského štátu, 2) **ponechaní** v činnej službe, ak sa v čase od 16. marca 1939 do 4. mája 1945 stali príslušníkmi čs. zahraničného vojska a 3) **prevzatí** do čs. brannej moci, ak získali hodnosti až v bývalej slovenskej armáde. Zápočet služby v slovenskej armáde sa im pritom počítal ako služba čs. vojakov z povolania. Naďalej sa uznávalo získanie hodnosti do 29. augusta 1944. Stanovené kritériá pre prijatie do čs. armády boli spoločné pre dôstojníkov českej a slovenskej národnosti. Ich zdanlivo prísnejšie znenie v porovnaní so zásadami schválenými vládou ČSR v máji 1945, respektíve Predsedníctvom SNR v júni 1945, umožňovalo na druhej strane benevolentnejší postup v niektorých prípadoch.⁶⁴

Všetci doterajší príslušníci veliteľského zboru boli povinní podať si novú žiadosť o prijatie do čs. armády a vyplniť podrobný dotazník s 53 údajmi o svojej činnosti po roku 1938. Zloženie prijímacích komisií – dvoch prvostupňových podľa národnosti dôstojníkov a rotmajstrov a spoločnej odvolacej – schválila vláda na návrh ministra národnej obrany. Členov komisie pre slovenských dôstojníkov a rotmajstrov minister navrhol po dohode s Predsedníctvom SNR a jej predsedom sa stal plk. Jozef Martin Kristín. Komisia začala pracovať po parlamentných voľbách opäť pri expozitúre Úradu štátneho tajomníka MNO v Bratislave, a to podľa rokovacieho poriadku, ktorý MNO vydalo 14. júna 1946.

Presvedčivé víťazstvo Demokratickej strany vo voľbách⁶⁵ vytvorilo pre dôstojnícky zbor na Slovensku podstatne odlišnú situáciu ako v českých krajoch, kde zvíťazila KSČ. Snaha slovenských a českých komunistov paralyzovať volebné víťazstvo Demokratickej strany,

62 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, zápis zo schôdze Predsedníctva ÚV KSS 23. januára 1946.

63 Bližšie HANZLÍK, ref. 49, s. 59-63.

64 Úplné znenie zákona č. 72/1946 Zb. pozri na adrese www.zakony.sk.

65 Demokratická strana získala 40, 17 percent hlasov, Komunistická strana Slovenska 30, 37 percent, Strana slobody 3, 73 percenta, Strana práce 3, 11 percenta hlasov a 0, 79 percenta voličov odovzdalo biele hlasovacie lístky (nevolilo žiadnu politickú stranu).

sprevádzaná jej obviňovaním z neoludáctva a separatizmu, sa priamo dotkla aj jednotiek 4. vojenskej oblasti. Časť slovenských dôstojníkov sa stala objektom záujmu komisie ministerstva vnútra, ktorá od 29. mája do 1. júna na Slovensku zhromažďovala „objektívne poznatky“ o „neprístojnom“ správaní sa Demokratickej strany v predvolebnej kampani. Materiály, ktoré komisii poskytli bezpečnostné orgány, spomínali aj prípady „zneužitia“ vojenských osôb „agentmi Demokratickej strany“ v niektorých posádkach, ako napríklad v Košiciach, Bardejove, Piešťanoch a vo Zvolene.⁶⁶ Náčelník Hlavného štábu MNO arm. gen. B. Boček nariadil tieto „incidenty“ dôsledne vyšetriť a príslušníkov veliteľského zboru, ktorí sa ich zúčastnili, zaistiť. Pokiaľ by „prečiny“ dôstojníkov nezodpovedali väzbe, mali byť postavení mimo službu, a to až do rozhodnutia prijímacej komisie.

V rovnakom čase komunisti v centrálnych orgánoch dokázali presadiť tézu o možnosti zneužitia slovenských jednotiek proti celistvosti ČSR. Využili nedôveru, ktorá u časti českej i slovenskej politickej reprezentácie existovala voči príslušníkom bývalej slovenskej armády a ktorú prehľbovali informácie orgánov obranného spravodajstva o negatívnom vývoji v jednotkách na Slovensku.⁶⁷ V súvislosti s analýzou volebného neúspechu KSS, v ktorej jej vedenie konštatovalo, že väčšina dôstojníckeho zboru na Slovensku volila Demokratickú stranu⁶⁸, na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS dňa 29. mája 1946 V. Široký varoval, že „*časť armády, ktorá je na Slovensku, môže byť kedykoľvek oporou reakčného separatizmu*“.⁶⁹ O dva dni neskôr, 31. mája, sa situáciou v slovenských jednotkách, v kontexte hodnotenia celkovej bezpečnostnej situácie na Slovensku, zaoberala vláda ČSR. Prizvaný náčelník Hlavnej správy obranného spravodajstva MNO pplk. B. Reicin predložil konkrétne „dôkazy“, ako časť slovenských vojakov pred voľbami a po nich demonštrovala protikomunistické, protičeské a protištátne postoje. Jeho stanovisko podporil aj štátny tajomník MNO gen. vet. M. Ferjenčík konštatovaním, že časť slovenských dôstojníkov a rotmajstrov ešte nenašla správny pomer k ČSR, a dodal, že „*šťastím je, že je to pomerne malá časť. Povážlivé však je, že títo ľudia majú podporu nielen obyčajných civilistov, ale aj viacerých vysokých politických osobností*“.⁷⁰ Na základe týchto a ďalších informácií vláda na návrh ministra národnej obrany arm. gen. L. Svobodu rozhodla o premiestnení 2 – 3 divízií z českých krajov na Slovensko a naopak, o premiestnení 2 – 3 divízií zo Slovenska na Moravu a do Čiech. V prvej etape výmeny jednotiek malo ísť o presun časti jednej moravskej divízie na východné Slovensko a vzájomnú redislokáciu 9. pešej divízie zo západného Slovenska a 6. pešej divízie z južnej Moravy.

Presun 9. divízie na Moravu, ktorý sa cez protesty slovenských národných orgánov začal 7. júna, vyvolal medzi jej príslušníkmi, najmä vo veliteľskom zbore, pocit krivdy a rôzne prejavy nespokojnosti. Hlásenia orgánov vojenského obranného spravodajstva však spomínali predovšetkým „reptanie“ dôstojníkov „*více méně z důvodů osobních a rodinných. Pouze důstojníci hašíkovského a gardistického ražení projevují k přesunu větší odpor a rozšiřují správy, že důstojníci Slováci po příchodu na Moravu nebudou zastávat tak vysoké funkce, jako zastávali na Slovensku...*“⁷¹ Politické, personálne, ako aj organizačné problémy, ktoré redislokácia oboch zväzkov priniesla, nakoniec prinútili vládu svoje rozhodnutie revidovať a v po-

66 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj. 1946, šk. 49, čj. 5837.

67 VÚA-VHA Praha, f. VKPR 1946, č. j. 256.

68 DOMAŇSKÝ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Boj KSČ o lidovou armádu 1945-1948*. Praha : Naše vojsko, 1962, s. 87-88.

69 SNA Bratislava, A ÚML ÚV KSS. Zápisnica zo zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS dňa 29. 5. 1946.

70 Citované podľa BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu komunistickéj moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945-1948*. Bratislava 1993, s. 106.

71 VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát.taj., šk. 16, č. j. 51/taj. 1946.

lovici septembra sa divízie a ich útvary vrátili do pôvodných posádok.⁷² Správa veliteľa 6. divízie brig. gen. F. Kouřila o trojmesačnom pobyte zväzku na západnom Slovensku potom „poodhalila“, že redislokácia mala, okrem iného, potvrdiť „neudržateľnosť“ ďalšej existencie slovenských národných jednotiek a „nevyhnutnosť“ vytvárania národnostne zmiešaných celkov mužstva a veliteľského zboru, a to tak na Slovensku ako v Čechách a na Morave.⁷³

Po parlamentných voľbách v máji 1946 úsilie slovenských národných orgánov a zástupcov Demokratickej strany v celoštátnych inštitúciách o riešenie nepriaznivého zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore a otázky povyšovania dôstojníkov slovenskej národnosti podstatne zosilnelo. Už na začiatku júna Predsedníctvo SNR prijalo k tejto otázke samostatné uznesenie, v ktorom žiadalo vládu ČSR „jednak o bezodkladné vybavenie povýšení dôstojníkov – Slovákov...jednak o zabezpečenie práva spolurozhodovať v personálnych otázkach dôstojníkov, poddôstojníkov a rotmajstrov Slovákov v čs. armáde“.⁷⁴ O mesiac neskôr poslanec za Demokratickú stranu M. Zibrín na zasadnutí Ústavodarného národného zhromaždenia v rozprave k vládnemu vyhláseniu upozornil, že je celkom nemožné „normálnym doplnovaním docieľiť pomerné zastúpenie slovenského živlu v radoch ďalejslúžiacich poddôstojníkov, rotmajstrov a dôstojníkov. Tu opätovne žiadame, aby sa našiel nejaký iný spôsob, ktorý by umožnil rýchle preškolenie tých slovenských nováčikov, prípadne partizánov a vojakov Slovenského národného povstania, aby sa títo v krátkej dobe stali platnými dôstojníkmi...Chceme, aby sa problém česko-slovenský v našej armáde postupne (evolučne), ale rýchle vyriešil.“⁷⁵

Výrazným spôsobom sa angažoval aj nový štátny tajomník MNO Ján Lichner, ktorý – podľa neskoršieho vyjadrenia veliteľa spojovacieho vojska čs. armády brig. gen. Jozefa Marka – si v tejto funkcii „počínal s väčším rozhladom a obozretnosťou, ako jeho predchodca Ferjenčík. Bolo to azda aj preto, že hneď od počiatku svojho pôsobenia opieral sa o široký aktív slovenských vojenských spolupracovníkov, ktorí zastávali vedúce funkcie na MNO a Hlavnom štábe, čo Ferjenčík takmer vôbec nerobil.“⁷⁶

Už v auguste 1946 Lichner zaslal arm. gen. L. Svobodovi a arm. gen. B. Bočkovi rozsiahly list s návrhmi na dočasnú úpravu postavenia slovenských dôstojníkov v armáde. Išlo predovšetkým o okamžité zvýšenie počtu Slovákov v kategórii generálov a vyšších dôstojníkov na základe poradia, „v akom prispeli pri prípravách odboja, aké konkrétne výsledky mala ich činnosť, odpočítajúc ako pasíva zásluhy o bývalý slovenský režim, nemecké vyznamenania a podobne“. Za dočasne vyhovujúce riešenie „generálskej otázky“ Lichner pokladal, aby pri dodržaní počtu plánovaných hodností čs. armáda v roku 1947 mala jedného armádneho generála a 4 divízných a 13 brigádnych generálov slovenskej národnosti oproti jednému maršalovi (v tomto čase velenie armády zvažovalo možnosť zavedenia uvedenej hodnosti podľa

72 Bližšie ŠTAIGL, J.: Idea slovenských národných jednotiek a jej realizácia po skončení druhej svetovej vojny. In: *Armáda v zápase o politickú moc v Československu v lete 1945-1948*. In: *Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 31. 10. – 1. 11. 2005*. Brno : Univerzita obrany, 2005, s. 189-200.

73 VÚA-VHA Praha, f. MNO/NHŠ 1946, č. j. 2. taj./vel. 1946.

74 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. 4, zasadnutie Predsedníctva SMR 3. a 4. júna 1946.

75 Nech zvíťazí pravda československej demokracie na večné veky. *Čas*, 14. 7. 1946, s. 3. Značná pozornosť sa v tejto súvislosti venovala aj otázke povyšovania a priznávania hodností bývalým partizánom. Podľa súhrnných údajov k 30. 4. 1946 partizánske oddelenia pri veliteľstvách oblastí podali dovedna 438 návrhov na povýšenie a priznanie partizánskych hodností, z toho 106 českým a 332 slovenským partizánom. K tomu istému dátumu bolo na dôstojníkov povýšených 57 českých a 131 slovenských partizánov. Aktivování účastníků odboje. In: *Bojovník*, 25. 5. 1946, s. 1.

76 MARKO, J.: *Vo vojenských službách Československa, druhého odboja a Slovenského národného povstania* (spomienková práca k 30. výročiu SNP, uložená vo VHÚ Bratislava pod prírastkovým číslom 597). Bratislava, 1973, s. 432.

vzoru Sovietskej armády – pozn. J. Š.) a 9 armádnym, 41 divíznym a 46 brigádnym generálom národnosti českej. Zdôraznil pritom, že „*Keď sa už raz má začať s riešením slovenskej otázky v armáde pri uznanej zásade rovný s rovným, tu každá národnosť pri pripravovanom povýšení bez súhlasu druhej je oprávnená vyčerpať len kontingent na ňu prislúchajúci, lebo v opačnom prípade by šlo o zrejmé obchádzanie vládneho programu, ktorý by mal byť záväzný i pre MNO.*“ Súčasne upozornil, že odstránenie existujúcich problémov v povyšovaní slovenských dôstojníkov „*dá sa previesť len tak, keď výber Slovákov bude prevádzať Slovak, ako je to v intencii oboch vládnych programov, v danom prípade štátny tajomník, a keď on bude mať právo disponovať s miestami určenými pre Slovákov, čomu tak doteraz nebolo a nie je!*“

Pre najbližšiu etapu Lichner navrhoval spojiť povýšenie generálov s uskutočnením niektorých zmien vo vyšších funkciách, a to: a) v prvom poradí mali byť povýšení na brigádných generálov plukovníci J. Marko a Mirko Vesel, ktorý sa mal stať veliteľom delostrelectva čs. armády a b) následne by boli do hodnosti divízneho generála povýšení brigádni generáli Ján Ambruš (pri súčasnom ustanovení do funkcie veliteľa vojenskej oblasti 4), Jozef Marko, Mirko Vesel a gen. vet. M. Ferjenčík a do hodnosti brigádneho generála plukovníci Viliam Lichner, Branislav Manica, Július Nosko (s ustanovením do veliteľskej funkcie na Vysokej vojrovej škole v Prahe), Emil Perko, Vojtech Danielovič (s ustanovením do funkcie veliteľ VÚCÚ), František Borský, Samuel Korběl, Ján Černek a Pavol Kuna (ako prednosta tyla VO-4). V nasledujúcom roku mal byť J. Ambruš povýšený na armádneho a V. Lichner na divízneho generála a novými brigádnymi generálmi sa mali stať plukovníci Ján Martin Kristín, Anton Raša a ďalší. Zvyšok „*slovenských generálskych miest*“ mali dočasne obsadiť generáli českej národnosti s tým, že do dvoch rokov by boli vystriedaní Slovákami „*čím by bola zachovaná postupnosť plánovaná pánom ministrom*“.

Štátny tajomník MNO sa v liste zaoberal aj otázkami povyšovania dôstojníkov v nižších hodnostiach, pričom trval na dôslednom dodržiavaní právomocí slovenskej prijímacej komisie. Predložil aj konkrétne návrhy na zvýšenie počtu Slovákov v ústredných orgánoch vojenskej správy, vrátane vymenovania brig. gen. J. Imra, ktorý mal byť opätovne povolaný do činnnej služby, za 2. podnáčelníka Hlavného štábu.⁷⁷ Navrhoval tiež, aby na zabezpečenie výkonu funkcie štátneho tajomníka MNO vznikol štáb, členmi ktorého by boli slovenskí zástupcovia jednotlivých zložiek MNO. Štáb mal predovšetkým presne vymedziť kompetencie úradu štátneho tajomníka a neskôr pristúpiť „*k redakcii vojenskej časti ústavy tak, aby slovenské záujmy v armáde boli i v pripravovanej ústave dostatočne zaistené*“.⁷⁸

O problémoch v povyšovaní slovenských dôstojníkov a ich vymenovávaní do vyšších funkcií J. Lichner informoval aj verejnosť. V rôznych rozhovoroch a článkoch zdôrazňoval úzke prepojenie obidvoch otázok, pričom súčasne upozorňoval na nevyhnutnosť rozširovania personálnej základne dôstojníckeho zboru. V tejto súvislosti otvorene kritizoval malý záujem Slovákov o vojenskú službu a štúdium na vojenských školách.⁷⁹ Išlo o problém, kto-

77 O návrhoch zmien na vyšších funkciách v armáde, vrátane vymenovania brig. gen. J. Imra za 2. podnáčelníka Hlavného štábu MNO, informoval minister národnej obrany arm. gen. L. Svoboda s náčelníkom Hlavného štábu arm. gen. B. Bočkom dňa 11. októbra 1946 prezidenta E. Beneša. Ten ustanovenie brig. gen. Imra zásadne odmietol a navrhol, aby do uvedenej funkcie bol vymenovaný plk. J. Nosko „*ktorej je rovnako navrhnuté k povýšeniu na generála, keď Slováci žiadajú, aby niektorý ze slovenských generálov bol v hlavnom štábu*“. Minister národnej obrany ale oponoval, že „*plk. Nosko prozatím neprichádza v úvahu na toto miesto*“. (VÚA-VHA Praha, f. VK-PR 1946, šk. 5, č. j. 216). Po definitívnom schválení personálnych zmien bolo vymenovanie brig. gen. Imra do funkcie 2. podnáčelníka Hlavného štábu MNO aj oficiálne zdôvodnené, že „*Je to na dôraznou žiadosť Slovákov*“. VÚA-VHA Praha, f. VKPR, šk. 6, č. j. 11.

78 VHÚ-VHA Praha, f. MNO/štát.taj. 1946, šk. 19, č. j.6074/št.taj.1946.

79 Pozri napr. *Zvýši sa účasť Slovákov vo velení našej armády*. In: *Bojovník*, 18. 8. 1946, s. 1 a *Potrebuje nalie-*

rým sa často zaoberali aj redakčné články vojenskej tlače. Za jeho hlavné príčiny označovali nedostatok schopných síl, nadbytok lákavých existenčných možností v civilnom sektore a zložitosť vojenského života, najmä z hľadiska sociálnych podmienok vojakov z povolania. Tlač varovala, že počet slovenských občanov prihlásených do vojenských škôl sotva dosahuje počet miest vyhradených pre Slovákov, takže školy nemajú z čoho vyberať.⁸⁰

Návrhy štátneho tajomníka MNO na úpravu postavenia Slovákov v dôstojníckom zbere plne podporilo Predsedníctvo SNR. Možnosťami ich realizácie sa intenzívne zaoberali aj príslušné oddelenia a komisie MNO, v prípade návrhov na vymenovanie a povýšenie slovenských dôstojníkov do generálskych hodností tiež Vojenská kancelária prezidenta republiky. Tá však už na začiatku októbra 1946 MNO oznámila, že nesúhlasí, aby z navrhnutých osôb bol za generála vymenovaný plk. J. Černek, veliteľ tankových vojsk 4. VO plk. Štefan Čáni, zástupca veliteľa 2. pešej divízie plk. Jozef Tlach a náčelník oblastnej správy výchovy a osvetu na Slovensku plk. B. Manica.⁸¹

Situáciu vo výstavbe slovenskej časti dôstojníckeho zboru značne komplikovali ustanovenia zákona č. 72/1946 Zb. Svedčí o tom skutočnosť, že prijímacia komisia v Bratislave do konca novembra 1946 z celkového počtu 1 849 prihlášok slovenských dôstojníkov previerila 1 521, z čoho 1 341 prijala, 180 zamietla a 328 žiadostí ďalej riešila.⁸² K otázke pomerneho zastúpenia Čechov a Slovákov v dôstojníckom zbere minister národnej obrany arm. gen. L. Svoboda v svojom expoze v Ústavodarnom národnom zhromaždení (UNZ) v decembri 1946 uviedol, že v armáde slúži 9 334 dôstojníkov českej a 1 605 slovenskej národnosti, z toho 193 Čechov na Slovensku a 256 Slovákov v Čechách a na Morave. V kategórii generálov a dôstojníkov generálneho štábu bolo 479 Čechov a len 23 Slovákov. V tejto súvislosti L. Svoboda upozornil, že MNO nemôže zabezpečiť zvýšenie počtu dôstojníkov slovenskej národnosti v ústredných orgánoch vojenskej správy na požadovaných 25 percent, pretože „*Jestliže z důstojníků Slováků ještě jedna štvrtina míst v ústředním úřadu by měla být jimi obsazena, bylo by nutno překotně povýšit mladé důstojníky Slováky do vysokých hodností a namísto nich na místa velitelů rot a praporů na Slovensko přeložit staré důstojníky Čechy, z valné části s obdobnými zásluhami, s dokonalejším školením a starším pořadím.*“⁸³

V polovici januára 1947 sa „slovenskou“ otázkou v dôstojníckom zbere v širšom kontexte riešenia problémov armády zaoberal branný výbor ÚNZ za účasti ministra národnej obrany, náčelníka Hlavného štábu a ďalších funkcionárov MNO. Rokovanie výboru poznačili spory medzi predstaviteľmi Demokratickej strany a komunistami o politickom ovplyvňovaní návrhov na povýšenie dôstojníkov alebo ich ustanovenie do funkcií, ako aj o vývoji vzťahov medzi Slovákami a Čechmi vo veliteľskom zbere. Zástupcovia Demokratickej strany tvr-

havo viac vyšších dôstojníkov Slovákov. In: *Bojovník*, 1. 9. 1946, s. 1.

80 Pozri napr. *Hláste sa k lectvu*. In: *Bojovník*, 30. 7. 1946, s. 1, *O pomernom zastúpení slovenských dôstojníkov*. *Bojovník*, 8. 8. 1946, s. 1-2 a *Zaistiť kádre slovenských dôstojníkov*. In: *Obrana ľudu*, 26. 1. 1947, s. 2.

81 VHÚ-VHA Praha, f. VKPR, šk. 6, inv. č. 12.

Námietky vznikol aj náčelník Hlavnej správy obranného spravodajstva na MNO pplk. B. Reicin, ktorý neodporučil povýšenie 14 dôstojníkov, väčšinou pre neúčast v odboji (VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj., č. j. 10145/47) a ministerstvo vnútra neodporučilo povýšiť 5 dôstojníkov pre ich spoluprácu s Nemcami a účasť na bojoch proti ZSSR (VÚA-VHA Praha, f. PK MNO 1947, č. j. 1187). Minister národnej obrany okrem toho dostal osobný list od V. Širokého s odporúčaním na povýšenie „spoľahlivých“ dôstojníkov, okrem iného gen. Imra a plk. Lichnera a s negatívnym stanoviskom k návrhom na povýšenie gen. Ambruša, plk. Noska, plk. Kunu, plk. Černeka a ďalších dôstojníkov, a to za ich „prenemeckú“ činnosť za vojny. VÚA-VHA Praha, f. MNO/štát. taj. 1947, č. j. 10065.

82 VHÚ-VHA Praha, f. PK MNO 1946, č. j. 2137.

83 HANZLÍK-VONDRÁŠEK, ref. 49, s. 242.

dili, že slovenskí komunisti presadzujú len tých, ktorí sú členmi KSS a celkom obchádzajú iných zaslúžilých odbojových pracovníkov. Poslanec KSS L. Holdoš na to reagoval pripomenutím, že „*Pojem národný v našej armáde sa nesmie izolovať od pojmu demokratičnosti, nachodiac výraz nie v príslušnosti k politickej strane...ale majúci výraz v demokratickom postoji k zásadným otázkam nášho politického a verejného života; nesmie sa tento národný pojem izolovať od pojmu protifašistického.*“ Podobne sa vyjadril aj k vyhláseniu štátneho tajomníka MNO J. Lichnera, že Česi nemajú záujem na riešení slovenskej otázky v armáde a že všetko, čo bolo vo výstavbe slovenského dôstojníckeho zboru dosiahnuté, je zásluhou Demokratickej strany. Holdoš upozornil, že slovenská otázka sa rieši v záujme oboch národov a že „*každý iný výklad museli by sme charakterizovať ako pokus o stranícke zneužitie miest vedúcich činiteľov v armáde, ako pokus vytvárať nálady proti vláde, nálady protičeske*“.⁸⁴

Dňa 4. februára 1947 vláda schválila 217 návrhov tzv. personálneho výboru na povýšenie slovenských dôstojníkov do vyšších hodností, z toho 15 návrhov na menovanie a povýšenie v generálskej hodnosti. Do hodnosti divízneho generála bol povýšený brig. gen. M. Širica, do hodnosti generála šéfa gen. vet. M. Ferjenčík a za nových generálov boli vymenovaní plukovníci F. Borský (brigádny generál), Vojtech Danielovič (generál int.), Samuel Korbel (generál just.), J. M. Kristín (brigádny generál), P. Kuna (brigádny generál), Ján Viliam Lichner (brigádny generál), J. Marko (brigádny generál), J. Nosko (brigádny generál), Vojtech Kováč (generál stav.), Ján Paškan (generál zdrav.), Emil Perko (brigádny generál), Ivan Trebichavský (generál just.) a Mirko Vesel (brigádny generál). Išlo o najpočetnejšie povýšenie Slovákov do generálskych a vyšších dôstojníckych hodností v predvojnovnej i povojnovnej čs. armáde. V hodnostiach od majora po generála v tomto čase slúžilo spolu 422 slovenských dôstojníkov, z toho 254 majorov, 93 podplukovníkov, 57 plukovníkov a 18 generálov.⁸⁵

Počet povýšených vyšších dôstojníkov slovenskej národnosti ocenil aj štátny tajomník MNO J. Lichner v svojom expozé na plenárnom zasadnutí SNR 24. februára 1947. Súčasne uviedol, že viac návrhov nebolo možné predložiť, respektíve realizovať. Ako hlavné dôvody spomenul: 1) nemožnosť vyčerpať všetky systemizované miesta pre Slovákov, t. z. jednu štvrtinu z plánovaných počtov v roku 1946, 2) navrhované boli len osoby prijaté do armády na základe zákona č. 72/1946 Zb., ktoré s ohľadom na bojové zásluhy zastávali miesta plánované pre vyššie hodnosti, 3) mladší dôstojníci, aj keď „v bojoch zaslúžilí“, by po zaradení do skupiny vyšších dôstojníkov museli potom dlho čakať na ďalšie povýšenie a 4) nevyhnutnosť ponechania asi 30-percentnej rezervy z plánovaného počtu slovenských vyšších dôstojníkov pre ďalšie povyšovanie. Pritom dodal, že aj predložené návrhy „*narážali vo vláde na určité nepochopenie a muselo sa prejsť cez mnohé úskalia, aby sa mohli uskutočniť. Základným činiteľom pri medziministerskom výbere bola však čakacia doba. Je pochopiteľné, že riešiac vec z tohto hľadiska bolo by povýšených len asi 30 až 40 percent navrhovaných dôstojníkov.*“⁸⁶

Lichner sa dotkol aj otázky povyšovania nižších dôstojníkov, ktoré sa pripravovalo spoločne s povýšením dôstojníkov českej národnosti. Zdôraznil, že pre Slovákov museli byť spracované osobitné smernice, pretože mnohé ustanovenia platné pre českých dôstojníkov slovenským potrebám nevyhovovali. Z tohto dôvodu treba pokladať proces povyšovania nižších dôstojníkov slovenskej národnosti za otvorený. Pomerne značný priestor potom štátny tajomník MNO opäť venoval malému záujmu Slovákov o vojenské povolanie.

84 VHÚ-VHA Praha, f. PK MNO 1947, č. j. 10669.

85 Ref. 4.

86 Tamže.

Po uvedení konkrétnych údajov z prijímacieho konania do vojenských škôl na jeseň 1946⁸⁷ priznal, že „*Nemáme proste dorast a tento získať sa nám nedarí. Z tohto vychádzajúc prídeme na to, že problematika v pomernom zastúpení účasti na hodnostiach i funkciách sa nerieši tak rýchlo, ako by bolo potrebné vo vlastnom záujme slovenského národa.*“⁸⁸

Pomerne rozsiahle povýšenie slovenských dôstojníkov vo februári 1947 nepokojnú atmosféru v dôstojníckom zbore nezmiernilo, práve naopak. Stalo sa jedným z faktorov, ktoré ďalej prehlbovali diferencovanosť jednotlivých skupín dôstojníkov, spojenú s kritikou nerovnakých kritérií hodnotenia ich činnosti do roku 1945. Nevraživosť narastala hlavne medzi bývalými príslušníkmi slovenskej armády a mladými dôstojníkmi, účastníkmi SNP a zahraničnými vojakmi. Nespokojnosť vyvolávalo aj riešenie otázky renominácie, t. z. úpravy času potrebného na povýšenie do vyššej hodnosti s ohľadom na dodatočné započítanie vojnových rokov, ale tiež rozhodnutie vlády z konca roka 1946, aby MNO z dôvodu nedostatku aktívnych dôstojníkov vymenovalo do dôstojníckych hodností časť rotmajstrov z povolania. V dôstojníckom zbore sa stále viac presadzovali skupinové a individuálne záujmy podporované osobnými intervenciami predstaviteľov politických strán pri riešení otázok povyšovania, obsadzovania funkcií a priznávani dosiahnutej kvalifikácie alebo rôznych výhod.

K prehlbovaniu vnútornej nejednoty dôstojníckeho zboru a zneistovaniu jeho členov do istej miery prospievali aj aktivity slovenského ľudáckeho exilu. V rámci rôznych smerníc a odkazov domácim ilegálnym skupinám, ktoré sa formovali z prívržencov režimu slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945, ako vo vyhláseniach určených širokým vrstvám obyvateľstva, boli príslušníci armády slovenskej národnosti vyzývaní k účasti na prípravách na zlikvidovanie tzv. českého a sovietskeho imperializmu. Podľa predstáv predstaviteľov exilového hnutia mali český imperializmus zničiť samotní Slováci opätovným vyhlásením štátnej samostatnosti, zatiaľ čo likvidácia sovietskeho imperializmu sa mala stať záležitosťou celého civilizovaného sveta. Kalkulovalo sa pritom so zhoršovaním medzinárodnej situácie, ktorým vyvrcholením by bol vojenský konflikt medzi Východom a Západom. V smerniciach tzv. Slovenského akčného výboru pre domácu odbojovú činnosť z júna 1946 sa uvádzalo: „*Nie je pochyb, že vojna bude, neistá je len doba, kedy sa tak stane. V tomto konflikte... Slovenská republika, ktorá doteraz neprestala právne existovať a formálne je doposiaľ vo vojne so ZSSR, bude spojencom Západu.*“⁸⁹

Príslušníci ľudáckeho podzemia mali, okrem iného, prenikať do čs. ozbrojených zložiek, vrátane armády s cieľom narušovať ich morálny stav, disciplínu a postupne ich rozkladať tak, aby neboli schopné plniť svoje základné funkcie. Zaoberať sa mali tiež otázkou príprav na obsadenie južných, severných a západných hraníc Slovenska proti prípadnému postupu maďarských, poľských a českých jednotiek. Zo „spoľahlivých“ dôstojníkov bývalej slovenskej armády mali organizovať operačný štáb, ktorého úlohou by bolo riešiť vojenské, mate-

87 Na prijatie do Vojenskej akadémie v Hranicích v tomto roku bol stanovený národnostný „kľúč“ frekventantov českej a slovenskej národnosti v pomere 2:1. K štúdiu sa prihlásilo 450 uchádzačov slovenskej národnosti, z ktorých na prijímaciu skúšku pozvali 350. Z tohto počtu sa však na skúšku dostavilo len 200 uchádzačov, pričom 115 malo neúplné stredné vzdelanie. (Tamže) Podobná situácia bola aj na Vysokej škole vojnej v Prahe, kde do 1. ročníka z celkového počtu 26 dôstojníkov nastúpilo len 5 Slovákov a v 2. ročníku študovalo 17 dôstojníkov slovenskej národnosti z počtu 62 frekventantov. Do 1. ročníka Vysokej intendačnej školy MNO povolalo 24 dôstojníkov, z toho 12 Slovákov. VONDRÁŠEK, ref. 43, s. 62-63.

88 Ref. 4. Negatívny dopad na počet záujemcov o vojenské povolanie mala aj priama agitácia proti vstupu na vojenské školy, ktorá prebiehala tak v civilnom sektore, ako i v armáde. S jej prípadmi sa stretol napríklad div. gen. Ján Imro v rámci svojich prednášok pre dôstojnícky zbor vo februári 1947. VÚA-VHA Praha, f. PK MNO 1947, č. j. 1156

89 VÚA-VHA Praha, f. PK MNO 1947, č. j. 12362.

riálne a personálne otázky príprav na vojnový konflikt.⁹⁰ Rozhlasový vysielateľ Hlas Slovenskej republiky, ktorý začal vysielateľ v marci 1947 zo severného Talianska, adresoval dôstojníkom slovenskej národnosti výzvu: „Dôstojníci, boli ste dlhý čas pýchou slovenského národa, bude Vám všetko vyhradené, pripravte sa na konečné zúčtovanie.“⁹¹

Spravodajské orgány aktivity ľudáckeho exilu vo vzťahu k príslušníkom armády pozorne sledovali. K dispozícii mali zoznamy vojenských osôb podozrivých z protištátnej činnosti v prvom povojnovom roku, ako aj zoznamy dôstojníkov s „protičeskou“ orientáciou. Ich sledovaním a zvýšeným „dohľadom“ sa spravodajským orgánom podarilo napríklad zistiť, že vojenský poradca F. Ďurčanského v emigrácii, bývalý podplukovník gšt. Jozef Parčan, sa pokúsil kontaktovať viacerých vyšších dôstojníkov, pričom len jeden z nich to ohlásil bezpečnostným zločkám.⁹² Z podrobných analýz OBZ však vyplývalo, že na politický exil a domáce odbojové hnutie sú napojení len jednotlivci v dôstojníckom zbore. Hlavný štáb MNO preto dospel k záveru, že nie je pravdepodobné, aby sa protištátne akcie v armáde na Slovensku v dohľadnom čase rozrástli do väčších rozmerov. Súčasne ale kritizoval spôsob, akým sa uskutočňovala očista dôstojníckeho zboru, pretože v jednotkách, najmä vo vyšších funkciách, pôsobí značný počet osôb s nepriateľským postojom k československému štátu. Za „varujúci“ pokladal aj „morálno-politický“ stav časti dôstojníkov na nižších stupňoch velenia v jednotkách, nasadených proti skupinám banderovcov, a to predovšetkým z hľadiska „nežiadúcich“ pochybností o ich teroristickom charaktere.

K zlepšeniu celkovej situácie vo veliteľskom zbore na Slovensku Hlavný štáb MNO navrhol prezidentovi E. Benešovi rad opatrení. Išlo predovšetkým o premiestnenie istého počtu dôstojníkov (vrátane dôstojníkov justičnej služby, vojenských sudcov a prokurátorov) a ich nahradenie „spoľahlivými“ osobami. Ďalej navrhol uskutočniť revíziu činnosti slovenskej prijímacej komisie, a to najmä z hľadiska prípadov, keď do armády prijala dôstojníkov a rotmajstrov, ktorí sa netajili svojimi výhradami voči povojnovému režimu.⁹³ Hodnotenie činnosti slovenskej prijímacej komisie sa opieralo o materiál pripravený orgánmi OBZ. Podľa neho vo veliteľskom zbore aj medzi civilnými osobami na Slovensku „Panuje všeobecná mienka, že prax Prijímacej komisie pri preverovaní je nemožná a kľúč, podľa ktorého sa preverovanie deje, pôsobí dojemom záhadnosti, ktorý je asi u každej preverovanej osoby iný.“ Výhrady voči komisii analýza zhrnula do nasledujúcich bodov: 1) preferuje členov a stúpencom Demokratickej strany, 2) rozhoduje na základe osobných známostí a iných foriem protekcie, 3) v svojej činnosti je povrchná, mnohé údaje o osobách vôbec nepreveruje alebo neprihliada k materiálom „príslušných“ orgánov a úradov, 4) svoje rozhodnutia a závery často mení, niektoré prípady prerokováva viackrát, a to až do prijatia „priaznivého“ rozhodnutia, 5) je benevolentnejšia pri prerokovávaní prihlášok vyšších dôstojníkov v porovnaní s nižšími dôstojníkmi, 6) členovia komisie sú pod vplyvom jej predsedu a „jednanie, resp. hlasovanie týchto nie je potom prejavom ich vôle“, osobnými vlastnosťami ani kvalifikáciou navyše „nie sú vhodní k zvládnutiu tak ťažkých a zodpovedných úloh, ako je preverovanie dôstojníkov

90 Pozri napr. smernice ústredia tzv. Slovenského revolučného odboja, ktoré pôsobil v Rakúsku z 13. 6. 1946. Národný archív (NA) Praha, f. KSČ-ÚV-100/24 (K. Gottwald), zv. 44. a. j. 850.

91 VÚA – VHA Praha, f. MNO/štát.taj. 1947, šk.53, č. j. 10509. Bližšie HANZLÍK, F.-VONDRÁŠEK, V.: *Armáda v zápase o politickú moc v Československu v letech 1945 – 1945* (Sborník podkladových studií). Brno : Univerzita obrany, 2004, s. 176-197.

92 Ref. 83, s. 291.

93 Tamže, s. 293.

budúcej ľudovodemokratickej armády“ a 7) činnosť komisie je úmyselne preťahovaná „čím sa v radoch preverovaných vyvoláva zbytočne nespokojnosť a nechť k práci“.⁹⁴

Isté nedostatky v personálnej práci s dôstojníckym zborom na Slovensku potvrdzovali aj prípady, keď sa v priebehu roka 1947 niektorí dôstojníci hlásili na Vysokú školu vojenskú bez toho, aby rešpektovali predpísaný služobný postup. Spoliehali sa predovšetkým na „známosti“ s najvyššími funkcionármi armády, vrátane štátneho tajomníka MNO J. Lichnera. Na prijímacie skúšky MNO nakoniec povolalo 206 dôstojníkov, z toho 45 Slovákov. Na základe výsledkov skúšok a stanovených smerných čísel do prvého ročníka prijali 66 dôstojníkov, z toho 14, t. z. 21,2 percenta, slovenskej národnosti (do prvého ročníka operačného smeru Vysokej školy vojnej prijali 41 dôstojníkov, z toho 10 Slovákov a do prvého ročníka Vysokej školy intendačnej bolo povolaných 25 dôstojníkov, z toho 4 Slováci.⁹⁵ Na ročné štúdium na Vojenskej akadémii K. J. Vorošilova v Moskve na začiatku apríla 1947 nastúpilo 8 dôstojníkov, z toho jeden slovenskej národnosti – veliteľ 12. delostreleckej brigády pplk. Jozef Zadžora.⁹⁶ Do Vojenskej akadémie v Hraniciach sa prihlásilo dovedna 919 uchádzačov, z toho len 19 Slovákov.⁹⁷

Od polovice roka 1947, v súvislosti so zostrovaním vnútropolitckej situácie, sa v prístupe niektorých zložiek vojenskej správy k slovenskej časti dôstojníckeho zboru začali presadzovať otvorene negativistické tendencie. Kampaň proti slovenským dôstojníkom bola súčasťou úsilia KSČ a KSS obmedziť vplyv Demokratickej strany a zmeniť mocenské pomery na Slovensku v prospech komunistov. Jej hlavnou formou, podobne ako v civilnom sektore, sa stal „zápas“ o dôslednú očistu veliteľského zboru armády od „*národne a štátne nespolehlivých živlov*“. Dôležitú úlohu v ňom hrali, okrem orgánov vojenského obranného spravodajstva, organizácie Zväzu slovenských partizánov, ale aj iných odbojových zväzov.

Požiadavky na odstránenie niektorých vysokých „reakčných“ dôstojníkov z armády a na opätovné preverenie všetkých dôstojníkov prijatých podľa zákona č. 72/1946 Zb. boli veľmi kategoricky zakotvené už v uznesení celoslovenskej pracovnej konferencie SSP, ktorá sa uskutočnila v dňoch 18. – 19. augusta 1947 v bratislavskej Redute.⁹⁸ O „nevyhnutnosti“ riešenia situácie v slovenskom dôstojníckom zbore a splnenia svojich požiadaviek potom delegácia partizánov informovala predsedu SNR Dr. J. Lettricha, predsedu Zboru povereníkov Dr. G. Husáka aj predsedu vlády K. Gottwalda.⁹⁹ Uznesením konferencie SSP sa 27. augusta 1947 zaoberala dokonca vláda ČSR. Ministrovi národnej obrany uložila znovu preveriť šesť vysokých slovenských dôstojníkov, údajných exponentov bývalého ľudáckeho režimu.¹⁰⁰ Tlak partizánov na uskutočnenie „očisty“ dôstojníckeho zboru postupne narastal. V septembri 1947 zaslal SSP na MNO zoznam s menami 93 dôstojníkov, ktorých žiadal prepustiť z armády.¹⁰¹ Podobné požiadavky predkladali tiež jednotlivé partizánske organizácie, napríklad z Rožňavy, Gelnice, Spišskej Novej Vsi a Revúcej, ku ktorým sa pripájali aj niektoré miestne organizácie Zväzu protifašistických väzňov.¹⁰²

Kampaň za odstránenie niektorých dôstojníkov z armády, respektíve z vyšších funkcií,

94 AMV ČR Praha, f. 302-151-3, s. 81-82.

95 Ref. 83. s. 299.

96 VÚA – VHA Praha, f. MNO/hl. št.- 3.odd. 1946, šk. 34, č. j. 3272.

97 Ref. 91, s. 89.

98 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. 118, sign. Š-28.

99 Z boja do budovania. Bratislava, Dukla 1949, s. 30-31.

100 Ref. 83, s. 333-334.

101 VÚA-VHA Praha, f. PK MNO 1947, č. j. 7466.

102 Pozri napr. Povážsky hlas, 12. septembra 1947, s. 1-2 a Práca, 10. septembra 1947, s. 3.

prebiehala v čase, keď sa verejnosť oboznamovala s výsledkami vyšetrovania tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku. Z protištátnej činnosti bezpečnostné orgány obvinili tiež viacerých dôstojníkov, a to tak z povolania ako záložných¹⁰³, čo sa stalo zámenkou k zásahu centrálnych orgánov voči slovenskej časti dôstojníckeho zboru. Predsedníctvo ÚV KSČ už 17. septembra 1947 rozhodlo o iniciovaní vzniku osobitnej komisie MNO, ktorá by zabezpečila nové preverenie všetkých slovenských dôstojníkov. Návrh na zriadenie komisie predložili komunistickí ministri vláde. Na základe jej rozhodnutia z 18. septembra 1947 minister národnej obrany arm. gen. L. Svoboda odvolal brig. gen. J. M. Kristína z funkcie predsedu dovtedajšej komisie MNO pre prijímanie slovenských dôstojníkov a vymenoval novú komisiu na čele s brig. gen. J. Noskom. Nové preverovanie dôstojníkov slovenskej národnosti prebiehalo až do konca apríla 1948. Spolu bolo preverených 451 dôstojníkov, z ktorých takmer jednu tretinu neprijali do armády.¹⁰⁴

Na jeseň 1947 sa realizovala tiež reorganizácia armády, ktorej cieľom predovšetkým bolo prispôsobiť organizačnú štruktúru a dislokačnú zostavu vojsk meniacim sa vojensko-bezpečnostným aspektom medzinárodného vývoja a súčasne aj reálnym možnostiam obranných kapacít štátu. Súčasťou reorganizácie boli aj viaceré personálne zmeny na vyšších veliteľských funkciách. Ku všetkým návrhom sa vyjadrovali orgány vojenského obranného spravodajstva, a to s prihliadnutím na „svoje“ záznamy o konkrétnych osobách, informácie z prebiehajúceho vyšetrovania „protištátneho sprisahania“, ako aj politické a osobné záujmy. K ďalším personálnym zmenám prispelo rozhodnutie ministra národnej obrany zamietnuť všetky žiadosti českých aj slovenských dôstojníkov, účastníkov odboja vo fyzickom veku nad päťdesiat päť rokov, o ponechanie v aktívnej službe. Hlavnými dôvodmi mali byť ich zlý zdravotný stav a nutnosť omladenia veliteľského zboru. V novembri 1947 takto boli z funkcií odvolaní napríklad brig. gen. P. Kuna a plk. J. Černek. V súvislosti s prebiehajúcim procesom s gen. F. Čatlošom bolo na oboch navyše podané trestné oznámenie za ich činnosť na východnom fronte.¹⁰⁵

Opatrenia namierené proti veliteľskému zboru na Slovensku mali eliminovať tú jeho časť, ktorá neskrývala nesúhlas s vývojom v spoločnosti a armáde a súčasne zastrašiť tých, ktorí nespokojnosť zatiaľ otvorene nevyjadrovali. Zámerom komunistov a nimi ovládaných zložiek bolo dosiahnuť, aby príslušníci armády zostali mimo spoločenského a politického diaľnia a nezasiahli do pripravovaného stretnutia o politickú moc v ČSR. V tejto súvislosti vystráha otázka, nakoľko boli „obavy“ zo slovenského dôstojníckeho zboru oprávnené a aká bola účinnosť uvedených opatrení, respektíve či a ako ovplyvnili postoje slovenských dôstojníkov v čase štátneho a politického prevratu vo februári 1948. Odpoveď na ňu však môže byť, s ohľadom na charakter archívnych materiálov, len nepriama.

Za účasť na „protištátnom sprisahaní“ bezpečnostné orgány zatkli niekoľko desiatok slovenských dôstojníkov, rotmajstrov a vojakov, pričom niektorým skutočne preukázali spojenie s ilegálnymi separatistickými skupinami, a to najmä v Bratislave, Topoľčanoch a Žiline.¹⁰⁶ V mnohých prípadoch však išlo o zámerné a vopred pripravené provokácie orgánov vojenského obranného spravodajstva. Prevedením zo zboru rotmajstrov a vyradením nových absolventov vojenských akadémií počet dôstojníkov slovenskej národnosti do 15.

103 APČR Praha, f. ÚNS, zápisnica zo zasadnutia bezpečnostného výboru ÚNZ dňa 25. septembra 1947.

104 Ref. 83, s. 334-336.

105 VÚA-VHA Praha, f. MNO/hl..št. 4.odd., č. j. 10652 Dôv./1947. Bližšie HANZLÍK, ref. 64, s. 65-67.

106 Zistené fakty o nelegálnej činnosti niektorých príslušníkov armády nespochybňovali ani poslanci Demokracickej strany, z ktorých viacerí, ako napr. pplk. M. Polák, žiadali aj ich prísne prestretanie. Ref. 49, s. 66.

februára 1948 vzrástol na 2 191, čo predstavovalo 16,4 percenta celého dôstojníckeho zboru.¹⁰⁷ Najväčšiu skupinu slovenských dôstojníkov naďalej tvorili bývalí príslušníci armády Slovenskej republiky. Išlo spolu o 1 591 osôb, t. z. 72,6 percenta všetkých dôstojníkov.¹⁰⁸ Z príslušníkov dôstojníckeho zboru na Slovensku boli len 212 členmi KSS.¹⁰⁹

Podľa archívnych výskumov niektorých autorov slovenskí dôstojníci na „odhalenie“ tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku na jeseň 1947 reagovali síce „živo“, ale nie otvorene. S ohľadom na vytvorenú sieť dôverníkov a informátorov orgánov obranného spravodajstva o vnútropolitickej situácii diskutovali väčšinou len v úzkom kruhu známych. Členovia a stúpenci Demokratickej strany zastávali stanovisko, že za krízu sú bezprostredne zodpovední komunisti, ktorí s podporou záujmových organizácií sa usilujú o politickú moc. Dôstojníci, ktorí sa nezúčastnili domáceho alebo zahraničného odboja, zastávali pasívne a „opatrné“ postoje a len pri dôverných príležitostiach dávali najavo kritické výhrady voči politike KSS a KSČ. Diskutovaniu s dôstojníkmi-komunistami sa ostatní príslušníci dôstojníckeho zboru vyhýbali.¹¹⁰

Niektorí vedúci funkcionári armády – členovia KSČ, predovšetkým náčelník 5. oddelenia Hlavného štábu MNO (bývalá Hlavná správa vojenského obranného spravodajstva) plk. Reicin a náčelník Hlavnej správy výchovy a osvetly mjr. J. Procházka, v tomto čase nezakrývali svoj negatívny postoj k slovenským dôstojníkom, a to tak v služobných vzťahoch, ako aj vo vystupovaní v straníckych štruktúrach. Procházka mal zásadné výhrady aj proti existencii VO-4 ako samostatného „slovenského“ teritoriálno-organizačného vojenského zoskupenia. Napríklad v osobnom liste K. Gottwaldovi zo začiatku roka 1948 uviedol, že *„dodržovanie tejto zásady poškodzuje armádu odborně-vojensky (nízká kvalita velitelů) a politicky (projevuje se stále více slovenský šovinismus, separatismus a protičeské tendence, kterým propadají čím dále tím více i členové KSS)...není slovenských kandidátů na místa velitelů divizí, neboť mnozí vysocí důstojníci spolehliví ještě nedorostli a dříve než za 2-3 roky ještě nebudou. Jsou případy, kdy praporu velí na Slovensku kapitán-luďák, haššikovec a kolaborant, a to jen proto, že je Slovák, zatímco v českých zemích lze „dláždít“ podplukovníky. Navrhuje-me: obsadit volná místa velitelů slov. vyšších jednotek českými veliteli spolehlivými komunisty. Promíchat postupně všechny jednotky českými a slovenskými důstojníky tak, aby kritérií pro obsazování vel. míst byla spolehlivost a schopnost.“*¹¹¹

Domnievame sa, že práve otázka posudzovania štátnej spoľahlivosti a odborných schopností zo strany orgánov obranného spravodajstva a osvetového aparátu, t. z. zložiek ovládaných komunistami, bola pre slovenských dôstojníkov zrejme najväčším „strašiakom“. Najmä pre dôstojníkov z bývalej slovenskej armády, aktívnych účastníkov jej tzv. východného ťaženia, ktorí v nej cítili hrozbu pre svoju ďalšiu vojenskú kariéru. Za druhý faktor ovplyvňujúci postoje a aktivity príslušníkov dôstojníckeho zboru považujeme samotný armádny mechanizmus, v ktorom väčšina dôstojníkov pokladala za prirodzené rešpektovanie vojenskej hierarchie, vykonávanie rozkazov a na oblasť politiky pozerala predovšetkým z hľadiska realizácie svojich kariérnych a sociálnych záujmov.

V tomto zmysle sa stotožňujeme s názorom, že vo februárových udalostiach roku 1948 ne-

107 VÚA-VHA Praha, f. MNO/hl.št.4.odd.1949, sign. 48-3/2-12, č. j. 2023 dôv.

108 Ref. 18, s. 152.

109 ŠPIČÁK, M.: *V armádě po únoru*. Praha : Naše vojsko 1948, s. 70.

110 Pozri ref. 91, s. 252.

111 NA Praha, f. KSČ-ÚV-100/24 (K. Gottwald), zv. 56, a. j. 903.

bol podstatný rozdiel v postojoch dôstojníkov na Slovensku a v Čechách.¹¹² Mnohých dôstojníkov zastihli politicky dezorientované a nepripravené, pre iných znamenali silný otras, a to predovšetkým spoločenský. Dôstojnícky zbor zostal – aj „vdaka“ postojom a výzvam velenia armády – až na výnimky pasívny. Napriek istému napätiu a živej diskusii k priebehu udalostí v žiadnej posádke na Slovensku nedošlo k narušeniu denného režimu a výkonu vojenskej služby. Podľa hlásení osvetových dôstojníkov vo väčšine útvarov vládna kríza nemala žiadnu odozvu v činnosti dôstojníkov, gážistov a mužstva.¹¹³

Vytvorenie monopolu komunistickej moci však znamenalo zásadný zvrät vo vojenskej kariére aj v osobnom živote veľkej časti slovenských dôstojníkov. V niekoľkých vlnách politických perzekúcií, ktoré sa začali bezprostredne po februári 1948, museli armádu opustiť všetci tí, čo podľa novej mocenskej elity nespĺňali kritériá aké „*požaduje ľudově demokratický režim od nastávajícího dôstojníckého kádru*“.¹¹⁴ Za hlavné sa považovala vernosť robotníckej triede a ľudu, politická vyspelosť v duchu ľudovej demokracie a vernosť spojenectvu so Sovietskym zväzom. V personálnej výstavbe „nového“ dôstojníckeho zboru bola síce naďalej deklarovaná požiadavka dosiahnutia 25-percentného podielu Slovákov, ale pri súčasnom dôslednom realizovaní zásady nevytvárať väčšie národnostné celky príslušníkov armády, a to tak mužstva ako aj veliteľského zboru.

J. ŠTAIGL: DIE AUSBILDUNG UND ENTWICKLUNG DES OFFIZIERKORPS DER
TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE IN DER SLOWAKEI IN DEN JAHREN
1945 – 1948

Die sog. slowakische Frage gehörte zu den ernstesten und empfindlichsten Problemen der Ausbildung des Offizierkorps der tschechoslowakischen Armee nach dem Ende des 2. Weltkrieges. In der allgemeinen und auch praktischen Ebene bildete sie einen Bestandteil des Prozesses der Ausbildung von neuen staatsrechtlichen Beziehungen zwischen Tschechen und Slowaken, die durch verschiedene politischen und Machtsinteressen, Widersprüche und Konflikte gezeichnet wurden. Den primären Ausgangspunkt bei der Lösung der nationalen Frage in der Armee bildete die programmatische Verpflichtung der ersten tschechoslowakischen Regierung der Nachkriegszeit über Beachtung der Stellung ihrer Mitglieder nach dem Prinzip „Gleich und Gleich“.

Im konkreten Gestalt projizierte sich dieses Prinzip in die Aufgabe einer gerechten Vertretung der Slowaken in den zentralen Organen der Militärverwaltung, in die Proklamation einer vollen Gleichstellung der slowakischen und tschechischen Sprache als Dienst- und Führungssprachen und in die Entscheidung der Ausbildung von slowakischen nationalen Truppen. Für „gemässen“ Zielpunkt des Häufigkeitsverhältnisses der slowakischen Offiziere in der Armeeführung wurde ein Anteil von 25% angenommen. Dieser Anteil entsprach im Grunde auch den Nationalaspekten von demographischen, Ordnungs- und Versetzungsausgangspunkten des Armeeaufbaues.

Aus der Sicht der Herkunft gliederte sich der slowakische Teil des professionellen Korps auf vier Grundgruppen. Die zahlreichste Gruppe bildeten Offiziere, die ihren Rang in der Armee während der Existenz des slowakischen Staates in der Kriegszeit gewannen. Sie gehörten vor allem in die Kategorie der Unteroffiziere. Eine wesentlich kleinere Gruppe bildeten die Angehörigen der vormünchener tschechoslowakischen Armee, die im März 1939 in die slowakische Armee übergingen. Es ging vor

112 Tamže, s. 346.

113 *Vojenské dejiny Slovenska VI. zväzok 1945 – 1968*. Bratislava : Magnet-Press, 2007, s. 97.

114 AMV ČR Praha, f. 302-289-3.

allem um höhere Offiziere. Beide Gruppen gliederten sich weiter auf die aktiven Teilnehmer des Widerstandes und auf die Offiziere, die an dem Widerstand nicht teilnahmen. Die zahlenmässig schwächsten Gruppen bildeten Offiziere, die sich zum westlichen oder einheimischen Widerstand anschlossen, bzw. aus Einsatzoffizieren aktiviert wurden. Diese Zersplitterung war die primäre Quelle von Widersprüchen zwischen einzelnen Gruppen, die sich vor allem bei der Zubilligung von Rängen, Beförderungen und Besetzungen von Funktionen verkennt und beschädigt fühlten.

In der innerpolitischen Entwicklung der Slowakei wurde der slowakische Teil des Offizierkorps zum Objekt der Interessen von wichtigsten politischen Parteien, d.h. der Demokratischen Partei und der Kommunistischen Partei der Slowakei, die sie in ihrem Kampf um grösseren Machtanteil benutzten. Die Tatsache, dass die Mehrheit der Offiziere zur Politik der Demokratischen Partei inklinierte, erweckte eine Unruhe der Kommunisten. Im Zusammenhang mit der Verschiedenheit der Entwicklung in der Slowakei und auf dem tschechischen Gebiet befürchteten die Kommunisten vermutliche separatistische Tendenzen und antitschechische Stimmungen in dem slowakischen Offizierkorps. Das Misstrauen den slowakischen Offizieren gegenüber hatte verschiedene Äusserungen und beeinflusste sowohl die Durchführung des Programm Memorandums der Regierung über nationale Gleichberechtigung der Angehörigen des Offizierkorps.

Vor allem die Demokratische Partei bemühte sich um seine konsequente Durchführung. Die slowakischen Nationalinstanzen, in denen ihre Mitglieder über Mehrheit verfügten, übten auf die tschechoslowakische Regierung und die zentralen Militärorganen Druck aus und forderten eine schnelle Zahlerhöhung der slowakischen Offiziere, ihre Rangerhöhung, und zwar vor allem in die höchsten Würden, als auch die Besetzung einer entsprechenden Anzahl von höheren Führungs- und Stabsfunktionen durch Offiziere slowakischer Nationalität. Sie setzten weiter durch, dass der nationale „Schlüssel“ bei der Auswahl zum Studium an den Militärschulen für die Bewerber aus der Slowakei vorteilhafter war. Doch die geringe Interesse der slowakischen Jugend um Militärberuf und eine relativ niedrige bürgerliche Bildung der slowakischen Bewerber um Studium komplizierten die Situation. Trotz allen Massnahmen erreichte der Anteil der Slowaken in dem Offizierkorps vom Ende des Jahres 1945 bis zum Februar 1948 nur 16,4%.

RIEŠENIE OTÁZKY DÔSTOJNÍKOV ARMÁDY VOJNOVEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY V ČS. ARMÁDE PO FEBRUÁRI 1948

ALEXEJ MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Fates of Slovak war state officers in February 1948. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 90 – 102, Bratislava.

The author talks about the topic of the fates of the former Slovak war state officers in Czechoslovakia after February 1948. As they formed the majority of the officers of Slovak origin the issue of their active service and further existence in the Czechoslovak army was a specific problem mainly due to the political need of the respect of the national aspect in the professional formation of officers' corps and the overall lack of professional preparation of cadres. Author analyses the consequences of the „great purgation“ for a group of Slovak veterans as well as the fact how it was reflected in the approach to the solution of mere formation of officers' corps, specially when the nationalistic structure was concerned. A special attention is paid to the formation of Czecho-Slovak commanders' corps, especially Generals corps in the relationship with the mentioned group, which should respectively illustrate the realization of the army policy in practice.

Military history. Czechoslovakia. Slovak commanders in the Czechoslovak army after February 1948.

Príslušníci veliteľského zboru armády bývalej Slovenskej republiky tvorili po skončení vojny špecifickú časť formujúceho sa dôstojníckeho zboru novej čs. armády. Predstavovali jednu z jeho najpočetnejších, zároveň ale najkontroverznejších a najproblematickejších skupín. Otázky ich pôsobenia v armáde, výkonu veliteľských a štábnych funkcií a hodnostného postupu boli priamo spojené s viacerými faktormi: 1) s požiadavkou realizovania ustanovení Košického vládneho programu o riešení národnostných aspektov armádnej personálnej politiky na princípe rovnoprávnosti českého a slovenského prvku, vytvárania slovenských národných jednotiek a pomerného zastúpenia Slovákov na vyšších stupňoch velenia, 2) s reálnymi personálnymi zdrojmi a možnosťami budovania slovenskej časti dôstojníckeho zboru, 3) s požiadavkou obsadzovania veliteľských funkcií len dôstojníkmi demokratického a antifašistického zmysľania a očisty armády od „zradcovských, kolaborantských, antidemokratických a protiľudových živlov“ a 4) so značnou nedôverou velenia armády, českých politických strán a slovenských komunistov voči politickej a štátnej spoľahlivosti tejto časti slovenského dôstojníckeho zboru, osobitne dôstojníkov, ktorí sa zúčastnili vojnových akcií proti Červenej armáde.

Medzi základné charakteristické črty formovania slovenského dôstojníckeho zboru na pozadí uvedených vplyvov patrila jeho vnútorná roztrieštenosť a heterogénnosť, ktorej zá-

klad predstavovala otázka účasti či neúčasti v protifašistickom odboji, najmä v SNP, ale aj odlišná politická orientácia, či sklony k šovinizmu, separatizmu a protičeským tendenciám. Nesúrodosť vyplývala aj z hľadiska vojenského pôvodu. Existencia vážnych sporov medzi jednotlivými skupinami slovenských dôstojníkov tak znemožňovala vytvorenie ich stavovskej jednoty a negatívne ovplyvňovala aj výsledky riešenia slovenskej otázky v personálnej výstavbe armády. Výrazne sa podieľala predovšetkým na prehlbovaní rezervovaného a neraz až odmietavého postoja centrálnej štátnej administratívy a najvyšších armádnych kruhov k „nedôveryhodnej“ skupine slovenských dôstojníkov spojenej so službou v bývalej slovenskej armáde. V podmienkach obmedzených personálnych zdrojov a nevyhnutného časového priestoru na prípravu nových kádrov viedol k vzniku značného disproporčného pomeru medzi dôstojníkmi českej a slovenskej národnosti, ako aj nedostatočného zastúpenia Slovákov v ústredných orgánoch vojenskej správy.

V období od leta 1945 do februára 1948 to bola práve spomenutá očista, ktorá časti dôstojníkov bývalej slovenskej armády neumožnila prijatie do čs. brannej moci. Realizovala sa predovšetkým prostredníctvom konania prijímacích komisií, ktorých činnosť sa zo začiatku riadila nariadeniami SNR z 26. 9. 1944 č. 23/1944 Zb. nar. SNR), respektíve 6. 3. 1945 (č. 8/1945 Zb. nar. SNR), neskôr ustanoveniami zákona č. 72/1946 Zb. Medzi neprijatými dominovali dôstojníci, ktorí zostali vo vojenskej službe slovenského štátu a spolupracovali s jeho ľudáckym režimom aj po vypuknutí SNP. Niektorým dôstojníkom tzv. Haššíkovej armády a dokonca aj Hlinkovej gardy sa však „vďaka“ neúplnosti či nedostupnosti informácií o ich vojnovnej činnosti podarilo do čs. armády dostať a aj napriek protestom, hlavne z radov odbojárov, aj zotrvať. Osudy viacerých dôstojníkov bývalej slovenskej armády potom nepriaznivo ovplyvnil politický vývoj po parlamentných voľbách v lete 1946, respektíve pokusy centrálnej moci a komunistov paralyzovať rastúci vplyv Demokratickej strany. Politický pragmatizmus vládneho departmentu, pretrvávajúci nedostatok profesionálne pripravených vojenských kádrov, ako aj narastajúce úsilie slovenských národných orgánov o vyrovnanie najväčších disproporcií v pomernom zastúpení Čechov a Slovákov čo do počtu, zaradenia na vyššie funkcie a vo vyšších hodnostiach, však otázku „veteránov“ armády Slovenskej republiky dočasne udržiavali v prijateľnej rovine.¹ Prístupy k nim sa radikálne zmenili po vzniku monopolu komunistickej moci vo februári 1948.

Problematika národnostnej výstavby dôstojníckeho zboru čs. armády v tomto období už bola predmetom záujmu viacerých autorov. Väčšina z nich si však národnostný aspekt vši-

1 K problematike národnostnej výstavby dôstojníckeho zboru čs. armády v rokoch 1945 – 1948 bližšie pozri NAVRÁTIL, J.: Príspevek k otázkam boje o lidovou armádu na Slovensku v letech 1945 – 1946. In: *Historie a vojenství*, 1961, č. 1, s. 17-51; LIPTÁK, J.: Výstavba ČSLA v prvním poválečném desetiletí. In: *Historie a vojenství*, 1974, č. 5, s. 64-81; HANZLÍK, F.: Některé aspekty zápasu hlavních politických sil o charakter a složení důstojníckého sboru armády od konce roka 1944 do února 1948. Podkladová studie, 1991. HANZLÍK, F.: K problematice budování důstojníckého sboru Československé armády v roce 1945. (Přijímání důstojníků v roce 1945 – tzv. první očista). In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 6, s. 76-101; ŠTAIGL, J.: Vojenská identita Slovenska v kontexte výstavby čs. armády v letech 1945 – 1947. In: *Věda – armáda – společnost*, roč. 4, 1993, č. 1, s. 93-136; NAVRÁTIL, J.: K otázce výstavby Československé armády před rokem 1968. In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 5, s. 101-125; HAVLÍČEK, J.: K otázce formování a národnostního složení velitelského sboru československé armády v letech 1945 – 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLII, 1993, č. 2, s. 91-110; HAVLÍČEK, J.: Slováci v důstojníckém sboru československé branné moci v letech 1945 – 1948. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*, Bratislava 1993, s. 196-213; ŠTAIGL, J.: Idea slovenských národných jednotiek v povojnovej československej armáde – náčrt jej genézy do leta 1945. In: *Zborník Slovensko na konci druhej svetovej vojny – stav, východiská a perspektívy*. Bratislava 1994, s. 200-206; LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a československá armáda II. (1945 – 1948). In: *Historie a vojenství*, roč. XLIII, 1994, č. 2, s. 3-43; Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945 – 1948. In: *Sborník dokumentů*, Praha 1993.

mala zväčša v kontexte celkového procesu personálnej výstavby tejto ozbrojenej zložky.² Hlbšia analýza účinkovania skupiny dôstojníkov bývalej slovenskej armády v čs. armáde a prístupu novej mocenskej elity k nim doposiaľ absentuje. Naša štúdia sa zaoberá uvedenou problematikou v období od februára 1948 do polovice 50. rokov, t. j. v čase, keď došlo v čs. armáde k prevratným zmenám a keď jej dôstojnícky a veliteľský zbor sa stal objektom masových čistiek. Štúdia nemá ambíciu riešiť predmetnú problematiku komplexne, v celej šírke a vo všetkých súvislostiach. Jej cieľom je na základe podrobného archívneho výskumu priblížiť niektoré, podľa nášho názoru ťažiskové problémy uvedenej skupiny slovenských dôstojníkov, a to s prihliadnutím na celkový vývoj národnostnej štruktúry dôstojníckeho zboru. Pozornosť sústreďuje predovšetkým na slovenskú časť čs. vojenskej generality, kde na konkrétnych faktoch dokumentuje realizáciu nových „triednych a politických“ zásad personálnej politiky a riešenia národnostnej otázky v armáde. Okrem „klasických“ metód historickej práce je v štúdiu využitá aj štatistická metóda, ktorá umožnila plastickejšie a výstižnejšie ukázať, ako sa v dôsledku politických represíí a „nových“ prístupov vyvíjali percentuálne iné ukazovatele národnostného pomeru v dôstojníckom zbore a tiež ako sa kvantitatívne i kvalitatívne menila štruktúra skupiny bývalých dôstojníkov slovenskej armády. Mnohé z uvedených číselných údajov poopravia doposiaľ známe a zaužívané fakty.

K 15. februáru 1948 bolo v armáde 13 366 dôstojníkov z povolania, z toho iba 2 191 dôstojníkov slovenskej národnosti, čo predstavovalo zhruba 16,4 % z ich celkového počtu. Takmer 70,8 % (1 551 osôb) z nich slúžilo v období druhej svetovej vojny v armáde bývalého Slovenského štátu. 537 z nich ešte pochádzalo z predmníchovskej armády, 696 bolo dôstojníkmi prevzatými priamo z armády Slovenskej republiky, 260 ich bolo menovaných z jej rotmajstrov a 58 bolo aktivovaných z jej záložných dôstojníkov.³ Z percentuálneho hľadiska predstavoval podiel dôstojníkov vojnového slovenského štátu na celkových počtoch dôstojníckeho zboru čs. armády 11,6 %. Z hľadiska národnostnej štruktúry jednotlivých hodnotných kategórií dôstojníckeho zboru bol výrazný nepomer Slovákov k dôstojníkom českej národnosti predovšetkým v radoch čs. generality, keď zo 139 generálov bolo slovenských len 17, teda len niečo viac ako 12,2 %.⁴ Treba však podotknúť, že bez výnimky šlo všetko o príslušníkov bývalej slovenskej armády.⁵ V personálnom obsadení najdôležitejších armádnych funkcií (t.j. funkcií v rámci Ministerstva národnej obrany – MNO a Hlavného štábu – HŠ, resp. veliteľstiev vojenských oblastí – VO, armádnych zborov a divízií) podiel Slovákov dosahoval 16,2 %. Z celkového počtu 68 kľúčových miest zastávali Slováci 11, z to-

-
- 2 K problematike národnostnej výstavby dôstojníckeho zboru čs. armády v období po februári 1948 bližšie pozri ŠOLC, J.: KSČ – vedoucí síla budování ČSLA jako armády socialistického typu v letech 1948 – 1955. In: *Historie a vojenství*, 1971, č. 2-3, s. 324-351; ŠVONDR, M.: *Důstojnícký sbor československé armády v letech 1945 – 1949*. Bratislava 1972; MOUREK, Z.: *Výstavba důstojnického sboru v letech 1950 – 1954*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972; MATOUŠEK, M.: *Důstojnícký sbor československé lidové armády v letech 1955 – 1959*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972; ŠTAIGL, J.: *Národnostná štruktúra vo veliteľskom zbore československej armády v rokoch 1945 – 1972*. Podkladová štúdia 1991; ŠTAIGL, J.: *Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru československej armády v rokoch 1948 – 1970*. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska* (II. časť), Bratislava 1993, s. 214-239; GÍMEŠ, E.: *Slováci v Čechách v rámci ozbrojených síl v letech 1951 – 1955*. In: *Slezský sborník*, roč. 96, 1998, č. 3, s. 194-201.
- 3 ŠVONDR, M.: *Důstojnícký sbor československé armády v letech 1945 – 1949*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 151.
- 4 VÚA—VHA Praha, *Osobní věstníky MNO 1945 – 1948*.
- 5 Boli to títo slovenskí generáli – generál šéf veterinárnej služby Mikuláš Ferjenčík, divízný generál Michal Širica, brigádni generáli Mikuláš Markus, Ján Imro, Ján Ambruš, Viliam Lichner, Július Nosko, Emil Perko, Jozef Marko, Ján Pavol Kuna, Jozef Martin Kristín, František Borský, generáli justice Samuel Korbel a Ivan Trebičavský, generál intendantie Vojtech Danielovič, generál stavebníctva Vojtech Kováč a generál zdravotníctva Ján Paškan.

ho až 10 bolo príslušníkov bývalej slovenskej armády. Z tohto počtu obsadili príslušníci slovenskej armády – účastníci SNP 4 posty, po dve funkčné miesta obsadili tí, ktorí sa v priebehu vojny stali dôstojníkmi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a čs. vojenských jednotiek na Západe, rovnako dve obsadili dôstojníci, ktorí sa odbojovej činnosti vôbec nezúčastnili. Iba jediný spadol do skupiny politických väzňov.⁶

Februárové udalosti a víťazstvo komunistov rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili ďalšiu výstavbu ozbrojených síl. Kľúčovými sa ukázali byť nové hladiská pri posudzovaní funkcie a poslania armády, obzvlášť jej veliteľského zboru. Ak pred februárom bola za hlavné kritérium spôsobilosti a pokrokovosti považovaná požiadavka demokratickosti, antifašistického zmysľania a aktívnej účasti v odboji, potom v rokoch 1948/1949 sa začína postupne, ale systematicky presadzovať triedny pohľad na funkciu a poslanie dôstojníka a rozhodujúcim kritériom sa stala miera oddanosti novému režimu a prosovietskej orientácii štátu.⁷ Vlna očisty spustená bezprostredne po februári sa tak zamerala predovšetkým na dôstojníkov, ktorí sa netajili svojím demokratickým zmysľaním, či odmietavým postojom k mocenským ambíciám a praktikám komunistickej strany, mali negatívny postoj k ZSSR, alebo len vyvolávali podozrenie zo sympatií k predstaviteľom bývalých občianskych politických strán.

Pofebruárová očista veliteľského zboru čs. armády prebiehala v dvoch základných etapách. Vo svojej prvej etape, trvajúcej od februára 1948 do konca roka 1949, tvrdo postihla aj dôstojníkov slovenskej armády, teda dôstojníkov, ktorí sa z pohľadu novej vládnucej garnitúry javili ako „nedôveryhodní“.⁸ Čistky sa zamerali hlavne na tých, ktorí sa aktívne zúčastnili bojov proti ZSSR, vrátane tých, ktorí neskôr aktívne pôsobili počas SNP v povstaleckej armáde.

Už bezprostredne po februári 1948 bolo z čs. armády prepustených, resp. poslaných na tzv. „dovolenku s čakaním“ 840 vysokých dôstojníkov⁹. Z uvedeného počtu bolo 19 generálov, z toho 1 bývalý príslušník slovenskej armády, veliteľ VIII. armádneho zboru brigádny generál Pavol Kuna.¹⁰ V generálskej hodnosti bol pritom len niečo vyše roka. Príťažujúcimi okolnosťami boli jeho legionárska minulosť, ako aj jeho pôsobenie na východnom fronte vo funkcii veliteľa Zaisťovacej divízie. V réžii komunistickej iniciatívy stihol do konca roka 1948 podobný osud ďalších 31 čs. generálov, z toho 5 slovenských.¹¹ Počty prepustených generálov tak len za prvý pofebruárový kalendárny rok narástli na 50. Dovedna 6 z nich predstavovali Slováci, opäť všetci boli bývalými príslušníkmi slovenskej armády, čo znamenalo 12 % z postihnutých a takmer 35,3 % zo všetkých slovenských generálov, povýšených od ro-

6 ŠVONDR, M.: *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945 – 1949*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 152-154.

7 MOUREK, Z.: *Výstavba důstojnického sboru v letech 1950 – 1954*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 8-18.

8 K čistkám a k prenasledovaniu príslušníkov čs. důstojnického zboru po februári 1948 pozri: NAVRÁTIL, J. – HOCHSTEIGER, T.: Očista veliteľského sboru v počínorovom období výstavby čs. lidové armády. In: *Historie a vojenství*, 1962, č. 6, s. 757-798; BŘACHOVÁ, V.: Destrukce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 3, s. 109-127; Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948. Praha 1993; LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a československá armáda (1948 – 1952). In: *Historie a vojenství*, 1995, roč. XLIV, č. 6, s. 81-117; BÍLEK, J.: Hlavní směry, formy a etapy destrukce důstojnického sboru československé armády na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století. In: *Vojenská akademie v Brně*, 2004, řada C–D, č. 2, s. 203- 213; Československá armáda jako oběť i nástroj politické perzekuce. Sborník vybraných dokumentů z let 1948 – 1953. Praha 2005.

9 BŘACHOVÁ, V.: Destrukce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 3, s. 109-127

10 VÚA–VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948.

11 AMV Praha, f. 302-289-3 (zoznam však nie je úplný ani presný).

ku 1945.¹² Vojenskej služby boli po svojej emigrácii do zahraničia zbavení generáli Ambruš (veliteľ letectva VO 4, v období druhej svetovej vojny príslušník RAF a čs. vojenský a letecký atašé v Kanade) a Ferjenčík (v rokoch 1945 – 1946 bývalý štátny tajomník MNO, potom poverenník pre veci vnútorné). Služby boli ďalej zbavení generáli Marko (veliteľ spojovacieho vojska na HŠ), Kristín (predseda Prijímacej komisie MNO pre dôstojníkov a rotmajstrov slovenskej národnosti) a generál intendantie Danielovič (veliteľ tyla VO 4).¹³ V dôsledku „zaujetí proti lidově-demokratickému zřízení“ a „poškození dobrého jména vojska“ boli všetci prepustení z armády ako politicky nežiadúci. Okrem posielania na zvláštne dovolenky, ktoré sa fakticky rovnali vyhodneniu z armády, bola navyše značná časť „nedôveryhodných“ slovenských dôstojníkov premiestňovaná z ústredných orgánov MNO a HŠ.¹⁴

„Obchádzanie“ dôstojníkov bývalej slovenskej armády pri obsadzovaní riadiacich a štábných funkcií v armáde a povyšovaní do vyšších dôstojníckych, resp. generálskych hodností, bolo sprievodným javom pretrvávajúcej nedôvery komunistických štátnych a straníckych špičiek voči týmto dôstojníkom. Ako príklad možno uviesť, že v roku 1948 bol do prvej generálskej hodnosti povýšený zo 46 dôstojníkov len jediný dôstojník slovenskej národnosti, čo predstavovalo 2,2 % z ich celkového počtu.¹⁵ 13 slovenských generálov sa tak k 1. januáru 1949 podieľalo na celkových počtoch čs. generality len 9,9 % podielom. Pokles v radoch armádnej elity bol teda evidentný, do značnej miery však súvisel s existujúcim nedostatkom slovenských dôstojníkov vyššej hodnostnej kategórie, ktorí by neboli „kompromitovaní“ službou v slovenskej armáde. Napriek tomu, že si komunistické vedenie jasne uvedomovalo, že ich zbavovaním dochádza k poškodzovaniu armády, najmä po stránke vojensko-odbornej,¹⁶ neváhalo pokračovať v ich odstraňovaní.

Aj v nasledujúcom období preto pokračovalo masové prepúšťanie dôstojníkov z armády, a to bez ohľadu na ich dosiahnutú hodnosť, vek či zaradenie. Opäť neobišlo ani predstavitelov slovenskej generality. V marci 1949 boli najprv po polročnej nútenej dovolenke s čakaním daní do výslužby generáli justície Samuel Korbel (prednosta legislatívneho odboru MNO) a Ivan Trebichavský (zástupca predsedu Najvyššieho vojenského súdu).¹⁷ V apríli 1949 bol zbavený vojenskej služby veliteľ IV. armádneho zboru a niekdajší 2. podnáčelník HŠ (v období druhej svetovej vojny, okrem iného prednosta výcvikovej skupiny Hlavné-

12 VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948.

13 VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov Jána Pavla Kunu, Jána Ambruša, Jozefa Marka, Jozefa Martina Kristína, Vojtecha Danieloviča.

14 Podobný osud stihol aj rad ďalších príslušníkov bývalej slovenskej armády, vrátane významných predstaviteľov národnooslobodzovacieho hnutia. Odvolaní sú veliteľ 9. divízie plk. pech. Ján Černek, niekdajší čs. vojenský a letecký atašé v Belehrade pplk. pech. Ján Korecký, či veliteľ Doplnovacieho okresného veliteľstva v Banskej Bystrici, plk. dopl. Oskar Lichner, u ktorých odvolaniu v nie jednom prípade predchádzala ostrá diskriminačná kampaň. Pri prepustení niekdajšieho veliteľa ŠDZ pechoty v Poprade plk. pech. Štefana Želinského zavázilo najmä jeho počínanie počas februárového prevratu, keď ako veliteľ práporu vo Zvolene odmietol predstaviteľom KSS vydať z tamojších kasární zbrane. Pod „nedôveryhodnosť“ zástupcu veliteľa 10. divízie, bývalého veliteľa 4. divízie a prednostu úradu štátneho tajomníka, plk.gšt. Antona Cipricha, sa podpísal fakt, že mal manželku neslovenskej národnosti. VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jána Černeka, Jána Koreckého, Oskara Mikuláša Lichnera a Štefana Želinského a Antona Cipricha (Cypricha).

15 VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948.

16 Správa náčelníka Hlavnej správy a osvetly generála Jaroslava Procházku z júla 1948. Dôsledným prevádzaním očistných opatrení voči skúseným dôstojníkom slovenskej armády došlo podľa neho k situácii, že „není slovenských kandidátů na místa velitelů divisi, neboť mnozí vysocí důstojníci spolehliví ještě nedorostli“. NA Praha, 100/24-56-903.

17 Seznam důstojníků a rotmistřů odeslaných rozhodnutím APS na dovolenou – sledování. VÚA-VHA Praha, príloha k č.j. 40.855 taj. A-1948. Bližšie pozri HANZLÍK, F.: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 – 1950*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003, prílohy s. 343-345.

ho veliteľstva MNO v Londýne), divízny generál Ján Imro, z armády prepustený tri mesiace nato. Do konca roka stihol podobný osud aj náčelníka správy výchovy a osvetu VO 4 Branislava Manicu, ktorý bol v generálskej hodnosti iba od októbra 1948.¹⁸ Pri celkovom počte 28 čs. generálov, ktorí boli za rok 1949 nútení opustiť armádu, predstavoval úbytok slovenských generálov v celoarmádnom merítku 14,3 % všetkých prepustených generálov. Vo všetkých prípadoch išlo o skúsené dôstojnícke kádre bývalej slovenskej armády.¹⁹

S výnimkou už „klasického“ vážneho kadrového nedostatku v podobe účasti na východnom fronte sa však u iných rozhodujúcou mierou pod vyhodenie z armády podpísala skutočnosť, že počas vojny padli do nemeckého zajatia.²⁰ Popri masovému prepúšťaniu v tomto období boli urobené aj pomerne rozsiahle výmeny veliteľov vyšších jednotiek na Slovensku, mnohí z nich boli preradení na menej významné posty, resp. posty nezodpovedajúce ich vojenským skúsenostiam a odbornosti. Tvrdý postih dôstojníkov bývalej slovenskej armády však nekončil len ich preradením do výslužby, resp. do zálohy, poprípade ich odvolaním z funkcie, ale v mnohých prípadoch pokračoval aj v občianskom živote.²¹ Odňatie hodnosti a degradácia často len predchádzali systematickej perzekúcii, nezákonnej diskriminácii a prenasledovaniu.²² Mnohí z prepustených dôstojníkov prišli po odchode z armády o akýkoľvek nárok na vojenský dôchodok, čím sa dostávali do zložitej finančnej situácie. Často sa márne pokúšali nájsť si čo i len podradné zamestnanie. Len malej časti z nich sa podarilo opustiť územie republiky a emigrovať do zahraničia.²³

Do konca roka 1949 bolo prepustených dovedna 2 125 dôstojníkov a generálov.²⁴ V rámci

-
- 18 VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín a osobných spisov Samuela Karola Korbela, Ivana Trebichavského, Jána Imra a Branislava Vladimíra Manicu.
- 19 V prípade ďalších prepustených išlo taktiež o kvalitne pripravené kádre s pomerne rozsiahlymi frontovými skúsenosťami. Príčinou bola opäť „kritika politiky KSČ a záporný postoj k ZSSR“. V lete 1949 boli z armády vyhodnení veliteľ delostrelectva VI. armádneho zboru, plk.del. Jakub Hluchý a veliteľ delostrelectva 7. divízie, plk.del. Alexander Korda. Profesor všeobecnej taktiky a taktiky vyšších jednotiek na Vysokej škole Válečnej, pplk.gšt. Ján Straka, sa na zoznam „politicky nespoľahlivých osôb“ dostal predovšetkým pre svoje rodinné väzby na ministra obrany armády bývalého slovenského štátu, Ferdinanda Čatloša. Pre „styky s dôstojníkmi prepustenými z politických dôvodov“ boli funkcie zbavení a následne z armády prepustení aj veliteľ 4. leteckej divízie, plk.let. Mikuláš Lisický a posádkový veliteľ Košic, plk.pech. Ladislav Bodický, pri kadrovom hodnotení ktorého najviac zavážila legionárska minulosť v Rusku. VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jakuba Hluchého, Alexandra Kordu, Jána Straku, Mikuláša Lisického a Ladislava Bodického.
- 20 Za všetkých spomenieme veliteľa tankového veliteľa VO 4, plk.tank. Štefana Čániho, posádkového veliteľa v Bratislave, plk.pech. Jaroslava Kmicikieviča a náčelníka štábu veliteľstva pechoty na HŠ MNO, pplk.gšt. Štefana Murgaša. Ani po roku 1949 nebol osud k podobným zhovievavejší. Prepustení boli napr. veliteľ tankového vojska a oblastný inšpektor brannej výchovy VO 4, plk.tank. Ján Malár a niekdajší veliteľ 4. a 9. divízie, plk.gšt. Jan Juraj Stanek. VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Štefana Čániho, Jaroslava Kmicikieviča (Kmicikievicza), Štefana Magyara – Murgaša, Jána Malára a Jána Juraja Staneka.
- 21 Bližšie pozri BÍLEK, J.: Tábor nucené práce Mírov. In: *Historie a vojenství*, roč. XLVII, 1998, č. 4, s. 99-105.
- 22 Niektorí z nich boli ako „najbezpečnejšie živly“ „izolovaní“ v TNP na Mírove, kde medzi 268 bývalými dôstojníkmi a 9 generálmi (väznenými v rokoch 1949 – 1951) boli neoprávnene väznení aj generál Kováč a plukovník Jozef Bezruč a Ján Malár. VÚA-VHA Praha, MNO/HKS 1951, č.j. 001516. Ocitol sa tu tiež aj pplk. Vladimír Ševčík a mjr.let. Anton Matušek, do TNP zaradený v mylnej domnienke, že ide o príslušníka britskej RAF. VA Trnava, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jozefa Bezruča, Vladimíra Ševčíka a Antona Matuška.
- 23 Do augusta 1948 išlo o 191 osôb, medzi ktorými boli aj významní slovenskí predstavitelia odboja druhej svetovej vojny. Zo Slovákov to boli vedľa spomenutých generálov Ambruša a Ferjenčíka aj generál Mirko Vesel (bývalý náčelník štábu veliteľstva delostrelectva na HŠ MNO), ktorý pre intrigy voči svojej osobe už v októbri 1947 dobrovoľne odišiel z armády. Nesúhlas s nastoleným režimom vyjadril odchodom do emigrácie aj šéf americkej sekcie spravodajského oddelenia HŠ, pplk.gšt. Peter Vlčko. Z obavy pred prenasledovaním a perzekúciami ušli do zahraničia v priebehu roka 1949 aj generáli Korbel a Trebichavský, ich príklad tiež nasledoval plk. Ciprich.
- 24 BRACHOVÁ, V.: Destrukce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. In: *Historie vojenství*, roč. XLI,

prvej etapy očisty tak od „víťazného februára“ vzrástol počet prepustených dôstojníkov už na 2 965 osôb spolu. Necelých 14,4 % zo všetkých prepustených dôstojníkov, t. j. 426 osôb, tvorili dôstojníci slovenskej národnosti. Z nich až 318 pochádzalo z armády Slovenského štátu, čo v pomere k 15. februáru 1948 predstavovalo 20,5 % z ich celkového početného stavu a z dôstojníkov slovenskej národnosti všeobecne 74,6 %. Z tohto počtu bolo 162 dôstojníkov, ktorí slúžili ešte v bývalej predmníchovskej armáde, 124 bolo takých, ktorí sa stali dôstojníkmi počas vojenskej služby v slovenskej armáde, 27 bolo menovaných z radov jej rotmajstrov a 5 aktivovaných zo zálohy. Až 63 % z nich nebolo účastníkmi odboja.²⁵

Z celkového počtu prepustených dôstojníkov za toto obdobie bolo až 76 generálov, čo znamenalo 54,7 % z ich stavu k 15. februáru 1948.²⁶ Ešte alarmujúcejšia bola situácia prepustených slovenských generálov, z ktorých bolo v priebehu necelých dvoch rokov z armády vyhodnených 9, teda viac ako 52,3 % z ich stavu pred dvoch rokov. Ak vezmeme do úvahy, že v rovnakom období boli do generálskej hodnosti povýšení len 4 dôstojníci slovenskej národnosti²⁷, z ktorých jeden uvedené obdobie taktiež „neprežil“, potom môžeme s istým nadnesením hovoriť o pofebruárovej likvidácii slovenskej generality. Aj v kádrovom obsadení vyšších funkcií, kde bola situácia z národnostného hľadiska najviac zložitá, bol stav kritický. Po armádnej čistke v rokoch 1948 – 1949 však napriek tomu dochádzalo k zlepšeniu národnostného zloženia dôstojníckeho zboru v prospech slovenského prvku a podiel slovenských dôstojníkov na celkovom zastúpení v dôstojníckom zbore čs. armády vzrástol koncom roka 1949 na 18,2 %. Z celkového počtu 19 201 dôstojníkov a generálov k 31. decembru 1949 bolo už iba 3 495 Slovákov, aj keď posun nastal predovšetkým v kategórii nižších dôstojníkov, resp. dôstojníkov slúžiacich na nižších veliteľských a štábnych funkciách. Svedčilo o tom približne 11,8-né % zastúpenie Slovákov na HŠ²⁸ a len 9,9-né % zastúpenie Slovákov v radoch čs. generality, keď zo 111 generálov bolo slovenskej národnosti len 11.²⁹ V porovnaní so stavom pred februára 1948, teda v oboch prípadoch, zaznamenal podiel dôstojníkov slovenskej armády na týchto počtoch v takom krátkom období výrazný pokles.

V rokoch 1950 – 1954 prebehla podľa sovietskeho modelu a sovietskych skúseností rýchla výstavba čs. armády. V napätej medzinárodnej atmosfére a v podmienkach upevňovania homogenného ideového a politického charakteru sovietskeho bloku našla proklamovaná téza o triednej a ideologickej podstate možného stretnutia svoj zákonitý odraz vo zvyšovaní požiadaviek na triednu a politickú spoľahlivosť príslušníkov veliteľského zboru. Začala sa druhá etapa politických represíí a perzekúcií, ktoré v spojení s masívnym prílivom „robotníckych“ kádrov, nakoniec viedli v priebehu prvej polovice 50. rokov k zásadnej zmene kvality i samotného charakteru veliteľského zboru.

Represívne zásahy nabrali na intenzite a tentoraz boli z pohľadu vládnej moci dôsledné,

1992, č. 3, s. 109-127.

- 25 ŠVONDR, M.: Důstojnícký sbor československé armády v letech 1945 – 1949. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 155.
- 26 VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948 – 1949.
- 27 S výnimkou Františka Engela, skúseného dôstojníka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR išlo o dôstojníkov bývalej slovenskej armády – Branislava Manicu, Elemíra Polka a Antona Rašu. VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948 – 1949.
- 28 Z celkového počtu 338 dôstojníkov ich na HŠ pracovalo iba 40, tiež výlučne dôstojníci bývalej slovenskej armády. ŠTAIGL, J.: K otázke zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore československej armády po februári 1948. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 1998, č. 3, s. 124.
- 29 VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948 – 1949.

absolútne ignorujúce dovedy ako-tak rešpektované potreby udržania odbornej a profesionálnej úrovne veliteľského zboru pre zachovanie bojaschopnosti samotnej armády. Čistky a represie zasiahli všetky skupiny a kategórie dôstojníckeho zboru bez rozdielu. Odborné hľadiská, ako sú kvalifikácia a nadobudnuté vojnové skúsenosti, boli beznádejné vytlačené do pozadia a rozhodujúcimi sa pre zotrvanie v armáde a služobný postup stali triedne a politické kritériá. „Správny“ triedny profil a politická spoľahlivosť boli podmienené predovšetkým vojenskou minulosťou dôstojníkov, resp. vojenským pôvodom v období, ktoré predchádzalo vzniku čs. armády. V skupine dôstojníkov slovenskej národnosti išlo opäť predovšetkým o dôstojníkov pochádzajúcich z armády slovenského štátu, avšak už aj vrátane tých, ktorí sa v priebehu vojny stali príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Na rad sa dostali aj dôstojníci, ktorým istá obmedzenosť a limitácia rozsahu predchádzajúcich čistiek „umožnila“ februárové udalosti „prežiť“.

Druhá vlna pofebruárových represíí, ktorá trvala zhruba do konca roka 1952, bola ešte tvrdšia ako predchádzajúca. Postihla opäť najmä vyššie veliteľské kádre. Pre politickú nespoľahlivosť bolo len v roku 1950 prepustených a následne rôznymi spôsobmi perzekvovaných údajne až okolo 1 835 dôstojníkov.³⁰ V ovzduší permanentného obviňovania veliteľského zboru zo zámerného sabotovania výstavby armády podľa sovietskeho modelu, prerástla kritika politickej nespoľahlivosti, ktorou mala väčšina zo slovenských dôstojníkov narúšať „morálnu a politickú jednotu“ dôstojníckeho zboru, až do roviny obviňovania z pokusov o rozvracanie čs. armády a čs. štátnosti vôbec.³¹ V kádrovom hodnotení čoskoro pribudlo aj podozrenie zo „slovenskej nacionalistickej úchyľky“. Pre zamedzenie šírenia tohto „nebezpečenstva“ bol v rámci armádneho mechanizmu v slovenskej časti veliteľského zboru realizovaný rad personálnych presunov.³² Približne okolo 500 ich príslušníkov bolo v tomto období prepustených do zálohy, prevelených na nižšie funkcie, alebo zaradených mimo hlavných druhov vojsk.³³ Kritická situácia v podiele slovenských kádrov na vyšších veliteľských a štábných funkciách v armáde sa tak len prehĺbila.

V priebehu jari a leta 1950 bola z armády nútená odísť štvorica ďalších slovenských generálov. Ako jeden z prvých opustil armádu po tzv. dovolenke s čakaním aj generál stavebníctva, prednosta stavebného a ubytovacieho oddelenia MNO, Vojtech Kováč. Okrem neho však aj príslušník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ktorý v armáde slovenského štátu neslúžil, brigádny generál František Engel, náčelníkom zdravotnej služby VO 1. V generálskej hodnosti pritom nebol ani pol roka. Ako jednému z mála však režim umožnil v druhej polovici 50. rokov návrat do armády. V auguste boli z armády prepustení bývalý veliteľ VII. armádneho zboru a zástupca veliteľa VO 3, divízny generál Mikuláš Markus a niekdajší 2. podnáčelník HŠ a náčelník štábu veliteľstva tyla VO 4, brigádny generál František Borský, u ktorého bol zrejme „najväznejším kádrovým nedostatkom“ popri službe v slovenskej armáde židovský pôvod.³⁴ Účasťou a dosiahnutými „úspechmi“ na východnom fronte sa

30 BÍLEK, J.: Československá armáda jako objekt a subjekt politických represí. In: *Zborník Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948 – 1968*. Bratislava 1996, s. 94. Autor tu uvádza, že od februára 1948 do konca roka 1950 bolo z čs. armády prepustených viac než 4 800 vojakov z povolania, čo pri odrátaní počtu prepustených dôstojníkov za roky 1948 a 1949 nás privádza k uvedenému číslu.

31 ŠTAIGL, J.: *K některým problémům vývoje národnostní struktury velitelského sboru čs. armády v letech 1948 – 1970*. Podkladová štúdia, Bratislava 1991, s. 5-13.

32 ŠTAIGL, J.: Armáda na Slovensku ako objekt a subjekt politických represíí po februári 1948. In: *V tieni totality. Zborník Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948 - 1953)*, Bratislava 1996, s. 45-50.

33 VHA Trnava, VO 4 – štáb, č.j. 11.020/dôv. 1950.

34 VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov MUDr. Františka Engela, Mikuláša Markusa, Františka Milana Borského – Bergera a Vojtecha.

z pohľadu vládnej moci skompromitovali aj ďalší vyšší dôstojníci slovenskej národnosti.³⁵ Podiel slovenských dôstojníkov na početnom stave čs. generality, ktorý bol neustále znižovaný, sa však v tomto období ustálil, keďže počet vyhodnených slovenských generálov výrazne nepresiahol počet tých novovymenovaných.³⁶

V priebehu roka 1951 očista veliteľského zboru čs. armády pokračovala v nezmenšenej miere, predstavovala však akýsi kulmináčny bod politickej perzekúcie skupiny vyšších dôstojníkov a generálov. Z politických dôvodov bolo z armády prepustených ďalších 970 dôstojníkov.³⁷ Veľký úbytok nastal najmä v kategórii generálov a plukovníkov, takže možno hovoriť o likvidácii celej armádnej špičky. Podobne ako v priebehu prvej etapy, aj v tejto dochádzalo k evidentnému zbavovaniu sa slovenských generálov, ktorých minulosť bola akokoľvek spojená s armádou bývalého slovenského štátu. „Nevhodná“ minulosť, ktorá mala nájsť svoj odraz v ich nízkej autorite, sa stala pre armádne stranícke špičky vhodnou zámienkou ako vysvetľovať prehlbujúcu sa vojenskú nedisciplinovanosť v armáde a ako zabrániť „možnému narúšaniu politickej jednoty dôstojníckeho zboru“.³⁸ Disproporcia v národnostnom zložení veliteľského zboru, najmä čs. generality, sa tak v tomto období len zvýraznila. Zo 48 prepustených generálov bolo 5 Slovákov, t. j. okolo 10,4% z uvedeného stavu.³⁹ Armádu musel na základe vykonštruovaného obvinenia opustiť hodnostne najvyšší Slovák, bývalý veliteľ VO 4, zborový generál Michal Širica (zbavený funkcie v septembri predchádzajúceho roka). Mnohých iritovala najmä jeho minulosť počas „legionárčenia“ v Rusku, čo bol tiež jeden z motívov jeho neskoršieho väznenia. Odísť musel aj prednosta dopravného odboru MNO brigádny generál Viliam Lichner, ktorému „čiernu škvrnu“ v podobe účasti na východnom fronte „nevymazalo“ ani zbehnutie zo slovenskej armády a dobrovoľný vstup do čs. východných jednotiek. V lete stihol podobný osud aj veliteľa delostrelectva I. armádneho zboru, niekdajšieho veliteľa 10. divízie a delostrelectva VO 4, brigádneho generála Emila Perka. Z politických dôvodov boli nútení odísť aj veliteľ 10. divízie a niekdajší prednosta obranného spravodajstva VO 4 Ján Malár a veliteľ 9. divízie Dezider Kalina. V generálskej hodnosti teda obaja nepobudli ani len rok.⁴⁰

Nepohodlní dôstojníci boli donútení odísť z armády aj pre tzv. zdravotnú a odbornú nespôsobilosť, dosiahnutie vekovej hranice, v nejednom prípade aj na základe vlastnej žiadosti.⁴¹ Rad dôstojníkov – Slovákov – bol opäť prevelený na podradné funkcie, alebo na funk-

35 Medzi nimi veliteľ delostrelectva VII. armádneho zboru, plk.del. Jozef Vogl, niekdajší posádkový veliteľ v Bratislave a zástupca veliteľa čs. vojenskej misie vo Viedni, pplk.gšt. Martin Kučera, čs. vojenský a letecký atašé v Bukurešti plk.del. Jozef Dobrovodský, či veliteľ 7. delostreleckej brigády, plk.del. Miloš Vesel, ktorého brat Milan zdieľal podobný osud predchádzajúci rok. VÚA–VHA Praha a VA Trnava, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jozefa Vogela, Martina Kučeru, Jozefa Dobrovodského a bratov Miloša a Milana Veselovcov.

36 V priebehu roka 1950 boli do prvej generálskej hodnosti povýšení plukovníci Dezider Kalina, Pavel Marceľ a Ján Malár. VÚA–VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1950.

37 DUFEK, J.: Postihy některých kategorií velitelského sboru. In: *Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948*. Praha 1993, s. 15–19.

38 VÚA–VHA Praha, MNO/VR, sign. 004/1951.

39 Archiv Ředitelství personální podpory Ministerstva obrany České republiky – ARPP MO AČR, Rozkazy prezidenta republiky za rok 1951.

40 VÚA–VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov Michala Širicu, Viliama Lichnera, Emila Perka, Jána Malára a Dezidera Kalinu – Kišša.

41 To je aj prípad prednostu služby vojnového priemyslu VO 4 a profesora Zbrojného vojenského učilišťa pplk. pech. Gustáva Neštiaka, z ktorého pobyt v nemeckom zajatí taktiež robil „nedôveryhodným“. Odísť museli aj ďalší významní a skúsení bojovníci zo SNP, náčelník štábu IV. armádneho zboru a niekdajší prednosta kabinetu úradu štátneho tajomníka MNO, plk.gšt. Dušan Jamriška a náčelník štábu 9. divízie pplk.gšt. Vladislav Kužel, niekdajší profesor všeobecnej taktiky na Vysokej škole Válečnej, náčelník štábu V. armádneho zboru, či

cie v službách a „menej dôležitých“ druhoch vojsk. Väčšinou išlo o službu v administratívnom, intendantnom, delostreleckom technickom a veterinárnom smere a v automobilovom vojsku.⁴²

Rozsiahle čistky však neboli jediným prostriedkom na mocenské a ideologické ovládnutie armády zo strany komunistického režimu. Keďže armáda mala byť jedným z hlavných garantov mocenského postavenia KSČ, postihli ju zvlášť citelne politické procesy a iné formy súdnych a mimosúdnych perzekúcií. Medzi odsúdenými na dlhoročné tresty odňatia slobody, čiastočnú alebo úplnú konfiškáciu majetku a stratu občianskych práv, nechýbali ani mnohí skúsení dôstojníci bývalej slovenskej armády, vrátane tých, ktorí boli prepustení v predchádzajúcom období.⁴³ Mnohí z nich žili pod prísny dozorom Štátnej bezpečnosti, boli sledovaní a systematicky šikanovaní, či už formou pravidelných výsluchov, alebo organizovaním domových prehliadok.

V nasledujúcom období už čistky a represie zasiahli predovšetkým nižšie kategórie dôstojníckeho zboru aj keď opäť neobišli ani generalitu. V priebehu rokov 1952 – 1954 bolo prepustených 6 325 dôstojníkov, avšak už „len“ 40 generálov⁴⁴, a to vrátane 3 Slovákov. Opäť to boli dôstojníci menovaní do dôstojníckych hodností ešte počas služby v armáde bývalej Slovenskej republiky. V kolotoči čistiek sa nezriedka obeťou stali aj jeho samotní iniciátori, resp. tí, u ktorých evidentne prevládala snaha dostať sa do priazne komunistických funkcionárov, čo je aj prípad brigádnych generálov Antona Rašlu a Pavla Marcelyho. Rašla už ako bývalý člen odvolacej komisie SNR výraznou mierou ovplyvnil formovanie dôstojníckeho zboru povojnovej armády a v čase februárových udalostí zastupoval armádu ako člen organizačnej komisie, v kompetencii ktorej bola činnosť ozbrojených zložiek a použitie represívnych opatrení. Marcely ako bývalý náčelník oblastnej správy obranného spravodajstva VO 4 a prednosta osobného oddelenia HŠ taktiež významnou mierou prispel k upevneniu pozícií komunistov v armáde. V priebehu rokov 1952 a 1953 boli obaja zo svojich funkcií odvolaní a následne preradení do zálohy. Ich osudy boli napriek tomu rôzne. Kým Rašla bol viackrát väznený, Marcelymu bolo „umožnené“ zaradiť sa späť do spoločnosti, pod čo sa zrejme podpísal fakt, že patril medzi tých málo dôstojníkov, ktorí počas služby na východnom fronte prebehli na sovietsku stranu, resp. padli do sovietskeho zajatia. V rámci ťaženia proti slovenským buržoáznym nacionalistom bol začiatkom roka 1953 do zálohy preradený aj náčelník vševojskovej fakulty Vojenskej akadémie v Prahe, brigádny generál Július Nosko, niekdajší veliteľ 2. divízie a veliteľ Vysoké školy válečnej, v čase SNP náčelník štábu povstaleckej armády.⁴⁵

V tomto období sa tak podiel slovenských dôstojníkov na celkových počtoch čs. genera-

náčelník operačného oddelenia VO 4. VÚA–VHA Praha a VA Trnava, zberka kvalifikačných listín a kmeňových listov Gustáva Neštiaka, Dušana Jamriška a Vladislava Kužela – Zniečana.

42 VÚA–VHA Praha, MNO/HKS 1957, sign. 12/12-9.

43 Za všetkých spomeňme Vojtecha Danieloviča a Alexandra Kordu, ktorí zomreli pri výkone trestu. Ojedinelou výnimkou bol plk.tank. Cyril Kuchta, ktorý bol po ročnej väzbe rehabilitovaný a znova prijatý do armády. K problematike perzekúcií dôstojníkov a politických procesov s nimi bližšie pozri: *K politickým procesům v Československu 1948 – 1954*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny. Praha 1994, svazek 15; VALIŠ, Z. – FABŠI-COVÁ, M.: *Vojenské osoby odsouzené státním soudem Praha*, Brno, Bratislava v letech 1948 – 1952. Praha: Historický ústav Československé armády, 1992; PŮČÍK, M.: *Politické procesy v Československu v letech 1948 – 1954*. Štúdijský text. Bratislava 1992; KAPLAN, K.: *Procesy s československou generalitou*. In: *Historie a vojenství*, roč. XXXIX, 1990, č. 3, s. 46-56.

44 DUFEK, J.: *Postihy některých kategorií velitelského sboru*. In: *Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948*. Praha 1993, s. 16.

45 VÚA–VHA Praha, zberka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov Antona Rašlu, Pavla Marcelyho a Júliusa Noska.

lity výrazne zhoršil, nakoľko pri nižšom celkovom úbytku čs. generálov bol úbytok slovenských predstaviteľov podstatne vyšší ako prírastok. V priebehu rokov 1951 – 1954 bolo z armády z rôznych dôvodov nútených odísť spolu až 88 generálov rôznych hodnostných stupňov⁴⁶, z toho bolo 8 Slovákov, čo predstavovalo 9,1 %. 7 z nich vyšlo z radov bývalej slovenskej armády. Za rovnaké obdobie bolo však do prvej generálskej hodnosti vymenovaných len 5 dôstojníkov slovenskej národnosti, z toho dôstojníkov, ktorí boli spojení s armádou bývalej slovenskej republiky, len 3.⁴⁷ Zvyšok predstavovali predstavitelia „robotnícko-roľníckych kádrov“, ktorí sa do armády dostali v priebehu rokov 1951 – 1952 v rámci tzv. stranického náboru.⁴⁸ Práve tieto kádre sa priamo angažovali na zhromažďovaní „usvedčujúcich materiálov“ proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, a teda aj na odstraňovaní viacerých svojich kolegov z armády. Podiel dôstojníkov bývalej slovenskej armády i dôstojníkov slovenskej národnosti na početných stavoch čs. generality sa tak výrazne znižoval, až predstavoval k 1. januáru 1954 púhych 5,4 %, keď z 92 generálov bolo slovenských len 5.⁴⁹ Z nich len jediný, generál zdravotníctva Ján Paškan, zastupoval predfebruárový káder.

V prvej polovici 50. rokov sa teda v dôstojníckom zbore systematicky znižoval početný stav príslušníkov bývalej slovenskej armády, čo dokumentuje pokles ich podielu na celkovom počte príslušníkov zboru z 15,2 % z roku 1950 až na 6,8 % v roku 1954.⁵⁰ K uvedenému dátumu bolo teda 3 161 dôstojníkov, ktorí pochádzali z bývalej slovenskej armády, pričom dôstojníci slovenskej národnosti z toho tvorili 35,1 %. Z nich 1 600 sa zúčastnilo ťaženia proti ZSSR, 666 vstúpilo v priebehu vojny do 1. čs. armádneho zboru a 565 absolvovalo domáci odboj v partizánskych oddieloch. Vo väčšine išlo o dôstojníkov, ktorí v období tzv. Slovenského štátu boli do vtedajšej armády povolaní na výkon základnej služby, resp. boli do nej mobilizovaní. V porovnaní s predfebruárovým obdobím to znamenalo pokles ich podielu na celkových počtoch dôstojníckeho zboru o rovnú polovicu. Úbytok príslušníkov bývalej slovenskej armády bol v tomto období v porovnaní s ostatnými prepustenými dôstojníkmi podstatne vyšší, nebol však až taký viditeľný ako v období predchádzajúcom. Príčinou bol obrovský početný rast dôstojníckeho zboru čs. armády, ktorý v priebehu štyroch rokov vzrástol o takmer dva a pol krát. V jeho priebehu však došlo k čiastočnému zlepšeniu národnostnej štruktúry v prospech slovenského prvku. Kým k 1. januáru 1951 počet 3 716 dôstojníkov slovenskej národnosti tvoril 18,8 % z celkového počtu dôstojníkov čs. armády, k 1. januáru 1954 sa tento počet vyšplhal až na 8 919 osôb, hoci percentuálne vyjadrenie 19,1 % až také markantné nebolo.⁵¹

Súčasne došlo k prvým nesmelym pokusom o cieľavedomé zvyšovanie dôstojníkov pochádzajúcich z armády Slovenskej republiky a „urýchľovanie“ ich služobného postupu zo strany politického vedenia štátu a velenia armády. Pod tento fakt sa bezpochyby podpísal aj čoraz častejšie sa prejavujúci názor v slovenskej časti dôstojníckeho zboru o diskriminácii dôstojníkov bývalej slovenskej armády a nerešpektovaní Košického vládneho programu

46 DUFEK, J.: Postihy některých kategorií velitelského sboru. In: *Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948*. Praha 1993, s. 16-17.

47 Išlo o brigádnych generálov Jozefa Zadžoru, Jána Lipového a Jána Strculu, povýšených v priebehu rokov 1953 – 1954.

48 Stranícke kádre reprezentovali Oskar Jeleň a Ján Zeman. AŘPP MO AČR, Rozkazy prezidenta republiky za roky 1951 – 1954.

49 VÚA-VHA Praha, MNO/VR 30/1953.

50 VÚA-VHA Praha, MNO/VR, sign. 31/1954.

51 VÚA-VHA Praha, MNO/VR, sign. 31/1954.

v otázke rovnoprávnosti českých a slovenských dôstojníkov.⁵² Dôsledkom bolo najprv korigovanie kritického postoja kádrových orgánov v posudzovaní dôstojníkov slovenskej armády len z hľadiska ich minulosti. Z obavy narušenia autority strany v tejto otázke však dochádzalo k jej zlepšovaniu spočiatku len veľmi pomaly.⁵³ Pretrvávajúca kritická situácia v národnostnom zložení veliteľského zboru čs. armády, ako aj alarmujúci nedostatok Slovákov v riadiacich funkciách nakoniec celý tento proces urýchlili. Odrazom bola okrem iného aj zmena v prístupe k hodnoteniu dôstojníkov vojnového slovenského štátu na individuálnom a diferencovanom princípe. Ten mal tentoraz prihliadať už nielen na to, kedy a akým spôsobom sa dôstojníci zapojili do boja proti fašizmu, poprípade kedy, za akých okolností a z akých pohnútok zbehlí zo slovenskej armády, ale aj na to, či šlo o dôstojníkov, ktorí v nej slúžili ako dôstojníci, rotmajstri a poddôstojníci, alebo o dôstojníkov, ktorí boli do bývalej slovenskej armády iba povolani na výkon základnej služby, resp. boli do nej mobilizovaní.⁵⁴ Z hľadiska praktickej realizácie uvedeného prístupu išlo pri starších ročníkoch predovšetkým o „prehliadanie“ ich vojenskej minulosti pri kádrových hodnoteniach na zotrvanie vo funkciách, u tých mladších predovšetkým o všestranné zrýchľovanie ich odborného rastu s cieľom zabezpečiť ich služobný rast pri vyzdvihovaní na vyššie a najvyššie funkcie do riadiacich orgánov čs. armády.⁵⁵ Príslušné kroky a opatrenia však viedli len k miernemu zlepšovaniu národnostného zloženia dôstojníckeho a veliteľského zboru, samotný problém ďalšieho zotrvania a pôsobenia vojakov z povolania z bývalej slovenskej armády neriešil vôbec. Ich úbytok preto pokračoval aj v nasledujúcom období.⁵⁶

A. MASKALÍK: DIE SCHICKSALE DER OFFIZIERE DES SLOWAKISCHEN KRIEGSSTAATES NACH FEBRUAR 1948

Die Offiziere der Armee des slowakischen Staates aus der Zeit des 2. Weltkrieges gehörten nach dem Anfang des Aufbaues der neuen tschechoslowakischen Armee zu einer der meist problematischen und meist kontroversen Gruppen des neu gebildeten Offizierkorps. Da gerade sie die Mehrheit der Offiziere slowakischer Nationalität bildeten, stellte die Frage ihrer Wirkung und weiterer Existenz in der Armee ein spezifisches Problem dar. Um so mehr, dass nach der Erneuerung des gemeinsamen Staates gerade der Nationalaspekt in der Personalpolitik der Armee eine wichtige Rolle spielte.

In der Schicksalszeit der sog. „grossen Säuberung“, die kompromisslos in den Jahren 1948 – 1954 realisiert wurde, merkte dieses Problem (das für die Machtführung sehr unangenehm war) vielfältige Phasen vor. Die politische Nötigkeit den Regierungsprogramm in dem Punkt des Häufigkeitsverhältnisses der slowakischen Offiziere zu füllen, als auch der dauernde und trostlose Mangel an professionell vorbereiteten Kader weiterhin dämmten die Aversion der Regierungselite und der höchsten Militärkreise denen gegenüber. Überdem noch am Vorbend des kommunistischen Umsturzes stellte ihr Anteil im Korps 11,6%. Weder im Laufe der ausgedehnten Säuberungen in der Armee wurden ihre Angehörigen in solchem Ausmass dezimiert wie z.B. die Offiziere des westlichen Widerstandes. Und so trotzdem, dass ihre Anzahl deutlich sank, ihr prozentueller Anteil in dem Korps schrittweise stieg. Der politische Pragmatismus der Regierungskreise, der in verschiedenem Ausmass praktisch während der ganzen Existenz des tschechoslowakischen Staates der Nachkriegszeit resonierte, begann mit zunehmenden Jahren schrittweise an der Intensität zu verlieren, was im Endeffekt zur er-

52 VÚA–VHA Praha, MNO/Sekretariát ministra 1954, sign. 57-1.

53 VÚA–VHA Praha, MNO/VR, sign. 31/1953.

54 VÚA–VHA Praha, MNO/HKS 1957, sign. 12/1-9.

55 VÚA–VHA Praha, MNO/HPS 1957, sign. 6/3.

56 VÚA–VHA Praha, MNO/HKS 1957, sign. 12/1-9.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

heblichen Senkung der Anzahl von slowakischen „Veteranen“ in dem Militärkorps führte. Während im Jahre 1950 ihr Anteil noch 15,2% des Korps bildete, im Jahre 1954 waren es nur noch 6,1% und im Jahre 1959 sogar nur noch 2%. Die drastische Senkung ihrer Präsenzstärke war in dieser Zeit schon wesentlich höher, doch in Folge des riesigen Anstiegs des Militärkorps der tschechoslowakischen Armee nicht mehr so merklich.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

POSLEDNÉ DNI SLOVENSKÝCH KOŠÍC¹

VALERIÁN BYSTRICKÝ - DUŠAN SEGEŠ

BYSTRICKÝ, V. – SEGEŠ, D.: Last days of Slovak Košice. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 103 –123, Bratislava.

The authors stem in the study on the documents from the National Archive in Prague. They remind that Munich Agreement of four empires Germany, Italy, Great Britain and France on 29th and 30th September 1938 besides the solution of Germany Czech-Slovak conflicts of position, and the foremost annexation of the parts of lands in Czech and Moravia for the sake of the Third Empire, created the conditions for the later territorial corrections. They state later that on behalf of the Amendment to the Agreement, or the supplemental statement the problem of Polish and Hungarian minority in Czechoslovakia was supposed to be concluded by forming and agreement of the parts concerned in the time of three months. It should have been conducted according to the model applied in the withdrawal from Czech and Moravia lands in favour of Germany. The documents did not mention any details of an extend of territorial changes and the manner of its realization. The future frontiers of Czechoslovakia were established on the canceling of such questions by a mutual agreement of the parts concerned. The empires promised to establish such a frontier of Czechoslovakia as a compensation for the withdrawn area. A new way of organization of a surrounded state security was to be conducted. They provide us with a detail study of the relations in Košice.

Military history. Czechoslovakia. Košice. September events in Czechoslovakia in 1938.

Mníchovská dohoda štyroch veľmocí Nemecka, Talianska, Veľkej Británie a Francúzska 29. a 30. septembra 1938 okrem riešenia nemecko-československých sporov dotýkajúcich sa postavenia, ale v podstate anexie časti územia v Čechách a na Morave v prospech Tretej ríše, vytvorila podmienky pre ďalšie teritoriálne korekcie. V Dodatku k dohode, resp. v doplňujúcom vyhlásení, sa stanovilo, že do troch mesiacov sa má vyriešiť aj problém poľskej a maďarskej menšiny v Československu vo forme dohody zaintereso-

---

1 Štúdia vznikla s príspevom Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-51-030905, Chronológia dejín Slovenska a Slovákov. Autor, miesto a obdobie vzniku dokumentu nie sú bližšie známe. Na základe udalostí, ktoré reflektuje, možno určiť aspoň najskorší možný dátum jeho vzniku – koniec novembra 1938. Dokument bol pravdepodobne vypracovaný príslušníkom armády a poskytnutý ako informácia Prezidiu Ministerstva vnútra v Prahe. Text uverejňujeme v pôvodnom znení a v pôvodnej podobe, po doplnení editorskými poznámkami.

vaných strán.² Mal sa uplatniť model, ktorý sa použil pri odstúpení československých území v Čechách a na Morave v prospech Nemecka. V dokumentoch sa nič bližšie nehovorilo o rozsahu teritoriálnych zmien a spôsobe ich realizácie. Likvidovaním týchto otázok vzájomnou dohodou zainteresovaných strán sa podmieňovali aj budúce garancie nových hraníc Česko-Slovenska, ktorý sľubovali veľmoci ako náhradu za odstúpené územie. Malo ísť o nový spôsob organizovania bezpečnosti okypteného štátu.

Predstavitelia štyroch veľmocí v Mníchove pre podružnosť tohto problému, nedostatok času, ale aj nezáujem, sa nezaoberali konkrétnymi úpravami a princípmi, na základe ktorých sa mali určiť územné ústupky v prospech Poľska na Morave, v prospech Maďarska na Slovensku a Podkarpatskej Rusi (Zakarpatskej Ukrajine). Malo ísť o vzájomnú dohodu zainteresovaných strán, pričom Poľsko prezentujúc svoje ambície veľmoci, odmietalo možnosť vstupu veľmocí do tohto procesu. Chcelo a aj presadilo svoje požiadavky nátlakom na Bratislavu, ale hlavne na Prahu. Na druhej strane spôsob riešenia maďarských požiadaviek, aj vzhľadom na to, že si nemohol dovoliť napodobniť postup Varšavy, utváral priestor nielen pre rokovania, ale aj korekciu ambícií, cieľov a konkrétnych požiadaviek Budapešti. Nebolo žiadnych pochybností, že v dôsledku Mníchovskej dohody musí Česko-Slovensko odstúpiť časť svojho územia obývaného maďarskou menšinou. Maďarsko-česko-slovenské rokovania v Komárne 9. až 13. októbra 1938³ však ukázali, že maďarské požiadavky išli nad rámec podmienok, aké sa uplatnili pri nemecko-československých rokovaníach. Súčasne prístup maďarskej delegácie, ktorá sa rozhodla rokovania ukončiť a snažila sa, aby o hraniciach rozhodli veľmoci,⁴ upozorňovala na nutnosť aktívneho prístupu k mocnostiam, ktoré budú mať rozhodujúci vplyv na pripravované arbitrážne rokovanie.

V súvislosti s Mníchovskou dohodou, ale rovnako Žilinskou, stalo sa viac-menej samozrejmé, že vedúcim delegácie pre rokovanie s Maďarskom by mal byť slovenský politik. Po krátkotrvajúcich úvahách o kandidatúre M. Hodžu, ktorý nemohol túto funkciu prijať aj v dôsledku zdravotných ťažkostí, padlo jednoznačne zdôvodnenie menovať J. Tisa za vedúceho delegácie. Vyplývalo to aj z jeho funkcie predsedu autonómnej vlády a ministra ústrednej vlády. Bolo prirodzené, že nemohol vystupovať ako reprezentant Slovenskej krajiny, ale Československej republiky, pretože rokovania sa viedli na celoštátnej úrovni.

J. Tiso nemal skúsenosti z diplomatických rokovaní. Nikdy predtým žiadne nevedel ani sa nijakých nezúčastnil. Problémy zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov nepatrili do oblasti, ktoré by tvorili sféru jeho bezprostredných záujmov. Na druhej strane sa prejavil ako organizačne a argumentačne schopný vedúci delegácie, ktorý v zložitých podmienkach utváral možnosti pre obranu slovenských záujmov.

V priebehu maďarsko-československých rokovaní veľmi rýchlo vyplávala na povrch skutočnosť, že Budapešť vsadila na veľmocenskú kartu. Strata prestíže Československa ako štátu, jeho mocensko-politická degradácia, porážka spojencov Francúzska a Veľkej Británie v Mníchove navádzali atmosféru, v ktorej Maďarsko, aj keď už nie taký favorit Nemecka ako v nedávnej minulosti, ale súčasne s podporou Ríma mohlo počítať s úspechom. Prispôbilo sa danej situácii a podmienkam a v ich rámci vystúpilo s maximalistickými požiadavkami odstúpenia väčšiny miest na južnom Slovensku, vrátane Košíc.

2 Akten zur deutschen auswärtigen Politik (ďalej ADAP) (1918-1945) Serie D. Band II. Deutschland und die Tschechoslowakei. Baden-Baden 1951, s. 814.

3 Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky, Praha. Právni sekce, šk. 61, č. 143386/VI-4/38.

4 DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž*. 2. november 1938. Dokumenty I. 20. september – 2. november 1938. Martin : Matica slovenská 2002. Autor precízne dokumentuje prípravu, priebeh a v ďalších dvoch zväzkoch aj dôsledky maďarsko-československých rokovaní.

V Prahe a Bratislave veľmi rýchlo pochopili, že rozhodnutie o budúcich hraniciach na Slovensku a Podkarpatskej Rusi je v rukách veľmocí. Veľmi rýchlo sa tiež ukázalo, že Veľká Británia a Francúzsko stratili záujem o riešenie tohto problému a v súlade so svojimi politickými predstavami ponechávali strednú Európu ako dominujúcu politickú a hospodársku sféru nacistického Nemecka. Dané skutočnosti vplyvali na aktivitu československého ministerstva zahraničných vecí a celej delegácie pri rokovaní s Maďarskom vo vzťahu k Nemecku, ovplyvnili amatérske pokusy predstaviteľov ľudovej strany nadviazať kontakty s Rómom a prejavili sa v naivnom ubezpečovaní poľských politikov o désintéressement ľudovej strany na osude Podkarpatskej Rusi.⁵ Cieľom bolo ovplyvniť rozsah maďarských požiadaviek prostredníctvom Varšavy za cenu spoločných maďarsko-poľských hraníc na účet Podkarpatskej Rusi.

S pomocou Ministerstva zahraničných vecí v Prahe, vedúceho predstaviteľa nemeckej „národnej“ skupiny na Slovensku F. Karmasina, ako aj „viedenských pánov“ A. Seyss Inquarta a J. Bürckela, mohol sa J. Tiso v sprievode F. Ďurčanského a ministra vnútra autonómnej vlády Podkarpatskej Rusi E. Bačinského stretnúť 19. novembra 1938 s J. von Ribbentropom.⁶ Z hľadiska širšieho pohľadu je v tomto kontexte zaujímavé, že A. Hitler sa nielen nemienil v riešení celého problému angažovať, ale neprejavil ani záujem nadviazať osobné kontakty so slovenskými politikmi, hoci už v tomto období kalkuloval so Slovenskom v rámci svojich agresívnych plánov proti Československu.

V priebehu paralelne prebiehajúcich maďarsko-nemeckých rokovaní vznikla predstava, že nová hranica sa utvorí v rámci tzv. Ribbentropovej línie, pričom sa predpokladalo, že Bratislava, Nitra, ale aj Košice zostanú na Slovensku.⁷ S týmto dojmom sa vrátil z rokovaní s J. von Ribbentropom do Bratislavy aj J. Tiso.⁸ Predseda autonómnej vlády nasadil optimistický tón⁹ a v záujme toho, aby nepochybnil svoje tvrdenie, zakázal akúkoľvek evakuáciu Košíc. Vydal príkaz, aby veci zostali nemenné. Verejne prezentoval svoje presvedčenie, aby vylúčil možnosť vzniku paniky a širil optimistickú náladu. Jeho optimistické videnie vecí ovplyvnila aj skutočnosť, že J. von Ribbentrop naznačoval porozumenie, aby v oboch štátoch ostala približne rovnako početná menšina. V tomto mierne optimistickom duchu informoval J. Tiso aj zástupcov pražského ministerstva zahraničných vecí.

V rámci autonómnej vlády v Bratislave existovali aj iné názory. Predovšetkým minister dopravy J. Lichner nezdieľal optimizmus J. Tisa a napriek zákazu evakuovať Košice začal organizovať odsun železničného materiálu. Získal podporu a pomoc ministra pôšt a telegrafov ústrednej vlády Vladimíra Kajdoša a evakuoval z Košíc železničný materiál za niekoľko desiatok miliónov korún.¹⁰

5 LANDAU, Z. – TOMASZEWSKI, J.: *Monachium 1938*. Warszawa 1985, s. 486; Diariusz i teki Jana Szembeka (1935-1945), t. IV. Ed. J. Zaránski. Londýn : IPMGS 1972, s. 318-323.

6 ADAP-D-IV. s. 79-83.

7 DEÁK, ref. 4, s. 17.

8 ŠULC, M.: Z paměti československého diplomata Ivana Krna. In: *Práce z dějin Akademie věd*. Série A, Fasciculus 5. Studia historicae academiae scientiarum. Praha 1997, s. 146.

9 Z retrospektívneho hľadiska stojí za zmienku vyjadrenie J. Tisa, ktorý necelý rok po obsadení Košíc Maďarmi vysvetľoval svoju pozíciu a okolnosti rokovaní Jánosovi Esterházyemu nasledovne: „*Keby som sa v Komárne nebol dal oklamať Čechmi a inými, som presvedčený, že v tom prípade by k arbitráži nikdy neprišlo. No skrátka moje postavenie tam [t.j. v Komárne] ako dvojdeného premiéra bolo veľmi ťažké, predseda dobrovoľne sa nikto nezriekne väčšieho územia, než akurát musí, a darmo si vravím, že sme od nemeckej strany dostali sľuby, na ktorých som staval a ktoré zneli tak, že Košice, Mukačevo a Užhorod zostanú v hraniciach republiky.*“ Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest, Külügyminisztérium, f. K-64 (Politikai Oszály rezervált iratai), zložka 65, zväzok 93.

10 LICHNER, J.: *Pamäti*. Rukopis. Slovenský národný archív. Archív Ústavu marxizmu leninizmu ÚV KSS. F. ZM.

O osude Košíc rozhodli mocenské záujmy, lobovanie Maďarska v Ríme a snaha Nemec-ka získať Taliansko pre uzavretie pevného spojenectva. J. von Ribbentrop ustúpil pri rokovaníach v Ríme (27. – 30. októbra 1938) talianskemu ministrovi zahraničia G. Cianovi a výsledok sa dostavil na rokovaníach vo Viedni. Na základe Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 východná metropola Slovenska pripadla Maďarsku. O priebehu obsadenia Košíc¹¹, atmosfére, ktorá panovala v meste, postojoch a zmenách politických postojov jeho obyvateľstva, prispôsobovaní sa daným pomerom a spôsobe evakuácie, hovorí presvedčivo publikovaná správa.

Defilé maďarských vojsk v uliciach Košíc

*Horthy vstupuje do Košíc
Svedectvom, ktoré zrejme najviac presvedčivo dokumentuje udalosť, ktorá je ústrednou témou publikovaného dokumentu, je fotografia Miklósa Horthyho, triumfálne prechádzajúceho na bielom koni po kamenných dlaždiciach Hlavnej ulice v Košiciach posypanej kvetmi.*

11 Zaujímavé svedectvo jedného zo súčasníkov možno nájsť aj v českom internetovom portáli. Správa neznámeho autora obsahuje mnohé informácie, ktoré sa pokrývajú s uverejneným prameňom a v niektorých momentoch ho dopĺňajú o zaujímavé podrobnosti. Pozri: http://www.valka.cz/newdesign/v900/clanek_11637.html

Ozdoba Košíc maďarskými vlajkami. 3. 11. 1938

Prejav Horthyho v Košiciach 10. 11. 1938

Rozruch způsobený mobilisací a hlavně mnichovským rozhodnutím jevil se více mezi českým než slovenským obyvatelstvem. Slováci přijali mnichovský diktát lhostejně a odstoupení tak velkých území Německu na ně ani nepůsobilo. Dokonce bylo slyšeti poznámky, že to je následek špatné politiky Čechů, že si to Češi zavinili sami.

Mnichovský diktát působil více na maďarské obyvatelstvo, ale v opačném směru. To si začalo dělati naděje na zpětné připojení k Maďarsku.

6. říjen 1938 rozrušení jen zvětšil. Čeští úředníci a zaměstnanci ihned správně odhadli důsledky. Slováci naproti tomu jakoby zapomněli na katastrofální následky mnichovského diktátu, starali se jen o to, co autonomie Slovenska donese. Starali se však více o hmotné následky a každý se připravoval zaujmouti nějakou veřejnou důležitější a dobře placenou pozici. Agitace vedená již dříve proti Čechům po 6. říjnu neobyčejně vzrostla a ukázalo se, že i mnozí z vedoucích osobností jiných politických stran než Hlinkovy slovenské lidové strany, jsou autonomisticky orientovaní, anebo se ihned přeorientovali.

Tak se stalo, že objektivní pozorovatel nedovedl dobře odhadnouti, kdo je autonomistou a kdo není. Tím utrpěla vzájemná důvěra, což mělo za následek ochabnutí pracovních výkonů, možno říci ve všech odvětvích státní správy.

V Košicích samých jevil se toto ochabnutí až příliš ostře, takže v některých úřadech dělalo dojem přímo sabotáže. I když by se to mohlo takovýmto způsobem nazvati, neplatí to na české úřednictvo a zaměstnanectvo, ale na úřednictvo slovenské a tak zvané Slováky, kteří toužili po tom zabrat vedoucí funkce a diktovati.

Tato okolnost projevila se ve všech státních úřadech košických i na policejním ředitelství. Na vládního radu a policejního ředitele Pongrácze byl dělán nátlak se strany slovenského národního výboru¹², jehož členem stal se i aktuárský tajemník Kováč. Hned po 6. říjnu nastala změna ve vedení státní bezpečnosti, a v důsledku toho v oddělení spolkovém, kde na místo vrchního rady Dr. Števonky, který byl pověřen vedením oddělení státně bezpečnostního, přišel aktuárský adjunkt Polák, který měl úplnou důvěru slovenského národního výboru. K menším změnám došlo i v jiných odděleních, jmenovitě však u uniformované stráže, kde na vedoucí místa byli dosazováni lidé hlásící se k Hlinkově slovenské lidové straně, třeba že nebyli pro tato místa kvalifikováni.

Tento postup vyvolal samozřejmě v řadách úředníků a zaměstnanců Čechů velké roztrpčení, nedůvěru mezi nimi a Slováky, což mělo v zápětí určitou stagnaci ve výkonu služby a zvláště služby státně-bezpečnostní. Docházelo k menším kontraversím mezi Čechy a Slováky, které díky rozvaze Čechů nenabývaly zvláštních rozměrů a jevil se více separisací.

Nařízení slovenské vlády o rozpuštění různých politických stran a různých spolků museli však provést Češi, poněvadž Slováci ukázali se na tyto úkoly nekvalifikovanými. Ponechali si však rozhodování tak jako na př. při rozpouštění svobodozednářských loží, při čemž je však nejvíce interesovalo, kdo z českých činitelů v Košicích usedlých byl jejich členem. Samozřejmě, že exponenty Hlinkovy lidové strany těšili se nejvíce na převzetí loží pro účele slovenského skautingu a Hlinkových gard. To se konečně i stalo, údajně na základě nařízení slovenské vlády a tak byly lože Resureksit a Conkordia obsazeny slovenskými skauty a Hlinkovou gardou. Slovenský národní výbor vyžádal si hned po prohlášení autonomie pro svého člena Dr. Bagina jedno auto od policejního ředitelství. Snad na vyšší rozkaz.

Slovenský národní výbor pokusil se vměšovati se i do výkonu bezpečnostní služby. Zde

---

12 Organizácie Slovenského národného výboru vznikali v priebehu októbra 1938 a nárokovali si na zastupovanie štátnych a samosprávnych orgánov. Na ich čele bol K. Sidor. Autonómna vláda ich po krátkom čase zrušila.

však narazil na odpor vládního rady a policejního ředitele Pongracze. Tato okolnost je mu však přičítána k tíži.

Při odevzdávání zbraní vyhradil si dávatí dobrozdání o těch, kterým měly býti zbraně ponechány.

Slovenský národní výbor vměšoval se však i do agendy druhých státních úřadů v Košicích, zvláště když v jejich čelo byli postaveni důvěrníci Hlinkovy slovenské lidové strany, kteří takřka do jednoho po obsazení Košic maďarským vojskem přihlásili se do služeb maďarských. Roztrpčení jeví se u policejního ředitelství, projevilo se i u všech druhých státních úřadů, kde na mnohých místech došlo ještě k větším kontraversím mezi Čechy a Slováky.

6. říjen možno říci, ochromil státní správu v Košicích, kterážto okolnost projevila se později přímo katastrofálním způsobem při evakuaci Košic.

6. říjen nezůstal však bez špatných následků i u obyvatelstva. Jmenovitě čeští obchodníci byli vystaveni pronásledování se strany Slováků, kteří však maďarské obyvatelstvo a obchodníky nechali na pokoji a spíše projevovali jim důvěru v naději, že Maďaři půjdou ve všem se Slováky.

Prohlášení slovenské autonomie neprojevilo se v Košicích žádným okázalým způsobem, slovenské prapory byly vyvěšeny jenom na slovenském katolickém kruhu, několika velmi málo privátních budovách obývaných Slováky a na budovách státních úřadů a škol objevily se slovenské prapory a autonomistické prapory jen později. Nejvíce praporů a to však jen v jedné ulici vyvěsili židovští obchodníci.

Praporová výzdoba nebyla o nic větší ani při příjezdu ministerského předsedy Dr. Tiso, ministrů Lichnera a Černáka. Slovenská národní rada požádala starostu Maxoně o praporovou výzdobu na ulicích, která v nedostatku slovenských praporů však neposkytovala žádného zvláštního dojmu. Slovenské prapory, majetek slovenského národního výboru, byly poslány do Prešova, kterému patřila vlastně oficiální návštěva ministerského předsedy.

Po příjezdu ministerského předsedy Dr. Tiso do Košic¹³ byl improvisován před hotelem Evropou na rychlo tábor lidu, ~~tedy~~ velmi malý. Po něm konala se společná večere v hotelu Evropa, které se zúčastnilo na 50 osob, většinou to exponentů Hlinkovy slovenské lidové strany.

Návštěva ministerského předsedy Dr. Tiso v Košicích místo toho, aby byla uklidnila Čechy a Slováky, přinesla větší rozruch a potvrzení kolujících pověstí, že Košice případnou Maďarsku, poněvadž jinak jak se usuzovalo by byl býval ministerský předseda Dr. Tiso Košice navštívil oficiálně.

Slovenská propaganda a ujišťování slovenských politiků, že Košice zůstanou zachovány Slovensku, neměly té působivosti a obyvatelstvo poslouchající většinou rozhlas říiško-maďarský a německý, přestalo všem těm ujišťováním věřit.

V důsledku toho počáteční radost z autonomie Slovenska měnila se ve sklíčenost. Zvláště po odstoupení Slovenského Nového Města a Ipolských Šahů Maďarsku.

Košičtí Maďaři svoje naděje, že Košice případnou Maďarsku začali dávatí otevřeně najevo. Takřka ve všech košických kostelích začala se zpívati docela otevřeně maďarská hymna, deska Rákocziho na hlavním kostele byla denně zdobena květy a na ulicích jmenovitě na Štefanikové začalo ve večerních hodinách demonstrovati maďarské studentstvo. Tyto demonstrace nenabýly však v důsledku patričních opatření většího rázu. Zpívání maďarské

13 Jozef Tiso navštívil neoficiálne Košice v polovici októbra 1938. Matúš Černák a Alexander Mach navštívili Košice 24. 10. 1938 a zdôrazňovali, že prináležitosť Košíc k Slovensku zostane zachovaná.

hymny v kostelích bylo omezeno a na několik dní i zabráněno. Čím více se však blížil 2. listopad, tím více rostla troufalost maďarského obyvatelstva. ~~Stísněná~~

Stísněná nálada vystupňovala se hlavně 19. října 1938, kdy byla nařízena evakuace rodinných příslušníků a bytů vojenských gažistů v rámci mobilisace. Evakuace tato, která nebyla civilním obyvatelstvem dobře chápána, způsobila z části paniku. Zvláště potom, kdy začal evakuovati vrchní a krajský soud a i tabáková továrna. Souběžně s ní začaly evakuovati svoje rodinné příslušníky a nábytek čeští i slovenští státní zaměstnanci a nepřestali ani po tom, když byla evakuace rodinných příslušníků vojenských gažistů zastavena. Nikdo prostě všem ujišťováním, že Košice zůstanou Slovensku zachovány nevěřil a to tím ~~více~~ méně, že státní úřady nedostaly řádného vysvětlení ani podrobnějších evakuačních pokynů. Samozřejmě, že v důsledku toho chod státních úřadů začal ještě více pokulhávat a možno dokonce říci, že u různých úřadů byla agenda ochromena.

Ještě do 2. listopadu 1938 evakovalo z Košic několik set rodin českých a slovenských státních zaměstnanců i vojenských gažistů.

Přesto, že evakuace byla na příkaz slovenské vlády zastavena, dělaly košické státní úřady pomalu uvažovaly o přípravách k možné evakuaci víceméně tajně, ~~bylo však pozorovati, že~~. Neměly však přesných pokynů kam mají evakuovati. Byly to víceméně dohady.

Tak na př. i policejní ředitelství nemělo pro případ evakuace přesné pokyny. Z počátku mluvílo se pro případ evakuace rodinných příslušníků zaměstnanců policejního ředitelství o tom, že ženatí mohou vyvézt 300 kg, svobodní 100 kg, nábytek že zůstane v Košicích, že budou odvezeny jenom nejdůležitější spisy, ostatní spáleny, zařízení policejního ředitelství že tam musí zůstat, jinak, že je budou požadovati Maďaři nazpátek. Od nikoho, ani od slovenské vlády a zvláště od krajského úřadu v Bratislavě nebylo možno přes celou řadu dotazů dostati nějaké konkrétnější pokyny a pokyny vůbec.

Tím se rozruch jenom stupňoval, obyvatelstvo začínalo věřiti nám nepřátelské propagandě. Obavy před evakuací byly stupňovány i vyprávěním osob, které se vrátily ze sudetského území a které vyprávěly hrůzostrašné věci o řádění německých ordnerů a o krátkých termínech k vyklizení zmíněného území. Bez vlivu nezůstaly i zprávy o řádění maďarských teroristů na Podkarpatské Rusi a o možnostech zásahu maďarských teroristů i v pohraničních krajích Slovenska.

Obyvatelstvu a zvláště státním zaměstnancům nezůstal utajen rychlý postup evakuace Slovenského Nového Města.

O tom, že Slovenské Nové Město připadne Maďarsku dozvěděla se pohraniční pasová kontrolní stanice v Slovenském Novém Městě po 10 hodině večerní s říšsko-maďarského rozhlasu. První oficiální zprávu o vyklizení tohoto místa během 24 hodin dostalo ředitelství pošt a telegrafů v Košicích asi o 23.30 hodinách.¹⁴ Nechtělo tomu však věřiti, zvláště když o vyklizení nevědělo ani sborové velitelství v Košicích. Pravdivost této zprávy potvrdil na dotaz policejního ředitelství o 24 hodině sám krajský prezident Országh¹⁵ v Bratislavě. Doba byla tak krátká a přípravy tak nedostatečné, že Slovenské Nové Město nebylo možno důkladně vykliditi a jenom vojenské správě možno děkovati, že umožnila evakuaci tak, jak byla provedena. Samozřejmě, že tento krátký termín byl příčinou nepříznivých dohadů o evakuaci pozdější.

14 Dohoda o evakuácii Slovenského Nového Mesta bola prijatá na rokovaníach v Komárne (9. – 13.10. 1938) a začala sa realizovať 11. októbra 1938 o 24:00 hod. DEÁK, ref. 4, I. zväzok, s. 81.

15 Jozef Országh (1883 – 1949), 1928 – 1930 viceprezident a od r. 1930 do októbra 1938 prezident Slovenskej krajiny.

Čím více se blížila vídeňská konference, tím více vzrůstal rozruch v Košicích. Stěhování se množilo a případně evakuaci začala se věnovati větší pozornost.

Jak již bylo shora uvedeno, pokyny pro tento případ byly naprosto nedostatečné.

Vládní rada a policejní ředitel Pongracz nejen z důvodů lidských, ale i služebních, uvažoval o tom, jak evakuovati policejní ředitelství v Košicích a 1.400 osob i s příslušníky rodin policejních zaměstnanců. Ještě 28. října 1938 zaslal presidiu krajinského úřadu v Bratislavě návrh pro případ evakuace současně s návrhem na zřízení nových státních policejních úřadů, které by mohly v krátké době po evakuaci převzít v nových pohraničních území bezpečnostní službu. Tento návrh zůstal však u krajinského úřadu v Bratislavě bez povšimnutí a teprve dne 8. listopadu 1938 v 11 hod. večer, až když si dal vládní rada Pongrácz některého z rozhodujících činitelů v krajinském úřadě v Bratislavě po marném telefonování, snad tam ani nebyli, zavolati policejním ředitelem bratislavským, byl jeho návrh telefonicky schválen. Na základě jeho bylo policejní ředitelství v Košicích evakuováno z části do Michalovic, Prešova, Krompach, Spišské Nové Vsi, Levoči, Kežmaroku, Popradu, Liptovského Sv. Mikuláše. Při tom bylo dbáno, aby ve jmenovaných místech mohlo se započítati s úřadováním a zaměstnanectvo bylo v důsledku toho také rozděleno.

Druhý listopad byl v Košicích dnem přímo kritickým, nálada už i u Slováků velmi stísněná. Odpoledne toho dne člen slovenského národního výboru Dr. Bagin zavolal z policejního ředitelství redakci Slováka v Bratislavě a dotazoval se, jak situace vypadá. Bylo mu sděleno, že situace pokud se týče Košic jest velmi vážná a že slovenští členové delegace pokoušejí se je jak u ministra Ciana¹⁶ tak i Ribbentropa¹⁷ zachrániti pro Slovensko. O 19.45 hod., když ještě žádné správy nepřišly, zavolal si Dr. Bagin k telefonu poslance Sidora a dotazoval se ho, jak to dopadlo s Košicemi. Sidor se z počátku vyhýbal konkrétní odpovědi a jen po nějaké chvíli na ostřejší dotaz Dr. Bagina prozradil, že Košice padly. Zpráva tato působila ohromujícím způsobem zvláště později, když o pádu Košic ~~nebyť~~ mluvilo říšskomadžarské radio. Naproti tomu co Češi a Slováci byli zdrceni, Maďari se radostí objímali na ulicích, ještě v noci začali vyvěšovati prapory v maďarských barvách. A byli to zase ti samí židovští obchodníci, kteří první vyvěsili slovenské prapory, a nyní zase první ozdobili svoje domy maďarskými prapory. Ráno tonulo celé město v záplavě maďarských praporů a jen budovy státních úřadů nebyly jimi ozdobeny. Maďarské prapory vyvěsili i majitelé domu Slováci, prý na nátlak maďarské národní rady a z obavy, aby jejich domy nebyly demolovány.

Obyvatelstvo maďarské národnosti ozdobilo se maďarskými trikolórami a kokardami, maďarští skauti ověnčili se v pravém slova smyslu trikolorami, studentstvo nosilo již nyní veřejně petőfiovské černé mašle, letáčky, které bylo dříve bráněno rozhazovati, objevily se na ulicích v masách, výklady byly ozdobovány fotografiemi zemského správce Horthyho¹⁸ a maďarských státníků. Deska Rakocziho na domě byla zanešena v pravém slova smyslu květy. Maďarská národní rada, která před tím nebyla trpěna, začala úřadovati a založila několik kanceláří v různých částech města, kde přijímala osoby hlásící se do maďarské občanské stráže. Stráž tato byla označena bílými náramníky se znakem města Košic, číslem

16 Galeazzo Ciano, gróf di Cortelazzo (1903 – 1944), taliansky politik a diplomat, zať Benita Mussoliniho, 1936 – 1943 minister zahraničných vecí Talianska, r. 1944 zatknutý na nemecký nátlak a popravený.

17 Joachim von Ribbentrop (1893 – 1946), nemecký politik, člen NSDAP, 1933 – 1938 veľvyslanec nacistického Nemecka vo Veľkej Británii, od 4. 2. 1938 do 1945 minister zahraničných vecí (vystriedal Konstantina von Neuratha), za vojnové zločiny postavený pred Norimberský súd, odsúdený na trest smrti a popravený.

18 Miklós Horthy de Nagybánya (1868 – 1957) – admirál, od 1920 do 1944 najvyšší štátny predstaviteľ Maďarska vo funkcii říšskeho správca (regenta).

a pojmenováním. Později na křižovatkách košických ulic objevili se maďarští skauti a samovolně začali řídit dopravu. Maďarské obyvatelstvo nevycházelo z nadšení. K demonstračním však nedošlo, protože závěrečná hodina ve veřejných místnostech byla omezena na 8 hodinu a pohybování na ulicích na 9 hodinu večerní.

Za-to mezi českým a slovenským obyvatelstvem vznikla takřka panika. Všechno se chtělo ihned vystěhovati a zachrániti svůj majetek. V prvních dnech nebyl však dostatek vozidel, automobilů i vagonů a každý využil sebemenší příležitosti, aby se odstěhoval.

Evakuace, která byla nařízena, zastihla státní úřady a podniky nepřipravené. Nikdo nevěděl co a jak má dělati, jmenovitě jak naložiti se zařízením kancelářů, a nebyla to snad vina přednostů jednotlivých úřadů, jako spíše Bratislavy, která nevydala ani na urgence podrobné pokyny. Jedině vrchní rada krajinského úřadu Dr. Roudnický, který byl vyslán do Košic, aby řídil evakuaci, věděl účinně zasáhnouti spolu s velitelstvím sboru. Pokud se týče policejního ředitelství v Košicích, bylo nejdříve evakuováno oddělení státní bezpečnosti a zpravodajská odbočka, postupně následovaly i oddělení druhé. Ovšem nejdříve byly odsunuty spisy a jen potom kancelářské zařízení. Pro odsun kancelářského zařízení nebyly vydány přesné pokyny anebo pokyny zmatené, takže policejní ředitel co podnikl, podnikl na svoji pěst. Třeba podotknouti, že nerozhodnost Bratislavy způsobila zdržení při evakuaci tohoto úřadu. Evakuace narážela na potíže již i proto, že bezpečnostní služba musela býti konána, rodiny zaměstnanců chtěly se vystěhovati, nebylo ale civilních osob, které by při vystěhování pomáhaly. Mnozí strážníci se zhroutili jednak proto, že byli neustálými pohotovostmi od května t.r. vyčerpáni a neustálou službou byli bezradní kdo zachráni jejich majetek.

Jak již bylo podotknuto, evakuace nebyla připravena a v prvních dnech nedostatek automobilů a vagonů a spěch, poměrně krátký termín k vystěhování způsobil paniku.

Řízením evakuace resp. státních úřadů z Košic byl pověřen městský hlavní notář Dr. Bada. Poněvadž zaměstnanci městského notářského úřadu byli městskými úředníky, zůstal Dr. Bada zástupcem radou Nejdlem a koncipistou Dr. Kadlecem pro tento těžký úkol nedostatečně vybaven. Měští úředníci přestali prostě úřadovati, jednak proto, že byli v duchu Maďary, jednak z obavy, aby po obsazení Košic nebyli za svoji pomoc při evakuaci pronásledováni. Poslední okolnost byla však více výmluvou než skutečností, neboť se jim jednalo o to, aby Československý stát z Košic co nejméně zachránil. Dr. Badovi pomohl sborový velitel tím, že mu přidělil na provádění evakuace jednoho důstojníka.

První den bylo přistaveno pro evakuaci košických civilních státních úřadů asi 70 vagonů a autokolona asi 14 nákladních automobilů. Tedy počet naprosto nepostačující. Více však nedalo se ani přidělit. Vagony tyto byly přiděleny jednotlivým státním úřadům podle jejich důležitosti, takže policejní ředitelství dostalo 7 krytých a 3 nekryté vagóny. Přesto, že tyto vagony byly k dispozici již od rána, evakuace se zdržela tím, že městské elektrické podniky požadovaly za přistavení 1 vagónu na kolejích elektrické dráhy k dotýčnému úřadu 200 Kč v hotovosti předem. Na zákrok vojenského velitelství u vládního komisaře Města Košic jmenovaného slovenskou autonomní vládou Dr. Bučka, bylo od placení tohoto obnosu upuštěno. Tím se však evakuace zdržela. Zdržela se i tím, že úřady nebyly k nakládání připraveny. Policejní ředitelství naložilo ještě tentýž den 5 vagónu krytých a 3 nekryté. Druhé úřady až na železnice při stavení vagonů nevyužily. Nevyužitá zůstala i auto-kolona právě proto, že nebylo ještě zabaleno.

Následující dny počet přistávaných vagonů a nákladních aut se neustále stupňoval, takže v evakuaci mohlo býti intensivněji pokračováno. Scházely ovšem civilní pracovní síly, poněvadž košičané ani za poměrně velký peníz nechtěli při evakuaci pomáhat. Že evakuace byla provedena možno děkovati jedině vojenským oddílům, které pracovaly dnem i nocí.

Převáděním evakuace se strany vojska byl pověřen pplk. gen. štábu Dyk, jehož kancelář byla v pravém slova smyslu obléhána a jedině jeho rozhodností a rozhledu možno děkovati, že evakuace přes počáteční potíže pokračovala tak, že byla vlastně ve středu t.j. dne 9. listopadu 1938 v poledne z větší části ukončena.

Bez zásahu a pomoci vojenské správy nebyly by Košice evakuovány, neboť scházelo hlavně pracovních sil poněvadž zaměstnanci státních úřadů a podniků starali se o své rodiny. Nebylo možné jim to vytknouti, poněvadž žádný z nich nedůvěřoval ujišťování maďarské národní rady, že jeho nábytek bude pod náležitým dozorem, nic se mu nestane, nikdo nevěřil a to zcela oprávněně. Ostatně nebylo u státních úřadů dosti energických osob, které by dovedly tak rychlou evakuaci řádně řídit. Každý se staral v prvé řadě o sebe a sluší podotknouti, že snad až na vládního radu Pongrácze opustili svoje služební místa dříve než byla evakuace ukončena.

Naprostu selhali však ti přednostové košických státních úřadů, kteří byli dosazeni slovenskou autonomistickou vládou. Nejen, že nedovedli vésti jim svěřené úřady, vždyť neměli ani mnohdy žádoucí kvalifikace, ale evakuaci státních úřadů dokonce i bránili, chtějíce tak zachovati jak písemný materiál, tak zařízení Maďarům. V důsledku toho byla vojenská správa nucena jednotlivce z nich z vedoucích míst odstraniti a dosaditi tam úředníky Čechy, aby evakuace mohla býti provedena.

Stalo se tak jmenovitě na ředitelství pošt a telegrafů, kde vedením tohoto úřadu byli pověřeni vrch. komisař Adamovič a pošt. rada Dr. Feldoš. Vrch. komisař Adamovič hlásil se sice za Slováka, o jeho roduvěrnosti se však pochybovalo. Jmenovaný soustavně na soupisných voličských listech vyškrtával při udání národnosti ze slova československá slovo česko. Poštovní rada Feldoš byl znám jako naprostý maďaron, který všechno české nenáviděl a když byl pověřen vedením osobního referátu, dbal na to, aby na žádné vedoucí místo se nedostal Čech a Sokol. Protěžoval Slováky-autonomisty a Maďarony.

Ne právě bezvadně zachovali se i ti policejní úředníci, kteří v Košicích zůstali. Jmenovitě akt. adjunkt Polák, který požíval naprosté důvěry slovenských autonomistických kruhů a jak bylo již shora naznačeno, byl po prohlášení autonomie Slovenska dosazen na vedoucí místo, zabraňoval evakuaci. Zůstal v Košicích.

Podobné stížnosti bylo slyšeti i na vedoucí úředníky ředitelství státních drah, které dosadila autonomistická vláda. Jedině energickému zákroku vojenských úřadů lze poděkovati, že evakuace státních úřadů v Košicích byla v takové míře provedena.

Evakuaci státních úřadů a podniků snažila se zabrániti i maďarská Národní rada, která k různým budovám postavila t.zv. "Občanskou stráž". Tyto potíže byly však energickým způsobem odstraněny velitelem bezpečnostního vojenského oddílu gen. Čihákem¹⁹, který na postižená místa vyslal dostatečně silné vojenské stráže a občanskou stráž dal vyhnati.

Generál Čihák dal účinně zakročiti v celé řadě případů nejen při evakuaci úřadů a podniků státních, ale i podniků soukromých.

Tak na př. zásahem generála Čiháka byl evakuován Rumanův-studentský internát, ředitelství pošt a telegrafů, ambulatorium železničních zaměstnanců, filiálka a sklad družstva Nupod, prodejna firmy Aso, atd. Pokud bylo už z těchto podniků zboží a součástky zařízení maďarskou Národní radou vyneseno z ambulatoria železničních zaměstnanců za 20.000 Kg

19 Gen. Jaroslav Čihák (1891 – 1944), převzal velenie bezpečnostného oddielu zodpovedného za zabezpečenie evakuácie a vojenských útvarov z Košíc po gen. Mézlovi, po okupácii Čiech a Moravy spoluzakladateľ organizácie *Obrana Národa* a člen odbojovej organizácie *Petičný výbor Věrní zůstaneme*, od 1940 vo Francúzsku (požíval krycie meno Znamenáček), 1940 – 1941 náčelník štábu MNO.

zlata, z Rumanova internátu sčítací stroje na rozkaz generála Čiháka muselo býti ihned vráceno. Nejen, že evakuace dala se za dozoru bezpečnostních opatření vojska, ale musela býti provedena příslušníky vojska. Tak na př. z tabákové továrny vojáci zachránili na 220 vag. tabáku. Bez jejich pomoci dalo by se bývalo nanejvýše zachrániti 50 vagonů. Vojáci vynesli též desítky vagonů obilí a zařízení většiny státních úřadů. Vojáci pomáhali vydatně při zachraňování resp. evakuování bytových zařízení státních úředníků a možno říci, že i tu z velké většiny evakovali.

Čedý Počet evakuovaných osob během 7mi dní byl odhadován na 28 tisíc. Pozdější byla toto číslo v časopisech opraveno na 41 tisíc.

Evakuace, zvláště rodin státních zaměstnanců poskytovala strašný obraz. Všechny ulice byly přeplněny nákladními automobily, naloženými nábytkem, koleje elektrické dráhy, jmenovitě u státních úřadů zataraseny vagony, sloužícími k evakuaci. Každý se snažil zachrániti svůj nábytek co nejdříve, nikdo nedbal na ujišťování, že si ho bude moci později skočit vystěhovati. Přesto však velmi mnoho bytových zařízení v Košicích zůstalo a jejich majitelé vyžádali si od maďarské Národní rady jeho zajištění. To se dalo tím způsobem, že na byty byly připevněny tabulky, že jsou pod ochranou maďarské Národní rady. Dlužno poznamenati, že Maďarská národní rada přitom postupovala velmi benevolentně a vyšla každému, kdy o to požádal, všemožně vstříc. Dlužno též poznamenati, že toto opatření bylo velkým rizikem a není se proto co diviti, že se každý snažil vystěhovati se z Košic ještě v době, kde byly obsazeny čsl. vojskem. Dobré bylo, že mnoho rodin vystěhovalo se a odeslalo svůj nábytek z Košic v době od 19. října do 2. listopadu.

Úřadovny Maďarské Národní rady byly v době evakuace přeplněny těmi Čechy a Slovaky, kteří měli v Košicích své domy, případně parcely. I těm bylo vyjito vstříc. Maďarská Národní rada vyvíjela ostatně velmi intensivní činnost ve všech směrech a pokusila se přebírat státní úřady hned na počátku evakuace. V tom jí však bylo zabráněno a po převzetí stanoven termín předposlední den evakuace. Pokud převzala některé státní úřady samovolně, byli její exponenti z nich odstraněni.

Maďarská Národní rada snažila se ostatně zasahovati do státní správy hned jak byla vyhlášena slovenská autonomie a sice souběžně se slovenskou Národní radou. Exponenti Maďarské Národní rady pokusili se v mnohých případech intervenovati ještě v té době na policejním ředitelství, kde byli však jednoduše odmítnuti a jejich pravomoc nebyla samozřejmě uznána.

3. listopadu začala však Maďarská Národní rada v plném rozsahu fungovati. Jejím předsedou byl arch. Julius Wirt, jinak ředitel východního okresu sjednocené maďarské strany. Možno o něm říci, že se choval jinak slušně a rozumně. Podle posledních zpráv od košických uprchlíků upadl prý u maďarských vojenských úřadů v Košicích v nemilost, poněvadž prý se stydí za maďarské vojsko a úřady, které se nechovají tak, jak si to představoval nejen on, ale i značná část maďarské inteligence košické.

Velmi slušně choval se i podpředseda Maďarské Národní rady JUDr. Herz a jiní starší členové.

Jmenovitě v posledních dnech evakuace zásluhou těchto jmenovaných a zásluhou velitele Občanské stráže maďarské kap.v. v. Eleka Wárkolyho byl zachován klid a pořádek. Maďarská Národní rada uposlechla všech rozkazů a pokynů vydaných vojenským velitelstvím, takže k žádnému vážnějšímu incidentu nedošlo. Ostatně o bezpečnost v Košicích samých o zabezpečení evakuace a o zabezpečení vojenských útvarů odcházejících z hranic staral se vojenský bezpečnostní oddíl, jehož velitelem byl jmenován generál Čihák. Převzetí bezpečnostní služby v Košicích bylo oznámeno veřejnými vyhláškami podepsanými divis. generál.

Mézlem.²⁰ Podle nich uniformovaná stráž policejní byla podřízena velitelství bezpečnostního oddílu a stýč. důstojníkem u tohoto velitelství byl ustanoven policejní kapitán Sequens. Bezpečnostnímu oddílu k výkonu služby byli přiděleni pěší jezdecké i motorisované oddíly vojenské a pěší a jízdní uniformovaná policejní stráž.

Budovy státních košických úřadů a podniků pokud se tak nestalo, a pokud byly hlídány policejní stráží, byly obsazeny silnými strážemi vojenskými. Na důležitějších křižovatkách košických vykonávali službu dopravní strážníci za asistence vždy dvou vojnů. Městem projížděly ve stanovených dobách hlídky obrněných automobilů, lehkých tanků, tančíků, cyklistické hlídky a hlídky dragounů. Nutno poznamenati, že generál Čihák pozvedl neobyčejně disciplínu a úroveň vojenský oddílů, přidělených bezpečnostnímu oddělení, takže možno mluvit o vzorné disciplíně. Tímto způsobem byl až do posledních okamžiků udržen v Košicích naprostý klid a pořádek.

Vojenské jednotky, které měly obsazeny státní hranice odešli z pozic dne 10. listopadu v ranních hodinách. Za nimi odpochovalo SOS²¹ a jen potom opustily Košice motorisované oddíly bezpečnostního oddílu.

Po 9 hodin přijeli do Košic 4 stýční důstojníci maďarští, kteří se přihlásili generálovi Čihákovi. Krátce před 10 hodinou odevzdal generál Čihák zmíněným maďarským důstojníkům krátkými slovy město a odejel směrem na Prešov.

Zatím co bezpečnostní vojenské oddíly shromažďovaly se na sverení části města na Hutsiském náměstí, z jihu přicházely maďarské četnické oddíly, takže město samo nezůstalo jen několik málo minut bezpečnostními oddíly nestřežené.

Odchod vojenských československých oddílů dál se v naprostém pořádku, budil dojem spíše slavnostního pochodu než ústupu. Zmínění maďarští stýční důstojníci nevycházeli z údivu nad bezvadnou výzbrojí a výstrojí, jakož i bezvadnou disciplínou. Snažili se sice svůj obdiv zakrýti, ale neudrželi se, když odcházeli dragouni a motorisované jednotky.

Bezvadně pochodovaly i pěší vojenské oddíly. To byl snad nejpůsobivější dojem. Nádherně vyzbrojená, vystrojená a disciplinovaná armáda musela opustiti bez porážky Košice.

Vojenský bezpečnostní oddíl plně dostal svému úkolu. Jak bylo již shora podotknuto, ještě v noci ze dne 2. na 3. listopad a hlavně ráno dne 3. listopadu tonulo město v záplavě maďarských praporů. Výzdoba tato působila sice velmi rušivě a provokativně. Nedalo se jí však žádným způsobem předejiti. Maďarští obyvatelé města Košic hned po mnichovském diktátě připravovali si skrytě maďarské prapory a bezpečnostní orgány přesto že po těchto přípravách bedlivě pátraly, nemohly tomu zabrániti. V některých obchodech byly prodávány prapory v hotových balíčcích po 17 Kč, ale na heslo. Bylo zjištěno, že prapory a trikolory v maďarských barvách byly dopravovány do Košic i z Maďarska přes hranice podloudně.

Výzdoba města maďarskými prapory byla vytýkána vládnímu radovi a policejnímu řediteli Pongráczovi. Týž však odůvodňoval ponechání praporů tím, že po obsazení města Maďary, trpělo by sta a sta Čechů a Slováků, kteří se z Košic vystěhovat nemohli. Tyto obavy byly zcela oprávněné, neboť maďarské obyvatelstvo bylo jako pomínuté a mnozí i veřejně slibovali, že si vyrovnají své účty. Dlužno podotknouti, že hned po mnichovském diktátě byla propuštěna z vazby a z trestu ohromná řada osob, odsouzených pro delikty na základě zákona na ochranu republiky k velkým trestům a i k trestu smrti. Mimo to dne 3. listopa-

20 Ondřej Mézl (1887 – 1968), 7. 3. 1936 povýšený na brig. gen. Od 30. 9. 1936 velitel VI. zboru v Košiciach, počas brannej pohotovosti štátu na jeseň 1938 veliteľ hraničného pásma XVI. v Košiciach. Po Viedenskej arbitráži organizoval evakuáciu čs. občanov z Košic a taktiež z Podkarpatskej Rusi a južného Slovenska, ktoré pripadli Maďarsku.

21 Stráž obrany štátu.

du jako na povel vylámali vězňové ve věznici krajského soudu /několik set/ dveře u svých cel, vzbouřili se a byli taktéž propuštěni. Dále byla obava, aby do města nevnikli maďarští terroristé.

Samozřejmě, že došlo po většině ve večerních a nočních hodinách k strhávání maďarských praporů, což se neobešlo bez menších srážek. Při jedné takové příležitosti když vojáci strhávali prapory byl bodnut neznámým pachatelem jeden voják, a poraněn tak, že musil být odvezen do nemocnice. Okolnost tato byla vytknuta zástupcům maďarské národní rady, kteří byli současně upozorněni, že by mohlo dojít k větším srážkám zvláště až se budou vraceti přes Košice vojáci od hranic. Zástupce maďarské národní rady advokát Dr Herz přislíbil generálovi Čihákovi, že případ bude maďarskými úřady přísně vyšetřen a vinníci potrestáni. Za tím účelem vyžádal si odpis výsledku šetření. Poněvadž bylo zjištěno, že poraněný voják přece strhl jeden prapor ovšem na jiném místě, byl prapor vrácen maďarské národní radě. Toto gesto udělalo na maďarskou národní radu velmi silný dojem a přímo k překvapení v noci ze dne 8. na 9. listopadu dala maďarská národní rada všechny prapory z celých Košic odstraniti. Dne 9. listopadu 1938 nebylo v městě ani jednoho maďarského praporu a nebylo viděti ani maďarských trikolor a výzdobu v obchodech. Mimo to všechny obchody, které nebyly opatřeny železnými závěsy byly v pravém slova smyslu zabeďněny a uzavřeny, takže dne 9. listopadu odpoledne na jeden km dlouhé Štefanikově ulici byl otevřen jenom 1 obchod s cukrovinkami a jenom jedna trafika. Obchody zůstaly zabeďněny až do odchodu československého vojska z Košic.

V posledních dnech jevil se velký zájem o výroby československé tabákové režie a k dostání byly jenom ty nejdražší druhy cigaret a doutníků. Levnější druhy jako Vlasta, byly z části poschovávány, z části rozprodány. Mimo to došlo k značnému nákupu textilií a obuvi. Firma Baťa tuto situaci využila a v době evakuace dala dopravit do Košic údajně na 28 vagonů obuvi, která byla po obsazení Košic Maďary během dvou dnů rozprodána.

V době evakuace Košic byly roztrušovány po městě ty nejohroženější zprávy. Bylo hlášeno i střelení, ale jak se zjistilo, jednalo se o úmyslně způsobované výbuchy výfukových plynů, což bylo ovšem přísně zakázáno, aby nedošlo k zbytečné panice.

Již ve středu dne 9. listopadu byly košické ulice téměř liduprázdné, poněvadž větší část obyvatelstva byla již evakuována a obyvatelstvo tam bylo upozorněno vyhláškami, aby se zbytečně na ulicích nezdržovalo. Zrovna tak dne 10. listopadu dopoledně při odchodu česko-slovenského vojska z Košic byly ulice košické takřka liduprázdné a jen menší hloučky přihlížely odchodu vojska, se kterým se mnozí se slzami v očích a máváním šátků loučili.

Není bez zajímavosti, že s blížícím se odchodem vojska z Košic stávala se v prvních dnech tak vystupňovaná radost maďarského obyvatelstva stále a stále slabší a velmi mnozí netajili se s obavami, tedy i Maďari, co bude po obsazení Košic maďarským vojskem. Byli to zejména dělníci, kteří správně předpovídali nedostatek práce a obchodníci, kteří tušili stagnaci v obchodě. Tyto obavy se také splnily a hned několik dní po obsazení Košic maďarským vojskem došlo k několika velkým demonstracím, za nichž bylo voláno po návratu Čechů.

Maďarské národní radě velmi záleželo na tom, aby po odchodu československého vojska, ani při jeho odchodu nedošlo k incidentům. Po dohodě s velitelstvím bezpečnostního oddílu byly dne 10. listopadu vojenské stráže u státních úřadů a podniků, u vojenských objektů, postupně stahovány a ihned nahrazovány silnými oddíly maďarské občanské stráže. Maďarská občanská stráž byla opatřena jedině holemi. Její velitelství chtělo její příslušníky původně ozbrojiti kusy elektrického kabelu ve formě obušků, od čehož bylo však na zásah velitelství upuštěno. Maďarská národní rada uvažovala o vyzbrojení příslušníků občanské stráže i pistolemi, a to těmi, které byly při odevzdávání zbraní obyvatelstvu odebrány, avšak

i od toho bylo z obavy, že by mohlo dojít k incidentům a že se jednalo o majetek soukromý upuštěno. V poslední evakuační den došly sice zprávy, že občanská stráž má být v noci ze dne 9. na 10. listopad vyzbrojena puškami, které měly být ukryty v několika domech. Pověsti tyto ukázaly se být bezpodstatné. Přesto prese všechno byly vydány přísné rozkazy, jak se mají chovati ustupující vojenské oddíly v případě, že by byly napadeny střelbou. K ničemu však nedošlo.

Dne 9. listopadu odpoledne bylo započato se stavbou slavobrány pro příjezd zemského správce Horthyho a na Štefanikově ulici byly vztýčovány stožáry pro praporovou výzdobu. Tyto práce nebyly rušeny vzhledem k tomu, že maďarská národní rada sama se snažila o zachování naprostého klidu a pořádku a všechny příkazy a pokyny vojenského velitelství splnila.

Dne 8. listopadu vrátil se z Maďarska do Košic senátor sjednocené krajinské křesťansko-sociální a maďarské národní strany Dr Pajor, který tlumočil velitelství vzkaz velitele maďarské okupační armády gen. Lipaye. Týž se prý zaručil, že nikomu nebude ublíženo, jediné na Hlinkovy gardisty bude pohlíženo zrovna tak, jak pohlížely československé úřady na maďarské teroristy. Ostatně i jiní členové maďarské národní rady několikrát upozorňovali na Hlinkovy gardisty, kteří prý se měli vloupati do Košic a provádět teroristická činy. Pověsti tyto ukázaly se být neodůvodněnými a vznikly tím, že do Košic v době evakuace přijeli skutečně Hlinkovi gardisté z Prešova, aby odvezli zařízení svobodozednářské lože Rezurexit. K tomuto tyli oprávnění písemným svolením slovenské vlády. Byla jim poskytnuta i vojenská asistence.

Hlinkovi gardisté po vyhlášení autonomie Slovenska nebyli v Košicích vlastně řádně organizováni. Byli to ponejvíce středo a vysokoškolští studenti a hlavně slovenští katoličtí skauti. Jejich hlavním úkolem bylo vlastně dávat pozor, aby Češi ze Slovenska něco neodvlékli, mimo to byli použiti policejním ředitelstvím k pátrání po rozšiřovateli irredentistických maďarských letádků. Po vyhlášení vídeňského diktátu většina z nich zvláště exponovaných současně s většinou členů slovenského národního výboru opustila Košice. Význační členové slovenského národního výboru opustili Košice jako první, a nenapadlo jim ani, aby se o evakuaci starali.

Ještě během evakuace Košic přicházely na Hlinkovy gardisty udání, že na území slovenském, tedy na území mimo toho, které mělo připadnouti k Maďarsku zastavují automobily a jiná vozidla, prohledávají v nich jedoucí osoby a obírají je o hotové peníze. Tak v jednom konkrétním případě vzali jednomu českému dělníkovi jeho úspory a z pěti set Kč ponechali mu jen 20 Kč. Na odebranou částku vystavili mu sice potvrzení, ale s nečitelným podpisem. Hlinkovi gardisté byli namnoze ozbrojeni a za asistence vojáků opovážili se zastavovati auta i s vojenskými osobami. Při tom došlo samozřejmě k menším incidentům. Toto nezákonné řádění vyvolalo v řadách českého zaměstnanectva, které se snažilo zachrániti svůj majetek nesmírné pobouření, a ještě větší pobouření vyvolaly zprávy, že do Čech může být vyvezeno nanejvýše 500 Kč. Nařízení toto bylo dokonce citováno v časopise „Slovák“.

V době evakuace zdržovali se v Košicích 2 angličtí žurnalisté, kteří všechno bedlivě sledovali a činili si horlivě poznámky. Podle nezaručených zpráv měli být i tito žurnalisté pozastaveni Hlinkovými gardisty. Zmínění angličtí žurnalisté velmi ostře odsuzovali zákroky Hlinkovy gardy proti židům ve slovenských městech, zvláště p v Popradě. Tam byli v jednu noc nejen cizí státní příslušníci, ale i českoslovenští příslušníci židé vybráni z postelí a po odebrání peněžní hotovosti naprosto nedostatečně oblečeni, odvezeni auty do lesů na ma-

ďarské hranice.²² Pardonování nebyli ž ani židé, kteří dleli za účelem léčení v tatranských lázních. Později byli tito lidé zase vyvezeni maďarskými úřady na hranice slovenské a tam ponecháni.

Řádění Hlinkových gardistů byla však brzy na zákrok vojska učiněna přítrž.

Pokud se týká provádění evakuace u jednotlivých košických státních úřadů a ústavů, dlužno poznamenati, že byla prováděna bezplánovitě a nebyti zásahu a pomoci vojska, nebyla by bývala vůbec provedena. To platí jmenovitě o tabákové továrně, vrchním soudu, Rumánovými internátě.

Ještě hůře byly na tom košické slovenské školy. Učitelské a profesorské sbory byly naprosto bezvadné, velmi mnozí učitelé a profesori se v Košicích značně politicky i nábožensk národnostně exponovali a proto byli přímo zděšeni rozkazem slovenského ministra školství Černáka, že za žádných okolností nesmí opustiti Košice, poněvadž se bude i za maďarské ery na košických školách vyučovati slovensky. Mnozí z nich vyžadovali si potvrzení, že byli exponováni a Košice opouštěli. Větší část jich tam však zůstala i se svým školním zařízením. Podle doslechu ministr Černák mnohé z těch, kteří Košice opustili, vrátil ještě v době evakuace nazpět. Mezi nimi i členy slovenského národního výboru učitele Martinka a Rusinu. Od svého rozhodnutí však v poslední chvíli vzhledem k tomu, že byli příliš exponováni, upustil. Již takřka všichni slovenští profesori a učitelé, kteří v Košicích zůstali, byli Maďari z Košic vyhnáni a někteří z nich na hranicích maďarskými vojáky o své peníze obrány. Samozřejmě věc, že jsou všichni na ministra Černáka a na slovenskou vládu velmi roztrpčeni a zůstanou zásadními opozičníky.

Velmi zajímavým je případ vládního komisaře města Košic Dr Bučka, jinak předsedy místní organisace Hlinkovy slovenské ľudové strany v Košicích a t člena slovenského národního výboru. Týž k překvapení všech Čechů a Slováků jak již bylo shora podotknuto zůstal v Košicích. Tato okolnost je nyní vysvětlována tím, že tam ž zůstal na příkaz slovenské vlády. Tato se totiž údajně rozhodla, že tam ponechá jednoho exponenta za tím účelem, aby zastupoval slovenskou menšinu v maďarském parlamentě. K tomuto úkolu byli prý vyhlédnuti Dr. Buček nebo býv. poslanec Hlinkovy slovenské ľudové strany Hvozdzik a Šaňo a Mach. Macha prý však potřebuje slovenská vláda za šéfa propagandy, Dr. Buček vzdá prý se však býti málo energickým a zbývá jedině Hvozdzik. Toto vysvětlování nezdá se však býti pokud se týká Dra Bučka dosti pravděpodobné, poněvadž, jak bylo vyhnány slovenskými učiteli sděleno, Dr. Buček nejen že se jich u maďarských košických úřadů nezastal, ale bál se s nimi mluvit slovensky. Ostatně paní Dra Bučka je Maďarka. Dr. Buček byl viděn ještě dne 10. listopadu ráno jak přecházel se svojí paní Husitské náměstí, kde stáli příslušníci velitelství bezpečnostního oddílu a členové komise, která odevzdávala státní budovy maďarské Národní radě. Ačkoliv z nich mnohé velmi dobře osobně znal a je na náměstí poznal, nejen že se s nimi nepřišel rozloučiti, ale ani si je nevšiml a nepozdravil.

Jak už bylo poznamenáno dne 10. listopadu v ranních hodinách procházely Košicemi československé vojenské útvary z Košic, aby zaujaly posice na nové demarkační čáře. Útvary tyto byly očekávány na periferii města oddíly tančiků, které je doprovázely předem stanovenými ulicemi městem. Za těmito oddíly následovaly oddíly SOS, ke kterým se přidružila uniformovaná policejní stráž, vykonávající službu spolu s vojáky na křižovatkách. Jako poslední odcházely z Košic motorisované oddíly /obrněná auta, tančiky a tanky/ cyklisti a jezdeckvo bezpečnostního oddílu vojenského za vedení jízdní policejní stráže. Tepr-

22 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa 1991, s. 24-29; *Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie* (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). Ed. E. Nižňanský, Bratislava 2001, s. 226 a n.

ve když poslední oddíly opustily Košice, odejel velitel generál Čihák se svým pobočníkem a policejním kapitánem Segunsem. Silnice vedoucí z Košic do Prešova byla zaplněna ustupujícími vojenskými oddíly.

Prešov byl v pravém slova smyslu přeplněn Košičany, neboť právě tam evakovala být i jen přechodně většina košických úřadů.

Opatření vládního rady a policejního ředitele Pongrátze ukázala se býti plně odůvodněna. Tak jak bylo předem stanoveno do výše uvedených měst evakovali policejní zaměstnanci. Spisový materiál a zařízení kaceřů bylo odesláno do Spišské Nové Vsi, kde bylo umístěno v státní dřevařské škole, kam přesídlilo také presidium policejního ředitelství spolu s jeho hospodářským úřadem. Teprve později po rozhodnutí slovenské vlády byl spisový materiál z větší části převezen do Prešova, kde bylo zřízeno nové policejní ředitelství. Zařízení býv. košického policejního ředitelství bylo rozděleno mezi policejní ředitelství v Prešově a policejní ředitelství v Žilině. Při rozdělení zařízení došlo k nechutným scénám, když policejní aktuárský tajemník Kováč přímo diktátorským způsobem vybíral si pro Prešov ty nejlepší součástky.

Vládním radou a policejním ředitelem Pongráczem proponované nové státní policejní úřady nezačaly však po evakuaci fungovat. Krajský úřad v Bratislavě nařídil ale, aby policejní zaměstnanci vypomáhali v kancelářských a manipulačních pracích dotyčným okresním úřadům.

Tak např. v Popradě takřka všichni zaměstnanci vybavili záležitosti, týkající se vyživovacích příspěvků staré resty policejního trestního soudu dávali do pořádku spisový archiv, neboť okresní úřad v tomto ohledě byl přímo zanedbaný. V jiných městech postavila košická policejní stráž dopravní hlídky.

Presidium policejního ředitelství ve Spišské Nové Vsi bylo v pravém slova smyslu zasypáváno různými dotazy zaměstnanců policejního ředitelství, kteří evakuací utrpěli ohromné škody. Mnoho z nich mělo v Košicích vlastní domky anebo byli členy různých stavebních družstev. Někteří z nich byli nuceni zanechat bytové zařízení v Košicích, jiní zase ve spěchu svoje zařízení za nepatrný peníz prodali a těm, kterým se podařilo bytová zařízení odeslati do různých měst Československé republiky byl nábytek značně poškozen. Nutno poznamenati, že z počátku resp. do ukončení evakuace za nejbližší stanicí pro odsun bytových zařízení byla stanovena Štrba a to proto, aby vyprázdněné vagóny mohly býti zase použity. Okolnost tato způsobila, že velmi mnozí evakuovaní nábytek na různých stanicích vyložili, někteří z nich dokonce na několika stanicích, takže dosud velmi pracně shánějí nábytek dohromady. Ti, kterým se podařilo odsunouti nábytek do země České a Moravskoslezské museli zaplatiti značné dopravné a staly se i případy, že někteří museli evakuovati po druhé, poněvadž místa, kam evakovali původně připadla později Německu. Nejenom policejní zaměstnanci a jejich zaměstnanci všech ostatních státních úřadů utrpěli veliké škody. Bylo sice nařízeno, aby si podali k úhradě stěhovacích výloh cestovní účty, je však otázkou, čím tyto účty budou hrazeny. Týká se to hlavně těch, kteří odsunuli svoje bytové zařízení a poslali svoje rodiny z Košic ještě před nařízením evakuace. Podle pokynu krajského úřadu v Bratislavě tímto způsobem vzniklé výlohy nebudou hrazeny.

Zdá se, že policejní zaměstnanci co se týče evakuace byli na tom nejhůře, neboť v době evakuace nedostali žádné zálohy na plat až na 100 Kč, které vlastně povolil vládní rada Pongráz. Státní zaměstnanci jiných státních resortů dostávali zálohy ve výši jednoměsíčního služného, takže se mohli daleko lépe pohybovati a daleko lépe evakuovati. Vládní rada Pongráz snažil se svým zaměstnancům vyjíti co nejvíc vstříc, avšak bez svolení krajského úřadu v Bratislavě nemohl nic dělati. Dovolené policejní zaměstnanci nedostali, poně-

vaď se očekávalo, že policejní úřady začnou co nejdříve fungovati. Zaměstnanci policejní mohli si ovšem podati cestovní účty, v nichž byly zahrnuty i diety z důvodu vedení dvojí domácnosti. Poněvaď však tyto účty budou proplaceny později, utrpěli policejní zaměstnanci tím velké škody.

Příznačným pro situaci je ta okolnost, že ve Spišské Nové Vsi a v Popradě vydaly slovenské národní výbory heslo českým uprchlíkům neposkytovat žádné byty.

Se shora uvedených důvodů stala se situace u evakuování Košic pro policejní zaměstnance přímo katastrofální a zhoršila se v poslední době nařízením vlády slovenské krajiny ze dne 26. listopadu 1938 o dočasném upravení služebního poměru státních a jiných veřejných zaměstnanců a pensistů, kteří měli působiště na území odstoupeném Maďarsku, Polsku anebo Německu /opis nařízení přiložen/.²³

Nařízení toto vyvolalo pravou bouři roztrpčení mezi jím postiženými českými zaměstnanci, kteří jsou přímo zoufalí. Čeští zaměstnanci z území obsazeného Maďary byli v důsledku tohoto nařízení přesvědčeni, že jsou všichni dáni ústřední vládě k dispozici. Někteří policejní zaměstnanci podali si sice žádosti o ponechání na Slovensku, zvláště ti, kteří se oženili se Slovenkami, ale i když mají malé vyhlídky, že tam budou ponecháni, obávají se, že budou šikanováni a ponižováni. Tyto jejich obavy nejsou ostatně neodůvodněné, poněvaď zaměstnanci Slováci dávají svoji povýšenost až příliš zřejmě najevo a jsou přesvědčeni a v tomto přesvědčení i udržováni, že obsadí vedoucí místa i přes to, že nemají patřičnou kvalifikaci a velmi mnozí z nich se k nějakým vedoucím funkcím vůbec nehodí. V poslední době docházelo mezi státními zaměstnanci Čechy a Slováci stále k častějším a častějším a mnohdy velmi ostrým kontroverzím. Ti zaměstnanci, kteří se dávají unést hněvem odcházejíce ze Slovenska prohlašují, že se tam více za žádných okolností nevrátí. Nejradyji by odešli všichni a ihned a jedině ta okolnost, že nikdo neví do budoucnosti nic určitého brání aby se nesebrali a Slovensko neopustili. Avšak i ta okolnost, že nikdo neví co a jak bude zvyšuje jenom roztrpčení, zvláště potom když se rozšířily pověsti, že mnozí ze státních zaměstnanců, kteří byli nuceni odejít ze Slovenska byli v Praze odmrštěni.

Takovýmto způsobem vzniklá nálada mezi státními zaměstnanci Čechy na Slovensku má za následek uvolnění disciplíny a nechuť k práci. Bohužel nespokojenost přenesla se i do řad vojska a je přímo trapné poslouchati demobilisující vojáky, kteří otevřeně prohlašují, že na Slovensko je více nikdo nedostane. Nespokojeni nejsou jenom záložníci, ale i aktivní důstojníci.

Ostatně není se co diviti, když ještě dosud takřka ve všech městech jsou stále ještě nápisy "Von s Čechmi" když se Čechům nadává, nebo dělají aspoň nelichotivé poznámky a když vedoucí osobnosti slovenské a dokonce i členové vlády na různých shromážděních když i ne otevřeně pak nepřímou posílají Čechy ze Slovenska.

Objektivně řečeno není všechen slovenský lid tohoto mínění, zvláště ne lid pospolitý je však pravdou, že heslem "Von s Čechmi" operují vedoucí činitelé Hlinkovy slovenské ľudové strany její klérus, příslušníci z řad úřednictva a potom vysoko a středoškolská mládež, která je takřka plně ovládaná ministrem Sidorem, ministrem Čerňákem a Šaňo Machem. Avšak mezi samými Slováci roste dosti silná oposice a to mezi evangelíky, kteří jsou mnohdy vystaveni ústrku zrovna tak, jako Češi. Jedná se tu o býv. exponenty t.zv. centralistického režimu a jejich příbuzné a známé. Ovšem tyto osoby neodvažují se svoji nespokojenost veřejně dáti najevo z obavy před pronásledováním a koncentračními tábory. Nespokojenost mezi Slováci je značná, ale v blížících se volbách se pravděpodobně neprojeví a to

23 V archíve sa opis nenachádza.

tím méně jestli budou jak tisk píše zvláštní volební urny pro Slováky, pro Čechy a pro židy. Možno říci, že na Slovensku začíná teror, který se prozatím ještě neprojevuje takovým způsobem jako v jiných zemích s autoritativním režimem. Není však vyloupeno, že organizování Hlinkových gard a jejich ozbrojení a zvláště zřízením důvěrnického sboru Hlinkových gard dojde k ostřejším zásahům proti opozičníkům. O tom se už nyní mluví a toho se také všichni ti, kteří se neztotožňují plně s nynější Slovensku vládou obávají.

Nespokojenost snad ještě více obavy panují i mezi pospolitým lidem. Jmenovitě v podtatranském kraji obává se lid, že v důsledku štvanic proti Čechům nepřijdou tam Češi turisté, kteří zvláště v posledních letech podtatranské vesnice plně obsazovali. Je však obava, že nepřijdou do Tater i cizinci jednak proto, že mezinárodní situace se dosud neuklidnila, jednak proto, že došlo v Tatrách k trapným zákrokům hlinkovy slovenské gardy a potom i proto, že Tatry byly z části odevzdány Polsku a že při tom došlo i k menším potyčkám.²⁴ Ostatně velmi zajímavé je sledovati poměr Slováků k Polákům. Sidorovi podařilo se vzbuditi mezi lidem náladu pro Poláky a štěstím bylo, že to byli Poláci, kteří tak nebratrským způsobem nedodrželi úmluvy a obsazovali celé části Slovenska o kterých v dojednání nebylo ani řeči. Ta okolnost byla pro vedoucí činitele hlinkovy vedoucí strany velmi trapnou a trvalo to dosti dlouho, než se i mezi nimi začalo mluvit proti Polákům. I mezi přívrženci hlinkovy slovenské lidové strany v době incidentu s Poláky začalo se ostře posuzovati jednání Sidora, který byl obviňován, že chtěl zašantročiti celá kraje Polákům. Jmenovitě byl obviňován, že svou neznalostí skutečného stavu byl by dal Polákům takřka celé Tatry. Poněvadž býv. panství knížete Hohenloheho rozprostíralo se až po Štrbu, byly v něm Vyšné Hágy a Polanka a ještě i jiné části jižních svahů Tater. V době obsazování části Tater polským vojskem panovalo po tatranských dědinách ohromné rozrušení jmenovitě ve Žďáru a Žďárani žádali, aby jim byly dány zbraně, aby mohli zúčtovat s Poláky. Jedině rozhodnost ministerského [má být předsedy – pozn. aut.] Dr. Tiso proti Polákům byla všeobecně schvalována. Pokud se týká obsazení Košic maďarským vojskem bylo podle různých zpráv provedeno docela hladce. Všeobecně byla nápadná ohromná informovanost maďarské armády a úřadů o poměrech v Košicích. Okupační armáda a na druhý den říšský správce Horthy byli vítání ohromným jásotem. Město bylo v pravém slova smyslu zaplaveno maďarskými prapory a ulice, kterými Horthy projížděl zasypána květy a pokryta koberci. Košický prelát – farář Barnabáš Tost proslavil tak vlasteneckou řeč, že se nad jejím obsahem pozastavovali i slušní Madaři. Defilé vojska však zklamalo, poněvadž obyvatelstvo košické kriticky poznalo, že výstroj a výzbroj maďarských vojáků nedá se s výstrojí a výzbrojí československé armády zdaleka porovnat. Defilující trupy [rozuměj jednotky – pozn. aut.] byly doplněny jedním oddílem vojinů v československých uniformách /desertéři a demobilisovaní/, který se nejvíce líbil a svým pružným krokem dělal daleko lepší dojem než maďarští vojáci, pochodující krokem parádním. Překvapily kulometné oddíly jedoucí na obyčejných sedláckých vozech.

Nadšení prvních dnů však záhy pominulo, když se začaly ukazovati následky maďarské okupace. Zboží, jmenovitě textilie byly brzy vyprodány a začalo váznouti i zásobování. Začaly stoupati i ceny nejdůležitějších životních potřeb, kterých se ukázal v prvních dnech velký nedostatek. Došlo k zatčení nepohodlných a nespolehlivých osob [a] k velmi ostrým raz-

24 Polská strana predložila čs. vládě dňa 25. 10. 1938 územné požiadavky, ktoré sa týkali pohraničného územia na Kysuciach, Orave a na Spiši. Táto požiadavky prijala 1.11. 1938. Menšie konflikty v slovensko-poľskom pohraničí sa odohrali 25. 11. neďaleko Čadce a 27. 11. 1938 na Javorine, teda ešte pred ukončením prác čs.-poľskej delimitačnej komisie. Dňa 1. 12. 1938 obidve strany podpísali v Zakopanom záverečný protokol, na základe ktorého odstúpila 2. Česko-Slovenská republika Poľsku územie s rozlohou 226 km² a 4 280 obyvateľmi.

zím. Došlo i k velkým demonstracím robotnictva při kterých bylo voláno práci a chleba anebo Čechy na zpět.

Maďarské úřady provedly několik nových zápisů do škol. Poněvadž s výsledkem nebyli spokojeni, slovenské učitelstvo a profesory propustili.

Na slovenské území se vrátivší učitelé velmi ostře mluvili proti ministru Černákovi.

Možno říci, že košické obyvatelstvo jest okupací maďarským vojskem nespokojené a zklamáné.

V poslední době říšskomadžarské úřady začaly velmi ostře postupovati proti příslušníkům státních úředníků československých a proti Slovákům a Čechům, kteří tam zůstali. Jsou hromadně vypovídáni, dávány jim k vystěhování velmi krátké termíny, dokonce i 20 min. Každý kdo se vrátí z Košic děkuje Bohu a je rád, že se vrátil ke svým. Samozřejmě že v Košicích maďarská propaganda pracuje plnou měrou, jmenovitě, že tam vypravuje celé pohádky o ohromné drahotě na území československém.

Nářek a zprávy o poměrech panujících v území obsazeném Maďary nezůstávají bez účinku a na východním Slovensku panuje přesvědčení, že Košice budou brzy vráceny Slovensku a že dokonce v prvních dnech lednových. Na východním Slovensku jsou rozšířeny zprávy, že nejen Košice, Mukačevo a Užhorod budou Slovensku vráceny, ale i Československé republiky případně celá část Maďarska až k Miškovci a celá býv. Halič s Krakovem a Lvovem. Tyto zprávy jsou odůvodňovány i tím, že v Německu jsou již rozšiřovány mapy, ve kterých je naznačeno i rozdělení Polska.

Situace na východním Slovensku je taková, že každá sebemenší ať už dobrá či špatná zpráva je přijímána takřka za bernou minci. Možno však říci, že panuje celkem optimistická nálada a kdyby nebylo opatření proti Čechům měla by tato nálada pro znovubudování Slovenska cenu velikou.

Zajímavým je poměr Slováků vůči Němcům ovšem pokud se jevil na veřejnost. Němci stali se vlastně nejlepšími přáteli Slováků a naopak němečtí ordneři nastupují společně s hlinkovými gardami a rozdíl jeví se jenom v tom, že němečtí ordneři jsou naprosto ukázněni, kdežto hlinkovy gardy nepodařilo se doposud náležitě zorganizovati. Pospolité lid si však tohoto dobrého poměru, který zavádějí slovenští vládní činitelé nevšímá a mnohdy je mu i proti vůli.

Samozřejmě, že Němci tuto situaci plně využívají a chovají se tak jako v III. říši sebevědomě a prušácky. Jsou slyšeti hlasy i po autonomii Spiše, která okolnost byla cítit i z řeči poslance Karmazina²⁵, pronesené na veřejném shromáždění v Popradě.

I Maďari docela volně mluví na ulici a obchodech maďarsky a jen Češi cítí se býti odstrčeni tak jako židi. Prostě řečeno Češi a židi se dávají do jednoho pytle.

Tak jak zde bylo uvedeno jeví se nálada na Slovensku v očích Čechů a českých státních zaměstnanců, kteří volají po tom, aby čím dříve byla situace vyřešena, poměry napraveny.

Čeští státní zaměstnanci touží po tom, aby jim bylo přesně řečeno, jak se mají chovati a co se s nimi stane i když neočekávají nic zvláštního a jsou připraveni, že se budou musiti v mnohém a mnohém uskrovniti. Nechtějí sliby, ale chtějí slyšeti přesné věci i když to bude boleti. Nejistota co se s nimi stane je vhání přímo do zoufalství.

Pro náladu v Košicích ještě před jejich odstoupením Maďarsku příznačnou je autonomistická manifestace, která se konala dne 9. října 1938 za přítomnosti ministra Černáka. Slo-

25 Franz Karmasin (1901 – 1970), politik, aktivista Karpatskonemeckej strany, od 10. 10. 1938 štátny tajomník pre nemeckú národnostnú menšinu na Slovensku, poslanec Snemu Slovenskej krajiny a Snemu Slovenskej republiky, člen Štátnej rady, predseda Deutsche Partei, agent Sicherheitsdienst (SD).

venský tisk tehdy napsal, že se jí zúčastnilo na 20000 lidí. Ve skutečnosti však v průvodu kráčelo asi 2500 osob a manifestačního shromáždění účastnilo se celkem asi 4500 osob. Tehdy počet naprosto nepatrný. Už tehdy se mluvilo, že jsou Košice ztraceny a že jsme vlastně touto manifestací Košice prohráli.

Čeští zaměstnanci tehdy velmi zazlívali Slovákům, že chtějí jen oslavovati jako by se bylo nic nestalo a že si ztrát, které utrpěla česká a moravskoslezská země nevzali k srdci.

A skutečně jen sem a tam některý Slovák dal najevo svůj žal nad pohromou, která stihla republiku.

Národní archiv, Praha. Fond Presidium Ministerstva vnitra (1936 – 1940) 225, šk. 1212-46. Strojopis, kópia, bez podpisu.

OZBROJENÝ MAĎARSKO-SLOVENSKÝ KONFLIKT Z MARCA 1939 V SPRÁVACH SICHERHEITSDIENSTU

JANA TULKISOVÁ - IGOR BAKA - EDUARD NIŽŇANSKÝ

TULKISOVÁ, J. – BAKA, I. – NIŽŇANSKÝ, E.: Armed Hungarian-Slovak conflict from March 1939 in the news of Sicherheitsdienst. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp.124-156, Bratislava.

The published documents come from the archive of the security service /SD Leitabschnitt Vienna. They bring new information about Hungarian.- Slovak armed conflict and outline a personal approach of the representatives of the German institution towards the existence of an independent Slovak state.

Military history. Slovakia. Armed Hungarian- Slovak conflict in March 1939.

Problematika maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu zatiaľ nebola v slovenskej historiografii uspokojivo komplexne spracovaná. Napriek tomu existuje už pomerne veľké množstvo odbornej literatúry rôznej kvality, ktorá sa ňou viac či menej zaoberá. Spomenúť treba najmä zborník z konferencie z roku 1993, ktorého zostavovateľom bol L. Deák, ako aj viaceré práce tohto autora.¹ Veľkú výpovednú hodnotu majú tiež viaceré publikované edície dokumentov.² Z parciálnych problémov sa veľká pozornosť venovala nasadeniu letectva v tejto vojne, ako aj bombardovaniu Spišskej Novej Vsi.³ Tzv. malá vojna sa stala vďačnou témou najmä vo vedecko-populárnej historickej literatúre, ako i publicistike.⁴

V posledných rokoch sa ozbrojeným konfliktom a jeho politickými a vojenskými aspektmi zaoberal aj F. Cséfalvay. Ten vniesol do problematiky polemického ducha. Analyzoval najmä pozadie príčin a motivácie agresie z maďarskej strany, a to na základe výskumu v maďarských archívoch, kde sa nachádzajú pramene, ktoré doteraz neboli dostatočne vy-

-
- 1 Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach, 30. 3. 1993. Bratislava 1993; Ďalej pozri od tohto autora napr. *Hra o Slovensko*. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933-1939. Bratislava 1991.
  - 2 DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž 2. november 1938*. Dokumenty III. (3. november – 4. apríl 1939). Martin: Matica slovenská 2005; KATREBA, Z.: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939. (1.-3. časť). In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2-4, s. 96-114; 86-103; 78-95; ŠUMICHRASŤ, P. – BAKA, I.: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 1, s. 74-79.
  - 3 Pozri napríklad RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939-1944*. zv. 1. Bratislava 1997, s. 19-31; PETRÍK, J.: *Malá vojna – marec 1939*. Spišská Nová Ves 1998; Tentiež: Spišská tragédia. Martin : Matica slovenská 1999; ŠUMICHRASŤ, P.: Avia B-34, B-534 a Bk-534 na Slovensku (1939-1944). In: *Vojenská história*, roč. 7, č. 3, 2003, s. 104-120; Tentiež: Letovy Š-328 v slovenských vzdušných zbraniach 1939-1944. In: *Vojenská história*, roč. 9, č. 3, 2005, s. 65-81.
  - 4 Príslušnú literatúru pozri KATREBA, ref. 2, 1. časť, s. 96.

užité.⁵ Spochybnil pritom všeobecne zaužívané tvrdenie, že úmyslom Maďarov bolo obsadiť východné Slovensko až po Poprad, a to v prípade, že nenarazia na odpor. A to aj napriek predchádzajúcemu súhlasu Nemecka „len“ s korekciou hraníc Karpatskej Ukrajiny (do roku 1938 Podkarpatská Rus – Maďari ju začali od 15. marca okupovať) 10 – 15 km smerom na západ.

Táto otázka nie je dodnes uspokojivo prebádaná, napriek tomu, z analýzy vojenských aspektov je zjavné, že maďarské jednotky po obsadení vytýčených línií postup do vnútrozemia zastavili. Útočníci sa pritom na mnohých miestach zmocnili pohraničných stanovísk bez boja. Slovenské pohraničné oddiely boli rad za radom odzbrojované, pretože bez ťažkých zbraní nedokázali klásť odpor. Veľavravný je rozkaz veliteľa VI. zboru v Spišskej Novej Vsi pplk. gšt. A. Malára, ktorý vyšiel o 20.00 h a v ktorom sa konštatuje, že „dotyk s nepriateľom na fronte nie je nikde naviazaný. Takmer nikde sa nevystrelilo“. Bojaschopnosť slovenských jednotiek bola obmedzená nedostatkom dôstojníkov i mužstva. V jednotlivých plukoch zostalo 70 až 400 mužov. K protiútoky slovenskej armády došlo vlastne až na druhý deň 24. marca skoro ráno. Práve obranné akcie peších jednotiek, letectva (aktívne sa zapojilo už 23. marca), ako aj paralelný vzostup protimaďarských nálad podľa Deáka (spolu s nasledujúcim nemeckým tlakom) viedlo k prehodnoteniu maďarských plánov ďalšieho postupu do slovenského vnútrozemia. Naopak, podľa Cséfalvayho Maďari po úspešnom dosiahnutí vytýčenej línie už bezprostredne v tejto fáze nič ďalšie neplánovali, v čom ho utvrdzuje aj fakt, že „doteraz sa nenašli maďarské pramene, ktoré by potvrdili existenciu „veľkého riešenia“ vo forme rozkazov pre armádu.

V súvislosti s predkladanou edíciou dokumentov treba načrtnúť tiež postavenie a činnosť nacistickej bezpečnostnej služby – Sicherheitsdienst (SD) vo vzťahu k Slovenskému štátu v roku 1939.⁶ Krátko po 14. marci na Slovensku pôsobili dve zložky SD, a to ústredňa SD vo Viedni (SD Leitabschnitt Wien – podliehala Centrálnemu oddeleniu II v rámci Hlavného bezpečnostného úradu – Sicherheitshauptamt /SHA/ – SD-Inland) a jej podriadené zložky a SD-Ausland (oddelenie III SHA). Postupne tu svojich ľudí mali aj služobne a ústredne SD z Protektorátu Čechy a Morava. Aj keď viedenská ústredňa mala v spravodajskej práci na Slovensku navrch, pôsobenie viacerých úradovní a služieb SD na Slovensku v tomto období viedlo k neprehľadnému, tendenčnému a neraz aj k protirečivému spravodajstvu, ale tiež ku kompetenčným sporom.

Predstavitelia SD „uplatňovali voči Slovensku politiku dôsledného a pevného pripútania k »ochrannej mocnosti«, presadzujúc priame zásahy do vnútropolitických záležitostí »ochraňovaného štátu«, a to ešte vo väčšej miere, ako to naoktrojoval v lete 1940 salzburský diktát.“ Slovenský štát sa mal okrem iného stať tiež vzorom spolupráce s Nemeckom pre ostatné štáty v nemeckej sfére vplyvu. Mal byť tiež jedným z prostriedkov rozbitia domnelého jednotného slovanského frontu. Vývoj nasledujúci po vzniku Slovenského štátu však bol pre SD sklamaním, keďže ako podporovatelia radikálneho krídla v HSLS len ťažko znášali výraz-

5 Pozri napr. CSÉFALVAY, F.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 2, s. 39-58; Porovnaj s polemikou na túto štúdiu od L. Deáka, ktorá vyšla v nasledujúcom čísle časopisu *Vojenská história*; CSÉFALVAY, F.: Začiatok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 (o mýtoch a nepresnostiach). In: *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami; Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov VI*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. In: *Historický zborník 9 (AFPhUP 187/269)* (zostavili Martin Pekár, Richard Pavlovič), Prešov 2007, s. 241-250.

6 Bližšie k tejto problematike pozri SCHVARC, M.: *Sicherheitsdienst a Slovensko v rokoch 1938-1944 (od autonómie po Povstanie)*. Slovenský štát vo vybraných správach SD od jesene 1943 do septembra 1944. Bratislava 2006.

nú prevahu konzervatívneho krídla na čele s predsedom vlády J. Tisom. Podpora radikálov okolo Hlinkovej gardy a vzájomné sa ovplyvňovanie viedlo k skresleným analýzám spravodajcov viedenskej SD pri hodnotení situácie na Slovensku.⁷

Edované dokumenty pochádzajú z dielne SD Leitabschnitt Wien.⁸ Informujú o viacerých aspektoch maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu (tak ako ich SD na základe získaných informácií reflektovala), príčinách jeho vzniku, priebehu, ale aj dôsledkoch pre Slovensko, a to na pozadí formovania sa nemecko-slovenských vzťahov v sledovanom období. Dokumenty sú tiež prínosom aj z hľadiska pochopenia mechanizmu fungovania činnosti nacistickej bezpečnostnej služby. Je z nich zreteľné, že SD nemala informácie o oficiálnom postoji a samotných krokoch Zahraničného úradu (ríšske ministerstvo zahraničných vecí) v súvislosti s maďarskou agresiou (pozri dokumenty 2, 4, 7, 9, 22, 26). Oficiálne rokovania prebiehali mimo nich. Musela sa preto často spoliehať na sekundárne zdroje. Tu treba upozorniť, že pre činnosť rozličných nemeckých inštitúcií, ktoré chceli zasahovať do politiky na Slovensku (vyslanectvo, zástupcovia OKW-Ausland, SD, Abwehr, zahraničná organizácia NSDAP), ako aj v iných krajinách pod nemeckým mocenským vplyvom, bolo charakteristické, že navzájom proti sebe pracovali, ich správy boli často protichodné. Pritom možno konštatovať, že výpovedná hodnota dokumentov z proveniencie SD vo všeobecnosti nie je taká vysoká ako v prípade oficiálnych dokumentov z dielne Zahraničného úradu, ale aj OKW-Ausland.⁹ Nejde pritom len o samotné dokumenty, ale aj možnosti jednotlivých nacistických inštitúcií aktívne zasahovať do politiky na Slovensku. V tomto ohľade boli zo strany nacistického Nemecka dôležitejší hráči ako zástupcovia orgánov SD.

Aj takáto čiastková zbierka dokumentov preto môže podľa nášho názoru ukazovať, že nie je možné pri interpretácii slovensko-nemeckých vzťahov sa opierať len o dokumenty jednej z nemeckých inštitúcií. Dôležitý bol výsledok a nie rozličné predstavy už menovaných orgánov. Ako dokazujú tieto dokumenty aj v prípade nami sledovaného konfliktu boli na slovensko-nemeckej scéne dôležitejší hráči ako SD-orgány.

V nami edovaných dokumentoch sú viaceré nepresné informácie, ktoré sa týkajú najmä vojenského priebehu konfliktu. Niektoré hlásenia sa totiž robili priebežne, odrážali momentálny stav poznania tej-ktorej udalosti, ktoré nasledovali v rýchlom slede za sebou. Nepresné sú tiež viaceré úradné hlásenia slovenských, resp. maďarských orgánov, z ktorých agenti SD tiež vychádzali. Odrzkladujú však všeobecne zaužívanú prax pôsobenia dobovej propagandy. Na druhej strane niektoré dokumenty ponúkajú vlastné predstavy SD o ďalšom smerovaní Slovenského štátu, tie sa pri tom nie vždy zhodovali s koncepciou Zahraničného úradu. Svedčí o tom ich hodnotenie politickej situácie na Slovensku (pozri napríklad dokumenty 22, 25, 27, 28, 30).

Predložená edícia dokumentov vychádza z výskumu v Archíve Yad Vashem v Jeruzaleme.

7 Tamže, s. 14-29.

8 Počiatky organizovania spravodajskej práce viedenskej ústredne SD na Slovensku sú spojené s vývojom po anšluse Rakúska, Mnichove a vyhlásení autonómie Slovenska, keď jej agenti nadviazali kontakty s ľudáckymi radikálmi. Tamže, s. 18-19.

9 Dominantnú úlohu predstaviteľov OKW-Ausland vo vzťahu k zástupcom Zahraničného úradu na Slovensku možno dokumentovať v roku 1939. Bližšie pozri napr. NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: *Vojenská história*, roč. 10, 2006, č. 3, s. 90-100; NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o brannom hospodárstve z 30. 1. 1940. In: *Vojenská história*, roč. 10, 2006, č. 4, s. 109-125. NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 36 – 60

Dokumenty pochádzajú z trofejného fondu nacistických inštitúcií, ktoré získali USA na konci vojny. Tieto dokumenty sa v USA nachádzajú v meste Alexandria (preto názov fondu „alexandrijský“). Signatúra pre všetky publikované dokumenty je: Yad Vashem Archiv, Jerusalem, fond Alexandria, NA Microcopy No. T-175, Record Group No. 242/1010, EAP 173-g-12-18/16, Roll No. 581, Frame No (s). 705, SD-Leitabschnitt Wien (mikrofilm JM 5896).

Dokumenty sú publikované podľa zaužívaných pravidiel na vydávanie prameňov k novším dejinám. Sú uverejnené v plnom znení. V prípade, že dokument bol porušený, resp. nečitateľný, je miesto graficky označené [...]. Dokumenty sú uverejnené v slovenskom preklade. Editori opravili len skomolené názvy mien a obcí. V záhlaví každého dokumentu je obsahový regist, ktorý je dielom editorov. Potom je uverejnený samotný dokument.

Dokument 1

Ďalekopis príslušníka viedenskej SD Ristaua z 23. marca 1939 náčelníkovi Bezpečnostnej polície Heydrichovi o postupe maďarských oddielov na slovenskom území.

Odoslané:

23. marca 1939   15.55¹⁰

16.40

[...]   cez Ho

Č. 2204

Ponáhľa,¹¹ Súrne, okamžite predložte!¹²

1.)¹³ Náčelníkovi Bezpečnostnej polície,
SS-Gruppenführerovi Heydrichovi,¹⁴
Berlín.

Vec: Situácia na Slovensku.¹⁵

Podľa hlásenia¹⁶ zo spoľahlivého zdroja Maďari prenikli zo smeru Užhorod na smere Michalovce asi 20 km do slovenského územia. Obsadené sú mestá: Sobrance, Ublá, Palín, Ulič, Kalná Roztoka. Zreteľne badať postup. 3 skupiny postupujú na Michalovce, jedna skupina na smere Snina. Krajinské žandárske veliteľstvo¹⁷ dostalo fonogram od žandárskeho úradu Sobrance, v ktorom¹⁸ veliteľ maďarských jednotiek prehlásil, že okupácia prebieha z poverenia a so súhlasom vodcu Adolfa Hitlera. Slovenské vládne kruhy a obyvateľstvo žiadajú rýchlú

10 Vedľa dopísané: [...] Náčelníkovi Bezpečnostnej polície SS Gruf. Heydrichovi cez Pohotovostnú skupinu Praha.

11 Slovesný tvar „eilt“ dopísaný rukou.

12 V origináli podčiarknuté rukou.

13 Číslo je dopísané rukou. Vedľa je pod bodom 2.) rukou dopísané a preškrtnuté: Pohotovostnému veliteľstvu SD VI., Policajné prezídium [...], do rúk [...].

14 Reinhard Heydrich (1904 – 1942), v tom čase šéf Bezpečnostnej polície a Bezpečnostnej služby.

15 Dopísané rukou a prečiarknuté.

16 Na okraji dokumentu je dopísané: Hlásenie 15.55 h:

17 Až do októbra 1939 sa na Slovensku používal termín četníci.

18 Zámenná príslovka „worin“ doplnená korektorom správy. Pôvodne bola použitá príslovka „wonach“.

nápravu. Slovenský minister obrany¹⁹ nariadil všeobecnú pohotovosť vojska. Za účelom odraziť postupujúce maďarské jednotky sa nasadili bombardovacie lietadlá²⁰ a niekoľko motorizovaných oddielov²¹ armády a Hlinkovej gardy. Keď Maďari narazili na odpor, zastavili postup a čiastočne sa stiahli späť na maďarské územie.²² Slovenská vláda a vedenie Hlinkovej gardy sú odhodlaní v prípade, že sa Maďari pokúsia o vpád na Žitný ostrov pri Bratislave, proti nim postaviť 260 000 mužov Hlinkovej gardy a armády, ktorí sú v pohotovosti.²³

Z informácií utečenca slovenskej národnosti prichádzajúceho z Maďarska vyplýva, že Maďari už dva dni mobilizovali všetky technické zbrane a od včera zmobilizovali všetkých boj schopných mužov vo veku do 50 rokov.

Dodatok pre[...]²⁴

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS
Donau²⁵
z poverenia²⁶ (Ristau)
SS-Hauptsturmführer

Dokument 2

Nedatovaný záznam hovoru príslušníkov viedenskej SD Ristau a Polteho o maďarskom vpáde na Slovensko (23. marca 1939).

+ Tu Hauptsturmführer Ristau +
Tu Stubaf.²⁷ Polte²⁸ -

Vec: Miestne FS²⁹ o vpáde Maďarov.

Ktorý zdroj?? + Správu podal telefonicky Goldbach.³⁰ Ako som sa práve dopyčul, majú to priniesť tiež už večerníky. T. j. postup na Slovensku s tankami³¹ a lietadlami. +

S tankami a lietadlami postupujú podľa miestn. FS³² Slováci. Teraz i Maďari?? +

Ako už bolo hlásené, Maďari svoj postup zastavili, akonáhle narazili na skutočný odpor.³³ Nič bližšie sa o tom nevie. + Okamžite obstaraj večerníky³⁴ a podať sem správu o tom, čo

19 Správne minister národnej obrany.

20 Išlo o pozorovacie lietadlá a ľahké bombardéry typu Letov Š-328, nasadené boli aj stíhacie lietadlá Avia B-534.

21 V skutočnosti východné hranice spočiatku bránilo niekoľko peších práporov a delostreleckých batérií.

22 Nie je pravda, že Maďari zastavili postup, keď narazili na odpor, ale vtedy, keď dosiahli vytýčenú líniu. KATREBA, ref. 2, 1. časť. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 103-105.

23 Čo sa týka pohotovosti mužov v dôsledku mobilizácie armády a HG ide o zjavne nadsadené číslo.

24 Dopísaná nečitateľná poznámka.

25 Der SD-Führer des SS-Oberabschnittes Donau.

26 V origináli I. A. (im Auftrag).

27 Skratka hodnosti Sturmbannführer.

28 Friedrich Polte (1911 – ?), od marca 1938 (po anšluse Rakúska) vedúci oddelenia II/2 (spoločenské dianie) vo viedenskej oblastnej ústrední SD. Od septembra 1939 do júla 1941 jej náčelník.

29 Freiwillige Schutzstaffel, polovojská zložka Nemeckej strany na Slovensku.

30 Konrad (Kuno) Goldbach (1914 – 1943), od októbra 1938 redaktor Völkischer Beobachter (tlačový orgán NS-DAP) v Bratislave, pracovník viedenskej SD na Slovensku.

31 Maďarská armáda mala k dispozícii len päť zastaraných ľahkých tankov Fiat 3000 B (ak nepočítame prototypy iných tankov), talianskej výroby, v ostatných prípadoch išlo o tanky talianskej výroby Fiat Ansaldo CV 35.

32 Freiwillige Schutzstaffel.

33 Pozri poznámku 21.

34 V origináli podčiarknuté rukou.

prinášajú.³⁵ Z ktorého zdroja je hlásenie o maďarskej mobilizácii³⁶ všetkých bojaschopných mužov do 50 rokov+?

Toto oznámil Goldbachovi jeden slovenský utečenec, ktorý práve prišiel z Maďarska. +

Okamžite zavolať Schepkymu³⁷, oznámiť mu to a požiadať o okamžité preverenie telefonickým hovorom do Budapešti. Okrem toho zavolať Stapo³⁸ Röm. 3,³⁹ nech sa spýta hraničných úradov.⁴⁰ +

– Príp. použiť ďalšie preverovacie možnosti, napr. Wehofscha. Súrne sa očakáva hlásenie. Podnikla už slovenská vláda oficiálne kroky v Berlíne?⁴¹ Je informované ríšske miestodržiteľstvo+?+?

Ríšske miestodržiteľstvo neinformované. No hlásenie sa odovzdalo náčelníkovi Bezpečnostnej polície,⁴² pretože Goldbach ho označil za naprosto spoľahlivé. Oficiálne kroky slovenskej vlády v Berlíne neboli zverejnené. Tiež preto sa ešte raz skontaktujem s Goldbachom a požiadam ho o ďalšie správy.

Súhlasíte?+ Áno – ale okrem toho použiť uvedené zdroje. Tu sa nespochybňuje postup ako taký, avšak maďarské opatrenia treba presne preveriť. Kvôli priebežnému spravodajstvu sa má v Bratislave nasadiť celý náš aparát. Heil Hitler. Polte.

MOMO⁴³ sa vybaví, kedy prídete?+ Pravdepodobne dnes večer +

Teda potom HHI⁴⁴ + HHI

Dokument 3

Záznam príslušníka viedenskej SD Ristau z 23. marca 1939, v ktorom infomuje o príkaze ríšskej Štátnej polícii (Stapo III.) a jej príslušným hraničným úradovniam, aby hlásili do Viedne všetky správy o príchode Maďarov na Slovensko.

Viedeň, 23. 3. 39

Spisový záznam.

Podľa rozkazu sa nadviazal kontakt so Stapo III. a odovzdal sa príkaz inšpektora SS-Standardenführera Stahleckera,⁴⁵ aby sa sem okamžite hlásili všetky správy o príchode Maďarov na Slovensko a aby hraničné úradovne pokračovali v zisťovaní. Stapo (Goppelt) nato oznámila, že doteraz nie je na žiadnej hraničnej úradovni nijaká správa tohto druhu, pretože na základe prísneho nariadenia by bola inak okamžite podaná do Viedne. Prislúbilo sa, že hraničným úradovniam sa okamžite položí spätný dotaz, avšak s príchodom hlásení sa nemôže počítať skôr ako zajtra napoludnie.

(Ristau)

35 V origináli podčiarknuté rukou.

36 V origináli podčiarknuté rukou.

37 E. M. Schepky, pracovník viedenskej SD.

38 Staatspolizei – Štátna polícia.

39 V origináli podčiarknuté rukou.

40 Pozri dokument 3.

41 V origináli podčiarknuté rukou.

42 Reinhard Heydrich, pozri dokument 1.

43 Šifra?

44 Heil Hitler.

45 Franz Walter Stahlecker, náčelník SD pre vyššiu oblasť SS Donau od mája 1938 do septembra 1939 a náčelník oblastnej ústredne Štátnej polície vo Viedni.

Dokument 4**Nedatovaný záznam hovoru príslušníkov viedenskej SD Ristaua a Polteho o informáciách týkajúcich sa maďarského vpádu na Slovensko (23. marca 1939) získaných z rôznych zdrojov.**

+ Prosím si teraz Stubaf.⁴⁷ Polteho kvôli medzimestskému hovoru pre Hstuf.⁴⁸ Ristaua ++
 + Tu Stubf. – Polte – HHI⁴⁹ + HHI, tu Hstuf. Ristau +
 Správa vo Wr. neueste Nachrichten:⁵⁰ veľký titulok:

Maďarské oddiely na Slovensku? Noviny potom prinášajú krátku správu, že na Slovensko prenikli riadne maďarské oddiely a že Slováci nasadili na obranu armádu a bombardovacie lietadlá.⁵¹ Na otázku Wr. neueste Nachrichten uviedli, že túto správu majú od ich tlačovej kancelárie v Bratislave. Ďalšie správy tu ešte nie sú. Rozhovor s Dr. Hammerschmidom⁵² poskytol nasledovné: Dr. H.⁵³ plne potvrdzuje tunajšie hlásenie, čo sa týka obsahu. Oznamil k tomu niekoľko podrobností: Podľa toho sú vniknuté maďarské oddiely zložené z nasledovných útvarov:

1. kolóna: 2 pešie prápory
2. kolóna: 2 pešie prápory a jedna cyklistická rota
3. kolóna: 1 motorizovaný pluk⁵⁴ a tanky.

V okolí Sobraniec sa zistilo 30 talianskych tankov⁵⁵. To, či posádka pozostáva aj z Talianov, sa jednoznačne určiť nedalo. V Užhorode sa nachádza pancierový vlak Maďarov, ktorý bol pripravovaný na postup.

Ďurčanský⁵⁶ sa obrátil do Berlína o pomoc. Táto správa pochádza z kancelárie predsedu vlády Tisa.⁵⁷ S Goldbachom sa nadviazal kontakt; nariadilo sa mu, aby obratom obstaral a podal bližšie správy. Schepkyho⁵⁸ oboznámil Knoll,⁵⁹ výsledok ešte nie je k dispozícii. Chcete sa dozvedieť ešte niečo ďalšie? + Nie, ďakujem – Dnes večer sa vrátim späť, všetky ďalšie správy posielam do Brna. Je už známy hovor Knolla o prijatí u Taliana a oznámil sa do Berlína?+

46 Skratka hodnosti Hauptsturmführer.

47 Skratka hodnosti Sturmbannführer.

48 Skratka hodnosti Hauptsturmführer.

49 Heil Hitler.

50 Wiener neueste Nachrichten (Viedenské najnovšie správy).

51 Nasadené boli aj stíhacie lietadlá Avia B-534.

52 V origináli Hammerschmid. Franz Hammerschmidt (? – 1939), SS – Sturmbannführer, personálny referent A. Seyss-Inquarta.

53 Franz Hammerschmidt.

54 Pri útoku bol pravdepodobne využitý len 6. motorizovaný prápor a nie celý pluk. Pozri CSÉFALVAY, ref. 5, s. 52.

55 Pozri poznámku 31.

56 Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974), minister zahraničných vecí slovenského štátu od marca 1939 do salzburgských rokovaní v júli 1940. Zároveň od konca októbra 1939 do júla 1940 bol i ministrom vnútra.

57 Jozef Tiso (1887 – 1947), od marca do októbra 1939 predseda slovenskej vlády, potom prezident Slovenskej republiky.

58 V origináli Schepki.

59 Josef Friedrich Knoll, pracovník viedenskej SD.

Hovor bol poslaný rádiotelegraficky, pretože, vzhľadom na dôležitosť, musí prejsť tajne +++

Bez zachádzania do podrobností, iba jedna otázka/: Prináša tento hovor stanoviská, ktoré súvisia s postupom Maďarov a príp. sa z nich dajú očakávať ďalšie akcie?+

Nie, V. sa priamo toho nedotkol, hovorilo sa iba o tom, že Taliansko vidí v Maďarsku oporný bod pre svoju stredoeurópsku politiku, ktorý však v dôsledku kolísavého postoja Maďarska možno ťažko zhodnotiť +++ Ďakujem pekne – Heil Hitler -

+ Ešte ďalšia správa: Podľa Flohrových⁶⁰ oznámení sa postup Maďarov uskutočnil s vedomím AA.⁶¹ Ak to tak aj doslovne nesúhlasí, predsa by tu mohli byť isté ústupky zo strany AA. Prinajmenšom sa Hammer.⁶² vyjadril, že ho na AA úmyselne nenechali do všetkého nazrieť. Takže on (Hammer.) získal dojem, že existujú ústupky, na základe ktorých Maďari konajú. Veci sú bezpochyby nejasné +++

Ďakujem pekne +

Dokument 5

Ďalekopis viedenskej SD z 23. marca 1939 Pohotovostnému veliteľstvu 6 Brno o vývoji slovensko-maďarského konfliktu.

Ďalekopis – kontrolná páska⁶³ č. 2218

Podané: 23. marca 1939

Čas: 19.25 cez: Haw.

SD Donau č. 2218 23. 3. 39. 1925 HAW

Pohotovostnému veliteľstvu 6, do rúk Staf.⁶⁴ Stahleckera, Brno.

Vec: Situácia na Slovensku.

Telefonický hovor Goldbacha 23. 3. 39 17.10 h

Karbus⁶⁵ je s Murgašom⁶⁶ na ceste, aby si pozreli udalosti na hranici.⁶⁷

Pri Šuranoch stojí maďarské delostrelectvo. Pri Nových Zámkoch⁶⁸ stojí maď. jazdeckto. Hlinkova garda je v plnej poľnej výzbroji vrátane poľných kuchýň. Je dobre vyzbrojená, avšak udržať sa môže nanajvýš 2 až 3 dni. Momentálne je postavených 3000 Hlinkových gardistov. Poslednú noc došlo pri Nitre k 3 hraničným incidentom, pri ktorých Maďari prenikli 12 až 14 km, ale museli sa opäť stiahnuť. Maďari sú vyzbrojení talianskymi zbraňami, puškami a guľometmi (podľa spoľahlivého hlásenia).

O 16.00 h sa maďarské oddiely nachádzali v okolí Sobraniec a na celom území ich stanoviska vykopali strelecké zákopy. Slovinci tu so svojimi ozbrojenými silami stoja proti nim

60 F. Flohr (? – 1939), nacionálny, katolícky publicista, SS – Sturmbannführer SS v štábe Seyss Inquarta.

61 Auswärtiges Amt – Zahraničný úrad (rišske ministerstvo zahraničných vecí).

62 Franz Hammerschmidt.

63 FS-Kontrollstreifen.

64 Skratka hodnosti Sturmbannführer.

65 Laurenz Karbus (1898 – ?), sudetský Nemeč; príslušník viedenskej SD na Slovensku. Od októbra 1938 poradca náčelníka Hlinkovej gardy K. Murgaša; redaktor tlačového orgánu NSDAP Völkischer Beobachter v Bratislave.

66 Karol Murgaš (1899 – 1972), od októbra 1938 náčelník politického štábu Hlinkovej gardy.

67 Na ľavom okraji správy je dopísané: Hlásenie 17.10.

68 V origináli Nove Sancy.

a menovite pri Zalužiciach⁶⁹ sa tiež zakopali. Vo večerných hodinách sa očakáva, že pancierový vlak, ktorý Maďari pripravili, bude nasadený do útoku proti Bánovciam⁷⁰ na východnom Slovensku.

Slovenská vláda nariadila mobilizáciu na celom východnom Slovensku. V nemeckých obciach boli oddiely nemeckých FS⁷¹ uvedené do okamžitej bojovej pohotovosti.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau, z poverenia podpís. Ristau SS Hstuf.

Dokument 6

Nedatovaný záznam viedenskej SD (z 23. marca 1939) o opatreniach slovenskej vlády proti maďarskému útoku na východné Slovensko.

Vec: Slovenská otázka.

Schepky (Essener Nationalzeitung) posielala o 18.30 h nasledovnú správu, ktorú obdržal z Bratislavy.

Slovenská vláda za Tisovho predsedníctva neprestajne zasadá. K poradám boli privolaní: minister obrany,⁷² veliteľ Hlinkovej gardy Mach⁷³ a náčelník štábu Murgaš.

Rokovania sa týkajú toho, aké vojenské a diplomatické opatrenia by mala slovenská vláda vydať vzhľadom na maďarský útok na východné Slovensko. Tieto opatrenia sa týkajú predovšetkým okamžitého pripravenia všetkých mysliteľných jednotiek Hlinkovej gardy a armády na obranu proti maďarským oddielom. Okrem toho sa hlási, že na rokovaníach sa jednomyselne skonštatovalo, že na celom Slovensku vládne absolútny pokoj a poriadok. Ďalej sa s mimoriadnym uspokojením zistilo, že celý slovenský národ je jednotný v ochote brániť otcinu až do krajnosti s nasadením majetku a života.

O priebehu maďarského postupu sa hlási nasledovné: Krátko po polnoci⁷⁴ zaútočili maďarské oddiely v troch kolónach na východnú hranicu Slovenska. Prvá kolóna, v sile 2 peších práporov, prekročila hranicu v smere na Veľké Berezné – Starina.

2. kolóna, v sile 2 peších práporov a jednej cyklistickej roty, postupovala na smere Veľké Berezné – Ubľa – Stakčín.

3. kolóna, ktorú tvoril jeden motorizovaný pluk s tankmi⁷⁵, nastúpila zo smeru Užhorod na územie Sobraniec.⁷⁶ Pretože maďarská vláda, tak hovoria Slováci, uznala slovenský štát ako prvú zahraničnú mocnosť, štátna hranica s Maďarskom sa nezabezpečila. Z tohto dôvodu nemohla slovenská strana klásť proti útoku žiaden odpor.⁷⁷

69 V origináli Saluzice.

70 Bánovce nad Ondavou. V origináli Banavce.

71 Freiwillige Schutzstaffel.

72 Ferdinand Čatloš (1895 – 1972), v tom čase pplk. gšt, v apríli povýšený na div.gen., od 17. mája gen. I. triedy, 1939 – 1944 slovenský minister národnej obrany.

73 Alexander Mach (1902 – 1980), od októbra 1938 šéf Úradu propagandy, od marca 1939 hlavný veliteľ Hlinkovej gardy.

74 Začiatok maďarského útoku sa v slovenských prácach datuje na skoré ráno.

75 Nešlo o motorizovaný pluk, ale prápor. Pozri poznámku 31.

76 Maďari postupovali aj južnejšie smerom na Pavlovce nad Uhom. KATREBA, ref. 2, 1. časť, s. 103-104.

77 Toto hodnotenie nie je správne. Napriek rozpadu čs. armády a z toho vyplývajúcich problémov, minister národnej obrany pplk. gšt. Ferdinand Čatloš vydal už 15. marca rozkaz určený novým veliteľom V. a VII. zboru. Tí mali vypracovať plán zabezpečenia hraníc proti Maďarsku a Poľsku. V tento deň sa MNO rozhodlo mo-

Dokument 7**Ďalekopis viedenskej SD (z 23. marca 1939) Pohotovostnému veliteľstvu 6 Brno o nóte od maďarskej vlády, v ktorej sa uvádza, že maďarské vojenské oddiely postupovali na slovenskom území so súhlasom ríšskej vlády.**

18.45 h⁷⁸   Vec: Slovenská otázka.⁷⁹

(Goldbach telefonuje z Bratislavy nasledovne:)

Podplukovník maďarskej armády a veliteľ hraničných oddielov na spornom mieste Szurmay⁸⁰ dnes doručil slovenským hraničným orgánom nótu maďarskej vlády, v ktorej je o. i. zaznamenané, že maďarské vojenské oddiely obsadili líniu od Príslopu na sever so súhlasom ríšskonemeckej vlády. Slovenskí dôstojníci sú vyzvaní, aby svoje jednotky stiahli za túto líniu, ktorá má byť novou hranicou medzi Maďarskom a Slovenskom. Ďalej sú vyzvaní zložiť zbrane, inak začnú maďarské oddiely okamžite útočiť. Maďarské ozbrojené sily vraj majú rozkaz zastaviť sa na menovanej línii a za ňou nepokračovať v bojoch. Na záver nóta objasňuje, že Maďari chcú žiť so Slovákmi ako bratia. Avšak nie sú splnomocnení ďalej viesť so Slovákmi rokovania a iba poslúchajú rozkazy svojich nadriadených.

Goldbach posielala nasledovné stanovisko našich ľudí v Bratislave: Za svoju úlohu nepovažujú vmiešavať sa, ale iba pôsobiť ako pozorovatelia a tiež nijako neprejavovať súcit voči Slovákom. Títo sami nesú vinu na tomto vývoji, pretože odmietli, a síce na výslovný popud menovite Akademického oddielu Hlinkovej gardy, prizvať nemecké oddiely aj na ochranu sporných hraníc Slovenska. Teraz musia niesť následky sami.

Zo slovenskej úradnej strany prišlo hlásenie, že do Nitry došli talianske tanky⁸¹, ktoré však nie sú obsadené výlučne maďarskými oddielmi, ale je pri nich i oddiel, ktorý nehovorí ani maďarsky, ani slovensky. Predpokladá sa, že ide o Talianov. Krajinské veliteľstvo chce túto správu nechať preveriť. Správy od Schepkyho z Budapešti potvrdzujú, že Maďari sú vo svojom konaní plne podporovaní Talianmi. Maďari sa opierajú najmä o to, že počas býval. českého štátu⁸² nebola hranica medzi východným Slovenskom a Zakarpatskou Ukrajinou nikdy jednoznačne stanovená.

O 17.00 h vydalo slovenské ministerstvo obrany oznámenie, že slovenské vojsko sa ozbrojenou silou postavilo proti maďarským oddielom a že Maďari ustupujú.⁸³

bilizovať tiež prvý sled zálohy, teda ročníky 1932 – 1936. V dôsledku problémov, ktoré nastali po rozpade čs. armády (chaos v evidencii záložníkov, dopravné problémy...) sa mobilizácia týkala len východoslovenských okresov. Súčasne bol nový veliteľ VI. zboru v Spišskej Novej Vsi pplk. gšt. Augustín Malár vymenovaný za veliteľa východnej skupiny a poverený obranou východného Slovenska. Aby sa však konflikt neprehlbil, nemecké vojenské orgány nedovolili slovenskej armáde na východ presunúť ťažké zbrane a strelivo z ochrannej zóny.

78 Pečiatky na okraji dokumentu: Ďalekopis (v origináli F.S.) č. 2217. Podané (dátum nie je uvedený), 19.05 h cez Haw.

79 Hore rukou dopísané: 2217, Ďalekopis, súrne, okamžite. Pohotovostnému veliteľstvu (v origináli EK) VI., Brno, do rúk [...]

80 V origináli Sczurmay.

81 Pozri poznámku 31.

82 Správne Československého, resp. Česko-Slovenského.

83 Ide o propagandu, v skutočnosti slovenský protiútok začal až 24. marca, väčší úspech však slovenská armáda nezaznamenala.

Dokument 8

Záznam viedskej SD z 23. marca 1939 o nariadení z Berlína neposkytovať nemeckej tlači žiadne správy o udalostiach na Slovensku.

Kn./Kl.

Viedeň, 23. III. 1939

Spisový záznam:

Vec: Slovenská otázka.⁸⁴

Podľa oznámenia DNB⁸⁵ Viedeň približne o 19.00 h Berlín príkazom, daným novinám prostredníctvom DNB, zablokoval všetky správy o udalostiach na Slovensku.

(Podpis nečitateľný)

Dokument 9

Ďalekopis príslušníka viedskej SD Ristaua z 23. marca 1939 Pohotovostnému veliteľstvu 6 Brno o správe od DNB, podľa ktorej sa podpísaním ochrannej zmluvy medzi Nemeckou ríšou a slovenským štátom situácia na Slovensku pre nemeckú stranu vyjasnila.

Ďalekopis – kontrolná páska č. 2219

Podané: 23. marca 1939

Čas: 19.30 cez: Haw.

SD Donau č. 2219 23. 3. 39. 19.30 – HAW -

Pohotovostnému veliteľstvu 6, do rúk SS-Staf. Stahleckera, Brno.

Vec: Slovenská otázka.

○17.45 h Goldbach z Bratislavy ešte oznamuje, že sprostredkovanie správ z Bratislavy do Viedne sa upravilo tak, aby sa všetky úradné správy podávali z jediného úradného miesta jedinému nemeckému miestu v Bratislave, odkiaľ sa odošlú Nemeckej spravodajskej kancelárii vo Viedni. Nám sa nariaďuje skontaktovať sa s DNB, aby nás odtiaľ zásobovali priebežnými správami. Zo strany Ballhausplatzu sa tak už stalo; navyše nás bude naďalej informovať aj Goldbach.⁸⁶

O 19.25 h DNB oznamuje, že kvôli práve dôjdenému a ďalej odoslanému úradnému hláseniu sa musí situácia na Slovensku, pokiaľ ide o nemeckú stranu, odteraz považovať za vyjasnenú. Oznámenie obsahuje zmluvu, uzavretú medzi Nemeckou ríšou a slovenským štátom, na zabezpečenie slovenského štátu a jeho hraníc.⁸⁷ Podľa tejto zmluvy získava Nemecká ríša kvôli menovanému účelu právo na celom území Slovenska udržiavať posádky, zriaďovať kasárne a opevňovacie zariadenia a prijímať všetky tie opatrenia, ktoré sú potrebné pre zabezpečenie slovenského štátu.⁸⁸ Z toho vyplýva, že maďarský postup sa čo najskôr vysvetlí. Buď ide pri maďarskom postupe iba o malé korekcie hraníc, ktoré prebiehajú s vedo-

84 Na ľavom okraji dokumentu dopísané: Hlásenie 19.00 h:

85 Deutsches Nachrichtenbüro – Nemecká spravodajská kancelária.

86 V origináli je celý odsek preškrtnutý rukou.

87 Rozumej ochranná zmluva (Schutzvertrag) z 18./23. marca 1939.

88 Pracovníci SD neboli dobre informovaní o ochrannej zmluve, podľa ktorej mohla nemecká armáda „udržiavať posádky...a opevňovacie zariadenia“ len v ochrannej zóne na západe krajiny, nie na celom jej území.

mím ríšskej vlády, alebo Maďari prekročili povolenú hranicu proti vôli ríšskej vlády a v tom prípade budú, bezpochyby, čo najskôr opäť odrazení späť.

19.30 h: Schepky oznamuje, že na jeho dotaz v Budapešti sa práve referuje:

V budapeštianskych úradných kruhoch sa vraj do dnešného večera so všetkou dôraznosťou spochybňujú všetky správy o prieniku maďarských oddielov na slovenské územie ako aj o bojoch na maďarsko-slovenskej hranici.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau z poverenia
podpís. Ristau SS Hstuf.

Dokument 10

Ďalekopis príslušníka viedenskej SD Ristaua z 23. marca 1939 Pohotovostnému veliteľstvu 6 Brno o aktuálnom stave slovensko-maďarského konfliktu.

Ďalekopis – kontrolná páska č. 2222

Podané: 23. marca 1939

Čas: 20.15 cez: Haw.

+ SD Donau č. 2222 23. 3. 39. 20.15 HAW

Pohotovostnému veliteľstvu 6 do rúk Standartenführera Stahleckera, Brno.

Súrne okamžite predložiť.

Vec: Slovenská otázka.

O 19.40 h Goldbach podáva nasledovnú správu, ktorá práve došla od Karbusa.

5.000 Hl. gardistov je sústredených pri Nitre. Oproti Veľkým Krškanom⁸⁹ je prápor, ktorý však ešte doteraz neprekročil hranice, no zjavne robí prípravy za týmto účelom.

Karbus je na ceste. Goldbachovi sa oznámilo,

1. že budapeštianske úradné miesta so všetkou dôraznosťou spochybňujú všetky správy o preniknutí maďar. oddielov na Slovensko a o iných tvrdených udalostiach. Goldbach to označuje za nesmiernu bezočivosť, pretože všetky správy, ktoré odoslal, sú, bez výnimky, autentické.

V Bratislave vládne absolútny pokoj, no vo vedúcich slovenských kruhoch treba konštatovať veľkú nervozitu. Slováci očakávajú, že im Nemci pomôžu, a preto sa priebežne obracajú na dostupné nemecké miesta v Bratislave s otázkami, čo sa teraz bude alebo sa má diať. Podľa počutia slovenská vláda zasadá naďalej. Na 19.00 h bolo naplánované z tejto strany úradné vyhlásenie, ktoré však doteraz ešte nevyšlo. O 21.00 h má slovenský minister v rozhlase podať správu o berlínskych rokovaniach.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau z poverenia podpís. Ristau SS Hstuf.

Dokument 11

Ďalekopis príslušníka viedenskej SD Ristaua z 23. marca 1939 Pohotovostnému veliteľstvu 6 Brno o odpovedi maďarského ministra zahraničných vecí na slovenskú protestnú nótu proti príchodu maďarských oddielov na Slovensko.

Ďalekopis – kontrolná páska č. 2228

89 V origináli Velke Krksawy (?Krškany).

Podané: 23. marca 1939.

Čas: 21.25 cez: Haw.

SD Donau č. 2228 23. 3. 39. 21.25 HAW.

Pohotovostnému veliteľstvu 6 do rúk SS-Staf. Stahleckera,
Brno. Súrne okamžite predložiť.

Vec: Slovensko.

O 20.45 h podáva Schepky nasledovné oznámenie úradného charakteru, ktoré mu došlo z Budapešti.

Slovenská vláda vo štvrtok 23. 3. 39 adresovala maďarskej vláde v Budapešti protestnú nótu kvôli údajnému príchodu maďarských oddielov na Slovensko. Vo svojej odpovedi na túto nótu maďarský minister zahraničných vecí gróf Csáky⁹⁰ čo najdôraznejšie konštatuje, že východná hranica Slovenska nebola nikdy presne určená, a asi preto došlo ku konfliktom medzi slovenskými a maďarskými oddielmi. Gróf Csáky⁹¹ však vo svojej odpovedi ďalej oznamuje, že správy, rozširované zahraničnými agentúrami, že maďarské oddiely vraj vpocho- dovali na Slovensko s nemeckým súhlasom, treba čo najodhodlanejšie dementovať.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau z poverenia podpís. Ristau SS Hstuf.

Dokument 12

Ďalekopis príslušníka viedenskej SD Ristaua z 23. marca 1939 náčelníkovi viedenskej SD Stahleckerovi do Brna, v ktorom ho informuje, že okrem prvej správy náčelníkovi Bezpečnostnej polície do Berlína neposlali žiadne ďalšie hlásenie.

+ Od SD Donau Brnu 23. 3. 39.20.20 HAW

Staf. Stahleckerovi, Brno.

Žiada sa o vzatie na vedomie, že okrem prvej správy náčelníkovi Bezpečnostnej polície sa odtiaľto do Berlína neodoslalo žiadne ďalšie hlásenie.

podpís. Ristau SS Hstuf.

Dokument 13

Ďalekopis náčelníka viedenskej SD Stahleckera z 23. marca 1939 z Brna centrálne SD vo Viedni, v ktorom nariaďuje okamžite poselať z Viedne všetky ďalekopisy o slovensko-maďarskom konflikte do Berlína a náčelníkovi Bezpečnostnej polície do Prahy.

Prijaté: 23. marca 1939 21.50 h

od: Brno cez: Haw.

Č. 2231

++ Brno – č. 255 23. 3. 39 21.50 – KL. -

SD OA Donau – do rúk S[S] Hstuf. Ristaua.-

– Žiadam, aby sa z Viedne okamžite poslali všetky ďalekopisy o slov.-maďarskej otázke do Berlína a náčelníkovi Bezpečnostnej polície do Prahy. Stubaf. Polte je na ceste do Viedne.

90 V origináli CZAKI.

91 V origináli CZAKY.

– podpís. Dr. Stahlecker.++⁹²

Dokument 14

**Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 24. marca 1939
náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť o udalostiach z predchádzajúceho dňa
na slovensko-maďarskej hranici.**

Odoslané:

24. 3. 39   15.45
Hl. úradu SD
Č. 2250

II   Ďalekopis   Viedeň, 24. 3. 39

Pt/Sf.

Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť

Berlín.

Vec: Situácia na Slovensku.

Z Bratislavy sa podáva o 12.00 h nasledovné hlásenie:

Pri včerajších incidentoch na maďarsko-slovenskej hranici boli zostrelené 2 slovenské a jedno maďarské lietadlo⁹³. O iných stratách sa ešte nič nevie. Senicu na východnom⁹⁴ Slovensku Maďari opäť opustili. Na hranici i na celom Slovensku vládne pokoj.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia

Vedúci Hlavného oddelenia II

podpís. Polte (podpis) 24/3.⁹⁵

92 Plniac Stahleckerov príkaz poslal F. Polte náčelníkovi Bezpečnostnej polície R. Heydrichovi do Prahy ešte večer 23. marca 1939 vybrané časti zo správ, ktoré zhromaždila viedenská SD o slovensko-maďarskom konflikte (Ďalekopis – kontrolná páska č. 2233. Podané: 23. marca 1939. Čas: 23.45 cez Haw.). Pozri dokumenty 1, 5, 8, 10, 11. Okrem vybraných častí z uvedených dokumentov obsahoval ďalekopis i správu z Budapešti, hlásenú do Viedne o 20.50 h. „(...) Meldung 20 Uhr 50 aus Budapest von verlaesslichster Seite die ueber ausgezeichnete Verbindungen zum ungarischen Aussenamt verfuegt: Anleasslich der ungarischen Besetzung der Karpathen – Ukraine haben die Rumaenen den Versuch gemacht, den oestlichsten Zipfel der Karpathen – Ukraine, oestlich von Marmaros Sziget, durch den die direkte Bahnlinie von Marmaros Sziget ueber Jasina nach Stanislaw in Galizien verlaeuft, zu besetzen, um sich auf diese Weise eine direkte Bahnverbindung nach Polen zu sichern. Bei diesen Bestreben haette die Rumaenen die weitestgehende Unterstuetzung seitens Polen gefunden. Auf die ersten Meldungen ueber diese rumaenischen Absichten seien sofort ungarische Truppen in Gewaltsmaerschen in das strittige Gebiet entsendet worden, und es sei ihnen tatsaechtlich gelungen, den Rumaenen zuvorkommen. Als Ergebnis dieses Rumaenisch-polnischen Versuches ist nunmehr eine sehr starke Verstimmung gegen Polen im ungarischen Aussenministerium festzustellen. Man hat dort seiner tiefen Empoerung ueber das polnische Vorgehen Ausdruck gegeben. In den gleichen Kreisen wird mit Erbitterung festgestellt, dass angebliche[n] deutsche[n] Zusagen mit Bezug auf die Befriedigung ungarischer Revisionsansprueche an Rumaenien durch den Abschluss des deutsch-rumaenischen Wirtschaftsvertrages am heutigen Abend ein Ende gesetzt wurde. Der SD Fuehrer des SS OA Donau. I. V. Der Leiter der Hauptabteilung II. Gez. Polte SS-Stubaf.“

93 Už prvý deň konfliktu malo slovenské letectvo dvoch mŕtvych a jedného zraneného pilota, dve zničené, štyri poškodené stíhacie lietadlá B-534. Okrem toho boli poškodené najmenej dva Letovy Š-328 (pozorovacie lietadlo a ľahký bombardér). RAJNINEC, ref. 3, s. 19-31; ŠUMICHRAS, P.: Avia B-34..., ref. 3., s. 105-107; Tentiež: Letovy Š-328..., ref. 3., s. 67. Maďari oficiálne nepriznali žiadne straty.

94 Korektor doplnil „Ost-“.

95 Dátum dopísaný rukou.

Dokument 15**Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 24. marca 1939
o zasadnutí slovenskej vlády.**

Bleskový ďalekopis⁹⁷

O 18.50 došlo z Bratislavy nasledovné hlásenie:

1. hlásenie sa potvrdzuje; ministerská rada v Bratislave neprestajne zasadá za účasti nemeckých dôstojníkov. Hľadajú sa možnosti, ako urovnať konflikt bez účasti Ríše. Slovenská vláda sa pokúša prostredníctvom generálneho konzula⁹⁸ vymôcť od Ríše opätovné vydanie zbraní, nachádzajúcich sa na okupovanom slovenskom území.⁹⁹ K bombovému útoku o 17.45 h sa dopĺňa, že išlo o 9 – 10 bômb. Boli 4 mŕtvi a 10 ranených.¹⁰⁰ Okrem toho sa potvrdzuje, že pri včerašom útoku na Užhorod boli nasadené talianske tanky¹⁰¹.

- 1.) Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť
- 2.) Pohotovostnému veliteľstvu¹⁰² Brno, Standartenführerovi Stahleckerovi
- 3.) Gruppenführerovi Heydrichovi cez Pohotovostnú skupinu Praha.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau

podpis. Polte (podpis) 24./3.¹⁰³ SS-Sturmbannführer

Dokument 16**Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 24. marca 1939
o bombardovaní Spišskej Novej Vsi.**

Bleskový ďalekopis¹⁰⁴

- 1.) Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť,
Berlín.

96 Správu poslal F. Polte 24. 3. o 16.40 h ako ďalekopis č. 2251 taktiež na Pohotovostnú skupinu Brno, SS-Standartenführerovi Stahleckerovi.

97 V origináli Blitz FS. Pečiatky v hornej časti dokumentu: Podané 24. marca 1939, 19.15 h cez Ho. Ďalekopis (v origináli skratka F.S.) č. 2264.

98 Ernst von Druffel (1887 – 1961), od marca 1939 generálny konzul, od apríla 1939 správca nemeckého vyslanectva v Bratislave. V júli 1939 ho nahradil prvý nemecký vyslanec na Slovensku Hans Bernard.

99 Okupovaným územím sa myslí územie na západe Slovenska – budúca ochranná zóna (tiež priľahlé miesta), ktorej existenciu legalizovala už ochranná zmluva medzi Nemeckom a Slovenskom z 23. marca 1939.

100 Bombardovanie a ostreľovanie letiska v Spišskej Novej Vsi maďarským letectvom bolo odvetou za činnosť slovenského letectva. Podľa J. Petríka 10 maďarských bombardérov Junkers, Ju 86 K-2 spolu so stíhacím sprievodom dosiahli Spišskú Novú Ves o 16. 45 h. Na cieľ zhodili spolu 900 kusov 10-až 50-kilových bômb, z toho 640 zápalných, s celkovou hmotnosťou 7, 2 tony. Zasiahnuté však boli aj iné objekty, aj obytné štvrte. Nálet si vyžiadal 13 mŕtvych – štyria vojaci, jeden dôstojník a 8 civilov (z toho traja civily zomreli po prevoze do nemocnice na následky zranení). Okrem iného poškodené boli tiež dve Avie B-534, jeden Letov Š-328, tri Aero Ap-32 a jediná Avia B-71. PETRÍK, J.: Spišská tragédia. Matica slovenská 1999, s. 36-43. Podľa telefonického hlásenia špkt. Justína Ďuranu z 25. 3. 1939 Maďari previedli dva bombardovacie útoky a 1 útok z guľometov. Použité boli 20, 50, 100 a 200 kg bomby. ŠUMICHRASŤ, BAKA, ref. 1., s. 88.

101 Ide asi o chybu, keďže Užhorod patril Maďarsku už v roku 1938. Pozri poznámku 31.

102 V origináli skratka EK (Einsatzkommando).

103 Dátum dopísaný rukou.

104 Pečiatky v hornej časti dokumentu: Podané 24. marca 1939, 20.10 h cez Ho. Ďalekopis č. 2268.

- 2.) Pohotovostnej skupine Brno
SS-Standartenführerovi Dr. Stahleckerovi,
Brno.
- 3.) Pohotovostnej skupine Praha
pre SS-Gruppenführera Heydricha,
Praha.¹⁰⁵

O 19.55 h sa teraz z Bratislavy podáva nasledovné poloúradné hlásenie na potvrdenie predchádzajúceho:

Dnes napoludnie okolo 16.30 h preletelo 7 trojmotorových lietadiel vo veľmi veľkej výške železničný uzol Spišská Nová Ves¹⁰⁶ a zhodili viaceré bomby. Jedna padla na mesto a spôsobila značnú škodu. Hangáre a letisko úplne zhoreli. Predbežne sa zistilo 6 mŕtvych a 16 ranených. Ďalšie obete sa ešte oslobodzujú z trosiek. Za súmraku nasledoval 2. nálet maďarských lietadiel, ktoré znova bombardovali mesto, v ktorom býva veľký počet Nemcov, a pri tom sa opäť zistilo 6 mŕtvych.¹⁰⁷

Okrem toho sa hlási, že zasadnutie ministerskej rady pokračuje ďalej a prebieha vo veľmi podráždenom duchu. Podrobnosti neznáme.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia (Polte) SS-Sturmbannführer.

Dokument 17

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 24. marca 1939 o úradných správach od slovenského ministerstva obrany a slovenskej tlačovej kancelárie týkajúcich sa slovensko-maďarského konfliktu.

Ďalekopis.

1. Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť,
Berlín.
2. Náčelníkovi Bezpečnostnej polície,
SS-Gruppenführerovi Heydrichovi,
Berlín.
3. Pohotovostnej skupine Brno,
do rúk SS-Standartenführera Dr. Stahleckera,
Brno.

[...] ¹⁰⁸

1.) Ministerstvo obrany vydalo o 12.00 h nasledovnú úradnú správu.

„Pod tlakom našich jednotiek Maďari pomaly ustupujú. Naše vojenské letectvo vyvíja čulú činnosť a zaznamená významné úspechy. Maďari kladú najintenzívnejší odpor.“¹⁰⁹

105 Neskôr sa náčelníkovi Bezpečnostnej polície SS-Gruppenführerovi Heydrichovi začali posilať správy do Berlína, pretože viedenskej SD bolo oznámené, že už nie je v Prahe, ale opäť v Berlíne (dalekopis č. 2274, odoslany F. Poltem 24. marca 1939 /podané o 23.30 h/ Pohotovostnej skupine Brno, do rúk Stahleckera).

106 V origináli Zipsner Neudorf.

107 V dokumente je viacero nesprávnych údajov. Bližšie pozri poznámku č. 100, druhý nálet sa v doterajšej historickej spisbe ani v memoároch nikde nespomína, takže ho možno s najväčšou pravdepodobnosťou vylúčiť.

108 Dopísaná nečitateľná poznámka.

109 Text dal do úvodzoviek korektor správy. Ide o propagandistickú informáciu. V skutočnosti útok slovenských jednotiek priniesol len malé korektúry Maďarmi obsadenej línie. Bližšie pozri KATREBA, ref. 2, 1.časť, s. 105-109.

2.) O¹¹⁰ prvých okamihoch útoku maďarských oddielov teraz oznamuje Slovenská tlačová kancelária nasledovné:

„¹¹¹V noci na 23. 3. 1939 sa riadne maďarské oddiely priblížili s bielou zástavou k našim hraničným strážam, ktoré potom prepadli. Slovenský vyjednávatel protestoval proti týmto zákerným postupom a od maďarského veliteľa, podplukovníka Szasza, obdržal nasledovnú písomnú odpoveď: So súhlasom nemeckého štátu posunú maďarské oddiely štátnu hranicu na slovenskom území až po západnú časť obce Príslop.¹¹² Vyzývam hraničného veliteľa, aby sa bez odporu stiahol¹¹³ až po túto líniu a zložil zbrane. V opačnom prípade začnú maďarskí honvédi bezodkladne útočiť, aby dosiahli naznačenú líniu. Maďarské oddiely zostanú na tejto línii a nebudú bojovať. Maďari chcú so slovenským národom aj naďalej spolunažívať ako bratský národ. Rokovania odmietame a taktiež nevyčkáme ani na pokyny, ktoré by veliteľ rád obdržal z vyšších miest.“

Velké Berezné,¹¹⁴ 23. marca 1939, 17.00 h,
podpísaný Vitéz.“

[...]¹¹⁵

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia (Polte) 24./3.¹¹⁶ SS-Stubaf.

Dokument 18

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 24. marca 1939 o správe od Karola Murgaša týkajúcej sa nálady v slovenskej armáde a Hlinkovej garde.

Bleskový ďalekopis.¹¹⁷

1. Náčelníkovi Bezpečnostnej polície, Berlín, SS-Gruf. Heydrichovi,
2. Pohotovostnej skupine Brno, SS-Staf. Stahleckerovi
3. Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť.

O 21.50 ~~podáva Steiner~~ z Bratislavy nasledovné hlásenie.¹¹⁸ Náčelník štábu¹¹⁹ Murgaš telefonoval Hlavnému veliteľstvu Hlinkovej gardy o 20.38 h z Prešova a oznámil nasledovné:¹²⁰

„¹²¹Hlinkova garda nadviazala kontakt s armádou. Situácia je pre nás v Michalovciach lepšia. Všetky správy o postupovaní Maďarov a o demoralizácii našich oddielov v tejto oblasti sú mylné. Nálada medzi vojakmi a gardistami je vynikajúca. Teraz neprestajne prichádzajú posily a vyzbrojení vojaci bojaschopných jednotiek. Situácia sa od ~~24.00 h~~ na tomto úseku zmenila v náš prospech.“

podpísaný Murgaš.

110 Predložku „über“ doplnil korektor.

111 Úvodzovky doplnil korektor.

112 V origináli Prillop.

113 Predponu „zurück-“ doplnil korektor. Pôvodne mal neurčitok predponu „durch-“ (v origináli „durchziehen“).

114 V origináli Velke-Berezny.

115 Dopísaná nečitateľná poznámka.

116 Dátum je dopísaný.

117 Pečiatky v hornej časti dokumentu: Podané 24. marca 1939, [...] h cez Ho. Ďalekopis (v origináli F.S.) č. 2273.

118 Korektor dal vetu do pasívu: „21 Uhr 50 wird aus Pressburg folgende Meldung durchgegeben.“

119 „Stabschef“ doplnil korektor.

120 Poslednú časť vety doplnil korektor: „(...) und gab Folgendes durch.“

121 Úvodzovky doplnil korektor.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia (Polte) SS-Stubaf.

Dokument 19

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 24. marca 1939 o správe od člena Nemeckej strany, v ktorej informuje o situácii po maďarskom útoku na Spišskú Novú Ves.

Ďalekopis.

1. Náčelníkovi Bezpečnostnej polície, Berlín, SS-Gruf. Heydrichovi,
2. Pohotovostnej skupine Brno, SS-Staf. Stahleckerovi,
3. Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť.¹²²

Nemecká strana¹²³ v Bratislave vyslala jedného zástupcu do Spišskej Novej Vsi (Kasperek). Tento okolo 22.00 h telefonicky zo Spišskej Novej Vsi podal nasledovné:

Správy však nie sú preverené.

Pri leteckých útokoch bolo 16 lietadiel talianskeho pôvodu¹²⁴. Bolo 6 mŕtvych civilistov, väčšinou Slováci, a jeden maďarský roľník. 6 mŕtvych vojakov, 16 ranených. Pretože sa mnohé z bômb roztrhli, nie je ich počet úplný. Zhodilo sa 50 veľkých bômb a okrem toho veľký počet 2 kg bômb. 5 veľkých bômb neexplodovalo. Strážia ich HG¹²⁵ a FS.¹²⁶ Pôvod týchto bômb ešte nie je známy.¹²⁷ Pri Michalovciach sa zúčastnilo vzdušného súboja 17 lietadiel¹²⁸. Zostrelené boli 4 maďarské a 2 slovenské. 4 slovenské núdzovo pristáli, 2 ďalšie slovenské sú nezvestné. Medzi mŕtvymi v Michalovciach sú 2 poručíci a viacerí vojaci.¹²⁹

Okrem toho sa oznamuje, že Karmasin¹³⁰ odcestoval do Viedne kvôli Spišskej Novej Vsi, ktorá, ako je známe, má veľa Nemcov.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia (Polte) 24./3.¹³¹ SS-Stubaf.

122 Na ľavom okraji dokumentu dopísané: 23.00 Steiner.

123 Deutsche Partei, vznikla v októbri 1938 ako jediná povolená strana karpatských Nemcov na Slovensku.

124 Nešlo o lietadlá talianskeho, ale nemeckého pôvodu, konkrétne o 10 maďarských bombardérov Junkers, Ju 86 K-2 spolu so stíhacím sprievodom. Bližšie pozri poznámku č. 100.

125 Hlinkova garda.

126 Freiwillige Schutzstaffel.

127 V texte je viacero nepresných údajov, porovnaj s poznámkou č. 100.

128 Vzdušného súboja sa zúčastnilo 13 lietadiel, z toho 9 maďarských stíhacích Fiatov CR.32, 3 stíhacie Avie B-534, 1 Letov Š 328, ďalšie dva Letovy z nebezpečného pásma včas unikli. Pozri napr. ŠUMICHRASŤ, P.: Avia B-34..., ref. 3, s. 109.

129 V priebehu dňa zahynuli traja slovenskí piloti (z toho dvaja dôstojníci – poručíci let.) a jeden padol do zajatia. Zničených, resp. poškodených bolo sedem slovenských lietadiel typu Avia B-534 a jedno typu Letov Š-328. Dve ďalšie B-534, jeden Letov Š-328, tri Aero Ap-32 a jediná Avia B-71 boli poškodené na zemi palubnými zbraňami (resp. črepinami bômb) pri bombardovaní letiska v Spišskej Novej Vsi. Maďarské letectvo vyšlo z konfliktu údajne bez strát zavinených nepriateľom, slovenské pramene však hovoria o strate 4 až 5 lietadiel na maďarskej strane. ŠUMICHRASŤ, BAKA, ref. 2., s. 90-91.

130 Franz Karmasin (1901 – 1970), poslanec Snemu Slovenskej republiky za Deutsche Partei, štátny tajomník pre záležitosti nemeckej národnostnej skupiny na Slovensku, predseda Deutsche Partei, od konca marca 1940 do životný vodca nemeckej národnej skupiny na Slovensku.

131 Dátum je dopísaný.

Dokument 20**Záznam vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 25. marca 1939 o situácii na východných hraniciach.**IIViedeň, 25. 3. 39¹³²

Pt./Sf.

Spisový záznam.¹³³Vec: Situácia na Slovensku.

Nasledovnú správu podal Karbus telefonicky z Michaloviec o 10.30 h do Bratislavy,¹³⁴ ~~sem ju odoslal Steiner telefonicky o 11.40 h:~~

Maďarmi sú okupované nasledovné obce: Sobrance, Pavlovce nad Uhom, Medina¹³⁵, Čierne Pole,¹³⁶ Stakčín; to je približne 25 – 30 km za hranicou stanovenou Viedenskou arbitrážou.

Slováci držia líniu Rebrín¹³⁷, Palín, Blatná Polianka,¹³⁸ Závadka.¹³⁹

Z kóty 443 pri Košotoviciach¹⁴⁰ Maďari včera večer ostreľovali delostrelectvom dedinu Kolonica.¹⁴¹ Na ceste pri Malých Kapušanoch¹⁴² sa nepodarilo zachrániť 18 ťažko zranených Slovákov¹⁴³.

Maďarskú propagandu kolosálne podporujú Židia. Židia rozširujú všetky správy, ktoré sú vhodné na vytváranie paniky.

Maďari odvliekajú všetkých vládných komisárov (starostov) a o. i. zabili vedúceho pošty v Sobranciach¹⁴⁴. Maďari postupujú proti Slovákom s najväčšou brutalitou. Včera zhodili talianske lietadlá¹⁴⁵ bomby nielen na samotnú Spišskú Novú Ves, ale aj na gumárenskú fabriku, nachádzajúcu sa v blízkosti. [...] ¹⁴⁶

SS-Sturmbannführer-SD-Donau
v poverení (Polte) SS-Stubaf.

132 Pečiatky v hornej časti dokumentu: Ďalekopis č. 2300. Podané 25. marca 1939, 15.10 h cez Haw. Podané 25. marca 1939, 14.15 h cez Haw. Podané 25. marca 1939, 13.45 h cez Haw.

133 Na ľavom okraji dokumentu dopísané: náčelníkovi Sipo (skratka pre Sicherheitspolizei – Bezpečnostná polícia), Hlavnému úradu SD, Brnu.

134 Slovosled zmenil korektor.

135 Takáto obec na Slovensku neexistuje.

136 V origináli Cerne-Pole.

137 Dnes súčasť obce Zemplínska Široká.

138 V origináli Blatna-Polanka.

139 V origináli Zavatka.

140 V origináli Kosotovice. Takáto obec na Slovensku neexistuje.

141 V origináli Koloniza.

142 V origináli Kiskajdos, správne Kiskapos – Malé Kapušany

143 Ide o chybný údaj, také straty na jednom mieste slovenská strana nemala.

144 Túto udalosť zatiaľ nie je možné veriifikovať.

145 V skutočnosti lietadlá nemeckej výroby Junkers, Ju 86 K-2.

146 Dopísané nečitateľné poznámky.

Dokument 21**Záznam vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 25. marca 1939 o strategických cieľoch maďarského postupu na slovenskom území.**IIViedeň, 25. 3. 39¹⁴⁷

Pt./Sf.

Spisový záznam.¹⁴⁸Vec: Situácia na Slovensku.

Steiner oznamuje z Bratislavy o 12.45 h nasledovné:

Prenikanie Maďarov po ceste od Užhorodu na Michalovce, okupácia dedín pri¹⁴⁹ Sobrančiach, ďalej severné prenikanie cez Ulič na Stakčín¹⁵⁰ má za cieľ obchvátiť Vihorlatské vrchy (1074 m), Sninský Kameň¹⁵¹ (1007 m) a Čiernu Horu (823 m), oporný bod vynikajúco vybudovaný svojho času Čechmi, ktorý ovláda údolie rieky Uh až po Užhorod.

Vlastníctvo Vihorlatských vrchov otvára možnosť privlastniť si údolie rieky Cirocha. Humenné je vybudovaným letiskom. Pri Vihorlatských vrchoch je strelnica Čechov s¹⁵² delami +¹⁵³ muničným skladom.

SD-Donau

z poverenia (Polte) SS-Sturmbannführe [...] ¹⁵⁴**Dokument 22****Záznam vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 25. marca 1939 o príčinách začínajúcej protinemeckej nálady na Slovensku.**IIViedeň, 25. 3. 39¹⁵⁵

Pt./Sf.

Spisový záznam.¹⁵⁶Vec: Situácia na Slovensku.

Telefonický hovor Goldbacha 25. 3. 39 o 11.40 h.

Goldbach dnes dopoludnia navštívil Ďurčanského a Tisu. Ď.¹⁵⁷ je veľmi stiesnený a nápadne odmeraný. Tiso je naproti tomu mimoriadne ochotný a preukazuje veľkorysé pochopenie pre zvláštnu pozíciu Ríše vzhľadom na Os. Tiso sa zamýšľal, či by sa ako odpoveď na maďarské výzvy nemalo teraz i zo slovenskej strany odvolať uznanie hranice arobiť revizi-

147 Pečiatky v hornej časti dokumentu: Ďalekopis č. 2301. Podané 25. marca 1939, 15.15 h cez Haw. Podané 25. marca 1939, 14.20 h cez Haw. Podané 25. marca 1939, 13.40 h cez Haw.

148 Na ľavom okraji dokumentu dopísané: FS (Fernschreiben – ďalekopis) 1.)Náčelníkovi Sipo. 2.)Hlavnému úradu SD. 3.)Brnu.

149 Predložku „bei“ doplnil korektor.

150 V origináli Stakzyn.

151 V origináli Shninsky-Kamen.

152 Predložku „mit“ doplnil korektor.

153 Znamienko doplnil korektor.

154 Dopísané nečitateľné poznámky.

155 Pečiatky v hornej časti dokumentu: Ďalekopis č. 2299. Podané 25. marca 1939, 15.20 h cez Haw. Podané 25. marca 1939, 14.30 h cez Haw. Podané 25. marca 1939, 13.50 h cez Haw.

156 Na ľavom okraji dokumentu dopísané rukou: 3.) F.S. Brnu. Bleskový ďalekopis 1.)Náčelníkovi Sipo, Berlín. 2.) Hlavnému úradu SD.

157 Ferdinand Ďurčanský.

onistickú propagandu. Goldbach ho od toho odradil. Goldbach skôr odporučil, ak by sa už chcelo niečo podniknúť, z Bratislavy viesť rozhlasovú propagandu podobnú tej maďarskej, aká sa robí z Viedne na Slovensku.

Správanie sa nemeckých hraničných úradov na slovenskom okupovanom území je v mnohom nevysvetliteľné.¹⁵⁸ Na Myjave¹⁵⁹ sa napr. odtransportoval všetok materiál firm Michler a Kraus do Ríše. Pričom však nejde o vojenský materiál. V Malackách boli slovenskí vojaci nielen odzbrojení, ale vzali sa im aj opasky a blúzy.

Nemecký dôstojník priradený predsedovi vlády je rakúsky major, ktorý je podľa Goldbachovho názoru pre toto miesto absolútne nevhodný, ~~poddajný chlapík~~ s typickými ofier-skými maniermi.

Nemecký generálny konzul¹⁶⁰ bol dnes u Ďurčanského a z poverenia Berlína mu oznámil, že Ď.¹⁶¹ má okamžite rokovať s Maďarmi, a síce, že sa má pri rokovaní pokladať za budúcu hranicu línia, ktorá je teraz obsadená vojenskými oddielmi. Na slovenskej strane sa to, prirodzene, považuje za neslýchanú bezočivosť, pretože Maďari sú útočníkmi, hoci hranice, ktoré boli už vtedy určené, sú garantované i Nemeckom. Mimochodom, narušila sa nielen karpato-ukrajinsko-slovenská hranica, ale i stará maďarsko-slovenská hranica, ktorá už bola garantovaná Viedenskou arbitrážou.

Slovenská vláda sa okrem toho priamo skontaktovala so Zahraničným úradom, predovšetkým preto, aby si vyžiadala stanovisko k maďarskému tvrdeniu, že okupácia nasledovala po predchádzajúcom súhlase ríšskej vlády.

Keppler¹⁶² k tomuto striktne prehlásil, že na tom nie je nič pravdivé.

V posádke boli teraz zistení, podľa stanoviska slovenskej vlády, i talianski vojaci, nielen taliansky vojenský materiál. Maďari, mimochodom, označujú Slovákov za agresorov.

Na základe tohto celého vývoja nálada na Slovensku vo vzťahu k Nemecku pomaly, ale isto, klesá.

SD-Donau
z poverenia (Polte) SS-Sturmbannführer

Dokument 23

Záznam vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 25. marca 1939 o maďarských bombardovacích útokoch v predchádzajúcom dni.

II
Pt./Sf.

Viedeň, 25. 3. 39

Spisový záznam.

Vec: Situácia na Slovensku.

Steiner hlási o 14.30 h z Bratislavy:

O včerajších akciách sa oznamujú ešte nasledovné jednotlivosti:

V Spišskej Novej Vsi sa zhodilo 70 bômb, z toho 68 explodovalo.¹⁶³ Osobný autobus čes-

158 Korektúra je nečitateľná.

159 V origináli Miava.

160 Ernst von Druffel.

161 Ferdinand Ďurčanský.

162 Wilhelm Keppler (1882 – 1960), hospodársky poradca, štátny tajomník pre mimoriadne využitie na Zahraničnom úrade.

163 Ide o nepresný údaj. Bližšie pozri poznámku č. 100.

ko-slovenskej pošty, ktorý sa nachádzal na ceste z [...] ¹⁶⁴ na Spiš, bol bombardovaný 17-timi bombami. Jedna dopadla v značnej blízkosti. Pasažieri sa dokázali dostať do bezpečia. V Hute boli v dôsledku bombardovania zničené všetky okná.

(Polte) SS-Sturmbannführer

Dokument 24

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 25. marca 1939, v ktorom informuje, že 27. marca 1939 zasadne v Budapešti slovensko-maďarská komisia pre určenie hraníc.

Odoslané:

25. marca 1939 Hl. úradu SD 16.30
 Brnu 16.35
 Náčelníkovi Sipo 15.30
 cez Haw. ¹⁶⁵

Č. 2308.

II Ďalekopis Viedeň, 25. 3. 39

Pt./Sf.

- 1) Náčelníkovi Sipo, Berlín
- 2) Veliteľovi SD Hlavného úradu pre bezpečnosť, Berlín
- 3) Brnu

Vec: Situácia na Slovensku.

O 14.30 h sa z Bratislavy hlási:

V pondelok 27. 3. 39 sa v Budapešti zide komisia pre určenie hraníc. Zo slovenskej strany sa zúčastnia:

Generál Viest, ¹⁶⁶ poslanec Haššík, ¹⁶⁷ pán Granatier ¹⁶⁸, Dr. Zvrškovec ¹⁶⁹, bývalý štátny sekretár na pražskom ministerstve zahraničných vecí. ¹⁷⁰

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
 z poverenia

Vedúci Hlavného oddelenia II

podpis. Polte (podpis) 25.III. ¹⁷¹ SS-Sturmbannführer

Dokument 25

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 25. marca 1939 náčelníkovi SD pre vyššiu oblasť SS Donau F. W. Stahleckerovi o iniciatíve J. Bűrckela v otázke slovensko-maďarského konfliktu.

164 Korektúra nie je čitateľná.

165 Vedľa vľavo sú adresáti opakovane dopísaní.

166 Rudolf Viest (1890 – 1945), div. generál československej a po 14. marci slovenskej armády, 17. mája gen I.tr., v septembri emigroval a zapojil sa do zahraničného odboja.

167 V origináli Hašík.

168 V origináli Grantier.

169 M. J. Zvrškovec bol v tom čase štátnym tajomníkom ministerstva zahraničných vecí.

170 Podľa protokolu slovensko-maďarskej komisie zo 4. apríla boli jej členmi za slovenskú stranu aj Š. Janšák, I. Milecz, M. Turzák. A. Granatier sa tu nenachádza, podľa iného dokumentu však mal byť členom delegácie. DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november – 4. apríl 1939)*. Martin : Matica slovenská 2005, s. 373, 383.

171 Dátum je dopísaný.

Odoslané:

25. III. 39 20.10

Brnu cez [...]

Č. 2312

II

Ďalekopis

Viedeň, 25. 3. 39

Pt./Sf.

Pohotovostnému veliteľstvu Brno

SS-Standartenführerovi Dr. Stahleckerovi

Brno.

Župný vedúci Bürckel¹⁷² nie je vo Viedni, ale v Sonthofene. Vráti sa až zajtra predpoludním. Práve som bol u prezidenta Bartha a veľmi dlho som sa s ním bavil o všetkých problémoch. O poverení pre Bürckela v terajšej záležitosti s niekým rokovať sa tam vôbec nič nevie. Pravdepodobne ide o omyl.

Zo slovenskej strany sa včera len pokúsili nasadiť Bürckela kvôli uvoľneniu zbraní na slovenskom okupovanom území, zhabaných nemeckou stranou. Za týmto účelom bol včera vo Viedni Dr. Kirschbaum¹⁷³ a rokoval s prezidentom Barthom. Župného vedúceho Bürckela o týchto rokovaniach oboznámili a ten chcel telefonicky informovať vodcu¹⁷⁴ v priaznivo naklonenom duchu. Avšak vodca ešte nebol späť z Memelu.

Neskôr potom telefonoval prezident Barth, v poverení od Bürckela, na Zahraničný úrad, kde sa podľa Barthovho opisovania správali veľmi zvláštne; údajne nechceli o veci nič vedieť, príp. celú vec považovali za prehnanú.

O rozhodnutí o samotnom uvoľnení zbraní sa doteraz nič nevie. Pravdepodobne k tomu už ani nedôjde.

Ako už sem bolo¹⁷⁵ z Bratislavy hlásené, v pondelok sa začnú v Budapešti maďarsko-slovenské rokovania. Ako sa už oznámilo, zo strany Zahraničného úradu sa na Slovákov prostredníctvom nemeckého generálneho konzula¹⁷⁶ vyvíjal nátlak, aby sa s Maďarmi dohodli. I župný vedúci Bürckel bol požiadaný, rovnako ako Dr. Hammerschmidt, aby v tomto zmysle vplývali na Slovákov.

Podľa oznámenia od prezidenta Bartha dal Keppler dokonca telefonicky pokyn Karmasinovi, že nemecká etnická skupina na Slovensku¹⁷⁷ sa musí angažovať absolútne promaďarsky. Ako mi prezident Barth oznámil, Karmasin nato Kepplerovi vyhlásil, že ak to považuje za nevyhnutné ešte aj v podmienkach, akými sú explózie bômb v Spišskej Novej Vsi a duzenie guľometov na hranici, potom áno. V každom prípade je skutočnosťou, že nemecká etnická skupina je prinajmenšom rovnako rozhorčená proti Maďarom ako Slováci.

Ako je známe, FS¹⁷⁸ a Hlinkova garda na východnom Slovensku stoja vedľa seba proti Maďarom.

172 Josef Bürckel (1895 – 1944), od apríla 1938 Ríšsky komisár pre znovuzjednotenie Rakúska s ríšou; od roku 1939 župný vedúci NSDAP vo Viedni; od mája 1939 ríšsky miestodržiteľ vo Viedni.

173 Jozef Kirschbaum (1913 – 2001), veliteľ Akademickej Hlinkovej gardy; od marca 1939 do júla 1940 generálny tajomník Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

174 Rozumej Adolf Hitler.

175 Slovesný tvar „wurde“ doplnil korektor.

176 Ernst von Druffel.

177 Die deutsche Volksgruppe in der Slowakei.

178 Freiwillige Schutzstaffel.

Z Bratislavy sem ďalej nepišli žiadne hlásenia o bojových akciách. Bratislava dokonca hlásila, že vzhľadom na rokovania v pondelok bude vládnuť prímerie.¹⁷⁹

S prezidentom Barthom sa dohodlo na obojstrannom poinformovaní, predovšetkým zajtra po príchode župného vedúceho.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS
Donau
z poverenia
Vedúci Hlavného oddelenia II
podpis. Polte (podpis) 25./3.¹⁸⁰ SS-Sturmbannführer

Dokument 26

Záznam viedenskej SD z 25. marca 1939 o zastavení bojových akcií na Slovensku.

[...]

Viedeň, 25. 3. 1939

19.10 Vec: Služobná poznámka.

Slovensko.

SS-Stbf. Knoll podáva nasledovné:

V noci z 24. na 25. 3. 1939 sa zastavili všetky vojenské akcie. Príčina: diplomatické rokovania.

2. Kvôli bombardovaniu Spišskej Novej Vsi sa nasadila vyšetrovacia komisia.

3. Práve sa z Budapešti hlási, že Maďari oznamujú, že v priebehu posledných bojov zostrelili 8 slovenských bombardovacích lietadiel a z posádky jedného lietadla získali dvoch zajatcov.¹⁸¹

4. Nemecký vyslanec v Budapešti¹⁸² sa pred jedným spoľahlivým človekom Schepkyho vyjadril, že Ríša sa nachádza vo veľmi nepríjemnej situácii, pretože akcia Maďarov nasledovala so súhlasom AA.¹⁸³

5. Dnes večer o 19.30 bude v bratislavskom rozhlase rečniť slovenský minister obrany.¹⁸⁴

[...]¹⁸⁵

Vedúcemu stálej služby

Žiadam o okamžité odovzdanie tejto služobnej poznámky SS-Sturmbannführerovi Poltemu a súčasne oznámiť, že toto hlásenie sa nepodalo ďalej. Bratislave sa nariadilo, aby prípad ešte odoslala hlásenia, ktoré sa majú podať, pod U 46005, stála služba.

(Ristau)

179 Slovenská strana na nemecký príkaz zastavila boje večer 24. marca. Prímerie platilo oficiálne od 26. marca, k vojenským incidentom na pohraničí však dochádzalo aj naďalej. KATREBA, ref. 2, 2. časť, s. 86-103.

180 Dátum je dopísaný rukou.

181 Do zajatia padol dňa 24. 3. jeden slovenský letec (J. Zachar). 24. 3. bolo zostrelených 7 lietadiel typu Avia B-534 a jeden Letov Š-328. Pozri poznámky č. 128, 129.

182 Otto von Erdmannsdorf, nemecký vyslanec v Budapešti od mája 1937 do júna 1941.

183 Auswärtiges Amt – Zahraničný úrad.

184 Ferdinand Čatloš, správne minister národnej obrany.

185 Dopísaná nečitateľná poznámka.

Dokument 27

Ďalekopis príslušníka viedenskej SD z 25. marca 1939 náčelníkovi SD pre vyššiu oblasť SS Donau F. W. Stahleckerovi o stúpajúcej protinemeckej nálade na Slovensku.

Ďalekopis – kontrolná páska č. 2323

Podané: 25. marca 1939

Oddeleniu: Pohotovostné veliteľstvo¹⁸⁶

Čas: 22.45 cez EF F.S: Tr.

Viedeň, 25. 3. 1939. Súrne!

Pohotovostnej skupine Morava v Brne,
SS-Standartenführerovi Dr. Stahleckerovi,
Brno.

Vec: Situácia na Slovensku.

O 19.40 h mal slovenský minister národnej obrany Čatloš v bratislavskom rozhlase prejav, v ktorom uviedol, že Hlinkova garda a armáda sa držali znamenite a svoje úlohy splnili. Slovenská armáda nemala príležitosť sa pripraviť, svoju úlohu však splnila. Maďari použili pri obsadzovaní dedín zákerný spôsob. Vztýčili biele zástavy a potom postupovali voči obyvateľom obsadených dedín ozbrojenou silou.

Medzi slovenským obyvateľstvom sa uvažuje, načo prišla nemecká armáda “kvôli ochrane” na Slovensko, keď sa maďarským prechmatom nečinne prizerala. Nemecko je na¹⁸⁷ najlepšej ceste stratiť dôveru, ktorú mu slovenský národ odjakživa preukazoval. Pre strácajúcu sa prestíž Nemecka tiež nie je dobré, že sa okupačné oddiely správajú tak, akoby boli v Protektoráte¹⁸⁸ a nie v štáte, ktorý bol slovom vodcu¹⁸⁹ uznaný za samostatný, ktorému sa má poskytnúť ochrana proti vonkajšiemu nepriateľovi. Goldbach žiada, aby sa vo Viedni okamžite podnikli kroky na odvolanie colníkov zo slovenského územia. Nedá sa pochopiť, čo tu majú títo čo hľadať. Títo colníci robia kontrolu urážajúcim spôsobom. Už z čisto psychologických dôvodov by bolo dôležité armádu upozorniť, že medzi Protektorátom a slovenským územím existuje rozdiel.

Ďalej sa vyznamenala garda v Trnave.¹⁹⁰ Podlieha Dr. Barnaymu. Protižidovské opatrenia sa v Trnave neprerušujú.

Pri včerajšom leteckom útoku na otvorené mesto Spišská Nová Ves¹⁹¹ bol zabitý o. i. poručík Kutuk¹⁹² z Pezinka. Medzi mŕtvymi z civilného obyvateľstva sa nachádzajú aj 3 asi 4-ročné deti a jedna žena.¹⁹³ Slovenský rozhlas hovorí o najbrutálnejšom barbarizme. Rečníci v slovenskom rozhlase, ako napr. Čatloš a Murgaš, sa neustále odvolávajú na slová vodcu o ochrane Slovenska.

186 V origináli E.K. (Einsatzkommando).

187 Korektor zmenil predložku „an“ na „auf“.

188 Rozumej Protektorát Čechy a Morava.

189 Rozumej Adolf Hitler.

190 V origináli Thürnau.

191 Cieľom bombardovania bolo letisko v Spišskej Novej Vsi, aj keď bomby nezasiahli len letisko, ale aj blízku tehelňu, kde mal byť sklad munície a Civilnej protileteckej ochrany. Bomby padli aj na obytné štvrte, čo možno pripísať nešikovnosti maďarských pilotov. PETRÍK, J.: *Spišská tragédia*. Martin : Matica slovenská 1999, s. 36-37.

192 Takéto meno sa v zozname obetí bombardovania nenachádza. Pravdepodobne ide o skomolenie mena jednej z obetí, konkrétne por. Mikuláša Uduta.

193 Najmladšie obeť náletu mali 16 rokov. Medzi obeťami boli aj dve ženy, jedna z nich podľahla zraneniam 30. 3. 1939. Pozri: PETRÍK, J.: *Spišská tragédia*. Martin : Matica slovenská. 1999, s. 41-43.

Maďari obsadili hranicu severne od Košíc.¹⁹⁴

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia (nečitateľný podpis)
SS-Untersturmführer.

Dokument 28

Záznam príslušníka viedenskej SD F. J. Knolla z 27. marca 1939, v ktorom informuje o hlásení od spravodajcu Schepkyho o maďarskej propagande za pričlenenie Slovenska k Maďarsku. V hlásení je výrazné kritické stanovisko voči maďarským snahám.

[...]

Viedeň, 27. 3. 1939.

Vec: Slovenská otázka.

Podľa Schepkyho správ z maďarského zdroja vyplýva z článkov v novinách a časopisoch predkladaných na víkend, že Maďari naďalej rozširujú, bez minimálnych zábran a s brutálnou otvorenosťou, propagandu za pričlenenie Slovenska k Maďarsku. Za používania všetkého mysliteľného materiálu vyhlasujú, že Slovensko samé nie je životaschopné kvôli svojej geografickej polohe a hospodárskym pomerom a svoju budúcnosť musí bezpodmienečne vidieť v spojení sa s maďarským štátom, vo svätoštefanskej korune. Tieto maďarské hlasy v tlači sa vôbec nestarajú o nemecké stanovisko a otvorene proti nemu pracujú vo vnútrozemí, na Slovensku i vo vzdialenejšom zahraničí. Nemeckej autorite toto konanie takzvaného spolkového spojenca zo dňa na deň čoraz viac škodí a už je najvyšší čas, aby sa z nemeckej strany energicky vystúpilo proti tomuto rozpínaniu. Rovnako ako Maďarsko nedbalo na Viedenskú arbitráž z 2. 11., tak sa ani teraz nestará o skutočnosť, že Nemecká ríša vzala Slovensko pod svoju ochranu a garantuje jeho hranice a jeho nezávislosť. Podľa Schepkyho názoru musia teraz konečne nejako svoj hlas pozdvihnúť i karpatskí Nemci pod Karmasinoým vedením a uplatniť svoje stanovisko. Okrem toho pôsobí veľmi škodlivo, že na rozdiel od maďarskej tlače nemecká tlač o všetkých týchto otázkach Slovenska mlčí.

podpís. (Knoll) SS-Stubaf.

Dokument 29

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 27. marca 1939 o situácii na Slovensku.

Odoslané:

27. III. 39

cez Tr.

Č. 2347

II

Ďalekopis

Viedeň, 27. 3. 39

Pt./Sf.

1) Náčelníkovi Bezpečnostnej polície, Berlín	16.45	15.15 h
2) Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť, Berlín.		16.45 h

¹⁹⁴ V origináli Kaschau.

3) Pohotovostnej skupine Brno, [...] ¹⁹⁵ 15.40 h ¹⁹⁶

Vec: Situácia na Slovensku.

Kvôli slovensko-maďarskej hraničnej komisii, ktorá sa dnes zišla v Budapešti, boje od soboty utíchli. Naši ľudia oznamujú, vychádzajú z vlastných poznatkov z východného Slovenska, že nálada medzi mládežou a v slovenskej armáde je veľmi dobrá, ak nie dokonca nadšená. V garde ¹⁹⁷ nie je vždy všetko v poriadku. Častejšie sa stáva, že jednotliví gardisti jednoducho odcestujú domov. Staršia generácia sa správa voči postupu Maďarov ľahostajne. Hlinkova garda je umiestnená v kasárňach a dostala krátkodobý výcvik, organizovaný Murgašom. Slováci zistili styky Židov a katolíckych kňazov s Maďarskom. Preto sa proti Židom postupuje veľmi prísne. Aj jedného farára preto zatkli. Dodatočne sa zisťuje, že pri maďarskom leteckom útoku na Spišskú Novú Ves sa vraj zničilo okrem celého hangáru i 17 slovenských lietadiel. ¹⁹⁸

Ako reakcia na zahraničnopolitické vzťahy, ktoré protinemeckým silám prirodzene prospievajú, včera v nedeľu opäť rečnil v bratislavskom rozhlase Sidor, ¹⁹⁹ prinajmenšom s pozhovením Macha, a síce ku zahraničným Slovákom. Mach okrem toho formálne stiahol nariadenie, vydané od Hlinkovej gardy (Murgaš), týkajúce sa postupu proti Židom. Garda sa však väčšinou podľa toho neriadi a pokračuje v konfiškovaní.

Zatiaľ čo nemecká tlač mlčí o udalostiach na východnom Slovensku, maďarská tlač sa bez zábran a s úplnou otvorenosťou rozplýva v propagande za pričlenenie celého Slovenska k Maďarsku. Slovensko vraj nemôže existovať samostatne; žiť môže iba v rámci štefanskej ríše. Autorita Nemecka sa týmto a celkovými postupmi z hodiny na hodinu znižuje nielen u Slovákov a Maďarov, ale i na celom juhovýchode.

Ohľadne prislúbenej autonómie pre Karpatskú Ukrajinu je podľa spoľahlivého hlásenia z Budapešti čoraz zreteľnejšie, že maďarská vláda autonómiu nechce poskytnúť a tlač už pripravuje na toto porušenie slova tým, že vyhlasuje, že Ukrajinci, ktorých Maďari označujú iba za Rusínov, vraj nie sú pre autonómiu dost' zrelí.

V dedinách Karpatskej Ukrajiny sa rozdávali výzvy, ktoré sa obracajú proti "hriešnemu ukrajinizmu". Maďari sa teda snažia vyvolať štiepenie na Ukrajincov a Rusínov.

Táto celková situácia predstavuje pre zástancov protinemeckej línie spomedzi Slovákov obrovské povzbudenie a predstaviteľom nemeckej línie mimoriadne sťažuje zastupovať naďalej nemecké stanovisko pred národom a i pred sebou samými. Pronemecké kruhy medzi Slovákami stoja vzhľadom na dvojkoľajnosť nemeckej politiky na východnom Slovensku pred problémom a sú mimoriadne sklamaní.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia Vedúci Hlavného oddelenia II
podpis. Polte (podpis) 27./3. ²⁰⁰ SS-Sturmbannführer

¹⁹⁵ Adresát uvedený pod bodom 3 je dopísaný rukou.

¹⁹⁶ Časové údaje pri adresátoch sú dopísané rukou.

¹⁹⁷ Rozumej Hlinkova garda.

¹⁹⁸ Ide o prehnaný údaj, pozri poznámku č. 100.

¹⁹⁹ Karol Sidor (1901 – 1953), od decembra 1938 do 14. marca 1939 minister bez portfeje v ústrednej vláde a jej podpredseda, od októbra 1939 do 14. marca 1939 prvý hl. veliteľ HG, 11. 3. – 14. 3. 1939 predseda poslednej autonómnej vlády, 15. 3 – 18. 4. 1939 minister vnútra prvej vlády Slovenského štátu, od apríla 1939 slovenský vyslanec vo Vatikáne, poslanec autonómneho snemu a Snemu SR.

²⁰⁰ Dátum je dopísaný.

Dokument 30

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 28. marca 1939 o správach maďarskej tlače a od slovenského ministerstva národnej obrany, ďalej o vnútropolitickej situácii na Slovensku.

Odoslané:

28. marca 1939	Náčelníkovi Sipo	14.20
	Hl. úradu SD	14.50
	Brnu	15.50

Č. 2374

Ďalekopis.

1. Náčelníkovi Bezpečnostnej polície, SS-Gruf. Heydrichovi, Berlín.
2. Pohotovostnej skupine Brno, SS-Staf. Stahleckerovi, Brno.
3. Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť, Berlín.

Vec: Slovensko.

Ako už i tlač hlásila, rokovania medzi Slovákmi a Maďarmi začali včera popoludní. O výsledku sa ešte nič nevie.

Maďarská tlač bez zábran pokračuje v požadovaní pripojenia celého Slovenska k Maďarsku. Hlásenia o otázke autonómie pre Karpatskú Ukrajinu, ktoré včera priniesol nemecký rozhlas, pôsobili tu i na Slovensku povzbudivo, pretože sa považujú za signál pre začínajúce kritickejšie stanovisko voči maďarskej politike. Maďarská tlač naďalej prináša o bojoch na východnom Slovensku podrobné opisy s presnými údajmi lokalít, časov, padnutých, zajatých atď. Podľa maďarského opisovania je teda zničených 17 slovenských lietadiel na letisku Spišská Nová Ves a 6 bolo zostrelených.²⁰¹ O maďarských stratách sa nehľási nič. V protiklade k tomuto, a inak tiež k tu predloženým hláseniam, vydalo včera slovenské ministerstvo obrany úradne oznámenie, že pri bombardovaní letiska Spišská Nová Ves sa nezničili žiadne slovenské bombardovacie a stíhacie lietadlá. Nedošlo vraj ani k žiadnemu požiaru. Avšak pri bojoch v okolí Pavloviec nad Uhom boli zostrelené všetky slovenské lietadlá. Maďarské straty sú však rovnako veľké, hoci boli Maďari v trojnásobnej prevahe. [...] ²⁰²

Celkovo vládne na fronte na východnom Slovensku od príméria pokoj, ale Slováci úradne zdôrazňujú, že menšie maďarské jednotky sa napriek tomu pokúsili obsadiť v noci z 26. na 27. 3. 1939 obce Lastovce, Petříkovce a Malčice. Zo slovenskej strany sa vyzdvihuje, že tým bolo prímérie Maďarmi opäť porušené.

Ako už dnes hlásila tlač, povolalo slovenské ministerstvo obrany na vojenské cvičenie päť najmladších ročníkov (1936 až 1932) a ďalej mužstvá odvodných ročníkov 1936, 35, 34 protiletadlového delostrelectva a všetkých pilotov, rádiotelegrafistov, fotografov, vodičov motorových vozidiel pre letectvo.

K vnútropolitickej situácii treba oznámiť, že protinemecké sily sa naďalej pokúšajú využiť pre seba náladu. Hneď po už hlásenom Sidorovom prejave poslanec Gašpar²⁰³ úradne

201 Ide opäť o nepresné údaje. Pozri poznámky 100, 128, 129, 181.

202 Dopísaná nečittaelná poznámka.

203 Tido Jozef Gašpar (1893 – 1972), slovenský spisovateľ, novinár, 1939-1940 vedúci tlačového odboru Predsed-

v rozhlase oznámil, že Sidor svojho času dobrovoľne odstúpil z postu veliteľa Hlinkovej gardy a sám ním poveril Macha. Prechod sa teda uskutočnil v dokonalej zhode a osobný vzťah Sidora k Machovi je vraj vynikajúci. Toto opäť dokazuje absolútnu nespoľahlivosť aj šéfa propagandy Macha, ktorého osobnosť, navyše ako náčelníka Hlinkovej gardy, nie je nadtľho únosná. Minister zahraničných vecí Ďurčanský, ktorý, ako je známe, podnikol už v októbri prvé cesty do Berlína a dlho bol považovaný za najspoľahlivejšieho reprezentanta nemeckého kurzu, vyhlásil, že za terajších²⁰⁴ okolností nemá viac vôľu sa ďalej angažovať. Najradšej by sa od všetkého dištancoval. Ďurčanský zastával pri posledných rokovaniach vo Viedni a Berlíne najviac slovenské a najnedôverčivejšie stanovisko a zabránil tomu, aby sa ochranná zmluva realizovala už vo Viedni. V zmysle nemeckej línie na Slovensku je stále najspoľahlivejšou Hlinkova garda pod praktickým vedením svojho štábného náčelníka Karola Murgaša, ktorý sa snaží pochopiť nemecké stanovisko aj v terajších pomeroch a neodkláňa sa od tejto línie. V tomto zmysle sa konala minulú nedeľu slávnostná výmena vlajok medzi Hlinkovou gardou a tamojšou dispozičnou skupinou SS.²⁰⁵ Takéto prejavy kamarátskej spolupráce medzi útvarmi oboch národov sa za súčasných okolností považujú za obzvlášť cenné pre povznesenie nálady. Vynikajúci účinok má predovšetkým aj odvolanie nemeckých colných úradníkov a pasovej kontroly z vojenskej hranice na Považí na moravsko-slovenskú štátnu hranicu, ktoré sa uskutočnilo včera na intervencie tunajšej úradovne.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia (Polte) 28./3.²⁰⁶ SS-Stubaf.

Dokument 31

Ďalekopis viedenskej SD z 29. marca 1939 o slovensko-maďarských rokovaniach.

Ďalekopis:
Ke./Str.

Viedeň, 29. III. 1939.

- 1.) Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť,
Berlín.
- 2.) Náčelníkovi Pohotovostnej skupiny II
SS-Standartenführerovi Dr. Stahleckerovi,
Brno.

Vec: Situácia na Slovensku.

Predošlý spis: Priebežne.

Maďari požadujú od Slovákov odstúpenie južného Slovenska až po druhú železničnú líniu; ide o tú, ktorá prebieha od Košíc²⁰⁷ cez Prešov a Porzeller sedlo²⁰⁸ na sever. To teda ďaleko presahuje doteraz vojensky obsadené hranice. Slováci zaujali voči tejto požiadavke od-

níctva vlády, 1939–1944 poslanec slovenského snemu, 1940 – 1941 chargé d'affaires slovenského vyslanectva v Berne, 1941–1945 šéf Úradu propagandy.

204 Pôvodne bol použitý ukazovací člen „dieser“ (v dokumente „unter diesen Umständen“). Korektor ho nahradil určitým členom a prídavným menom „jetzig“.

205 Schutzstaffel (ochranný oddiel), ozbrojená teroristická, polovojenská, neskôr tiež vojenská organizácia nacistickej strany NSDAP.

206 Dátum je dopísaný rukou.

207 V origináli Kaschau.

208 V origináli Porzeller Sattel. ?V oblasti Sabinov – Plaveč – Orlov?

mietavé stanovisko a vyhlásili, že by súhlasili s malými hraničnými úpravami na východe, ak by sa im zato vrátilo niekoľko slovenských dedín na južnej hranici.

V budapeštianskych kruhoch sa veľa diskutuje o prítomnosti Goebbelsa²⁰⁹ a dáva sa do súvislosti s týmito hraničnými otázkami. Goebbels bol dnes prijatý Csákyom a Telekim²¹⁰ a svoj odchod z Budapešti do Atén presunul na zajtra. Pravdepodobne preto, lebo bude viesť ďalšie rokovania, hoci oficiálne je tam iba ako súkromná osoba.

V židovských novinách Esti Kurier sa, pod anglickým vplyvom, najnovšie diskutuje o projekte bloku Rumunsko – Poľsko a Maďarsko.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
Stála služba
z poverenia (nečitateľný podpis) SS-Obersturmführer

Dokument 32

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 31. marca 1939 o maďarskom ultimáte slovenskej vláde a jeho následkoch na vývoj slovensko-maďarských rokovaní.

Odoslané:

31. III. 39 18.35

Brnu cez Tr.

Č. 2479

Ďalekopis

II

Viedeň, 31. III. 1939

Pt./Ki.

Pohotovostnému veliteľstvu Brno

do rúk SS-Standartenführera Dr. Stahleckera

Vec: Slovensko.

Maďarská vláda adresovala slovenskej vláde včera večer ultimátum časovo ohraničené do dnešného poludnia, podľa ktorého mali Slováci do tejto lehoty bezpodmienečne odstúpiť územie vojensky okupované Maďarmi. Ako je známe, Slováci vyhlásili, že sú pripravení k určitým, pomerne rozsiahlym ústupkom na východnom Slovensku, avšak za to požadovali naspäť 2 väčšie obce v blízkosti Nitry,²¹¹ ktoré sú čisto slovenské. Maďarské ultimátum situáciu zmenilo. Podľa posledných dôjdených hlásení Slováci nie sú ochotní ultimátum prijať. Obrátili sa so žiadosťou o pomoc na vodcu, ako i so žiadosťami o podporu na Bürc-kela a Seyss-Inquarta.²¹² Či a čo potom nasledovalo, sa teraz ešte nevie. Ako sa pred chvíľou oznámilo, Slováci sú odhodlaní na odpor. Vojenskú situáciu na východnom Slovensku nepovažujú za zlú, ale na obranu súrne potrebujú určité časti vojenského materiálu. V tejto súvislosti došiel nasledovný telegram od Murgaša, resp. Karbusa, Goldbachovi s prosbou o odoslanie Staf. Stahleckerovi: "SD MNO Yr. 665 30. III. 2337. Redaktor Goldbach, Vegelinova 7, Bratislava [...] – Letisko Spišská Nová Ves nutne potrebuje náhradné časti a letecké potreby uskladnené na letisku Žilina – stop – žiadam o okamžité sprostredkovanie za po-

209 Josef Goebbels. V Budapešti bol neoficiálne – na dovolenke.

210 V origináli Teleki, Pál Teleki, vtedajší maďarský ministerský predseda, István Csáky, vtedajší maďarský minister zahraničných vecí.

211 V origináli Neutra.

212 Arthur Seyss-Inquart, vtedajší ríšsky miestodržiteľ v Rakúsku.

moci Stahleckera kvôli poskytnutiu pomoci – Lorenz – odosielateľ²¹³ Lorenz Karbus, Prešov, Hotel Savoy – ide o povolenie leteckého materiálu zo Žiliny – Murgaš – (Preklad: Es handelt sich um die Bewilligung für Flugzeugmaterial aus Sillein – Murgas)²¹⁴

Napokon ešte žiada v súlade s telegramom o nadviazanie kontaktu s vojenskými miestami.²¹⁵ Prehľad o terajšom stanovisku Berlína tu ešte nie je k dispozícii. Dr. Hammerschmidt nie je vo Viedni. V Bratislave sa nová bezočivosť Maďarov spája s návštevou Goebbelsa. Ďurčanský na základe celkovej situácie vyhlásil, že odstúpi so všetkými svojimi spolupracovníkmi.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia vedúci Hlavného oddelenia II
podpis. Polte (podpis) 31./3.²¹⁶ SS-Sturmbannführer

Dokument 33

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 31. marca 1939 o vplyve Zahraničného úradu na vývoj slovensko-maďarských rokovaní.

Odoslané:

31. III. 39

Brnu; Sipo; Hlavnému úradu SD cez Tr.

Č. 2486

Ďalekopis

II

Viedeň, 31. III. 1939.

Pt./Ki.

1.	Pohotovostnému veliteľstvu Brno SS-Standartenführerovi Dr. Stahleckerovi	20.45
2.	Náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť <u>Berlín</u>	20.00
3.	Náčelníkovi bezpečnostnej polície <u>Berlín.</u>	22.35 ²¹⁷

Vec: Slovensko-maďarské rokovania.

Podľa úradného oznámenia, vydaného dnes popoludní bratislavskou krajinou vládou, je slovenská vláda, v súlade s pokynom Zahraničného úradu, teraz predsa len ochotná Maďarom v priebehu rokovaní ustúpiť. Úradné oznámenie pre tlač má nasledovné znenie:

“Dnes zídenná slovenská ministerská rada sa uzniesla, v snahe zachovať pokoj v strednej Európe, že súhlasí s vecnými rokovaniami pre požiadavku maďarskej vlády kvôli železnici vedúcej z Užhorodu do Poľska a tej z Veľkého Berezného cez Ruskov a Starinu do Poľska.”²¹⁸

Druhé úradné oznámenie, dnes popoludní vydané krajinou vládou, má nasledovné znenie:

„Zmiešaná slovensko-maďarská komisia včera večer o 17.00 h zasadala v Budapešti. Slov.

213 V origináli Abs. (Absender).

214 Veta je v origináli v slovenskom jazyku a za ňou nasleduje v zátvorke jej preklad do nemeckého jazyka.

215 Na ľavom okraji dokumentu dopísané nečitateľné poznámky.

216 Dátum je dopísaný rukou.

217 V origináli sú časové údaje pri adresátoch dopísané rukou.

218 Odsek dal do úvodzoviek korektor.

delegácia predložila stanovisko slovenskej vlády vo veci likvidácie celej spornej otázky, ktorá sa vytvorila tým, že maďarské oddiely prenikli na slovenské územie. Maďarská vláda zdôvodňuje ich postup tvrdením, že doteraz nikdy nebola určená hranica medzi Slovenskom a býv. Karpatskou Ukrajinou²¹⁹. Toto stanovisko maďarskej vlády nie je nijako presvedčivé, pretože hranica medzi Slovenskom a Karpatskou Ukrajinou bola stanovená územnou komisiou mierovej²²⁰ konferencie v Paríži ešte pred pripojením Karpatskej Ukrajiny k ČSR.²²¹ Zo skutočnosti, že administratívnu hranicou sa postavilo niekoľko obcí ležiacich na území Slovenska pod karpato-ukrajinskú správu, a síce ešte v roku 1927, nemožno nič vyvodzovať, pretože sa tak stalo z čisto dopravno-technických príčin. Maďarské vládne²²² kruhy opierajú svoju požiadavku o zmenu hraníc na Slovensku aj o tvrdenie, že Rusíni neuznali východnú hranicu Slovenska a požadovali jej zmenu, a že slovenská vláda s tým súhlasila. Slovenská delegácia poukázala na bezpredmetnosť tohto maďarského stanoviska, pretože, ak aj na východnom Slovensku žijú Rusíni, tak žijú tak roztrúsene, necelistvo a v pomere ku slovenskému prvku v tak malom počte, že pri určovaní hraníc nemôžu byť smerodajným faktorom; o to viac, keď maďarská vláda nemá žiadny nárok požadovať zmenu hraníc na základe národnostného princípu, lebo pripojenie Karpatskej Ukrajiny nasledovalo práve v protiklade k tomuto princípu. Jednotlivé osobnosti ukr. národnosti požadovali zmenu hraníc východného Slovenska,²²³ avšak ide iba o politické heslá, ktoré si karp.-ukraj. vláda²²⁴ oficiálne neosvojila. Už z uvedených dôvodov by slovenská vláda nemohla ani udeliť súhlas na zmenu na základe národnostného princípu, ani o²²⁵ takej zmene rokovať.

Slovenská delegácia však bola v záujme pokoja v tejto časti strednej Eorópy ochotná a poverená rokovať o zmene hraníc, ktorá bola maďarskými kruhmi očividne iba preto nadhodená, aby Maďarsko dostalo do svojich rúk železnicu z Užhorodu pozdĺž údolia rieky Uh do Poľska a cestu z Veľkého Berezného na Starinu cez Ruskov do Poľska. A to i napriek tomu, že maďarská vláda sa vo svojej nóte zo 16. III., v ktorej dala slovenskej vláde na vedomie okupáciu Karpatskej Ukrajiny, zaviazala, že bude rešpektovať slovenskú hranicu medzi Slovenskom a Karpatskou Ukrajinou.²²⁶ [...] ²²⁷

SD – Donau
z poverenia (Polte) SS-Stubaf.

Dokument 34

Ďalekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 31. marca 1939 o situácii na Slovensku.

Odoslané:
pre 3x²²⁸ cez Tr.

31. III. 39

219 Do roku 1938 Podkarpatská Rus.

220 Korektor doplnil „Friedens-“, pôvodne bolo v dokumente uvedené „Slowakenkonferenz“.

221 Rozumej Československá republika.

222 Korektor doplnil „Regierungs-“.

223 Korektor doplnil „Ostslowakei“. Pôvodne bolo uvedené „Karp. Ukraine“.

224 Podstatné meno „Regierung“ doplnil korektor. Pôvodne bolo v dokumente použité podstatné meno „Minderheit“ (menšina).

225 Predložku „über“ doplnil korektor. Pôvodne bola použitá predložka „auf“.

226 Úvodzovky doplnil korektor.

227 Záver správy je dopísaný rukou.

228 Rozumej traja adresáti, uvedení v ďalekopise.

Č. 2489

Ďalekopis

II

Viedeň, 31. III. 1939.

Pt./Ki.

1)	Pohotovostnej skupine Brno, Staf. Stahleckerovi	20.30
2)	Náčelníkovi Bezpečnostnej polície, Berlín	22.05
3)	Náčelníkovi Hlavného úradu SD, Berlín.	23.05 ²²⁹

Vec: Slovensko.

Podľa hlásenia, práve doručeného z Bratislavy, došlo dnes pri Štóse²³⁰ (Dolný Spiš) k narušeniu hraníc maďarskými oddielmi. Nič bližšie sa ešte nevie, avšak hlásenie je spoľahlivé. Zasadnutie slovenskej ministerskej rady bolo najprv prerušené, aby sa vyčkalo na výsledok budapeštianskych rokovaní. Dnes večer bude ešte minister Tuka²³¹ rečnúť v bratislavskom rozhlase.

Veliteľ SD v rámci vyššej oblasti SS Donau
z poverenia Vedúci Hlavného oddelenia II
podpis. Polte (podpis) 31./3.²³² SS-Sturmbannführer

Dokument 35**Záznam viedenskej SD z 31. marca 1939 o predbežnom výsledku slovensko-maďarských rokovaní.**

31. 3. 1939. 22.35 h

Správa od Goldbacha stálej služby SD.²³³

Ako informujú slovenské kruhy, rokovania zmiešanej slovensko-maďarskej komisie boli dnes ukončené. Medzi slovenskými a maďarskými zástupcami došlo k podstatnej zhode. V pondelok bude komisia znova zasaďať, aby určila konečnú hranicu. Predpokladá sa, že niektoré slovenské dediny, ktoré sú obsadené Maďarmi, sa Slovákom vrátia.

O 22.45 h bola táto správa telefonicky odoslaná B 39-5-40 (VB).²³⁴

229 Časové údaje pri adresátoch sú dopísané rukou.

230 V origináli Stoss.

231 Vojtech Tuka (1880 – 1946), podpredseda slovenskej vlády, po 26. októbri 1939 jej predseda, po salzburských rokovaníach v júli 1940 aj minister zahraničných vecí.

232 V origináli je dátum dopísaný rukou.

233 Na ľavom okraji dokumentu je dopísané: 1.) Náčelníkovi Hl. úradu SD. 2.) Náčelníkovi Sipo. 3.) Pohot. veliteľstvu Brno.

234 Záznam odoslal vedúci referátu II viedenskej SD F. Polte ako ďalekopis č. 2502 náčelníkovi Bezpečnostnej polície Heydrichovi, Pohotovostnej skupine Brno a náčelníkovi Hlavného úradu pre bezpečnosť.

DRUHÝ DOKUMENT O ČINNOSTI KAMPFGRUPPE PEIPER POČAS ARDENskej OFENZÍVY V DECEMBRI 1944

RÓBERT LAMOŠ

LAMOŠ, R.: Document of Kampfgruppe Peiper activities during the Ardennes offensive in December 1944. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 157 – 164, Bratislava.

The author presents another current archive documents from the series ETHINT that was made in English. Made on 18 September 1945 it represents the extension of the document dated from 7 September in 1945. It deals exactly with an examination of a former SS-Standartenführer Joachim Peiper, a reputable commander of German tank corps during the WWII. Both the examinations, the one from 7 September 1945 and the secret service examination from 18 September 1945 was lead by the major Kenneth W. Hechler, a member of Historical section ETOUSA. The Ardennes section members of Historical section for the European battlefield formulated very exact questions connected to Ardennes operations after the study of the content of the former examination. Kenneth W. Hechler neatly rearranged the questions and added his own ones on behalf of the information received at the interview with SS- Standartenführer Joachim Peiper.

Military history. World War Two. Ardens offensive in December 1944.

Plukovník¹ Joachim Peiper² ako veliteľ 1. SS tankového pluku stál na čele útoku 6. armády počas Ardenskej ofenzívy³. Táto nemecká ofenzíva v decembri 1944 Spojencov jednoznačne prekvapila. Ak by bola úspešná, mohla mať katastrofálne následky pre spojenecké vojská. Po vojne sa preto viedli viaceré vyšetrovacie rozhovory s nemeckými dôstojníkmi zodpovednými za jej plánovanie a realizáciu.⁴ Taktiež s plukovníkom Peiperom

-
- 1 Joachim Peiper bol v čase výsluchu v hodnosti SS-Standartenführer, čo zodpovedá armádnej hodnosti plukovníka. V čase Ardenskej ofenzívy mal hodnosť SS-Obersturmbannführer, ktorá zodpovedá armádnej hodnosti podplukovníka.
  - 2 Narodil sa 30. januára 1915 v Berlíne, 13. júla 1976 bol v Traves za dodnes neobjasnených okolností zavraždený. Pozri: REYNOLDS, M.: *Ďáblův pobočník*. Plzeň : Mustang, 1997; WHITING, Ch.: *Jochen Peiper, Hitlerův muž*. Brno : Jota, 2002.
  - 3 Známa je aj ako Bitka o Ardeny, Bitka o výbežok (Battle of the Bulge), alebo Operácia Stráž na Rýne (Unternehmen: Wacht am Rhein). K tejto problematike pozri: WHITING, Ch.: *Ardeny, tajná válka*. Brno : Jota, 2002; BROŽ, I. : Vtedy v Ardenách. In: *Historická revue*, roč. XV, 2004, č. 10, s. 3-5; zo zahraničných publikácií pozri napr.: ARNOLD, J. A.: *Ardennes 1944*. London : Osprey, 1997; PALLUD, J. P.: *Battle of the Bulge, Then and now*. New Harlow : Battle of Britain International Ltd., 1984.
  - 4 Rozhovory sa viedli napríklad s veliteľom 6. tankovej armády Josefom Dietrichom, s náčelníkom štábu OB WEST Siegfriedom Westphalom, veliteľom 150. obrnenej brigády Ottom Skorzenym a inými.

rom bol vedený rozhovor rozoberajúci nasadenie 1. SS tankového pluku, ako i celej 1. SS tankovej divízie.

O pár týždňov po prvom rozhovore sa uskutočnil aj druhý rozhovor, v ktorom, na rozdiel od toho predchádzajúceho, odpovedá plukovník Peiper na sériu špecifických otázok.⁵

X X X

Prezentovaný dokument zo série ETHINT⁶ som objavil pri štúdiu materiálov o Ardenkej ofenzíve vo vojenskom archíve vo Freiburgu. Je to kópia záznamu druhého rozhovoru Joachima Peipera s americkým vyšetrovateľom, v anglickom jazyku. Dokument ma zaujal tým, že sa zaoberá výhradne technickými a taktickými detailmi plánovania a postupu jednotiek, ktoré sa operácie zúčastnili.

Dokument je preložený tak, aby sa čo najviac zachovala pôvodná výpovedná hodnota a štruktúra jazyka. V texte sa objavuje veľa skratiek. Tieto skratky som uviedol do poznámok tak ako ich uvádza pôvodný text aj s vysvetlením. Poznámky vyšetrovateľa, ako aj historického editora americkej armády, sú zachované v texte.

Kópia strojového prepisu tohto rozhovoru sa nachádza ako dokument ETHINT – 11, pod signatúrou ZA 1 / 271 vo vojenskom archíve vo Freiburgu v Nemecku (Das Bundesarchiv-Militärarchiv (BArch-MA) in Freiburg im Breisgau).

ETHINT 11 – (ML-752)

18. september 1945

Rozhovor s plukovníkom Joachimom Peiperom

1. SS tankový pluk⁷

(16. – 19. december 1944)

EUCOM : HD : OHGB⁸

Kópia 2

Historická divízia

Sekcia armády

Špeciálny personál, Armáda USA

Washington 25, D.C.⁹

12. júl 1949

5 Táto séria špecifických otázok však môže menej informovaného čitateľa zmiasť, pretože sa niekedy zdá, že ani samotní vyšetrovatelia nevedia, na čo sa vlastne pýtajú a prečo.

6 The European Theater Historical Interrogations, skratka pre Historické výsluchy vo vzťahu k európskemu boju. Séria ETHINT obsahuje dokumenty zo spravodajských výsluchov rôznych nemeckých dôstojníkov.

7 1. SS Pz. Regt. – 1. SS Panzer Regiment; Američania používali na označenie nemeckých tankových útvarov nemecký termín „panzer“, čo znamená tankový, ale aj obrnený.

8 Skratka pre The U.S. European Command: Historical Division: a pravdepodobne Operation Headquarters Great Britain; teda Americké veliteľstvo pre Európu: Historická Divízia: a pravdepodobne Operačné veliteľstvo Veľká Británia.

9 Pečiatka.

Poznámka k : ETHINT 11

od: Kenneth W. Hechler
major, pechota (záloha)

Po mojom rozhovore s Peiperom zo 7. septembra 1945 (pozri ETHINT 10), členovia Ardenskej sekcie Historickej sekcie pre európske bojisko navrhli doplňujúce a objasňujúce otázky pre plukovníka Peipera. Tieto otázky som prepracoval, doplnil o moje vlastné a potom som informoval poručíka Tobina ohľadom umiestnenia plukovníka Peipera a môjho predchádzajúceho rozhovoru s ním. V tom čase bol plukovník Peiper presunutý z vyšetrovacieho centra 3. armády vo Freising v Nemecku do Oberursel v Nemecku. Pretože rozhovor bol vedený za asistencie tlmočníka a poznámky na odpovede plukovníka Peipera sa robili v angličtine, záznam v nemčine, ktorý by bol robený v čase rozhovoru, neexistuje.

Pre poznámky o plukovníkovi Peiperovi, pozri anotáciu k dokumentu ETHINT 10, ktoré platia aj na ETHINT 11.

(Väčšina vyššie zmienených informácií, bez ohľadu na samotný rozhovor, bola získaná z priameho zdroja.)

-i-

ETHINT 11 – (ML – 752)

Názov : 1. SS tankový pluk (16. – 19. december 1944)
Zdroj : plukovník (W-SS)¹⁰ Peiper, Joachim
Pozícia : veliteľ, 1. SS tankový pluk, 1. SS tanková divízia¹¹
Dátum : 18. september 1945
Miesto : USFET Stredisko vojenskej spravodajskej služby
Vyšetrovateľ : nadporučík Samuel J. Tobin
Okolnosti : Tento rozhovor bol vedený s cieľom získania odpovedí na špecifické otázky od majora Kennetha W. Hechlera a iných členov Ardenskej sekcie; preto nie sú nasledujúce informácie chronologické, ale sú sériou odpovedí na určené otázky.

-ii-

Predslov

Tento rozhovor je jedným zo série rozhovorov vykonaných Historickou sekciou, ETOUSA¹², a jej nasledovníkmi. Žiaľ, k dispozícii je len strojom písaný záznam v angličtine. Nie je známe, či bol počas rozhovoru urobený záznam v nemčine, alebo či bol vôbec urobený, z tohto dôvodu nemôže byť preverená presnosť prekladu. Taktiež nie je možné úplne zaručiť pôvodnosť a celistvosť tejto verzie rozhovoru. Iba očividné chyby v hláskovaní, interpunkcii a gramatike boli opravené. Všetky výroky v zátvorkách, okrem edičných, ktoré sú ale označené, sú nepozmenené.

¹⁰ Waffen-SS.

¹¹ 1. SS Pz. Div. – 1. SS Panzer Division „Leibstandarte SS Adolf Hitler“.

¹² The European Theater of Operations, U. S. Army, Sekcia americkej armády pre európske bojisko.

Robert W. Fye
1st Lt FA¹³
editor-historik
16. január 1948

1. Podľa získaných máp ukazujúcich trasy postupu pre 1. a 12. SS tankovú divíziu¹⁴, druhej zmienenej boli pridelené tri trasy a prvej dve. Najjužnejšia z trás 12. tankovej divízie leží z Losheimu do Losheimergrabenu do Büllingenu do Butgenbachu, atď. Plukovník Peiper uviedol, že trasa jeho pluku viedla z Scheidu do Losheimu do Losheimergrabenu do Hünningenu do Honsfeldu. Z toho sa zdá, že 12. tankovej divízii boli ponechané dve biedne „prienikové“ trasy do oblasti Rocherath cez husto zalesnený terén zo smeru Hollerath a Neuohf. Mapa tiež ukazuje, že severná trasa 1. SS tankovej divízie vychádza z Lanzerath, ale plukovník Peiper tvrdí, že táto trasa bola zvolená až potom, ako sa trasa Losheim-Losheimergraben ukázala ako nepoužiteľná kvôli odporu a zničenému mostu. Môže to plukovník Peiper bližšie vysvetliť? Bola trasa Losheim-Losheimergraben odňatá 12. SS tankovej divízii a pridelená 1. SS tankovej divízii, meniac tak pôvodný plán?

Trasa z Losheimu do Honsfeldu bola určená pre 1. SS tankovú divíziu, avšak Büllingen bol na trase 12. SS tankovej divízie. Vzhľadom na stav cesty západne od Honsfeldu cez Hepscheid do Moderscheidu, plukovník Peiper vybral lepšiu cestu a pokračoval cez Büllingen – Richelsbusch do Moderscheidu. V tom čase 1. SS tanková divízia značne predstihla zložky 12. SS tankovej divízie. Z tohto dôvodu by cesta nebola zaprataná dvomi kolónami, po jednej z každej divízie. Navyše, Peiper vedel, že v meste Büllingen sú veľké sklady benzínu. V meste ukoristili okolo tridsaťtisíc galónov (litrov?) (Poznámka editora: V ETHINT 10, plukovník Peiper hovorí o získaní 200 000 litrov benzínu v Büllingene, alebo o 52 500 gal) benzínu v kanistroch. Boli zasiahnutí priamou delostreleckou paľbou z vyvýšeniny a lesov asi dva kilometre severozápadne od mesta. Po doplnení paliva kolóna pokračovala juhozápadne a priblížila sa pôvodne určenej trase postupu. V čase úvodného útoku mali tanky palivo iba približne na 50 míľ jazdy – teda polovicu normálnej dávky, bez akejkoľvek rezervy.

2. Použili zložky 12. SS tankovej divízie trasu Lanzerath, aby dosiahli Büllingen po tom ako sa 1. SS tanková divízia pohla na západ?

Zložky 12. SS tankovej divízie boli zastavené nepriateľským protiútokom severne od Büllingenu a bol znemožnený jej ďalší postup. 12. SS tanková divízia bola neskôr stiahnutá z tejto oblasti a vyslaná, aby postupovala po trase prieniku 1. SS tankovej divízie. Ako si Peiper spomína, 12. SS tanková divízia neprešla cez Büllingen. Namiesto toho sa obrátila a presunula sa po trase postupu 1. SS tankovej divízie do Honsfeldu. (Poznámka od nadporučika George M. Tuttle: 12. SS tanková divízia nevstúpila do Büllingenu zo smeru od Rocherathu, ale pohla sa z Lanzerathu – Honsfeldu do Büllingenu.)

3. Snažil sa 1. SS tankový pluk pohnúť smerom z Büllingenu do Butgenbachu? Ak nebol vykonaný žiaden ozbrojený prieskum, boli vyslané prieskumné zložky z Büllingenu smerom na Butgenbach? Smerom na Wirtzfeld?

13 Pravdepodobne nadporučík poľného delostrelectva.

14 12. SS Pz. Div. – 12. SS Panzer Division „Hitlerjugend“.

Žiaden prieskum nebol vyslaný na Butgenbach z Büllingenu, pretože narážali (Poznámka editora: 1. SS tankový pluk?) na silný delostrelecký odpor z tohto smeru. Peiperove rozkazy určovali preniknúť tak ďaleko, ako to len bude možné a tento prienik využiť. Z tohto dôvodu sa nepokúšal zlikvidovať odpor na svojich krídlach, keďže očakával, že príde 12. SS tanková divízia a bude kryť jeho severné krídlo. Peiper stratil jeden tank Korunný¹⁵ Tiger (Poznámka editora: Kráľovský¹⁶ Tiger) západne od Büllingenu.¹⁷

4. Bola časť 3. výsadkovej divízie ponechaná, aby držala front medzi Waimesom a Butgenbachom? Nasledovala bezprostredne 1. SS tankovú divíziu? (Vie sa, že malé skupiny 3. výsadkovej divízie boli s 1. SS tankovým zborom.) Kde bol zvyšok 3. výsadkovej divízie?

3. výsadková divízia zodpovedala za udržanie severného krídla za postupujúcimi obrnenými kolónami. 10. výsadkový pluk (Poznámka editora: 5., 8. a 9. výsadkový pluk boli súčasťou 3. výsadkovej divízie. Táto divízia bola zapojená do Ardenskej ofenzívy, avšak 4. výsadková divízia, ku ktorej bol 10. výsadkový pluk pridelený, nebola. Preto pluk, o ktorý sa jedná, musel byť jedným z plukov 3. výsadkovej divízie.) K 3. výsadkovej divízie bol pripojený, aby nasledoval 1. SS tankový pluk. Zvyšok divízie sa presunul na sever po tom, ako tanky prešli na západ a držal líniu väčšinou medzi Butgenbachom a Waimesom. 3. výsadková divízia bola zničená v predchádzajúcich bojoch v Normandii a v čase útoku v Ardenách zostávala z veľkej časti personálu letectva, teda bývalých členov leteckých posádok alebo pozemného personálu. (Poznámka editora: Výsadkári v nemeckej armáde boli časťou Luftwaffe; a preto väčšina personálu nemala vhodný pechotný výcvik.) Veliaci dôstojníci 10. výsadkového pluku bol plukovník štábu Luftwaffe a mal malé, ak vôbec nejaké, skúsenosti s pozemným bojom. Plukovník Peiper bol v tej dobe podplukovníkom a bol viac-menej hodnotne nižší.¹⁸ Výsledok bol, že obrnená kolóna nemala dostatočne efektívnu podporu pechoty. Avšak jeden prápor pechoty pôsobil v úzkej spolupráci s tankmi pri dobýjaní Honsfeldu a zložky až do veľkosti posilnenej roty stále podporovali tanky, keď Peiperove jednotky dosiahli Stavelot.¹⁹ Zvyšok 3. výsadkovej divízie sa pohol, aby udržal líniu na severnom krídle, ako bolo už povedané.

5. Pokúsili ste sa vrátiť späť na cestu Losheim – Losheimgraben po opustení Lanzerathu smerom na sever v noci zo 16. na 17. decembra 1944? Ak by bolo možné prekročiť železnicu a ísť do Losheimgrabenu, značne by to sťažilo, ak nie úplne vylúčilo plány na stiahnutie zložiek 99. pešej divízie (americkej). (Vie sa, že toto nebola úloha 1. SS tankovej divízie.) Bolo Vám v tom čase toto známe? Ovplyvnila táto možnosť, ak si jej bol vedomý, plány plukovníka Peipera?

15 Royal.

16 King.

17 Tento tank musel byť vyradený mínou, alebo mechanickou poruchou (Peiper sám priznáva, že stratil viacero tankov kvôli problémom s motorom, prevodovkou alebo chladením), keďže tanky Tiger II, išli až na samom konci Peiperovej kolóny, pretože sa obával, že ak by bol takýto tank vyradený z boja alebo pokazený, bolo by ho veľmi náročné odtiahnuť alebo obísť.

18 V predchádzajúcom rozhovore – ETHINT 10 – Peiper hovorí, že sa veľmi rozčúľil a rozkázal výsadkovému pluku, aby mu dali jeden prápor a on povedie prielom.

19 Tiger s číslom 222, veliteľom ktorého bol SS-Oberscharführer Kurt Sowa, je viackrát vyfotografovaný a nafilmovaný ako vezie skupinu výsadkárov. Tento tank zostal, s podporou výsadkárov stáť pred mostom v meste Stavelot. Výsadkári sa zúčastnili aj útoku na Stoumont, kde podporovali na krídle útok tankov a mechanizovanej pechoty.

Peiper si bol vedomý, že mohol odrezať prápor, približne 1 000 mužov, 99. pešej divízie (americkej) v lesoch východne od Lanzerathu. Neurobil tak preto, že jeho hlavnou úlohou bolo využiť prielom a získať benzín. Preto sa Peiper neodklonil z trasy svojho postupu.

6. Počas presunu na západ, vstúpili zložky 1. SS tankovej divízie, prieskumné alebo iné, do Faymonville alebo Waimesu? Aké informácie mal v tom čase plukovník Peiper o svojom severnom krídle?

Do Faymonville alebo Waimesu nebol poslaný prieskum, pretože zo severného krídla nebol hlásený žiaden odpor a Peiper, ktorý nemal kontakt s 12. SS tankovou divíziou, veril, že jeho severné krídlo bude kryté 12. SS tankovou divíziou. Navyše, nedostatok benzínu nedovoľoval neodôvodnený prieskum.

7. Vie si plukovník Peiper spomenúť, aké zložky mali trikrát zastaviť prápor 3. výsadbkej divízie v pokuse útočiť z Lanzerathu smerom na Honsfeld 16. decembra 1944? (Poznámka: Iba zložky 3. práporu, 394. pešieho pluku (amerického) boli severne od Lanzerathu a keďže boli v predpokladane bezpečnej záložnej pozícii, nemohli obsadiť dobre organizované pozície; Honsfeld bol používaný 99. pešou divíziou (americkou) ako oddychové stredisko.) Kto ich (3. výsadbkej pluk) zastavil?

Plukovník Peiper povedal, že výsadbkej pluk podporujúci jeho jednotku bol odrazený trikrát zložkami 99. pešej divízie (americkej), podľa jeho názoru v sile práporu. Podľa jeho názoru bol útok neúspešný pre nedostatok skúseností a pechotného výcviku veliaceho dôstojníka tohto pluku a väčšiny jeho mužov, ako už spomenul v odpovedi na jednu z predchádzajúcich otázok. Tanky plukovníka Peipera sa nestretli so žiadnym odporom, keď prechádzali cez pozície 10. výsadbkej pluku do útoku.

8. Aký spôsob bol použitý na presun nemeckej obrnenej kolóny z Lanzerathu v noci zo 16. na 17. decembra 1944? Boli vozidlá vedené do Honsfeldu vojakom nesúcim baterku? (Poznámka: táto noc bola obzvlášť tmavá, podľa rozhovoru s jedným z obrancov Honsfeldu, ktorý tiež tvrdí, že nemecké tanky vstúpili do mesta takýmto spôsobom pred tým, ako sa začala strelba od iných obrancov umiestnených mimo mesta a ceste z Lanzerathu.) Akým spôsobom bol vedený nočný presun z Lanzerathu do Honsfeldu?

Plukovník Peiper vyrazil z Lanzerathu okolo 24.00 hod v noci 16. decembra 1944 a išiel cez les smerom na Honsfeld, bez toho, aby narazil na nejaký odpor. Približne jeden prápor výsadbkárov zabezpečoval ochranu krídiel na oboch stranách cesty počas presunu tankov lesom. Počas presunu dopadali granáty rušivej delostreleckej paľby do lesa, avšak bez akéhokoľvek účinku. Delostrelecká paľba sa priblížila, keď sa tanky vynorili z lesa smerom na Honsfeld. Už bolo denné svetlo, okolo 05.00 hod alebo 06.00 hod, keď kolóna dosiahla Honsfeld. Obrancovia mesta boli útokom totálne prekvapení. Presun bol vykonaný za normálnych podmienok zatemnenia so sprievodcom vedúcim každý tank držiak bielu vreckovku pre identifikáciu a pechotou chrániacou tanky po oboch stranách pred napadnutím z krídla. Presun bol vykonaný bez útokov, okrem sporadickej delostreleckej paľby, ktorá nebola účinná.

9. Plukovník Peiper hovorí iba o jednej trase použitej 1. SS tankovou divíziou, tou, ktorou

išiel aj z Lanzerathu do Stavelotu. Veríme, že sú dôkazy, z ktorých sa dá vyvodiť, že táto divízia si naplánovala a použila ešte ďalšiu trasu, tú, ktorá má začiatok v okolí Keowinkel a ktorej trasa postupu vedie cez Wereth, Happenbach, Mirfeld, Ambleve, Diedenberg, Born, Recht a Trois Ponts. Súhlasí plukovník Peiper, že časť 1. SS tankovej divízie použila túto trasu? Ak nie, vie poskytnúť nejaké vysvetlenie pre prítomnosť tankov²⁰ pozdĺž tejto trasy postupu?

Táto spomenutá trasa: Wereth – Happenbach – Mirfeld – Ambleve – Diedenberg – Born – Recht a Trois Ponts bola zabraná inými zložkami, ktoré zahrňovali pechotný pluk 1. SS tankovej divízie²¹ a prápor útočných diel. Ďalšie pešie zložky divízie nasledovali po tejto trase, aby sa predišlo preťaženiu hlavnej trasy postupu. Južná skupina sa stretla so značným odporom a stratila pri tom osem alebo deväť útočných diel, avšak zničila 30 amerických tankov. Táto skupina mala prípadne posilniť plukovníka Peipera, ale bola zastavená a nikdy s ním nenadviazala kontakt.²²

10. Plukovník Peiper spomenul taktiež, že 2. tanková divízia bola na jeho južnom krídle. Je známe, že táto divízia bola v južnej časti Prvej (Poznámka editora: americkej) armádnej zóny a že prekročila rieku Our v Dashburg, čo bolo východne do Clerf a 40 km južne od Malmedy. Kto bol na krídle plukovníka Peipera?

V Trois Ponts bol plukovník Peiper ďaleko vpredu a nemal nikoho na žiadnom krídle. Nemal spojenie s vlastnou divíziou a kvôli technickým problémom s rádiostanicou a terénu nemohol komunikovať ani so všetkými zložkami jeho vlastnej kolóny, ktorá bola rozťahnutá až na 25 km.

11. Čo bolo známe o skladoch pohonných hmôt južne od Spa a existoval zámer presunu smerom na sever zo Stoumontu za účelom získania týchto skladov? (Plukovník Peiper poprel, že jeho muži išli smerom k týmto skladom, ale malé kolóny išli údolím a po ceste hrebeňom z La Gleize smerom k týmto skladom a jedna skupina vlastne narazila na južný okraj skladu.)²³

Pred začiatkom ofenzívy dostal Peiper mapu s vyznačenými americkými veliteľstvami a skladmi, o ktorých sa vedelo. Vedel o palive v sklade pri Spa a tiež o benzíne v Büllingene. Nevedel o prítomnosti ďalšieho skladu južne od Francorchampsu.

12. Prečo nebol vyslaný prieskum skupinou plukovníka Peipera do Malmedy? Obyčajne nebol prieskum vysielaný na krídla, napriek tomu, že mesto nebolo v operačnej zóne 1. SS tankovej divízie?²⁴

20 Nie tankov, ale útočných diel a stíhačov tankov.

21 Ide o Kampfgruppe Hansen, zloženú z pluku granátnikov a stíhačov tankov. Vo výzbroji mala samohybné delá a stíhače tankov, nie však tanky. Ďalšia jednotka, ktorá touto trasou išla a neskôr sa z nej odklonila, bola Kampfgruppe Knittel, zložená z prieskumného práporu, vyzbrojeného polopásovými transportermi a obrbnými prieskumnými vozidlami Puma.

22 Obidve skupiny, Kampfgruppe Hansen aj Knittel sa k Peiperovi dostali, prieskumné jednotky z Kampfgruppe Knittel dokonca prekročili rieku Amblève a spojili sa s Peiperom v La Gleize a zúčastnili sa bojov ako „blokovácia skupina Mlyn“ a aj bojov o Stavelot. Jednotky z Kampfgruppe Hansen sa dostali na breh rieky Amblève, no nedokázali ju prekročiť.

23 Peiper vyslal na prieskum iba polopásové vozidlá, a tie sa po stretnutí s americkým odporom otočili a stiahli.

24 Táto otázka si v samej podstate odporuje, je dôkazom snahy na niečo sa opýtať. Zle sformulované otázky

Keď sa plukovník Peiper priblížil k Stavelotu, dochádzal mu benzín. Táto skutočnosť, ako i fakt, že 12. SS tanková divízia sa mala pohybovať na severnom krídle a tiež, že zo severu nebol hlásený žiadny odpor, robili prieskum nepotrebným. Silný odpor z miest Ligneuville a Stavelot boli hlavným cieľom Peiperovej pozornosti. Neskôr v Stoumonte boli už tanky prakticky bez benzínu.

13. Uvedte viac detailov o kolóne, ktorá prekročila juh rieky L'Ambleve a smerovala na Werbomont, obzvlášť po zničení mosta v Habimonte, veľkosti jednotky južne od rieky a aké alternatívne trasy boli vybrané na prekročenie rieky Lienne.

Most cez rieku Ambleve bol zničený tesne pred vedúcim tankom. Prieskum bol vyslaný aj južne aj severne od tohto miesta. Boli nájdené malé mosty, žiaľ, boli hlásené ako príliš malé na 72-tonové tanky Kráľovský Tiger. Veľkosť jednotky bola jedna prieskumná rota, podporovaná viacerými útočnými delami. Taká istá jednotka bola vyslaná, aby prekročila rieku Lienne. Našla most, ktorý bol príliš úzky pre ťažké tanky, avšak prekročila ho s polopásovými vozidlami a vošla do mýnového poľa v oblasti západne od Chevron. Táto jednotka sa tiež stretla so silným odporom pechoty a bola zničená. Vrátilo sa iba zopár mužov. Presná trasa prieskumu nebola Peiperovi známa, keďže dostal negatívne informácie od veliteľa tejto jednotky.

14. Prečo vôbec sa Vaša kolóna pokúšala pokračovať severozápadne zo Stoumontu, cestou hore údolím smerom na Aywaille, keď to bola taká očividne úzka cesta so strmými úbočiami, čo znamenalo, že aj zopár tankov Vás mohlo zastaviť, ak by boli postavené na správnych bodoch?

Severozápadná trasa zo Stoumontu do Aywaille bola jednoducho vybraná preto, že to bola najkratšia trasa. Nedostatok benzínu nedovoľoval výber žiadnej alternatívnej trasy. Hoci terén nebol vhodný pre tanky, nedostatok paliva nedovoľoval žiadne iné možnosti. Navyše, Peiper chcel získať most v Aywaille, ktorý bol jedným z jeho hlavných cieľov v pôvodnom pláne.

---

amerických vyšetrovateľov svedčia o ich nedostatočnej znalosti problematiky a oblasti bojov.

VOJENSKÝ ZAJATECKÝ TÁBOR V GRINAVE (LETO 1944)

PETER ŠUMICHRAST

ŠUMICHRAST, P.: Convict camp Grinava (VII.-VIII./1944). *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 165 – 181, Bratislava.

The material approaches the historical facts linked with circumstances of foundation, activity and practical operation of the convict camp aimed at English and American aviators shot above Slovak republic. The convict camp was managed by the Ministry of Army of Slovak republic since 12 August 1944, in accordance with the Article 9 at sequence, of Geneva Act on Treatment of war convicts from 27 July 1929, which had been applied also by Slovak republic. The camp was organized in a military way and was under the commandship and management of the Ministry of Army of Slovak Republic. The camp operated up to the Slovak National Uprising, when it was released by its commander and he moved safely with a part of its convicts to Banská Bystrica. The saved aviators assembled in Banská Bystrica were transported by plane to Italy to the lands under the power of American military corps between 17.9.1944 and 7.10.1944.

Military history. Slovakia. World War Two. Prisoners camp Grinava.

V poslednom desaťročí vzniklo väčšie množstvo publikácií, vedeckých štúdií, materiálov a vedecko-populárnych článkov, ktorých obsah autori venovali histórii slovenských Vzdušných zbraní v rokoch 1939 – 1944.¹

Okrem problematiky účasti slovenského letectva v bojoch na východnom fronte, predovšetkým jej najúspešnejšie leteckej jednotky – letky 13, sa čitatelia mohli oboznámiť aj s historickými faktmi súvisiacimi s ochranou vzdušného priestoru Slovenska v rokoch 1943 – 1945. S touto problematikou úzko súvisí aj problematika zaobchádzania so zostrelenými americkými letcami, ktorých po pristátí na území Slovenskej republiky zaistili príslušníci jej bezpečnostných zložiek (slovenskej armády, resp. žandárstva).

Prví americkí letci, ktorí svoj bojový let tragicky skončili pri operačnom lete nad územím dnešného Slovenska, boli príslušníci 515. bombardovacej perute 376. bombardovacej skupiny 15. USAAF patriaci do posádky 2nd Lt. Franka P. Marcusa. Marcusov štvormotorový bombardér typu B-24 Liberator sa 16. júna 1944 o 9. 50 h zrazil s nepriateľským stíhačom.

1 Napr. ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944*. 2. zväzok. Bratislava : Magnet – Press Slovakia, 2000; taktiež STANISLAV, J. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1944-1945*. 3. zväzok. Bratislava : Magnet – Press Slovakia, 2003; taktiež KOŠOVAN, Š. – VONTORČIK, E.: *Nitra, slovenské Coventry? EFFETA – Nitra*, 2005; taktiež KAŠŠÁK, P. – HRODEGH, M. – SÚDNY, B.: *Zajatecký tábor v Grinave*. In: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov IV*. Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici – Banská Bystrica, s. 249-257, 2005 taktiež RAJLICH, J.: *Za Boha a národ*. Svět křídel – Cheb: Svět křídel (ČR), 2006; taktiež BURSA, S.: *Stíhač Rudo Božík*. Cheb : Svět křídel, 2006; taktiež KAŠŠÁK, P. – HRODEGH, M.: *Konečná zastávka : Slovensko! Klub priateľov vojenskej histórie Slovenska – 2007*.

Zrážka mala takmer pre celú Marcusovu posádku fatálne následky. Z desaťčlennej posádky sa na padákoch zachránil len bombometčík 2nd Lt. Donald L. Schoenlein.² Neovládateľné americké lietadlo sa zrútilo v blízkosti obci Dolný Štál (Alistál)³.

Dňa 16. júna 1944, okrem tohto bombardovacieho lietadla, dopadli na územie dnešnej Slovenskej republiky ešte dva ďalšie americké Liberatory: stroj 2nd Lt. Paula Millera od 745. bombardovacej perute 456. bombardovacej skupiny, ktoré dopadlo pri obci Horné Saliby a bombardér Capt. Henry C. Reeda od 756. bombardovacej perute 459. bombardovacej skupiny 15. USAAF, ktoré svoju „vojnovú púť“ skončil v priestore Petržalka – Janíkov Dvor.

Avšak skutočne prvými americkými letcami, ktorí sa stali oficiálnymi zajatcami Slovenskej republiky, bola štvorica letcov patriacich do posádky 2nd Lt. Lincolna E. Artza od 758. perute 459. bombardovacej skupiny 15. USAAF, ktorí sa dňa 26. júna 1944 zúčastnili jedného z najväčších náletov 15. USAAF proti nepriateľským cieľom.⁴

Konkrétne išlo 2nd Lt. Lincolna E. Artza, S/Sgt. Frank J. Fuquay, Sgt. Edward E. Donatelli a Sgt. Richard Moulton. V ešte ten istý deň sa do rúk slovenskej armády dostal aj stíhací pilot 2nd Lt. Allen J. Wisner, príslušník 95. stíhacej perute 82. stíhacej skupiny 15. USAAF, ktorý svoju horiacu stíhačku typu P-38 Lighting opustil na padáku v priestore obce Pezinok. Po zaistení príslušníkom mestskej polície bol s popáleninami odtransportovaný na liečenie do Štátnej nemocnice v Bratislave.

Postupom času sa táto malá skupinka amerických zajatcov rozrástla až na 27 mužov (stav k 14. 7. 1944), ktorí sa nachádzali na rôznych miestach západného Slovenska (Bratislava, Trenčín). Zdraví letci sa najskôr nachádzali v tzv. zatimnom (rozumej dočasnom – pozn. P. Š.) zajateckom tábore vo vojenskom vysokoškolskom internáte v Bratislave, neskôr boli premiestnení do novozriadeného zajateckého tábora v Grinave. Ranení letci boli hospitalizovaní na špecializovaných oddeleniach nemocníc v Bratislave (vojenská nemocnica 1, štátna nemocnica) a Trenčíne (štátna nemocnica).⁵ Po 14. júle 1944 sa do zajateckého tábora v Grinave dostali ešte ďalší traja americkí letci: 1st Lt. John Grimm, S/Sgt. Ralph F. Fu-

2 2nd Lt. Donald L. Schoenlein si po dopade na zem zlomil oba členky. Po zajatí maďarskými vojakmi najskôr putoval do Komárna, neskôr do Budapešti. Nakoniec skončil v nemeckom zajateckom Stalag Luft III. KAŠŠÁK, P. – HRODEGH, M.: *Konečná zastávka: Slovensko!* Klub priateľov vojenskej histórie Slovenska – 2007, s. 27-28.

3 Podľa niektorých prameňov pri obci Opatovský Sokolec. Poznámka autora: obe obce spolu susedia, podrobnejšie pozri: mapa obcí v okrese Dunajská Streda.

4 Zostrel amerického štvormotorového bombardéru typu B-24H-10-DT Liberator, sériové číslo 41-28674, si na svoje konto pripísal slovenský stíhač rtk. Gustav Lang. Svoje v poradí druhé víťazstvo si „nevychutnal“, pretože pri odpútavaní sa od zasiahnutého bombardéra ho zasiahli americkí sprievodní stíhači. Smrteľne zranený, s vypätím posledných síl, núdzovo pristál pri obci Miloslavov na Ostrove, kde aj skončil. Podrobnejšie pozri napr.: ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944. 2. zväzok*. Bratislava : Magnet – Press Slovakia, 2000.

Dňa 26. júna 1944 malo 677 ťažkých bombardérov B-17 Flying Fortress a B-24 Liberator za úlohu zhodit svoj smrtonosný náklad na leteckú továreň vo Schwechate, zoraďovaciu stanicu vo Florisdorfe, rafinérie v Korneuburgu, Florisdorfe, Moosbierbaume, Schwechate a na zimný prístav v Linzi a Lobau. Ich ochranu pred nepriateľskými stíhačmi malo zabezpečiť viac než 260 stíhacích pilotov letiacich na lietadlách typu P-51 Mustang, P-38 Lightning a P-47 Thunderbolt. Výsledok leteckých bojov bol pre všetky zúčastnené strany tragický. Na konci dňa si Nemci museli zo svojich počtov bojových lietadiel odpočítať 24 lietadiel, Maďari tri a Slováci až 7 stíhacích lietadiel Bf 109 G-6. Velenie 15. USAAF taktiež nemohlo ďalej rátať s posádkami 37 bombardérov a 6 stíhačiek. KAŠŠÁK, P. – HRODEGH, M.: *Konečná zastávka: Slovensko!* Klub priateľov vojenskej histórie Slovenska – 2007, s. 34-35. Porovnaj napr. ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944. 2. zväzok*. Bratislava : Magnet – Press Slovakia, 2000, s. 134, pozn. č. 106.

5 VHA Bratislava : MNO SR 1939-1945, f. o. duchovenstvo, č. j. 747.628/II-14/1944.

chs a Sgt. Clyde M. Thompson, ktorí sa na územie Slovenska dostali z Protektorátu Čechy a Morava.⁶

Čo sa týka životných podmienok amerických letcov, zajatých na území Slovenska, možno konštatovať, berúc do úvahy obmedzenia vyplývajúce z prebiehajúcej vojny, že boli veľmi dobré.⁷ Všestranná starostlivosť MNO SR o amerických zajatcov (ubytovanie, stravovanie, zdravotná starostlivosť, kultúra, duchovné služby), „volný“ táborový režim a priateľský postoj väčšiny slovenských občanov k zajatcom sa v žiadnom prípade nedal zrovnávať s otvorenými prejavmi nepriateľstva nemeckého obyvateľstva voči spojeneckým letcom (často končiace lynčováním zajatých spojeneckých letcov – pozn. P. Š.) a komplexnou „starostlivosťou“, ktorá bola poskytovaná americkým zajatcom v nemeckých zajateckých táboroch.⁸

„Pobyť“ amerických letcov – zajatcov Slovenskej republiky v zajateckom tábore v Grinave sa skončil v okamihu, keď sa do tábora dostali prvé informácie o vypuknutí Slovenského národného povstania. Zajatci sa po malých skupinkách vytratil z tábora a smerovali do centra povstania – Banskej Bystrice. Časť utečencov do Banskej Bystrice dorazila, časť sa však dostala do rúk Nemcom, ktorí ich odtransportovali do svojich zajateckých táborov.

Zajatecký tábor v Grinave svoju činnosť pod slovenským velením definitívne ukončil jeho veliteľ npor. pech. Ján Šavel, ktorý ho v noci z 1. na 2. septembra 1944 rozpustil a spoločne s časťou strážnej jednotky a malou skupinkou amerických zajatcov zamieril do Banskej Bystrice.⁹

Štyridsaťjeden amerických letcov, ktorí sa rôznymi cestami dostali do Banskej Bystrice, v dňoch 17. septembra 1944 a 7. októbra 1944 leteckým transportom evakovali do Talianska.

X X X

Vo Vojenskom historickom archíve Bratislava, fond Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939 –1945, spisy dôverné 1944, je uložený materiál, ktorého obsah sa viaže k okolnostiam vzniku zajateckého tábora v Grinave. Materiál zároveň tvoria písomnosti, ktoré boli spracované za účelom fungovania tohto zajateckého tábora.

6 KAŠŠÁK, P. – HRODEGH, M. – SÚDNY, B.: Zajatecký tábor v Grinave. In: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB –, 2005, s. 2251-252.

Podľa P. Kaššáka, M. Hrodegha a B. Súdneho sa v grinavskom zajateckom tábore mala nachádzať aj dvojica amerických zajatcov, ktorí sa vydávali za letcov. Išlo o Gordona Follasa a Davida McSorleyho, ktorí ušli z nemeckého Arbeitskommando 768 v Sliezsku.

7 Podľa svedectva bývalého veliteľa tábora, genmjr. v. v. Ing. Jána Šavela, ktoré bolo zverejnené na internetovej stránke nss.sk/historia/svedectvo-savela.htm, nebol vojenský zajatecký tábor v Grinave skutočným zajateckým táborom. Podľa neho išlo ...*škôr (o) prázdninový tábor, lebo zostrelení letci mali skoro úplnú slobodu. Tábor nebol ohraničený ostnatým drôtom, ani strážnymi vežami s gulometmi, ako iné zajatecké tábory.* ...*Chodili sme so zajatými letcami na kúpalisko. Zajatci mohli mať svoje priateľky. Títo zajatci boli pozývaní aj s priateľkami do viňarských pivníc v Modre, alebo v Pezinku.*

8 Pozri napr. MATHENY, R. T.: *Ohniví jezdcí*. Praha : Magnet – Press, 1997 taktiež BEEMAN, L. A.: *Denník*. Banská Bystrica : Press – Group, 2006.

9 Do 7. októbra 1944, keď sa uskutočnil posledný z dvoch transportných letov amerických letcov zachránených na Slovensku, sa Banskej Bystrice dostalo až štyridsaťjeden amerických letcov. Išlo o časť bývalých zajatcov zo zajateckého tábora v Grinave, ako aj o posádky lietadiel zostrelených po 29. auguste 1944. Zachránení letci boli v dňoch 17. septembra 1944 a 7. októbra 1944 letecky evakuovaní do Talianska.

Dokument č. 1

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Trenčín, 12. augusta 1944

Čís.:144.786 Dôv./II-2-3-1944.

Vec: Grinava – zajatecký tábor
pre amerických a anglických
letcov – zriadenie.

Vojenská akadémia -

Bratislava, /priamo/.

Z rozkazu p. ministra NO zriaďuje sa dňom 12. augusta 1944 „Zajatecký tábor Grinava“ /v ďalšom texte ZT, Grinava/.¹⁰

ZT – Grinava bude slúžiť pre sústreďovanie anglických a amerických letcov zajatých na území Slovenska.

Stravovanie paušálne v ZT – Grinava započne dňa 12. augusta 1944 večerou. Stravovací paušál určujem Ks 12. —, 2 /dve/ kávové konzervy a 700 gramov chleba denne.

Ako proviantníka pre ZT Grinava určujem proviantníka VAK.

VAK vyplatí zálohove:

- 1./ dôstojníkom po Ks 500. —,
- 2./ seargeantom/ v našom porovnaní dôst.zást.ašp./ po Ks 150. —

Okrem toho priznávam zajatcom tento mesačný služobný plat:

- 1./ majorom 1.750, — Ks
- 2./ stotníkom 1.450, — Ks
- 3./ nadporučíkom 1300, — Ks
- 4./ poručíkom 850, — Ks
- 5./ podporučíkom 850, — Ks
- 6./ seargeantom 4. —Ks denne
- 7./ mužstvu 1.50 Ks denne.

Tieto náležitosti priznávam odo dňa zajatia a jestli (správne „ak“ – P. Š.) deň zajatia pripadne na iný deň než prvého v mesiaci, patrí zajatcom alikvotný diel mesačného služobného platu.

K tomuto účelu určí ihneď:

I./ Vojenská akadémia:

- 1./ Jedného účtovného poddôstojníka z povolania /rtk. z pov. Kľučko/,
- 2./ jedného hlavného kuchára,
- 3./ zapožičia 40 /štyridsať/ súprav kompletného jedálenského náčinia a potrebné kuchynské náradie na prípravu stravy,

¹⁰ Podľa písomného záznamu na tzv. košielke spisového materiálu pod č. j. 475.378-I/2-1 Dôv.1944 sa k dátumu vzniku tábora uvádza nasledovné: „K veci: Minister národnej obrany nariadil zriadenie voj. zajateckého tábora.“ ...”I. Dňom 25. júla 1944 zriaďujem „Vojenský zajatecký tábor“ v Grinave /úradná skratka VZT-Grinava/, pozri príl. č. 1.“

- 4./ zriadi odbočku vojenského zátiašia pri ZT Grinava,
- 5./ zhotoví pre každého zajatca jednu pracovnú a jednu vychádzkovú novú rovnošatu zvláštnej farby.

II./ Jazdecký priezvedný oddiel 1 :

- 1./ jedného pomocného kuchára,
- 2./ pohotovostný oddiel: 1 dôstojník, 2 poddôstojníci a 20 mužov

III./ Peší pluk 1, náhradný prápor:

30 /tridsať/ kompletných posteľových súprav, bez postelí, ktoré dodá do ZT Grinava.¹¹

Mužstvo určené k ZT Grinava odovzdajte do počtu živých ZT Grinava.

Výdaje spojené s udržiavaním ZT Grinava pre zajatcov refunduje MNO a to zvlášť pre anglických, zvlášť pre USA, pričom do refundačných výkazov pojmite mimo platu /žoldu/ strav. paušálu tiež paušálny poplatok za odev a to Ks 2. — /dve/ na osobu a deň a poplatok za ubytovanie gážístov Ks 4. — denne za osobu a za ubytovanie mužstva Ks 3.—.

Refundačné výkazy predkladajte MNO mesačne.

Za ministra:

Prednosta intendancie MNO
pplk. intend. Ladislav Kasl, v. r.¹²

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

(pečiatka)

Trenčín 18. aug. 1944

Za správnosť:

nečitateľný podpis

Kabinet ministra NO,

Bratislava.

Na telefonický rozkaz predkladám nariadenie vydané MNO-int. pre ZT Grinava.

---

11 Gen. I. triedy F. Čatloš nariadil dňa 17. 8. 1944 pplk. int. E. Schnekovi odoslať do zajateckého tábora Grinava 25 kompletných dôstojníckych postelí. Tento materiál spoločne s písacím strojom mal byť do tábora dodaný do 48 hodín. Ako určitú zaujímavosť možno spomenúť, že sa uvažovalo aj o použití dôstojníckych postelí, ktoré na Slovensko ako vojnovú korisť doviezla slovenská armáda zo ZSSR. Nakoniec sa tieto posteľe nepoužili, pretože nemali ani matrace, ani podhlavníky. Nedostatkový materiál nakoniec preúčtovali na Hospodársku správu VAK od Náhradného práporu pešieho pluku 1. Podrobnejšie pozri: VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy dôverné 1944, č. 144917/Dôv.II-2-3/1944

12 pplk. int. Ladislav KASL, nar. 16. 10. 1907 Ružomberok, absolvent Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave a Vysokej školy intendačnej v Prahe.

Za správnosť
Prednosta intendantcie MNO
pplk. intend. Ladislav KASL
(pečiatka)
pplk. Kasl
(vlastnoručný podpis)

Dokument č. 2

Štatút

zajateckého tábora v Grinave, zriadeného pre zajatcov nepriateľských vojnovodúcich štátov, internovaných príslušníkov cudzích armád.

Časť I.

Úvodné ustanovenia

Článok 1.

Podľa čl. 9 a nasl. Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 27. júla 1929, ku ktorej pristúpila aj Slovenská republika uznesením vlády zo dňa 29. augusta 1929. /viď vyhláška ministerstva zahraničných vecí, uverejnená pod č. 240/1941 Sl. z./ Ministerstvo národnej obrany pre všetkých zajatcov nepriateľských vojnovodúcich štátov a internované vojenské osoby cudzích armád zriaďuje zajatecký tábor v Grinave.¹³

Tábor je vojensky organizovaný, pod dozorom a správou Ministerstva národnej obrany.¹⁴

Článok 2.

V tábore, zriadenom podľa článku 1. internujú sa jednak všetci príslušníci nepriateľských vojnovodúcich štátov, ktorí sa dostali do moci Slovenskej armády a boli zadržaní na Slovenskom výsošnom území, jednak príslušníci armád tých štátov s ktorými nie sme vo vojnovom pomere a ktorí boli na našom území akýmkoľvek spôsobom zadržaní.

Na všetky osoby vzťahujú sa ustanovenia štatútu a Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami.

---

13 Vo vyhláške Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 240 z 9. septembra 1941 o prístupe Slovenskej republiky k Ženevskej dohode o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami sa uvádzalo: „Vláda Slovenskej republiky dňa 29. augusta 1929 sa uzniesla, že Slovenská republika pristúpi k Ženevskej dohode o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 27. júla 1929 a predseda vlády prístupnú listinu ten istý deň podpísal. Prístupná listina odoslala sa Spolkovej rade švajčiarskej, ktorej došla 15. septembra 1939, takže Dohoda podľa jej článku 36 nadobudla pre Slovenskú republiku účinnosť šesť mesiacov po tomto dátume.“ Slovenský zákonník, ročník 1941, čiastka 66, vydaná 12. 11. 1941.

14 Uznesenie vlády č. 1454/1944 z 11. 7. 1944. Podrobnejšie pozri: Slovenský národný archív Bratislava, fond Úrad Predsedníctva vlády SR, zákl. č. 1454/44, šk. č. 17.

Zaradenie do tábora.

Článok 3.

Zajaté /zadržané/ vojenské osoby dodajú sa do tábora v najkratšom možnom čase po zajatí /zadržaní/. Zajaté /zadržané/ vojenské osoby ihneď po dodaní do tábora podrobia sa lekárskej prehliadke. Prehliadku vykoná táborový lekár, t. j. posádkový lekár v Pezinku.

Ranených a nemocných treba ihneď po zajatí /zadržaní/ odovzdať do lekárskeho ošetrovania.

- 2 -

Článok 4.

Veliteľ tábora dodané osoby do tábora ihneď pri dodaní vypočuje a to za dozoru orgánu, ktorý určí MNO.¹⁵

Každý vojnový zajatec /zadržaná osoba/ je povinný udať /len ak sa ho na to pýtajú/ svoje skutočné meno a hodnosť alebo imatrikulačné číslo.

Odpoveď na oné otázky nemožno vynútiť.

Článok 5.

Zajatým /zadržaným/ vojenským osobám sa ponechajú ich súkromné predmety pre osobnú potrebu. Ponechá sa im šatstvo, obuv, bielizeň, prikrývku, plynovú masku, odznaky hodnosti a vyznamenania, osobné doklady, jedálnu misku a príbor, proviant a peniaze. Najmä sa nesmú odňať cenné predmety.

Vojenské veci: zbrane, munícia, kone, voj. rozkaz, náčrty, služobné knihy, denníky, mapy a buzoly, poľné ďalekohľady a fotografické prístroje.

Článok 6.

Každý zajatec /internovaný/ sa musí osobne zaviazat', že sa nevzdiali za stanovené hranice. Podrobnosti o vychádzke sú stanovené v táborovom poriadku.

Článok 7.

Po vypočutí veliteľ zajateckého tábora ubytuje zajaté /zadržané/ vojenské osoby primerane ich hodnosti.

Ubytovanie v tábore sa vykonáva podľa vzoru ubytovania vlastných vojenských osôb a to osobitne pre mužstvo a dôstojníkov.

Ubytovanie po stránke hygienickej sa stará veliteľ tábora a táborový lekár.

Časť III. (správne „Časť II.“ – pozn. P. Š.)

---

15 Npor. pech. Ján Šavel sa stal veliteľom zajateckého tábora v Grinave dňom 25. júla 1944. Dňom 31. júla 1944 bol premiestnený od Veliteľstva Pracovnej skupiny k MNO SR. Pozri: VHA Bratislava : MNO SR 1939-1945, spisy dôverné 1944, č. 459069Döv.1/3/ 1944, sign. 70 2/52.

Veliteľ tábora.

Článok 8.

Zajatecký tábor podlieha priamo Ministerstvu národnej obrany.

- 3 -

Jeho korešpondenciu a iné potreby vybavuje náčelník štábu MNO prostredníctvom I/4. Odd. MNO.¹⁶

Veliteľ tábora je zodpovedný za prísne dodržiavanie štatútu a ustanovení Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami. Podlieha im (správne „mu“ – pozn. P. Š.) výkon disciplinárnej právomoci nad zajatcami v rozsahu jako (správne „ako“ – pozn. P. Š.) veliteľovi odlúčenej jednotky podľa služb. predpisu A-I-1. V tejto svojej funkcii je zodpovedný za riadny chod tábora, za čistotu tábora, za poriadok a disciplínu zajatca.

Ako veliteľ odlúčenej jednotky je okrem obvyklých povinností povinný obstarávať a kontrolovať odosielanú a prijímanú poštu zajatca, ktorú predostiera na cenzurovanie I/4 odd. MNO, ktoré povoľuje a sprostredkuje styk zajatcov so zástupcami ochranných mocností.

Všetky sťažnosti zajatcov veliteľ vypočuje a urobí nápravu, pokiaľ opatrenia nebudú v rozpore s ustanoveniami Ženevskej dohody.

Veliteľ tábora vedie evidenciu zajatcov podľa štátnej príslušnosti. Je povinný ihneď po dodaní zajatca do tábora oznámiť jeho osobné dáta MNO I/4 a Slovenskému Červenému krížu.

Nutné zákroky, ktoré veliteľ nemôže sám vo vlastnej(j) kompetencii previesť, hlási MNO k príslušnému zariadeniu.

Bez povolenia a vedomosti veliteľa tábora nikto nesmie vstúpiť do tábora. Za dodržiavanie tohoto zákazu je veliteľ tábora osobne zodpovedný.

Časť IV. (správne „Časť III.“ – pozn. P. Š.)

Práva a povinnosti zajatcov.

Článok 9.

Všetky práva zajatých a internovaných osôb sa zachovávajú podľa ustanovení Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami. Vzhľadom na ustanovenia čl. 4 cit. Dohody, slovenský štát len vtedy sa môže zaručiť za osobnú integritu zajatcov a internovaných osôb a bude sa bedlive (správne „pozorne“ – pozn. P. Š.) starať o ich riadne zaopatrenie, keď príslušníci tábora budú náležite dodržiavať predpisy štatútu, kasárny (správne „kasárenský“ – P. Š.) poriadok a poslúchať rozkazy veliteľa tábora a jeho zástupcu.¹⁷

16 Stot. gšt. Ján Stanek zastával funkciu prednostu spravodajského oddelenia MNO SR (I/4.odd. MNO) od 1. 2. 1944 až 1. 9. 1944, keď opustil Bratislavu a pricestoval do Banskej Bystrice, centra Slovenského národného povstania. Podrobnejšie pozri napr.: KOL.: Vojenské osobnosti československého odboja 1939-1945. Praha : MO ČR, 2005, s. 268-269.

17 V článku 4 Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 27. júla 1929 zverejnenom v Slovenskom zákonníku v roku 1941 sa uvádzalo: „Mocnosť, v moci ktorej sú vojnoví zajatci, je povinná starať sa o ich zaopatrenie. Rozdiel v zaobchádzaní s vojnovými zajatcami nedovoľuje sa len, ak sa zakladajú na vojen-

Článok 10.

Ihneď po dodaní do zajateckého tábora zajatci /internovaní/ dostanú primerané šatstvo, bielizeň, obuv a propriety, pokiaľ ich nemajú alebo im už neboli dané.

Zajatci dostanú 2 rovnošaty /nie vojenskú/ jednu pracovnú a jednu vychádzkovú s viditeľným označením, aby ich oblek sa líšil od ostatného obyvateľstva.

Článok 11.

Stravovanie vojnových zajatcov prevádza sa z kuchyne zajateckého tábora, a to pokiaľ ide o dôstojníkov obdobne ako v dôstojníckych jedálňach, pokiaľ ide o osoby mužstva, obdobne ako u osôb mužstva slovenskej armády. Zajatcom je dovolené, aby z prostriedkov, ktoré im zostanú zo žoldu, prípadne z platu, si urobili prilepšenie na strave. Za tým účelom je zriadená v zajateckom tábore kantína, v ktorej si môžu zajatci zaopatriť za ceny v miestnom obchode obvyklé potraviny a bežné predmety. Zisky kantíny sa použijú v prospech zajatcov. Akékoľvek kolektívne disciplinárne opatrenia týkajúce sa stravy sú zakázané.

Článok 12.

Peňažné náležitosti zajatcov riadia sa podľa výšky náležitostí vojenských osôb slovenskej armády obdobnej hodnosti a nesmú presahovať plat, na ktorý majú zajatci nárok, v armáde štátu, ktorým prislúchajú. Zajatí dôstojníci dostanú čistý plat /služné bez činovného/ so stravným bez akýchkoľvek prídavkov. Poddôstojníci a osoby mužstva dostanú ich hodnosti zodpovedajúci žold. Výplata náležitostí sa prevádza u dôstojníkov raz za mesiac, u osôb mužstva v čase výplaty hromadných peňažných náležitostí mužstva slovenskej armády.

Dôstojníci a osoby im na roveň postavené platia si stravu a ošatenie z platu, ktorý dostanú.

Po stránke hospodársko-správnej je vojenský zajatecký tábor pričlenený k hospodárskej správe VAKU.

Článok 13.

O zdravotný stav zajatcov a hygienu ubytovania sa stará lekár zajateckého tábora, ktorý

svoje návrhy a podnety cieľom realizovania v rámci štatútu (.) resp. ženevskej dohody oznámi veliteľovi tábora. Lekár zajateckého tábora poskytuje zajatcom lekárske ošetrovanie podľa potreby a v prípade (.) že zistí, že telesný stav zajatcov potrebuje ústavné liečenie, spolu s veliteľom zajateckého tábora zariadi bezodkladné dodanie chorých zajatcov do vojenskej nemocnice 1.¹⁸ Najmenej raz za mesiac vykoná lekár zajateckého tábora lekársku pre-

---

skej hodnosti, na zdravotnom stave telesnom alebo duševnom, na odborných schopnostiach alebo na pohlaví tých, ktorí ich požívajú." Ref. 13.

18 Vojenská nemocnica 1 sídlila v Bratislave. V súvislosti s operačnou činnosťou spojeneckého letectva nad úze-

hliadku všetkých zajatcov za účelom preskúmania všeobecného zdravotného stavu a tiež so zreteľom na nákazlivé choroby.

Článok 14.

Povinnosti zajatcov a všetkých príslušníkov tábora – pokiaľ nie sú v tomto štatúte uvedené – sú stanovené v táborovom poriadku. Zajatci sú povinní prísne dodržiavať najmä predpisy ohľadom vnútornej disciplíny tábora, ubytovania, hygieny a vzdialenia sa z tábora.

Článok 15.

Ministerstvo národnej obrany sa postará, aby v zajateckom tábore bol dostatok primeranej literatúry, kníh a zábavných hier pre rozptýlenie zajatcov. V tomto smere podáva veliteľ tábora Ministerstvu národnej obrany rôzne návrhy.

Slovenským červeným krížom, alebo inou kultúrnou inštitúciou dodané predmety môžu byť dané k dispozícii zajatcom len so súhlasom MNO odd. I/4.

Ohľadom vypožičiavania a vrátenia kníh, ako aj zaobchádzanie s nimi platia smernice pre vojenské knihovny (správne „knížnice“ – pozn. P. Š.).

Článok 16.

Vojnovým zajatcom je dovolené vykonávať svoje náboženstvo a zúčastňovať sa na náboženských obradoch za podmienok a predpisov určených veliteľom tábora (,) prípadne MNO.

Článok 17.

Vojnovým zajatcom je dovolené na povolenie veliteľa tábora opustiť rajón zajateckého tábora denne najviac na 2 hodiny cieľom zaobstarania si potrebných osobných vecí, prípadne cieľom rekreácie, v okruhu určenom

- 6 -

veliteľom tábora, ktorý okruh však nesmie presahovať obvod posádky.

Pri prechádzkach mimo obvodu zajateckého tábora môžu sa zajatí dôstojníci pohybovať bez dozoru na čestné slovo dané veliteľovi tábora, že zajatý dôstojník neprekročí stanovený okruh a že sa v určenom čase vráti naspäť. Osoby mužstva môžu opustiť obvod zajateckého tábora len za doprovodu (správne „sprievodu“ – pozn. P. Š.) služby.

Veliteľ zajateckého tábora podľa uváženia, potreby a odôvodnených žiadostí zajatcov, berúc do úvahy ich chovanie sa, môže so súhlasom MNO pozmeniť a predĺžiť čas určený pre prechádzky a rekreácie.

---

mím Slovenska a predpokladaným prisunom ranených spojeneckých letcov – vojnových zajatcov bolo v sutere chirurgického oddelenia vojenskej nemocnice 1 vybudované uzavreté oddelenie s 10 nemocničnými lôžkami. Za jeho činnosť zodpovedal zvk. z pov. Ladislav Györfy. VENCEL, P. – MISTRÍK, J.: *História vojenskej nemocnice v Bratislave*. Bratislava, 2003, s. 111 taktiež VHA Bratislava, f. Vojenská nemocnica 1, spisy dôverne 1944, č. 21.067/Döv.1944, šk. 47.

Článok 18.

Zajatcom je dovolené nosiť odznaky hodnosti a vyznamenania.

Článok 19.

Po príchode do tábora a pri ochorení najneskoršie do týždňa musí sa dať zajatcovi príležitosť poslať svojej rodine korešpondenčný listok, /telegram/ (,) ktorý oznamuje zajatie a stav svojho zranenia.

Vojnoví zajatci sú oprávnení mesačne dvakrát písať svojim rodičom, alebo príbuzným a to na blanketoch (správne „tlačivách“ – pozn. P. Š.) vydaných Slovenským červeným krížom. Sú oprávnení prijímať balíky, listové a peňažné zásielky, ktoré im budú doručené prostredníctvom MNO, alebo Slovenského červeného kríža. /informačnej kancelárie/.

Článok 20.

Vojnoví zajatci môžu prijímať návštevy len so súhlasom veliteľa tábora, resp. Ministerstva národnej obrany.

Článok 21.

Vojnoví zajatci majú právo predniesť sťažnosti na zaobchádzanie v tábore a to pri raporte ústne veliteľovi tábora, alebo prostredníctvom neho písomne Ministerstvu národnej obrany, prípadne zástupcom ochranných mocností.

Článok 22.

Vojnoví zajatci môžu si so súhlasom MNO určiť dôverníkov, ktorí ich budú zastupovať pred vojenskými vrchnosťami, prípadne pred ochrannými mocnosťami. Ak tohto práva nepoužijú, je dôverníkom najstarší zajatý dôstojník.

7 -

Článok 23.

Zdravých vojnových zajatcov možno použiť na práce podľa ich hodnosti a schopnosti, okrem dôstojníkov a osoby im na roveň postavené. Neslobodno ich používať na práce, na ktoré sú telesne neschopní (,) na práce nezdravé, nebezpečné a na práce, ktoré sú v bezprostrednom vzťahu s vojnovými operáciami.¹⁹

---

19 Článok 31 Ženevskej dohody uvádza: „Práce, ktoré vykonávajú vojnoví zajatci, nebudú v nijakom bezprostrednom vzťahu s vojnovými operáciami. Najmä sa zakazuje upotrebiť zajatcov na výrobu a dopravu zbraní alebo streliva každého druhu, ako aj na dopravu materiálu, určeného pre bojujúce jednotky. Pri porušení ustanovení predošlého odseku zajatci majú možnosť po splnení alebo pri začiatku plnenia rozkazu predniesť svoje sťažnosti prostredníctvom dôverníkov, ktorých úlohy sa predvídajú v článkoch 43 a 44, alebo, ak niet dôverníka, prostredníctvom zástupcov ochrannej Mocnosti.“ Ref.13.

Prácu nezdravú, resp. nebezpečnú upravujú ustanovenia čl. 32 Ženevskej dohody takto: „Zakazuje sa používať vojnových zajatcov na práce nezdravé alebo nebezpečné. Každé zhoršenie pracovných podmienok čo disciplinárne opatrenie sa zakazuje.“ Ref.13.

Za práce konané pre správu zariadenia a udržiavania táborov, nedosta(nú) vojnoví zajatci žiadon (rozumej „žiaden“ – pozn. P. Š.) plat. Zajatci používaní na iné práce dostanú obdobnú odmenu, ako príslušníci slovenskej armády rovnakej hodnosti. Ohľadne tejto odmeny, ako aj pracovného času platia príslušné predpisy Najvyššieho úradu pre zásobovanie. Jednou polovinou odmeny takto získanej disponuje zajatec podľa svojej vôle, druhá polovina sa uloží v jeho prospech u hospodárskej správy VAKU a odovzdá sa zajatcovi po skončení zajatia. Ak zajatec medzi časom zomrie, odmena sa odošle diplomatickou cestou jeho deďom.

Prideľovanie zajatcov na práce mimo tábora sa vykoná podľa prílohy 2.

Vojnoví zajatci budú zaradení do pracovných oddielov, ktoré budú náležať zajateckému táboru. Veliteľ tábora je zodpovedný, aby v týchto oddieloch boli dodržiavané ustanovenia Ženevskej dohody.

Článok 24.

Vojnoví zajatci podliehajú zákonom, nariadeniam a rozkazom platným pre slovenskú armádu. Všetky rozkazy musia byť zajatcom oznámené a v ich reči tlmočené.

Článok 25.

Každý čin nedisciplinovanosti vojnových zajatcov potresce sa podľa príslušných ustanovení služobného predpisu A-I-1 so zreteľom na ustanovenie čl. 45 a 59 Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami. Disciplinárne potrestanie náleží veliteľovi tábora, pokiaľ je to v jeho právomoci, inak Ministerstvu národnej obrany odd. I/4.²⁰

Vojnoví zajatci môžu byť trestaní len takými trestami, ktoré stanovujú práve citované predpisy. Prísne sa zakazuje akýkoľvek telesný trest.

Po odpykaní trestu sa s vojenskými zajatcami zaobchádza tak, ako by neboli bývali trestaní.

- 8 -

Článok 26.

Súdnu trestnú právomoc nad zajatcami vykonáva vojenský súd príslušný podľa sídla zajateckého tábora. Pre súdne trestné pokračovanie platia ustanovenia vojenského trestného zákona a vojenského trestného poriadku so zreteľom na ustanovenia čl. 60 až 67 Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami.²¹

20 V článku 45 Ženevskej dohody sa uvádza: „Vojnoví zajatci budú podliehať zákonom, pravidlám a rozkazom platným v armádach Mocností, u ktorej sú zajatí. Každý čin nedisciplinovanosti bude oprávňovať voči nim k opatreniam, ktoré sa predvídajú týmito zákonmi, pravidlami a rozkazmi. Nedotknuté ostávajú však ustanovenia tejto kapitoly.“ Ref. 13.

V článku 59 Ženevskej dohody sa uvádza: „S výhradou príslušnosti súdov a vyšších vojenských vrchností disciplinárne tresty bude môcť uložiť dôstojník, poverený disciplinárnou právomocou vo funkcii veliteľa tábora alebo oddielu, alebo zodpovedný dôstojník, ktorý ho zastupuje.“ Ref. 13.

21 Na základe komplexného posúdenia ustanovení čl. 60-67 Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami zo dňa 27. júla 1929 možno konštatovať, že základným právom každého vojnového zajatca, proti ktorému sa začalo súdne pokračovanie, je právo na spravodlivé súdne konanie. Za účelom zabezpečenia spravodlivého súdneho konania má vojnový zajatec nespochybniteľné právo na obhajovanie sa pred súdom, a to pri

Časť IV.

Záverečné ustanovenia.

Článok 27.

Zástupcovia Slovenského červeného kríža, zástupcovia ochranných mocností, alebo jej schválení delegáti po predchádzajúcom ohlásení u veliteľa tábora, majú právo kedykoľvek navštíviť zajatecký tábor a presvedčiť sa o stave zajatcov a zariadení tábora.

Článok 28.

O strážení zajateckého tábora a bezpečnosť vojnových zajatcov stará sa strážny oddiel, ktorý sa skladá z veliteľa, dvoch poddôstojníkov a 20 strelníkov. Veliteľom strážneho oddielu je veliteľ tábora.

Strážne mužstvo dodá JPO 1.²²

Článok 29.

Denný poriadok a ustanovenia o strážnej a dozornej službe sú obsažené (správne „uvedené“ – pozn. P. Š.) v domácom táborovom poriadku. /Príloha 1./

Článok 30.

Otázky neupravené týmto štatútom budú riešené podľa ustanovení Ženevskej dohody z 27. júla 1929 o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami.

Príloha: 1²³

Denný poriadok

6.00 hod.	Budíček – ustrojovanie, úklud (správne „oblečenie“; „upratovanie“ – pozn. P. Š.) na izbách, poriadok v jednotlivých rajónoch pridelených mužstvu ubytovaných v jednotlivých barákoch.
7.30 hod.	Raňajky.
08.00 hod 11.00	Zamestnanie zajatcov voj. zaj. tábora podľa pokynov veliteľa voj. zaj. tábora.
11.00 – 14.00 h.	Obed-odpoľudňajšia prestávka.
14.00 – 16.00 “	Voľno pre mužstvo a dôstojníkov voj. zaj. tábora.
16.00 – 19.00 “	Zamestnanie podľa pokynov veliteľa voj. zaj. tábora.

účasti spôsobilého obhajcu a ak je to potrebné aj za účasti schopného tlmočníka. Ak si vojnový zajatec nezvoľí obhajcu, môže mu ho opatriť ochranná Mocnosť. Mocnosť, ktorá má v zajatí zajatcov, odovzdá ochrannej Mocnosti na jej žiadosť zoznam osôb, spôsobilých prevziať obhajobu. Zástupcovia ochrannej Mocnosti majú právo zúčastniť sa na hlavnom pojednávaní vecí. Toto právo zaniká len v prípade, že prerokovávaná vec je tajná. Podrobnejšie pozri: Ref. 13, čl. 60-67.

22 Jazdecký priezvedný oddiel (JPO).

23 V citovanom dobovom dokumente nie je označená ako Príloha 1.

- 19.00 – 19.30 “ Večera.
19.30 – 21.00 “ Voľno v priestore voj. zaj. tábora.

Strážne pravidlá pre voj. zaj. tábor v Grinave

I. – Účel služby.

Účelom strážnej služby vo voj. zaj. tábore je :

- 1/ zaistiť bezpečnosť voj. zaj. tábora,
- 2/ účasť na kontrole vstupu do voj. zaj. tábora, zamedziť uniknutie zajatcov vo voj. zaj. tábore a zamedziť vniknutie osôb nepovoláných do voj. zaj. tábora,
- 3/ kontrolovať, aby v čase zamestnania voj. zaj. tábora opúšťalo len to vlastné mužstvo, ktoré sa vykáže povolením veliteľa voj. zaj. tábora,

II. – Zloženie stráže.

Veliteľ /poddôst./ a 5 strážnych. Ústroj stráže podľa predpisu P-II-1a zošit 3.

III. Výkon služby.

Stráž vo voj. zaj. tábore stavia:

1/ strážny č. 1 :

u vchodu do voj. zaj. tábora. Výstroj puška, nábojníky – bez prilby.

2/ strážny č. 2 :

od večierky do budička koná pochôdzku na dvore vo voj. zaj. tábore.

IV. Povinnosti veliteľa stráže a strážnych. .:

1/ Povinnosti veliteľa stráže :

- a/ musí poznať predpis A-I-2 a tieto strážne pravidlá,
- b/ rozdeľuje strážnych a dohliada na výkon služby,
- c/ poučuje jednotlivých strážnych o ich povinnostiach,
- d/ určuje vojakov ako doprovod (správne „sprievod“ – P. Š.) civ. návštev podľa pokynov veliteľa voj. zaj. tábora,
- e/ keď vypukne požiar v budovách voj. zaj. tábora vyrozumie veliteľa voj. zaj. tábora,
- f/ venuje so strážnymi pozornosť osobám, ktoré sa zdržujú v okolí zajateckého tábora a v prípade zhluknutia hlási to ihneď veliteľovi voj. zaj. tábora,
- g/ je zodpovedný za poriadok vo vnútri a v najbližšom okolí voj. zaj. tábora,
- h/ stará sa o zamykanie a odomknutie vchodu do voj. zaj. tábora.

2/ Povinnosti strážneho č. 1 :

- a/ stráži vchod do voj. zajateckého tábora. Dovoľuje vchádzať a vychádzať voj. osobám a zajatcom, ktorí sa vykážu povolením veliteľa voj. zaj. tábora,
- b/ hlási sa ministrovi národnej obrany, veliteľovi zaj. tábora,
- c/ osoby vynášajúce vchodom aktovky, kufry alebo balíky vráti a odkáže ich na veliteľa stráže

3/ Povinnosti strážneho č. 2 :

- a/ pozoruje a obchádza priestor ohradený voj. zaj. tábora.

Príloha: 2

Pridelovanie do práce zajatcov mimo obvod zajateckého tábora.

Vojnoví zajatci môžu byť zaradení do práce v zmysle ustanovení čl. 27 a nasl. Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami.²⁴ Na žiadosť okresného úradu veliteľstvo tábora odovzdá zajatcov príslušnej žandárskej stanici, ktorá vykoná nad nimi dozor, /aj v tom prípade, ak boli zaradení do pracovného oddielu/.

Zajatci môžu byť pridelení do práce len spoľahlivým štátnym občanom. Pridelovanie zajatcov prevedie komisia, pozostávajúca z miestneho predsedu HSLS, z miestneho veliteľa HG, starostu obce a miestneho notára.

Zajatci sa odovzdajú zamestnávateľovi na písomný reverz, v ktorom sa zamestnávateľ upozorní, že ručí za činy zajatca, eventuelne za jeho útek a je povinný zajatca pozorovať a každú závalu (správne „nedostatok“ – P. Š.) hlásiť príslušnej žandárskej stanici.

Ak je činnosť zajatca takého druhu, že ho nemožno ponechať ďalej v práci, žandárska stanica bez ďalšieho eskortuje zajatca späť do zajateckého tábora, ktorému podá súčasne správu. Zamestnávateľ je povinný prideleného zajatca poistiť u príslušnej nemocenskej poisťovni, obdobne ako tuzemských zamestnancov. Je povinný poskytnúť zajatcom primerané ubytovanie, stravovanie a so zajatcom musí zaobchádzať slušne.

Zajatec za svoju prácu musí dostať plat, z ktorého polovičku poukazuje zamestnávateľ hospodárskej správe VAKu, ktorá ju spravuje a vydá zajatcovi po ukončení zajatia, druhá polovička sa vydá zajatcovi pri výplate k dispozícii. Odmena musí byť primeraná k práci a vymeraná podľa tarify Najvyššieho úradu pre zásobovanie.

Dokument č. 3

Veliteľstvo voj. zajateckého tábora v Grinave.

Táborový poriadok

pre tábor voj. zajatcov a internované voj. osoby.

I. Vstup do kasáreň:

1. Vstup do vojenského zajateckého tábora je zásadne dovolený len osobám v nich ubytovaných, alebo služobne prideleným a to vojenským osobám v rovnošate bez zvlášť vydaného preukazu, ostatným osobám len s povolením veliteľa vojenského zajateckého tábora. V tejto veci má veliteľ vojenského tábora všetku zodpovednosť.

2. Orgánom vojenských stavebných úradov je dovolený vstup do kasáreň k prehliadkam táborových miestností a objektov s povolením veliteľa vojenského zajateckého tábora.

3. Súdnym alebo iným úradným osobám zúčastneným v úradnom riadení alebo pri jeho

24 V článku 27 vyhlášky Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 240 z 9. septembra 1941 o prístupe Slovenskej republiky k Ženevskej dohode o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami sa uvádzalo: „Vojnu vedúci budú môcť používať na práce zdravých vojnových zajatcov podľa ich hodnosti a ich schopnosti, vynímajúc dôstojníkov a osoby im na roveň postavené. Predsa však, ak dôstojníci alebo osoby im na roveň postavené požadujú im zodpovedajúcu prácu, podľa možnosti sa im táto zaobstará. Vo vojne zajatí poddôstojníci môžu sa pribrat len na dozorné práce, iba že by výslovne požiadali o zamestnanie platené. Vojnu vedúci budú povinní vojnovým zajatcom, ktorí utrpeli úraz pri práci, priznať účasť po celý čas ich zajatia na výhodách z ustanovení, ktoré sa vzťahujú na robotníkov tej istej kategórie podľa zákonodarstva Mocnosti, u ktorej sú zajatci v zajatí. Nakoľko ide o vojnových zajatcov, na ktorých by sa tieto zákonné ustanovenia nemohli použiť v zmysle zákonodarstva tejto Mocnosti, zaväzuje sa táto Mocnosť odporúčať svojmu zákonodarnému zboru všetky vhodné opatrenia na spravodlivé odškodnenie obetí.“

príprave je vstup do voj. zajateckého tábora k úradnému výkonu dovolený len po predchádzajúcom opovedomení a za prítomnosti veliteľa voj. zajateckého tábora.

II. Opatrenia k zamedzeniu požiaru a uhasenia ohňa:

1. Na povalách, vo skladiskách, komorách a miestnostiach je zakázané fajčiť a chodiť s otvoreným svetlom. Ohne v kuchyni a v kachliach musia byť po večierke, dvierka k čisteniu komínov stále uzavreté a komíny podľa ustanovenia čistené. Pece nesmia (správne „nesmú“ – pozn. P. Š.) byť nikdy vykurované do červena, dymové rúry nesmú ležať na stene.

Všetky horľavé predmety ako papier, handry a pod. Nesmú byť v bezprostrednej blízkosti.

Popol vynáša sa do smetníku až po úplnom vyhasnutí.

Dymové rúry čistia sa raz do týždňa od sadzí, aby sa tieto v nich nezapálili.

Vo všetkých miestnostiach, skladiskách nech sú stále pripravené s vodou nádoby / vedrá, pútny a pod./.

2. O tom, ako sa zachovať pri požari vo voj. zajateckom tábore je nariadené v “Hasičskom nariadení”. Pre prípad požiaru platí toto nariadenie.

III. Zachovanie čistoty a poriadku vo voj. zajateckom tábore:

1. Označenie miestností:

Miestnosti voj. zajateckého tábora nech sú podľa ich užitia opatrené nápismi slovenskými. Nutný materiál dodá správa budov-Pezinok.

2. Osvetlenie vojenského zajateckého tábora:

Vchod do voj. zajateckého tábora, chodby, záchody musia byť po súmraku osvetlené.

Rozsvecovanie a zhasínanie svetiel obstaráva veliteľ strážneho oddielu, ktorý tiež dbá na to (,) aby po večierke boli všetky svetlá zhasnuté, ktoré nie sú bezpodmienečne nutné.

Svetlom musí byť čo najviac šetrené.

Za jasných nocí sa vonkajšie svetlá nezažihajú. Zásadou musí byť, že nikde sa nesmie zbytočne svietiť

Dozor nad všetkým osvetlením prislúcha veliteľovi strážneho oddielu.

3. Opatrenia proti rozbitiu okien:

Otvorené okná musia byť vždy zabezpečené proti rozbitiu, za vetra musia byť okná ztvorené. Kto zavíni zbytočné rozbitie okenných tabulí (správne „tabúl“ – P. Š.) musí ich nahradiť.

4. Opatrenia proti otriasaniu barákov:

Štiepať drevo a tlčť uhlia sm(i)e sa len na dvore alebo v pivnici.

5. Mytie podlahy:

Kropiť podlahy pred metením nie je dovolené, stačí navlhčiť alebo mokrou handrou ovinúť metlu (,) ktorou sa zametá.

Miestnosti a chodby musia byť stále udržiavané v čistote a v poriadku. Raz do týždňa je nutné previesť dôkladné čistenie.

O rýchle vyschnutie podlahy po čistení treba sa postarať výdatným vetraním (,) aby dosky nehnili.

Veliteľ voj. zajateckého tábora prideli určitý počet mužstva zo strážneho oddielu na tieto práce.

6. Čistota v tábore:

V tábore a v najbližšom jeho okolí musí byť najväčšia čistota a poriadok.

Čistota studní a vodovodov (,) ako aj kúpeľní a ich najbližšiemu okoliu musí sa venovať

zvýšená pozornosť. Zvlášť s vodovodným zariadením v kúpeľni musí sa opatrne zachádzať. Kohútiky (správne „Kohútiky“ – P. Š.) vodovodov musia byť po každom použití náležite uzavreté (,) aby voda zbytočne neodtekala, nesmú však byť násilím zatvárané (,) aby sa nepoškodzovali. Každé poškodenie vodovodného zariadenia a poškodenia alebo opotrebovanie kohútikov (správne „kohútikov“ – pozn. P. Š.) musí byť ihneď hlásené správe budov a ňou opravené.

Najväčšej čistoty a poriadku je treba dbať na záchodoch.

Záchody musia byť riadne čistené a dezinfikované.

Pohadzovanie rôznych predmetov /handier, papierov, cigariet a pod./ na záchodoch sa prísne zakazuje.

7. Kropenie v tábore:

Kropenie za suchého počasia v letných mesiacoch k zamedzeniu prílišného (správne prílišného – P. Š.) prášenia vo voj. zajateckom tábore sa obstaráva konvami (správne „krhlami“ – pozn. P. Š.) dodanými správou budov.

8. Odvážanie snehu a posypávanie chodníkov:

V zimných mesiacoch nahromadený sneh je zavčas vyvezený, aby pri ľadovciach (správne „poľadovci“ – P. Š.) boli chodníky posypané popolom alebo pieskom.

9. Chovanie psov a kočiek v tábore:

Chovanie psov a mačiek v tábore bez povolenia sa zakazuje. Tak isto je zakázané vodiť psov do tábora.

10. Šanovanie táborového zariadenia:

Snahou každého jednotlivca musí byť (,) aby s táborovým zariadením bolo čo najviac šanované. Jakékoľvek (správne „Akékoľvek“ – P. Š.) prenášanie táborového zariadenia do iných miestností nie je dovolené. Tiež prevádzanie všetkých adaptácií táborového zariadenia bez úradného prejednávania (správne „prerokovania“ – P. Š.) je prísne zakázané.

11. Manipulácia s elektrickým a iným zariadením:

Akúkoľvek manipuláciu a inštaláciu elektrického zariadenia nepovolaným sa prísne zakazuje.

Veliteľ voj. zajateckého tábora:
npor. Pech. Šavel Ján²⁵
vlastnoručný podpis

25 Ján ŠAVEL, nar. 12. 10.1912 Štiavnik, okr. Poprad. Absolvent 8 tried reálneho gymnázia. Príslušník čs. armády od 1. 10. 1937. Absolvent školy na dôstojníkov pechoty v zálohe 17. divízie v Levoči (1937-38). Od 1. 8. 1939 vymenovaný za poručíka pechoty a súčasne aktivovaný do zboru dôstojníkov z povolania. Počas služby v slovenskej armáde zastával nižšie veliteľské funkcie: veliteľ pomocnej rot, správca pracovného praporu (V, resp. IV.), veliteľ zajateckého tábora. V septembri 1939 sa vo funkčnom zaradení veliteľa rot sa zúčastnil boja proti Poľsku. Účastník Slovenského národného povstania. Jeho pôsobenie v období po zapojení sa do národného boja za oslobodenie približujú nasledovné riadky vyňaté zo Šavelovho hodnotenia Prijímacou komisiou MNO ČSR z 21. 6. 1946: „Dňa 29. 8. 1944 po započatí Slovenského národného povstania ako veliteľ zajateckého tábora amerických letcov v Grinave umožnil týmto oslobodenie a sám previedol týchto na povstalecké územie do Ban. Bystrice. Počas povstania zúčastnil sa bojov a po jeho potlačení bojov ako partizán až do 28. 1. 1945 kedy bol v bojoch pri Medvedove ťažko ranený. Po vyliečení hlásil sa hneď do čs. armády“. Po zmene politického systému prepustený v hodnosti majora pechoty do zálohy, väznený. Po roku 1989 rehabilitovaný, povýšený do vojenskej hodnosti generálmajora v zálohe. VÚA Praha, f. kvalifikačných listín, KL J. Šavela.

BOMBARDOVANIE NOVÝCH ZÁMKOV 7. A 14. OKTÓBRA 1944 A 14. MARCA 1945

ŠTEFAN ZUPKO

ZUPKO, Š.: Bombing of Nové Zámky on 7th and on 14th October 1944 and on 14th March 1945. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 182 – 198, Bratislava.

The author belongs to Slovak amateur historians and he prepared a topic of air raids of American aviation to Nové Zámky. The author based the study of the tragic events on his own research of contemporary police reports, the study of the town chronicles, the papers of Roman-Catholic parish office in Nové Zámky, as well as preserved contemporary local press releases covering the air raids of American aviation to the town and its surroundings on 7th October 1944, 14th October 1944 and on 14th March 1945. He combined the results of his research with the facts from already mentioned study – Peter Kaššák a Marián Hrodegh: „Konečná zastávka: Slovensko!“ (a translator’s note: *The last stop: Slovakia!*)

Military history. Slovakia. Second World War. Bombing of Slovakian territory by American Army.

OSLOBODENIE SLOVENSKA V ROKU 1945

V lete roku 1944 sa ČA (Červená armáda) prebojovala na hranice fašistami okupovaných štátov strednej a juhovýchodnej Európy. 29. augusta 1944 vypuklo SNP (Slovenské národné povstanie), 8. septembra 1944 jednotky 38. armády, ktorej súčasťou bol aj 1. čs. armádny zbor v ZSSR, rozvinuli operáciu, v rámci ktorej postupovali v smere Krasno – Duklianský priesmyk – Prešov. Dňa 20. septembra 1944 3. horský zbor ČA dosiahol hlavný karpatský hrebeň a čs. štátnu hranicu a na druhý deň bola oslobodená prvá slovenská obec Kalinovo.

Dňa 6. októbra 1944 prekročil čs. štátnu hranicu 1. čs. armádny zbor v ZSSR a začala sa prvá etapa oslobodzovania Slovenska zo severovýchodu, východu, juhovýchodu a o niečo neskôr aj z juhu. Juhozápadné Slovensko oslobodzoval 2. ukrajinský front, ktorý v súčinnosti s 3. ukrajinským frontom obklúčil silné nepriateľské vojenské zoskupenie v Budapešti. V rámci tejto operácie boli vybojované v decembri 1944 veľmi ťažké boje medzi riekami Ipel’ a Hron, v priestore približne Levice – Šahy – Štúrovo (vtedy Parkan). Spomenuté útvary tvorili severné rameno obklúčenia Budapešti. Nemecké velenie sa pokúsilo o prielom tohto zovretia, ale útok bol odrazený. Rozhoreli sa mimoriadne urputné boje, predovšetkým tankových a streleckých útvarov a nemecký pokus o prielom bol definitívne odrazený 31. decembra 1944.

Druhá etapa oslobodzovania sa začala v januári 1945 prudkými bojmi na dolnom to-

ku rieky Hron. Dňa 6. januára 1945 zaútočila 6. gardová tanková a 7. gardová armáda ČA na 36 km širokom úseku medzi Hronom a sútokom Hrona s Dunajom v smere na Komárno a Nové Zámky. Po prudkých bojoch sa situácia v polovici januára stabilizovala. Nemecské vojsko to využilo a zaútočilo silou približne 400 tankov, z ktorých 104 bolo v bojoch vyradených, ďalej bolo zničených 86 samohybných diel a fašistické vojsko stratilo približne 5 000 mužov.

Nasledovala príprava na Bratislavsko-brniansku ofenzívu, ktorá sa začala 21. marca 1945 klamným úderom a 25. marca bola otvorená operácia v hlavnom smere úderu. Oslobodenie Nových Zámok bolo vykonané v rámci tejto operácie a bolo zverené 6. gardovému jazdeckému zboru, ktorý sa v noci z 28. na 29. marec 1945 priblížil k mestu a po násilnom prechode rieky Nitry južne od Bánova (vtedy Bánovská Kesa) 29. marca ho oslobodil. Mesto však bolo v ruinách...

PRVÉ BOMBARDOVANIE NOVÝCH ZÁMKOV 7. OKTÓBRA 1944

Približovaním sa bojov od východu obyvatelia Nových Zámok zažívali časté „letecké poplchy“, ale nepredpokladali, že by mesto malo nejaký veľký strategický význam. Navyše sa poľušovalo, že mesto sa vráti do hraníc bývalej ČSR a prezident Dr. Beneš nedopustí jeho bombardovanie, aj keď BBC upozorňovala na možnosť bombardovania Nových Zámok. Mimočodom, za počúvanie zahraničného rozhlasu bol „pri zistení takej skutočnosti“ zaručený koncentračný tábor, s neistým návratom. Keďže v meste neboli žiadne významnejšie vojenské objekty ani vojsko sa tu nesústredovalo (okrem príležitostného prechodu vojakov cez mesto), stalo sa, že obyvatelia ohlasované „letecké poplchy“ nebrali veľmi vážne.

V sobotu, 7. **októbra 1944**, o 12,31 h napoludnie sa rozozvučali sirény a ohlásili „letecký poplach“. Zakrátko bombardovacie lietadlá 15. leteckej armády USA prileteli smerom od Gyóru a Komárna. Ich kovové konštrukcie sa v jesennom slnku trblietali striebřistým leskom. Preleteli nad mestom, otočili sa a o malú chvíľu, začali dopadať a explodovať bomby. Bombardovanie v štyroch vlnách, s malými asi 10-minútovými prestávkami trvalo od 13.45 h do 15.05 h. Bombardovalo sa tzv. kobercovým náletom, hlavne železničné nádražie a okolie, pričom na prilahlé časti mesta dopadlo tiež niekoľko bômb. Bola zasiahnutá plynáreň, hotel Bláha, neďaleká Ľudová škola pri nádraží, železničarska kolónia za Tromi mostmi a v centre mesta Majzonovo námestie (vtedy Malý rínoček) a Neologická synagóga. Silne boli poškodené Turecká ulica, Korzo, Štefánikova ulica, Nitrianska a Komjatická ulica, Výpalisko atď. Hlavné námestie počas tohto bombardovania priamo zasiahnuté nebolo.

Systém koľají na železničnom nádraží bol rozvrátený, zničená bola budova železničnej stanice, výhrevňa, 40 rušňov, 1 370 osobných a nákladných železničných vagónov s tovarom, aj prázdnych. Na stanici a v okolí bolo napočítaných 364 kráterov. Zostalo mnoho mŕtvych, ranených a ľudí, ktorí sa jednoducho stratili... Z obyvateľov mesta sa podarilo identifikovať len 372 mŕtvych. Mnoho civilných osôb a vojakov sa nedalo identifikovať. Celková bilancia mŕtvych a ranených počas prvého bombardovania Nových Zámok sa pohybuje okolo 2 000 osôb (podľa iného zdroja bolo napočítaných 712 mŕtvych). Mnoho obetí zostalo v zasypaných alebo zbúraných, málo odolných protileteckých krytoch a v pivniciach rodinných domov, ktoré boli zavalené padajúcim murivom.

V publikácii *KONEČNÁ ZASTÁVKA SLOVENSKO* od autorov Petra Kaššáka a Mariána Hrodegha v kapitole *Dva ciele na juhu – prvé bombardovanie Komárna a Nových Zámok* sa na strane 101 uvádza:

„Na útoku na zoraďovacíu stanicu v Nových Zámkoch sa podieľalo 83 bombardérov B-17 patriacich k 5. BW (Bomb Wing, bombardovacie krídlo) a 82 Liberatorov dvoch skupín (464. a 465 BG, Bomb Group, bombardovacia skupina) začlenených do zostavy 55. BW. V čase medzi 13:53 až 14:30 hod. zhodili na mesto spolu 395,25 ton bômb z výšky 5 000 až 8 900 metrov. Stíhaciu ochranu im zabezpečilo 50 Mustangov 325. FG (Fighter group, stíhacia skupina).

Ako prvé sa nad svoj cieľ dostali dve skupiny vyzbrojené bombardérmi B-24 Liberator. Krátko po druhej hodine popoludní zhodili na mesto 805 kusov 250 kilogramových RDX bômb.

Operačný rozkaz číslo 200 pre 464. bombardovaciú skupinu označoval za cieľ náletu dňa 7. októbra 1944 zoraďovacíu stanicu v Nových Zámkoch...

A na strane 102 je uvedené:

„Po odlete Liberatorov na čas nastalo ticho, ktoré však netrvalo dlho. Jednotky 5. BW sa 7.10.1944 rozdelili do dvoch útočných Task Forces. (Útočná formácia.) Task Force Red letelo do oblasti Viedne. Task Force Blue zaútočilo na Nové Zámky. 463. BG zaútočila o sile trinásť bombardérov, 2. BG a 99. BG každá s osemnástimi strojmi, 97. BG vyčlenila pätnásť bombardérov a zo 483. BG bombardovala tiež iba jedna peruť, o sile štrnásť strojov. Ďalších šesť strojov 483. skupiny sa oddelilo, aby nepozorovane pristáli na letisku Tri Duby.

Z útrobov „lietajúcich pevností“ dopadlo na mesto v priebehu ôsmich minút v čase medzi 14:22 až 14:30 hod. 388 kusov 500-kilogramových RDX bômb o celkovej hmotnosti 180 ton a dokonalo dielo skazy započaté dvoma skupinami Liberatorov...

...V tom istom čase ako na Nové Zámky dopadali bomby z útrobov bombardérov aj na Komárno.“

Okolo 15.00 h všetko stíchlo. Koniec leteckého poplachu bol oznámený o 15.30 h. Mesto ostalo bez elektrickej energie, lebo transformátory a vedenie boli úplne zničené. V mestskej časti obývanej Rómami, zvanej Péro (Pirító), ktoré bolo tiež úplne zničené, zostal nažive len jeden človek. Bolo potrebné ihneď povolať vojenské jednotky, ktoré postupne odstraňovali trosky, uvoľňovali ranených a vyberali mŕtvych zo zavalených objektov a protileteckých krytov. Mnoho mŕtvych nejavilo známky iného poranenia, len ako sa postupne dusili pod závalmi, si doráňali od bolesti prsty na rukách až do kosti. Nie je vylúčené, že sa snažili holými rukami vyslobodiť zo závalu. Mnohí obyvatelia zostali bez prístrešia a bez akéhokoľvek majetku. Kto mohol, odchádzal na vidiek k príbuzným alebo priateľom. Celé mesto sa ponorilo do nemého smútku. Pochovávalo sa už dva dni a nemalo to konca. Kto vedel, pomáhal vyrábať rakvy, ktorých bolo stále málo.

Letecká fotografia vyhotovená bezprostredne po skončení bombardovania, nám upresňuje niektoré údaje a presne ukazuje, kam dopadali bomby. Železničná stanica bola vo chvíli fotografovania snímky ešte zahalená dymom, preto dopady bômb priamo na koľajisko a zariadenia stanice nie sú viditeľné. Údaje na snímke sú nasledovné:

„Výsledky bombardovania Nových Zámkov 465 bombardovacou skupinou.

Poradie akcie 90, dátum 7. október 1944, čas 14.08

Zhodených bolo 384 kusov 500 lb (227 kg) leteckých bômb plnených trhavinou RDX (vysoko razantná trhavina hexogén), s oneskoreným nastavením zapaľovačov, čiže s trhavým účinkom.

Jednotka: 55. bombardovacie krídlo.“

Podľa tejto leteckej snímky možno vyhodnotiť aj pravdepodobné počasie počas bombardovania. Bolo jasno, veľmi dobrá dohľadnosť nad 20 km, vietor (podľa unášaného dymu) vial slabý, z južného smeru. Pretože dym a prach v meste sa už rozplynul, je možné celkom

dobre identifikovať zásahy v mestskej zástavbe. Podľa tohto oficiálneho údaju bolo zhodených samotnou 465. bombardovacou skupinou 384 trhavých bômb kalibru 227 kg, čo predstavuje 87,17 ton.

V oficiálnom policajnom hlásení z 9. októbra 1944 sa píše:

Novozámocké veliteľstvo maďarskej kráľovskej polície

Čís. 3074/194

Vec: Hlásenie škôd, spôsobených nepriateľským leteckým útokom, ktoré utrpelo okresné mesto Nové Zámky.

HLÁSENIE O ŠKODÁCH:

Letecký útok podniknutý proti okresnému mestu Nové Zámky bol zahájený 7. októbra 1944 v čase 13 hodín 45 minút. Trvanie leteckého útoku: 80 minút.

Trvanie poplachu dňa 7. októbra 1944 od 12. hod. 31. min. do 15. hod. 30. min.

Počet nepriateľských lietadiel: V jednotlivých vlnách 19 – 21 ťažkých bombardovacích lietadiel. Útok bol vykonaný v piatich vlnách. V čase útoku, respektíve počas poplachu, podľa tuncajšieho zistenia, lietalo nad mestom 104 štvormotorových anglo-amerických ťažkých bombardovacích a 28 stíhacích lietadiel.

Druhy zhodených bômb: Trhacie, zápalné, plynové (chemické), svetelné atd.¹ Podozrivé výbušné predmety, hračky, neboli zhadzované. Zhodené bomby boli menších kalibrov, asi 100 – 200 kg. Odborný posudok nebol doteraz vykonaný, pre neprítomnosť odborníka.

Na územie mesta a jeho blízke okolie bolo podľa zistenia zhodených 6 – 700 bômb.

Na území mesta sa doteraz nachádza 51 nevybuchnutých bômb. Po skončení leteckého poplachu približne v 17.30 prostredníctvom kuriéra som žiadal telefonicky z Komárna na veliteľstve II. Maďarského kráľ. okrsku protiletadlovej obrany a od 35. úseku Ministerstva vojny, vyslanie pyrotechnika. Pyrotechnik sa doteraz nedostavil. Moju žiadosť som telegraficky zopakoval ráno 9. októbra 1944. Miesta nevybuchnutých bômb som dal označiť, a po odoslaní živých osôb som zakázal zdržiavať sa v blízkosti týchto bômb.

Rozsah škôd: a/Úplne vyhorelo 5 prízemných a 1 poschodová budova.

b/ Požiarom bola ťažko poškodená 1 poschodová budova.

c/Úplne bolo zničených 136 prízemných a 17 poschodových budov.

d/Ťažko bolo poškodených 133 prízemných a 8 poschodových budov, ktoré sú neobývatelné.

e/Lahké poškodenie, väčšinou poškodené strechy vplyvom tlakovej vlny utrpelo 70 budov.

Bez prístrešia zostalo asi 500 rodín, spolu 1200 – 1300 osôb. Podarilo sa na území mesta dočasne ubytovať všetkých, ktorí zostali bez prístrešia.

Počet mŕtvych bol doteraz stanovený na asi 100 mužov, 130 žien, 15 chlapcov do 16 rokov a 30 dievčat do 16 rokov.

V hlásení o škodách je aj 200 maďarských osôb, z toho 14 maďarských vojakov a 30 nemeckých vojakov. Pod ruinami, navršenou zeminou a troskami sa nachádzajúci mŕtvi uvoľňujú priebežne.

1 Použitie zápalných, chemických a dokonca osvetľovacích bômb vzhľadom na dennú dobu a stav počasia nebolo pravdepodobné. Následky bombardovania v obývanej časti mesta, dokumenty 465. bombardovacej skupiny túto domnienku potvrdzujú. Pravdepodobne boli použité len trhacie bomby hmotnosti 500 lb (227 kg), plnené RDX (hexogén)

Počet ťažko ranených: 134. Z toho 56 mužov, 45 žien, 15 chlapcov do 16 rokov a 9 dievčat do 16 rokov.

Počet ľahko ranených je asi 80 osôb.

Z ranených osôb sa podarilo umiestniť v nemocnici 83 osôb, ktoré sú aj súčasnosti v nemocnici.

Celkové vyčíslenie materiálnych škôd nebolo vykonané.

Útočiacie lietadlá sa žiaľ nedostali do palby protilietadlových zbraní. Na území okresného mesta Nové Zámky nebola postavená protilietadlová delostrelecká jednotka. Útok nepriateľa, bombardovanie sa vykonávalo z výšky asi 2000 – 3000 m. Strmhlavé útoky alebo útoky z malých výšok sa nevykonávali. Pristátie alebo pád nepriateľského lietadla na územie mesta a jeho okolia nebol zaznamenaný.

Nepriateľské bombardovanie bolo sústredené na železničné nádražie a jeho okolie, ktoré leží na severnom okraji mesta. Okrem toho 2 vlny zasiahli vnútornú časť mesta na 10 – 12 miestach. Počas bombardovania bolo v železničnom nádraží 15 vlakových súprav. Boli naložené uhlím, strelivom, obväzovým materiálom a nemeckým vojenským materiálom. Väčšina vlakových súprav zhorela účinkom bombardovania. Oheň spôsobila vlaková súprava oleja,² ktorá sa nachádzala v nádraží. Na hasenie požiaru som použil mne podriadené hasičské motorové striekačky, avšak napriek nedostatku vody a životu nebezpečnému opakovanému bombardovaniu sa podarilo zabrániť rozšíreniu požiaru. Pri hasení požiaru som dostal výpomoc po jednej motorovej striekačke zo Senca a Šurian.

Počet mŕtvych sa zvýšil z toho dôvodu, že výbuchy bômb všade zasypali pivnice prízemných domov, ktoré sa použili ako protiletdecké kryty.

Stanovenie škôd a záchranné práce som po skončení bombardovania okamžite začal.

Oneskorené vyhľadávanie nevybuchnutých bômb zdržuje záchranné práce a odpratávanie ruín. Dodávka elektrickej energie bola v dôsledku bombardovania prerušená. Telefonické, telegrafické a poštové spojenie je prerušené.

Nové zámky 9. októbra 1944

Veliteľ mestskej protilietadlovej obrany

Dr. víťaz Lengyel István

M. kráľ. policajný radca, a vedúci kapitanátu

DRUHÉ BOMBARDOVANIE 14. OKTÓBRA 1944

O týždeň neskôr, opäť v sobotu **14. októbra 1944** predpoludním sa ozvali sirény, hlásili letecký poplach. Chvíľu predtým hlásili z rádia, že od severu sa blížia nepriateľské bombardovacie lietadlá. A tak kto mohol, zobral si len osobné doklady a najcennejšie predmety a utekal do okolia, alebo do odolnejších úkrytov, ako boli napríklad katakomby pod Františkánskym kláštorom a podobne. Druhé ničenie mesta sa uskutočnilo v čase asi od 11.30 h do 12.30 h. Tento kobercový nálet bol určený už zničenému železničnému nádražiu a okoliu. Odhadovalo sa, že bolo zhodených opäť okolo 400 trhavých leteckých bômb s hmotnosťou 500 lb (227 kg). Škody boli relatívne menšie, lebo bomby často dopadali na už zničené objekty. Obyvatelia z veľkej časti už opustili mesto. Poučení z predošlého bombardovania, už sa neukrývali v málo odolných pivničných krytoch alebo kráteroch, ale utekali do polí, čo najďalej od budov a objektov v meste. Priame zásahy boli zaznamenané v priestore pred že-

2 Išlo pravdepodobne o palivo, alebo ropu.

lezničnou stanicou a na uliciach G. Bethlena, Cyrilometodejskej, T.G. Masaryka, SNP atď. Napočítaných bolo približne 400 mŕtvych.

Otvorme opäť publikáciu *KONEČNÁ ZASTÁVKA SLOVENSKO* a na strane 137 a 138 v kapitole *Jeseň 1944* si môžeme prečítať opis tejto udalosti takpovediac z druhej strany:

„Strategické letectvo umiestnené v Taliansku vyslalo do vzduchu dňa 14. októbra 1944 spolu 215 bombardérov B-17, 412 sesterských B-24, so sprievodom 232 stíhacích P-51 a 168 P-38. Úlohou bolo pokračovať v ochromovaní produkcie pohonných hmôt útokmi na rafinérie v Odertale a Blechhammeri. Blechhammer – Sever mal podľa Spojencov v tom čase odhadovanú mesačnú produkciu 10 000 ton produktov a Odertal produkoval údajne 7000 ton ropných produktov. Ďalšími cieľmi boli stanica a most v Maribore v Juhoslávii. Blechhammer – Sever bol určený ako cieľ posádkam 215 bombardérov B-17, z ktorých iba 98 zaútočilo na svoj cieľ zhodením 242,75 ton bômb. Ostatné stroje sa odklonili a zaútočili na sekundárne alebo príležitostné ciele ako Nové Zámky, Bratislava a Komárno na Slovensku, vojenské budovy v meste Ugod a priemyselná oblasť Borzavar v Maďarsku. Na Odertal vzlietlo 241 bombardérov Liberator s posádkami 15. USAAF, avšak iba 81 bombardérov sa dostavilo nad svoj primárny cieľ a ich posádky zhodili na rafinériu 183,75 ton bômb. Aj v tomto prípade posádky zvyšného počtu Liberatorov zaútočili na ciele ako Bratislava, Nové Zámky, Komárno – Komárom, popísané nižšie. Štyridsaťsedem z 56 pôvodne vyslaných B-24 bombardovalo Mariborský most a šesť B-24 poctilo svojou návštevou mariborskú zoraďovaciu stanicu.

Ako sme spomenuli, tri mestá na Slovensku sa cieľmi bombardérov po tom, čo sa posádky muselo odvrátiť pre nepriazeň počasia od svojich primárnych cieľov. 463. bombardovacia skupina za účasti tridsiatich troch bombardérov B-17 bombardovala s výborným výsledkom Nové Zámky (Mission No. 118). Jej posádky zhodili na cieľ spolu 96 ton bômb v rozmedzí troch minút od 11:30 do 11:33 hod. V oblasti cieľa bola pozorovaná malá koncentrácia zásahov na trati, vozňoch a dielnach v centrálnej časti nádražia. Západný koniec utrpel len slabšie zásahy, avšak východ stanice dostal takmer plný zásah. Už poškodená staničná budova a depo boli opäť zasiahnuté. Zasiahnutá bola aj malá industriálna oblasť na severozápade od depa lokomotív a prilahlé obytné štvrte.

Ďalších šesťnásť Liberatorov doposiaľ nezistenej bombardovacej skupiny zhodilo svoje bomby taktiež na stanicu v Nových Zámkoch, za účasti dvoch bombardérov B-24 od 461. BG, ktorých bomby, primrznuté k závesom nevypadli nad Bratislavou. Stalo sa tak o 12 : 18 hod.

Druhá bombardovacia skupina v rámci svojej dvestodevätidesiatej misie mala o sile tridsaťšesť bombardérov B-17 napadnúť rafinériu Blechhammer – Sever. Avšak kvôli nepriaznivému počasiu nad cieľom sa posádky rozhodli bombardovať príležitostné ciele. Päť bombardérov zhodilo bomby na zoraďovaciu stanicu v Komárne, avšak bez úspechu. Zasiahli iba obytnú časť na juhovýchod od stanice.

Cieľom stotridsiatej misie 465. BG sa stal železničný most v Komárne a príležitostné ciele. Dvadsaťosem bombardérov, nesúcich 58,5 ton vysoko explozívnych bômb, zhodilo svoj náklad s dobrým výsledkom. Nemeckí obrancovia sa nezmohli na výraznejší odpor.“

Po troch dňoch miestna tlač opisovala toto bombardovanie takto:

„Bedákanie, chrčanie, volanie o pomoc, prach, ničenie na celej čiare... Namiesto starodávnych pamätihodných budov Nových Zámkov nachádzame prachom pokryté rumovisko. Staré povestné námestie patrí už minulosti... Spolu s ním patrí minulosti mnoho, mnoho iného, čo nám, Novozámčanom, bolo také milé a krásne... Celé mesto je jedna nemá sústrasť... Smútok

nepatrí osobám, žiaľ je spoločný. Pochováva sa už dva dni... a nechce to mať konca. Míňajú sa rakvy, dvíhajú sa hroby, zo zeme vyrastá stále viac náhrobkov, aby čnejúc k nebesiam žalovali barbarizmus kultúrneho Západu.

Nové Zámky 17. októbra 1944.“

Dôsledky bombardovania železničnej stanice v októbri 1944

Na železničnú stanicu dopadlo asi 600 trhavých bômb s hmotnosťou 500 lb (227 kg), plnených silnou trhavinou hexogén – RDX. Zo stanice zostala spleť skrúteného železa a ruiny. Bolo zničených 40 parných rušňov, 1 370 osobných a nákladných železničných vagónov, boli úplne zničené rušňové a vozňové depo a z prijímacej stanice (v tom čase väčšej ako bola Bratislavská) zostala len hromada rozmetaných tehál a ťažko poškodená hlavná budova. Bolo zničené elektrické manipulačné zariadenie, hlavne výhybky a návěstidlá. V priestore areálu stanice zostalo veľké množstvo mimoriadne hlbokých kráterov. (Poznámka: Bol to dôsledok časovaného nastavenia zapalovačov a použitie silnej trhaviny RDX.) Telá cestujúcich, rôzny tovar, predmety, munícia boli rozmetané do okruhu 500 m od stanice a boli pokryté horiacimi troskami. Koľajisko bolo akoby preorané ohromným pluhom a zhorené trosky vagónov boli pokrútené a poprevracané cez seba.

Zo staničných objektov zostal stáť len vodojem. Po bombardovaní bola ochromená železničná doprava počas 12 dní. Medzi Komárnom a Novými Zámkami bola len čiastočne obnovená preprava najpotrebnejšieho tovaru a medzi Budapešťou a Novými Zámkami zostalo stáť 60 vlakových súprav.

Maďarské železnice MÁV (Magyar állami vasút) obnovili v koľajisti núdzovo len niekoľko koľají pre prechod vlakov, ale aj tieto vytrhali a zničili ustupujúce nemecké jednotky.

TRETIE BOMBARDOVANIE 14. MARCA 1945

Tretie ničivé bombardovanie zažilo mesto **14. marca 1945**. Toto bombardovanie v čase od 13.10 h do 14.10 h v štyroch vlnách zničilo najstaršie historické stavby z obdobia druhej pevnosti. Bombardovanie vykonali štvormotorové ťažké bombardovacie lietadlá B-24 Liberator 464. BG, 460. BG, 465. BG a 485. BG42 15. LA USA, z talianskych leteckých základní Spinazzola, Pantanella a Venosa. Najväčšie škody boli spôsobené na Hlavnom námestí a okolitých objektoch. Bola zničená Mestská radnica, pod rumoviskami ktorej zahynulo 14 zamestnancov pri výkone služby. Priamy zásah dostal hotel Zlatý lev, kde boli zničené, alebo sa následne stratili listiny a predmety mimoriadneho historického významu zo zbierok miestneho múzea a Kurzweilov dom (dnes Dom kultúry Kovák). V ruinách hotela Zlatý lev našlo smrť aj mnoho mladých dievčat odvečených Nemcami z Ukrajiny na práce v Nemecku, ktoré boli pred ďalším transportom ubytované v tomto hoteli. Bombardovaním bol zničený aj arcibiskupský palác, bývalé sídlo tureckých pašov a Františka II. Rákociho a kostol reformovanej cirkvi. Obytná časť za radnicou sa podobala mŕtvej kamennej púšti. Podľa dobového odhadu, asi 700 kusov 500 lb (227 kg) trhavých bômb dopadlo na Hlavné námestie, Michalskú baštu, Bernolákovo námestie, Žerotínovú baštu, na ulice Turecká, Mederská, Slovenská, Petöfiho, G. Czuczora, Vajanského, Majzonovo námestie a priľahlé okolie, alebo objekty. Boli zničené, alebo poškodené mnohé verejné budovy, obytné domy, kostoly, mosty aj hrádza rieky Nitry.

Podľa prehľadu bojovej činnosti 465. bombardovacej skupiny, rok 1945, *Mission List 465th*

BG, 160. bojová úloha, bombardovanie Nových Zámok dňa 14. marca 1945 bola vykonaná 42 bombardovacími lietadlami, z ktorých 30 B-24 Liberator nad cieľ doletel a bombardoval a 12 lietadiel úlohu nesplnilo.

V už uvedenej publikácii *KONEČNÁ ZASTÁVKA SLOVENSKO* sa v kapitole *Smolná trináštka II.* na stranách 214 a 215 uvádza:

„Druhým cieľom na Slovensku sa dňa 14. marca 1945 stala zoraďovacia stanica v meste Nové Zámky. Svoje bomby zhodilo kompletne 55. bombardovacie krídlo.

464. BG vyslala do vzduchu 42 bombardérov B-24 Liberator, ktoré sa rozdelili na dve útočné uskupenia, obe smerujúce na zoraďovaciu stanicu v meste Nové Zámky...

...Posádka v bombardéri B-24H 42-94878 „Pensy Belle“ musela predčasne ukončiť akciu, odhodiť bomby do Jadranu a predčasne pristáť na základni v Prkos v Južoslávii...

...Približne o 13:08 hod. zhodilo šestnásť bombardérov Red Force 39,75 ton bômb nasledovaných o 13:11 hod. dvanástimi strojmi Blue Force. Red Force zasiahlo okrajovú časť stanice, avšak Blue Force sa minulo cieľa asi o kilometer a jeho posádky zasiahli centrum mesta.

...Počas letu späť posádka Lt. (Lieutenant, poručík) D. Bahnsena na stroji B-24L 44-49731 „Hoosier Pete“ zistila, že nemá dostatok paliva na cestu späť. Zamierili preto k letisku Pécs, kde už bola zóna oslobodená červenou armádou...

460. BG sa podľa správy 464.BG opäť oneskorila. Do akcie proti Novým Zámkom vyslala 41 bombardérov Liberator, ktoré sa rozdelili do dvoch útočných zoskupení – Red Force a Blue Force. Red Force tvorilo 21 bombardérov, ktoré vzlietli o 08:40 hod., nasledované dvadsiatimi bombardérmi Blue Force, z ktorých prvý vzlietol o 09:51 hod. Všetky zo základne Spinazzola.

Ako prvé sa nad primárny cieľ dostali bombardéry Red Force. Posádky devätnástich bombardérov zhodili na cieľ 47,5 tony bômb o 13:33 hod. Aj napriek oblačnosti pokrývajúcej oblohu zo 4/10 bol cieľ pozitívne identifikovaný a bombardovanie prebehlo vizuálnou metódou bez použitia radaru.

Oneskorené Blue Force o sile devätnástich bombardérov po prilete nad Nové Zámky už našlo cieľ kompletne zahalený oblačnosťou a preto presmerovali svoj útok na náhradný a neskôr príležitostný cieľ, ktorým bola stanica v meste Szobathely. Ani tu však neboli poveternostné podmienky priaznivé, a tak sa po neúspešnom pokuse bombardovať stanicu v Záhrebe vrátilo 15 bombardérov Blue Force so svojimi bombami na palubách na základňu. Tri stroje odhodili bomby do Jadranského mora a jeden stroj po problémoch s motormi odhodil núdzovo svoj smrtonosný náklad nad Južosláviou a posádka opustila palubu na padákoch.

Na základni Pantanella sa ukončila presne o 08:56 hod. procedúra štartu 42 bombardérov B-24 patriacich 465. BG. Cieľom posádok bola taktiež zoraďovacia stanica Nové Zámky. Formácia sa rozdelila do dvoch Forces. Nálet uskutočnila skupina samostatne po jednotlivých bojových zoskupeniach. Nad cieľ doletelo tridsať bombardérov, ktoré medzi 13:31 až 13:33 hod. zhodili na cieľ 72,5 tony 250 kg bômb z výšky 6500 metrov... Bomby dopadli prevážne na severozápadnom konci cieľa s pätnástimi až dvadsiatimi zásahmi na koľajisku.

Dvanásť posádok 465. BG nesplnilo úlohu...

...Zo základne Venosa vzlietlo o 09:14 hod. tridsaťosem bombardérov B-24 patriacich 485. bombardovacej skupine s úlohou bombardovať zoraďovaciu stanicu v meste Nové Zámky... Päť bombardérov sa predčasne muselo vrátiť domov...

485. BG bola nad Novými Zámkami ako posledná. Posádky sedemnástich bombardérov Blue Force doleteli nad cieľ o 13:51 hod. a zhodili na neho štyridsaťdva ton 250 kg RDX bômb z výšky 6500 metrov. Druhá vlna bombardérov 485. BG tvorená šestnástimi strojmi Red Force dorazila nad cieľ o 14:13 hod. a z útroch jedenástich bombardérov sa na stanicu v Nových

Zámkoch vyvalilo 27,5 ton bômb. Box „C“ uskupenia Red Force nebol schopný identifikovať cieľ a nezhodil svoje bomby. Bomby Blue Force dopadli na severozápadný koniec stanice a Red Force svojimi bombami pokrylo juhovýchodnú časť stanice. Flak nad cieľom zanedbateľne poškodil šesť bombardérov.“

Mŕtvych rátali podľa zvyškov nájdených tiel, alebo len ich častí. O identifikácii sa väčšinou nedalo hovoriť. Mŕtvolky boli aj pod troskami zničených domov. Uvoľňovacie čaty ich vyhrabávali a odkladali na určené miesta. Vedenie mesta prikázalo vyrábať rakvy a dodávať ich zadarmo na pohrebné účely. Už dochádzali aj dosky pre rakvy. Aj laty z oplotenia štadióna sa museli použiť na rakvy. Pochovávalo sa opäť niekoľko dní, na cintoríne sv. Jozefa, dnešný centrálny cintorín.

Následkom povolávania, deportácií a likvidácie antifašistov poklesol počet obyvateľov vo februári 1945 na 13 400 osôb a po treťom bombardovaní 14. marca 1945 tento stav klesol až na 9 850 osôb. Po návrate obyvateľov, ktorí prežili vojnové útrapy, sa v decembri 1945 zvýšil počet na 15 043 osôb.

Prvé a druhé bombardovanie je možné čiastočne vysvetliť snahou o vyradenie dôležitého železničného uzla v prifrontovej oblasti z činnosti. Tretie bombardovanie, ktoré postihlo predovšetkým centrum mesta, je ťažko vysvetliteľné, nakoľko železničná stanica už bola zničená, v meste nebolo žiadne veľké sústredenie vojsk a oslobodenie mesta ČA bolo otázkou dvoch týždňov. Takže pre takú akciu v danej dobe a v danom priestore, už neboli žiadne takticko-operačné dôvody.

Nasledujúci deň po oslobodení 30. marca 1945 nastúpilo 400 železničiarov do práce a začala sa obnova najpotrebnejšieho koľajiska a jeho zariadení. Vďaka týmto železničiarom bola železničná doprava síce provizórne, ale otvorená už 1. mája 1945. Núdzová budova železničnej stanice potom musela slúžiť plných 20 nasledujúcich rokov.

Havária bombardovacieho lietadla **B-24L Liberator**, výrobné číslo 44-49085, dňa 14. marca 1945. Lietadlo bolo po akcii ohlásené ako nezvestné.

Jednotka: 15th Air Force, 465th Bomb Group, 781th Bomb Squadron (15. letecká armáda USA, 465 bombardovacia skupina, 781 bombardovacia peruť.)

Posádka: veliteľ lietadla npor. Robert E. Martz
druhý pilot por. Wiliam A. Bradley
navigátor por. Lester Hershey
bombometčík por. Peter P. Renzo
radarový operátor por. Herbert M. Wolle
palubný technik technik-čatár Vincent A. Beeson
radista technik-čatár George M. Smith
zadný strelec strelec-čatár Wiliam J. Brannon
horný strelec strelec-čatár Willis M. DeForest
predný strelec strelec-čatár Edward Dworetzky
bočný strelec strelec-čatár Joseph A. Gallelli

Lietadlo B-24 Liberator verzie L po odhodení bômb na železničné nádražie Nové Zámky bolo 14. marca 1945 o 13.35 h protiletadlovým granátom zasiahnuté do kabíny pilotov z pravej strany. V bombovej šachte vypukol požiar. Neovládateľné, horiace lietadlo s pracujúcimi motormi klesalo z výšky asi 7 000 stôp (2 130 m) spočiatku pomalšie, postupne pre-

šlo do strmšieho klesania a južne od mesta narazilo do zeme. Podľa spomienok niektorých miestnych pamätníkov dopadlo neďaleko obce Bajč, asi 8 km južne od železničnej stanice Nové Zámky. Katastrofu lietadla prežil len palubný technik-čatár V. A. Beeson, ktorého spomienky sú uvedené v už spomínanej publikácii Petra Kaššáka a Mariána Hrodeggha *KONEČNÁ ZASTÁVKA SLOVENSKO* na stranách 216 a 217, z ktorých vyberáme:

„...Nad cieľom nás začal ostreľovať flak. Nebol intenzívny, ale zato presný. Zadný strelec hlásil, že explózie granátov flaku nás prenasledujú. Vtedy sme zrazu začuli tri explózie, pričom posledná bola asi dva metre za chvostom. A ďalšia už „sadla“ presne. Zasiahla náš Liberátor presne pod pilotovú sedačku. Medzitým sme ale odhodili svoje bomby a boli sme pripravení na otáčací manéver doprava. Na palube vzplanul malý požiar na mieste pilota. Letným pohľadom som uvidel pilotove mŕtve telo na sedadle, respektíve to, čo z neho zostalo a prúdy krvi. Aktivoval som alarm, zatiaľ čo sa druhý pilot Lt. Bradley snažil udržať bombardér pod kontrolou. Motory boli neovládateľné a vrtule sa točili na plné otáčky. Zrazu sa stroj nečakane zvrtol doľava a zakolísal sa. Hoci som nemal priamy rozkaz na opustenie paluby, schmatol som padák, upevnil popruhy a zamieril k bombovnici. Pred výskokom som Lt. Renza; držal padák v jednej ruke a topánky v druhej. Nemal však nasadenú kyslíkovú masku. Zrazu sa lietadlo zastavilo vo vzduchu a nastalo hrobové ticho. Sediac na lávke vedúcej cez bombovnicu, prevalil som sa von a padal chvíľu voľným pádom. V zmätku som si nasadil padák opačne a namiesto na pravej strane som mal otváranie na ľavej. Keď som svoju chybu zistil, zatiahol som a padák sa na moje šťastie otvoril. Počas voľného pádu som musel padať v pozícii na chrbte, pretože som pred sebou neustále videl náš bombardér. Točil sa v kruhoch. Krátko na to, ako sa môj padák otvoril, som počul strelbu z ručných zbraní zo zeme. Taktiež som počul krik ľudí a štekot psov. Na západ odo mňa som videl dym a plamene z malého mesta, ktoré sme práve bombardovali. Dopad nášho bombardéru som však už nevidel.

Pristál som v malom krovisku. Rýchlo som sa zošmykol z kríkov na zem a utekal k neďalekej aleji a ukryl sa za kmeň stromu. Potom som začul krik, otočil sa a uvidel civilistov, ako sa pzerajú a ukazujú na mňa. Zajali ma a viedli k miestu, kde bol môj padák. Na krk mi dali slučku z popruhov padáku a chceli ma obesiť na strome. Našťastie sa objavil nemecký vojak a vydobil si pozornosť výstrelom z pištole. Prešli sme niekoľko políčk a potom ma zavreli v chatrči bez okien. Asi po hodine sa objavil Nemec hovoriaci po anglicky a pýtal sa ma na zvyšok posádky. Zaujímalo ich, koľko nás bolo v posádke. Keďže sa stmievalo, zaviezli ma do mesta Pápa, kde ma zavreli do civilnej väznice. Tu som zotrval sedem dní. Odtiaľ sme zamierili do Bratislavy, Viedne a nakoniec som bol uväznený v tábore v Norimberku.“

Ďalej sa uvádza, že: „Zvyšným jedenástim letcom posádky Lt. Martza sa nepodarilo opustiť horiaci a padajúci bombardér a zahynuli na palube zásahom flaku alebo pri dopade bombardéru na zem v Nových Zámkoch.³ Stroj sa zaryl hlboko do zeme a v jeho troskách sa našlo šesť tiel. Traja letci ležali bez známok života v blízkosti miesta dopadu a štvrtý bol nájdený v neďalekom kukuričnom strnisku. Ten bol podľa „psej známky“ identifikovaný ako Lester Hershey. O poslednom jedenástom letcovi nie je zmienka. Niektorí svedkovia si spomínajú na ohorené pozostatky človeka v kabíne akoby sediaceho za riadením. Mohlo sa jednať o jedenásteho člena posádky, pilota Martza. Všetky telá boli pochované správcom cintorína Jozefom Molnárom..

Po vojne dňa 2. októbra 1946 bola v Nových Zámkoch prevedená exhumácia jedenástich amerických letcov. Ich identifikácia na mieste nebola prevedená...

...Ich ostatky boli prevezené na Americké cintoríny v mestách St. Avold, Francúzsko a Neupre v Belgicku.“

SMUTNÁ BILANCIA

Počas troch bombardovaní Nových Zámok v roku 1944 a 1945 bolo usmrtených približne 4 000 osôb, zväčša civilných, z ktorých časť tvorili obyvatelia mesta. Odhaduje sa, že priamych obyvateľov mesta bolo usmrtených asi 1 500. Presný počet nebolo možné nikdy určiť.

Pred prvým bombardovaním stálo v meste okrem administratívnych budov a spoločenských objektov 3 394 domov, v ktorých bolo 6 368 bytov. Zasiahnutých bolo 2 023 domov, z toho 546 domov bolo úplne zničených, 807 neopraviteľných, neskôr zbúraných a 670 bolo opraviteľných. Zo 6 368 bytov bolo úplne zničených 994, neopraviteľných 1 152 a poškodených, ale opraviteľných bolo 1 148. Bez prístrešia zostalo 5 828 obyvateľov mesta. Z toho počtu bolo 2 271 mužov, 2 154 žien a 1 403 detí.

Škody spôsobené na železničnej stanici sú rámcovo uvedené vyššie, v stati „Druhé bombardovanie.“

Mesto zostalo bez možnosti ubytovania, nakoľko všetky hotely, kaviarne a hostince boli zničené.

Bola zničená mestská učtáreň, vrátane kníh, denníkov a iného dôležitého spisového materiálu mesta.

Hotel Zlatý lev, niekdajšie sídlo hradného kapitána, dostal priamy zásah. V pivničných priestoroch prišli o život Ukrajinky, ktoré sem odvieklo fašistické vojsko na práce. V tejto budove boli zničené priamo, alebo sa následne stratili listiny a predmety mimoriadneho historického významu zo zbierok miestneho múzea. Táto budova už nebola obnovená.

Vojnové škody, ktoré boli priebežne spísané, boli najprv vyčíslené vo vtedajšej maďarskej mene Pengő v hodnote k 1.9.1944 a stanovená suma bola 177 mil. Pő Z toho nemovitosti predstavovali 130 mil. Pő a movitosti 47 mil. Pő. Po ich prepočte na Kčs z roku 1945 pri kurze 1 : 6 bola hodnota škôd vyčíslená na 1,062 mld. Kčs. Na Nové Zámky bolo zhozených počas troch náletov v roku 1944 a 1945 približne do 1 200 trhavých bômb o hmotnosti 500 lb, 227 kg.

Posledná smutná epizóda. Nemecké vojsko pripravovalo pred prechodom frontu odsun práceschopných mužov na práce do Nemecka. Proti tomu bola zorganizovaná demonstrácia, ktorej sa zúčastnilo asi 400 žien. Demonstrantky postupovali z Hlavného námestia k budove gymnázia, kde boli sústredení muži. Prichádzajúce ženy zastavili strážne palbou z ručných zbraní. Jedna žena bola zabitá a niekoľko ich bolo zranených. A to iba pár dní pred koncom vojny...

Materiálne škody. Len oprava, presnejšie znovu postavenie mestskej radnice, bola predbežne vykalkulovaná na 25 mil. Kčs.

„Správna komisia v Nových Zámkoch“ na svojom zasadnutí 24. septembra 1945 pod č. 11.347/1945 adm. žiadala od SNR pomoc, potrebnú na zabezpečenie životných potrieb na zimu, k reštaurovaniu živností, podnikania, hospodárstva a k výstavbe mosta. Na predbežnú výpomoc bolo potrebných 60 mil. Kčs a žiadala sa bezúročná, alebo nízko úročná pôžička na obnovu obytných domov 40 – 60 mil. Kčs.

Sú všeobecne známe názvy miest, ktorých obyvatelia prežili najväčšie hrôzy bombardovania. Vieme, kde leží Guernica (Gernica 1937), Coventry (1940 380 mŕtvych), Drážďany (1945 asi 35 000 mŕtvych), sú známe zábery Stalingradu (dnes Volgograd), Berlína atď. Ale málo sa vie, že Nové Zámky boli počas troch bombardovaní v roku 1944 a dva týždne pred oslobodením v roku 1945 najviac poškodeným mestom na území bývalej ČSR. V Nových Zámkoch prišlo o život do 4 000 osôb...

O skutočných operačno-taktických cieľoch týchto bombardovaní môžeme vysloviť len niekoľko hypotéz, ale tie nám asi neodhalia skutočnú pravdu. Tá je ukrytá v archívoch, kam zatiaľ nemáme prístup.

Zoznam identifikovaných obetí mesta počas bombardovaní mesta v októbri 1944

Ficza Ferenc	Zsigra György	Virányos Bálint
Bencze Mária	László Ferenc	Csiffáry Irma
Nagy Zoltán	Remenár Jozefína	Pintér Lajos
Szombath Ilona	Bajerle Hermin	Benkó Veronika
Dobossy Dénes Márton	Bihari Péter	Viola Mihály
Lelovics Károly	Bihari Jozefa	Vilóa Mihály junior
Forró Julia	Szucharda Rezső	Deczi Anna
Csontos Adorján	Osztatni Mária	Melis Julianna
Erdész Imre	Jablenszik Ferenc	Szoller János
Ivicsics István	Fernczy Edit	Stancz Géza
Talacs Mária	Gadány Péter László	Stancz Ernő
Ember Mária	Ledvina Sarolta	Szokolovszky János
Hlavacska Ferenc	Zimmermann Mária	Hlavacska János
Fabó Ilona	Verseghy Julia	Csaszny Ferenc
Fabó István	Horváth Emma	Verseghy István
Schindler György	Csomor Gizella	Dobcsányi József
Fabián Ilona	Pálinkás Valéria	Perina Sándor
Blaskovics Ferenc	Farkas Antal	Gondzsala Béla
Mancuska János	Gondzsala Irén	Szuchi József
Kondicz Ferenc	Gondzsala János	Zamarócy Kamilla
Hornyik Lajos	Husvéth Alajos	Bratkó Karolin
Takács Rozália	Málnási József Béla	Ribár Franciska
Dobony Imre	Járó Dezső	Király Pál
Szabó Edit	Hajdú Irén	Virágh János
Kukán István	Dobó Mária	Mellen Margit
Skrobák Mária	Buús Mária	Kollárik Sándor
Kukán József	Gulis Julianna	Gajdosík Menyhárt
Riedl Mária	Bogyó Vilma	Czuczor Ilona
Krászny Lajos	Stancz Ernő	Kurucz Vilma
Leviczky István	Stancz Margit	Paska Etus
Leviczky Éva	Stancz László	Paska István
Merész Mária	Stancz Károly	Novák Anna
Merész Edit	Stancz Erzsébet	Jablesnik Ferenc
Reinhoffer Sarolta	Stancz József	Liszovskij Wladimir
Reinhoffer Mária	Stancz Terézia	Liszovskaja Alexandra.
Rác Ferenc	Németh Anna	Nagy Lajos
Szabó Julianna	Soós Julia	Józsik Anna
Szuchanyi Ilona	Bozsik Ilona	Németh Mária Magdaléna
Varga Júlia	Szabó Magdolna	Németh Anna
Rác Mária	Nagy Margit	Sztrecskó Márton
Katona Béla	Vigha Emma	Nagy Katalin

Taar Ernő	Laboda Ilonka	Simonek Katalin
Petrányi István	Laboda Irén	Takács Rozália
Csacskó Ilona	Kupcsek Mária	Gergely Tibor
Csacskó Sándor	Salamon Gabriella	Agh István
Bombicz Kálmán	Dr. Rázt István	Palotás József
Vasek Erzsébet	Lévárdy István	Dr. Csongár Andor
Szalay Anna	Mészáros Mária	Csongár Irma
Bartal Emerencia	Ruzsicska Magdolna	Mindák Istvánné
Csaszny Ilona	Hirschmann Karolin	Bisztika Emilia
Dubány Erzsébet	Bencze Erzsébert	Hindy Mária
Dudás Károly	Kurucz Mária	Dobrocsányi Anna
Dudás Ernő	Druga Mária	Rostás Péter
Fitus Dezső	Druga Katalin	Páleník Erzsébet
Fitus Klára	Balla Lajos	Melisko György
Janics Mária	Gajdosik Margit	Lehotkay Rozália
Janics Ilona	Simonek Ferenc	Mayer József
Tóth Ilona	Masicza Ilona	Pápes Anna
Viszkocsil Katalin	Füle Irén	Virsik Géza
Kádek Hedviga	Mindák István	Csernák Rozália
Kiss József	Gőg Ilona	Ticsina Ilona
Grznár József	Malik Katalin	Manczeják Anna
Osvald Vilma	Malik László	Kurucz Anna
Gondzsala Ernő	Malik János	Kurucz László
Papp Béla	Czuczor Julia	Kurucz András
Papp Erzsébet	Czuczor Rozália	Kurucz József
Papp Béla	Rontó Gizella	Safranek Ilona
Albertchovich Erzsébet	Czittel Margit	Safranek Edéné
Tóth Regina	Szlávy Rezső	Ondrejka Veronika
Angyal Antal	Taraczközi Ida	Ondrejka Stefánia
Angyal Mária	Rogánszky György	Valkovics Mária
Angyal Katalin	Oláh Anna	Janics Ferenc
Angyal Anna Gizella	Major Mária	Janics Erzsébet
Lencz Vilma	Keszely Ilona	Janics László
Jurkovics Vincencia	Pekarik Valéria	Agh Mária
Macso Jakab	Pekarik Magdolna	Szapu Ferenc
Sopronyi Ilona	Csaszny László	Dobos Margit
Mayer József	Lelovics Károly	Gáspár Ilona
Druga László	Borka Elemér	Gáspár József
Polyák Béla	Weiner Kató	Gáspár Mihály
Mészáros Anna	Vankó Gyula	Gáspár Mária
Szucharda Matild	Tóth Erzsébet	Zabojnik Rozália
Juhász Ilona	Pálmai Zoltán	Zsilka Borbália
Paizs Eva	Beták István	Szekeres Ferenc
Balogh Erzsébet	Kecskés Veronika	Glogasz Julianna
Zsigra Mária	Gillitsch Anna	

„A bombatámadás következtében meghaltak anyakönyvezése hiányos, egyesek személye-

zonosága megálapítható nem volt; mások meghalottak, de tesküket megtalálni nem lehetett, ezért hiányzik a temetésre vonatkozó rubrikák kitöltése.

Lezárva 1944 dec. 31.“

Preklad: „Údaje v matrike o mŕtvych v dôsledku bombardovania sú miestami nedosta-
točné, určenie totožnosti niektorých osôb nebolo možné; ďalšie telá sa nenašli, preto chýbajú
v matrike údaje potrebné na vyplnenie patričných rubrik v matrike.

Uzavreté 31. decembra 1944.“

Zoznam identifikovaných obetí mesta počas bombardovania v marci 1945

Danyó Vince	Forgács Anna	Tóth Ferenc
Baranyovics Anna	Forgács Ferenc	Hribik Rozália
Somoskövi Dezső	Forgács Teréz	Král Erzsébet
Molnár János	Forgács Tibor	Mrván Apollonia
Sipseki Ferenc	Breznóczky Ilona	Blahó Erzsébet
Kőhegyi Erzsébet	Buday Ibolya	Helena Machola
Psenák János	Dr. Lengyel István	Mészáros Zsuzsanna
Szombat Piroksa	Bezenek József	Mészáros Ágnes
Prihoda János	Gátszegi József	Mészáros Jánosné
Miklósi Károly	Zákány Lajos	Fehér Margit
Bresztyák István	Like István	Szonn Józefné
Zajacsek Mária	Vas József	Juhász József
Hlavicska Lajos	Lievaczsky Arthur	Juhász Margit
Barci Pál	Czuczor Anna	Gyenes Pál
Majzon Julianna	Kiripolszky János	Illing Jozefa
Váczy Zsuzsanna Julianna	Jakab Mária	Gallo Mária
Arányi László	Tárczny Mária	Zoltvány Ferenc
Zemko József	Rozsnyó Valeria	Streba Matild
Ficza Imre	Pavlicsek Károly	Biztos András
Ficza Imre junior	Kollár Károly	Balogh István
Föhrer Gyula	Petrányi Jenő	Gondzsala István
Föhrer Mária	Sipeki Ferenc	Vida Ferenc
Pozsgay Katalin	Kurucz Pál	Balázs András
Hauspek Károly	Tódor György	Kovács Anna
Ördögh Miklós	Gránszky Julianna	Jólonyi József
Csicsmics Erzsébet	Pridalkó Ilona	Kopács Győző
Csicsmics Borbála	Pridalkó Gyula	Rémes Ferenc
Majnik Mária	Pridalkó Irén	Mészáros Margit
Dikan Károly	Pridalkó Eva	Markovics Károlyné
Madura Andor	Kampfmüller Imre	Markovics Györgyike
Ritter Franciska	Stétz Miklós	Mihók Julia
Kovacsich Géza	Dvorszky Ilona	Markovics Györgyi
Kovacsich Rudof Dezső	Bucsányi István	Nehánszky Erzsébet
Kovacsich Csaba Jenő	Patyi Mária	Czingel Katalin
Kovacsich Pál	Osztatni Lajos	Czingel Péter
Brezánszky Mária	Járemkiewicz László	Jaross László

Mellen Ilona	Prohászka Robert	Fucsik Ferenc
Breznóczky Ilona	Prohászka Olga Zsafia	Ficza József

Príslušníci maďarského vojska, zabití počas bombardovaní Nových Zámkov

Búzás Imre	Sipos Dénes	Kotonco József
Cirják István	Vámosi Zoltán	Hentak Imre
Fakó Imre	Szakály János	Tóth
Koós János	Svandrik Antal	Lukács János
Nagy Imre	Huszár Pál	Horváth Vilmos
Huszár Imre	Tóth József	Kovács János
Tekse Ferenc	Fekete István	Vrba Pál
Uhlis János	Bódy János	Lovász Ferenc
Kovács Károly	Papp Lajos	

Príslušníci nemeckého Wehrmachtu, zabití počas bombardovaní Nových Zámkov

Franz Gruber	Jakab Horst	Hermann Mayer
Erik Grutmann	Jozef Krutmann	Helmut Putse
Gustav Glatzer	Valter Knapp	Jozef Puraner
Gustav Herbig	Henrich Krause	Adolf Schebesch
Adam Hussendörfer	Jozef Kermer	Rudolf Straube
Robert Huckert	Friedrich Kalthaus	Anton Schimeisen
Leopold Haselberger	Heinz Löhr	Hermann Stole
Friedrich Hartig	Johann Langs	Mathias Zehente

Ešte aj 19. mája 1945 sa pochovávali neznámi maďarskí a nemeckí vojaci – obeť bombardovania 14. marca 1945.

A ešte zápis v Kronike mesta Nové Zámky, rok 1945:

„V novembri 1945 bola nájdená nevybuchnutá bomba na pozemku katolíckeho kruhu. Dva občania mesta Jozef Suchoň a Ján Bodoki sa podujali za symbolickú odmenu po 1 000 Kčs bombu zneškodniť. Mali šťastie. Z bomby odstránili rozbušku a zbytok zlikvidovali.“

Záverečná poznámka: Pri štúdiu získaných podkladových materiálov bolo zistených niekoľko rozdielných údajov o totožných udalostiach. Pokiaľ to bolo možné, údaje boli skorigované. Niektoré okolnosti, vychádzajúce z pamäti obyvateľov alebo oficiálnych dokumentov, sú uvedené v pôvodnej, neopravenej forme. Ide napr. o počet a druh použitých bômb, časové údaje atď. Preto prosím o tolerovanie týchto rozdielností. Vznikli v ťažkej dobe, keď ľudia umierali po stovkách.

Podakovanie:

Autor tejto práce ďakuje vedúcemu Odboru vzdelávania, kultúry a športu Mestského úradu v Nových Zámkoch Ing. Tiborovi Deákovi za umožnenie prístupu do *Kroniky mesta Nové Zámky*.

Významnú pomoc poskytl pracovníci Múzea Jána Thaina v Nových Zámkoch pani Marta Kasášová a pán Ladislav Vincze. Zvlášť ďakujem vedeniu Múzea J. Thaina za možnosť

preštudovať policajné hlásenie z 9. októbra 1944 a za cenné dokumentárne fotografie, ktoré s dovolením vedenia múzea uvádzam.

S mimoriadnou ochotou mi poskytol veľmi cenné podklady o obetiach bombardovaní Rímskokatolícky farský úrad Nové Zámky, ktorému aj touto cestou dakujem.

Mimoriadne cenný podkladový materiál mi poskytla publikácia pánov Petra Kaššáka a Mariána Hrodegha *KONEČNÁ ZASTÁVKA SLOVENSKO*.

Faksimile policajného hlásenia o bombardovaní Nových Zámok 7. 10. 1944

M.kir.rendórség érsekújvári kapitánsága

3074/1944. szám

Tárgy: Érsekújvár, m. várost ért ellenséges légitámadásról kárjelentés

KÁRJELENTÉS:

Érsekújvár, m várost ért ellenséges légitámadás kezdeti időpontja 1944 október hó 7 én 13 óra 45 perc. Az ellensége légitervekenység időtartalma: 80 perc.

A riadó ideje 1944 október hó 7-én 12.óra 31 perctől 15.óra 30 percig.

Az ellenséges repülőgépek száma: Hullámonként 19–21 nehéz bombázó. A támadás± 5 hullámban történt. A támadás illetve a riadó alatt a város fölött itteni magálapítás szerint, 104 négymotoros angol-amerikai nehéz bombázó és 28 vadász repülőgép szállt el.

A ledobott bombák fajtája: romboló bombák, gyújtó, gáz, világító bomba stb. Robbanás gyanus használati tárgyak, játékszerek ledobása nem történt.

A ledobott bombák kisebb méretűek, k.b. 100–200 kg. sak lehettek. Szakértői megállapítás ezekről ezideig, szakértő hiányában ne történt.

A város területére és közvetlen határába hozzávetőleges– megállapítás szerint 6–700 bomba hullott.

A város területén ezideig 51 felnem robbant bomba található. A légi riadó megszűnése után körülbelül 17.30 órakor futár útján Komáromból távbeszélőn a M.kir.II. légó kerületi par.ságutján a H.M.35 osztálytól tűzszerész kiküldését kértem. Tűzszerész ezideig nem érkezett. Kérésemet, 944 okt.9-én reggel távirati uton megismételtem. A fel nem robbant bombák helyét megjelöltem, élő személyek eltávolítása után a fel nem robbant bombák közelében levő tartozkodást megtiltottam.

- Rombolások:
- a/Teljesen leégett 5 földszintes, 1 emeletes épület,
  - b/Súlyos tüzkárt szenvedett: 1 emeletes épület,
  - c/Használhatatlanságig rombadőlt 136 földszintes, emeletes épület,
  - d/Lakhatatlanságig megrongálódott, légnyomástól, részbeni találattól 133 földszintess, 8 emeletes épület.
  - e/Könnyebb, általában tetőzetén légnyomástól megsérült kb. 70 épület.

Hajléktalanná vált kb.500 család, összesen kb.1200–1300 fővel. A hajléktalanná váltakközül a kárjelentés kiállításának időpontjáig szükéglakásokban illetve a város területén lévő házakba összes kibombázottak elhelyezést nyertek.

A halottak száma ezideig csak hozzávetőlegesen nyert megálapítást. Férfi halott kb. 100, nő kb. 130, 16 éven aluli fiugyermekek ezek közül kb. 25, 16 éven aluli leány gyermek kb.30.

A kárjelentés kiállításáig felszínre került halottak közül mintegy 200 magyar személy, benne 14 magyar katonával, míg 30 német katona. A romok és földhányások, törmelék alól a halottak kiemelése, kiásása folyamatban van.

Súlyosan sebesültek, sérültek száma 134 fő, Ezekből férfi 56, nő 45, 16 éven aluli fiu: 15, 16 aluli leány: 9.

Könnyen sérültek száma kb. 80 fő.

A sérültek közül kórházban nyert elhelyezést és még jelenleg is a kórházban van: 83 fő.

Anyagi kár összegszerűleg ezideig megállapítható nem volt.

A támadó repülőgépek sajnos légethárító tüzgépek által tűz alá nem kerültek. Érskujvár, m.város területén légethárító tüzeszközök fölülitva nem voltak. Az ellenség támadása, bombavetése kb. 2–3000 méter magasból történt. Alacsony támadás, zuhanás nem volt. Ellenséges repülőgép leszálás vagy lezuhanás a város területén, annak környékén nem történt.

Az ellenséges bombatámadás a város északi területén fekvő pályaudvar és annak közvetlen környékére összpontosult. Ettől függetlenül 2 hullámban a város belsejében is mintegy 10–12 helyen történt bombázás. A bombatámadás alkalmával a pályaudvaron 15 szerelvény tartózkodott. Ezek között volt amely szénnel, lőszerrel, kötszerrel, német hadianyaggal volt telítve. A szerelvények zöme a támadás következtében leégett. A tüzet a pályatesten lévő olajszerelvény okozta. A tűz oltására a rendelkezésemre álló motorfecskendőket bevettem, azomban vízhiánya az ismétlődő életveszélyes robbanások miatt csupán a tűz tovatéréjét sikerült meggátolnom. A tűz oltásához Szenc és Nagysurány községből kaptam egy-egy motoros fecskendővel segítséget.

A halottak száma azért emelkedett illetve hatványozott, mert a leesett bombák a földszintes házak légo pincéit majd mindenhol bedömtötte.

A kárelhárítás és mentési munkálatokat a támadás után azonnal megkezdtem.

A fel nem robbant bombák késedelmes hatálytalanítása a mentési és rom eltakarítási munkálatokat hátráltatja. Villányszolgáltatás a hárlózatok rombolása miatt megszűnt. Távbeszélő, posta és táviró forgalom szünetel.

Érskujvár 1944 évi október hó 9-én.

A város légoltalmi parancsnoka:

Dr. vitéz Lengyel István

M.kir.rendőrtanácsos, a kapitányság vezetője.

Ďakujem vedeniu Múzea Jána Thaina v Nových Zámkoch za prístup k originálu tohto policajného hlásenia.

RECENZIE

BRIDGE, A.: *KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY*. Praha : ACADEMIA 2000, 228 s.

Fascinujúca tematika križiackych výprav neprestáva ani v súčasnej dobe priťahovať záujem širokého čitateľského publika, a to tak odbornej, ako aj laickej verejnosti. Príčinou tohto stavu je nielen spletitá a na nečakané zvraty bohatá história križiackych výprav ako taká, ale aj ich dejinný odkaz, ktorý vo svetle aktuálnych celosvetových udalostí vyznačujúcich sa vzostupom islamského fundamentalizmu a jeho konfrontáciou s hodnotami euro-atlantickej spoločnosti nadobúda nový význam. Preto isto neprekvapí skutočnosť, že na pulkoch kníhkupectiev sa so železnou pravidelnosťou objavujú nové a nové publikácie na túto tému. Tejto téme sa nevyhýbajú ani renomované vydavateľstvá, medzi ktoré patrí aj pražské vydavateľstvo Academia. Toto vydavateľstvo vydalo už roku 1995 knihu anglického autora A. Bridgea *Křížové výpravy* v atraktívnej tvrdej obálke zlatistej farby. V roku 2000 vyšla dotlač tohto prvého vydania v lacnejšej a prístupnejšej paperbackovej forme, ktorá zároveň tvorí predmet tejto recenzie.

Táto rozsahom nevelká publikácia si kladie za cieľ v prístupnej a populárnej forme opísať históriu a priebeh križiackych výprav, alebo, ako píše sám autor, „*vylíčiť histórii křížových výprav co najprostším způsobem a co najnáznorněji*“ (s. 6). Svojím ponímaním a formou sa teda radí medzi práce popularizačného charakteru, určené pre širokú čitateľskú verejnosť. V dovedna 21 kapitolách sa tak čitateľ má možnosť zoznámiť s udalosťami, ktoré sa odohrávali od vyhlásenia 1. križiackej výpravy v roku 1095 pápežom Urbanom II. (1088 – 1099) až po pád posledného kresťanského mesta v Palestíne, prístavu Akkon v roku 1291. Ťažisko výkladu predstavuje opis udalostí 1. križiackej výpravy, ktorý zaplňa kapitoly 3 až 10, teda plnú tretinu rozsahu textu. Ostatné križiacke výpravy sú opísané stručnejšie. Výklad je plynulý a napísaný prístupnou formou. Text dopĺňa osem schematických čierno-bielych máp, osem farebných fotografií, chronologický prehľad najdôležitejších historických udalostí, ako aj výberový zoznam použitej vedeckej literatúry.

Samotná práca sa síce dobre a príjemne číta, avšak vyznačuje sa istou dávkou amaterizmu. Ten pramení predovšetkým v skutočnosti, že autor knihy A. Bridge nie je profesionálnym historikom, a pri písaní textu čerpal iba zo sekundárnej literatúry. Úplne absentuje použitie primárnych prameňov, a v prípade, že sa v texte predsa len objaví citácia stredovekého prameňa, ide nepochybne o citáciu z použitej sekundárnej literatúry. Výlučné využívanie iba niekoľkých syntetizujúcich vedeckých publikácií (pričom sa v ich skrátenom zozname nenachádza ani jedna špecializovaná štúdia) sa odrazilo v nepresných, inokedy už zastaraných a zavádzajúcich hodnoteniach niektorých kľúčových historických udalostí, ako aj v množstve faktografických chýb, nepresností a neúplností. Pre obmedzenosť miesta nie je možné sa podrobne a vecne zaoberať všetkými.

V úvodných dvoch kapitolách *Povlak tmy* a *Neporazitelné město* autor podáva stručnú charakteristiku stredovekých „temných stáročí“ (s. 7) a Byzantskej ríše od jej vzniku po obdobie križiackych výprav. Vzhľadom na orientáciu textu na bežného čitateľa sa autor často snaží niektoré javy a zvláštnosti života stredovekej spoločnosti objasniť za pomoci expresívnych a farbistých prirôvaní. Tým hneď spočiatku dostáva jeho výklad pútavý ráz, avšak v niektorých prípadoch jeho tvrdenia zachádzajú príliš ďaleko a pôsobia zavádzajúco. Pri-

kladom takéhoto postupu, ktorý sa potom vyskytuje v celom texte, môže byť nedôveryhodne znejúce tvrdenie, že dediči byzantského trónu organizovali súťaže krásy, akési „*Miss Byzantion*“ (prirovnanie autora) a s ich víťazkami sa potom ženili (s. 23). Počas celej existencie Byzancie (476 – 1453) sa takýto výber udial iba dvakrát, a aj v týchto prípadoch nie je isté, či nejde iba o výmysel byzantských kronikárov. Takisto aj manželka cisára Justiniána I. (527 – 565) Theodora, hoci bola pôvodne chudobnou tanečnicou v cirku, nemusela nutne byť aj „*kurtizánou*“ alebo „*striptízovou tanečnicou*“ (s. 23). Túto inak nepodloženú hanlivú klebetu prvý vyslovil byzantský historik Prokopios v diele *Tajná história*, v ktorom kritizuje a hanobí vládu a činy cisára Justiniána. Treba si však pripomenúť, že tento historik predtým napísal o Justiniánovej vláde aj iné diela, v ktorých zase jeho činy nekriticky oslavuje a ospevuje.

Ďalej sa autor zmieňuje o príčinách úpadku vojenskej sily Byzantskej ríše v desaťročiach pred vyhlásením 1. krížiackej výpravy. V súlade s dnes už prekonanou teóriou byzantológa G. Ostrogorského vidí jej príčiny v úpadku maloázijských roľníkov a drobných vlastníkov pôdy, ktorí tvorili jadro byzantskej armády. Ich pozemky sa stávali korisťou veľkostatkárov, počet slobodných roľníkov klesal a cisári museli začať najímať žoldnierov, čo zase viedlo k zvýšeným nákladom na armádu. Vyvrcholením celého nezdravého procesu potom bola známa porážka Byzantíncov pri Mantzikerte (s. 25), o ktorej navyše autor chybné uvádza, že sa odohrala 19. augusta 1071 (s. 16). Správny dátum je 26. augusta 1071. V súčasnosti sa príčiny vojenského oslabovania Byzancie hľadajú inde a rozhodne boli výsledkom oveľa zložitejších procesov. Napríklad k úpadku „*roľníckeho*“ vojska a zvyšovaniu podielu profesionálnych žoldnierskych jednotiek v byzantskej armáde dochádzalo už v priebehu 10. storočia, a tento proces nebol výlučne dôsledkom dravosti pozemkovej aristokracie, ale tiež zmeny byzantskej vojenskej stratégie z obrannej na útočnú. Vojsko zložené z roľníkov malo len ľahkú výzbroj a výstroj, nebolo schopné nasadenia ďaleko od svojej rodnej provincie, ktorej územie chránilo, a ani nebolo možné ho používať neobmedzene dlho. Na vedenie útočných operácií proti Arabom sa viacej hodili špecializované jednotky žoldnierov, ktoré tvorila ťažká jazda schopná operovať hlboko na území kalifátu a v akúkoľvek ročnú dobu. Problémy v priebehu 11. storočia skôr vyplývali z vnútro politickej krízy skombinovanej s objavením sa nových protivníkov na byzantských hraniciach, ako z toho, že sa armáda vtedy skladala väčšinou zo „*zahraničných*“ žoldnierov. Navyše autor zabúda, alebo vôbec nevie, že okrem seldžuckých Turkov Byzantská ríša musela v 11. storočí čeliť aj nástupu rovnako nebezpečných Normanov v južnej Itálii a útokom Pečenehov na balkánskej dunajskej hranici. Keby na Byzanciu útočili iba Seldžuci, istotne by jej vojenská sila na odrazenie ich nájazdov bola viac ako dostatočná a potreba krížiacich výprav na pomoc východným kresťanom by možno nebola nikdy vyvstala.

Ďalším z tradičných mýtov, ktorý autor nekriticky preberá, je tvrdenie o úplnom zničení byzantskej armády v bitke pri Mantzikerte (s. 16). Najnovšie štúdie renomovaných byzantológov dokázali, že skutočne vysoké straty mala len osobná stráž cisára Romana IV. Diogena (1067 – 1071), a to až v poslednej fáze bitky, keď ich seldžuckí Turci obkľúčili a byzantskí vojaci s nasadením svojich životov chránili svojho cisára. Pritom polovica vojska, s ktorým Romanos IV. vyťahol na jar 1071 proti sultánovi Alp Arslanovi (1063 – 1072) sa v podstate na mieste bitky ani nenachádzala a do boja teda nemohla zasiahnuť (a nemohla teda byť ani zničená). Rovnako nepodložené je aj prirovnanie, že k stretu Byzantíncov a Seldžukov došlo „*s osudovosťou řecké tragedie*“. Hlavným protivníkom seldžuckého sultána, ktorý bol ochrancom sunnitskej formy islamskej viery, bol šiitský fátimovský kalif v Káhire, a nie byzantský cisár. Seldžukom nikdy nešlo o dobytie byzantskej Anatólie, ich útoky proti byzantskej vý-

chodnej hranici mali len preventívny charakter a ich cieľom bolo zabezpečiť pravé krídlo hlavného tureckého postupu na juh proti fátimovským dŕžavám v Sýrii.

V kapitolách 3. až 10. (*Když žebráci umírají, Koš zralého ovoce, Shromáždění knížat, Vzhůru vojsko křesťanské, Strůjci svého osudu, Hle, ze severní země přichází lid, Brány Jeruzaléma, Stín koruny*) sa autor podrobne venuje začiatkom, priebehu a dôsledkom prvej križiackej výpravy (1095 – 1099). V opise vzťahov byzantského cisára Alexia I. Komnénos (1081 – 1118) a rímskeho pápeža Urbana II. sa autor tiež dopustil niekoľkých nepresností. Rímsky pápež sa totiž obrátil na byzantského cisára v podstate ihneď po svojom zvolení v roku 1088, a nie až o niekoľko rokov neskôr (s. 27). Motívom tohto pápežovho kroku bola jeho ťažká situácia, keďže v Ríme v tom čase sídlil vzdoropápež Klement III. (1080 – 1100) a chránenec rímsko-nemeckého cisára Henricha IV (1056 – 1105). Alexios I. Komnénos pápežovu iniciatívu privítal, pretože rátal s jeho pomocou pri získavaní žoldnierov pre svoju ťažko skúšanú armádu (roku 1087 zakúsil ťažkú porážku v bitke pri Dristre od Pečenehov). Tento krok bol dôležitý aj preto, lebo od roku 1054 sa rímska a východná grécka cirkev nachádzali v schizme, o čom sa autor takisto zo záhadného dôvodu vôbec nezmieňuje. V rokoch 1089 až 1091 potom Alexios I. Komnénos zasielal Urbanovi II. viacero žiadostí a výziev o pomoc proti Pečenehom (a neskôr aj Seldžukom). Keďže v roku 1091 Byzantínci za pomoci Kumánov Pečenehov na hlavu porazili, logicky napokon došlo k byzantskej prosbe o pomoc proti Seldžukom, a tá napokon viedla k autorom spomínaným udalostiam v roku 1095.

Pri opise presunu jednotlivých križiackych armád ku Konštantínopolu v priebehu roka 1096 autor interpretuje niektoré udalosti skreslene. Napríklad pri ceste pútnikov pod vedením Petra Pustovníka a rytiera Gautiera Bezzemka autor tvrdí, že byzantský veliteľ Nikétas si nevedel s pútnikmi poradiť a ani im nevedel zabezpečiť zásoby potravín. Príčinu tohto stavu však neuvádza (s. 30-31). Celkom iste tento stav netkvel v neschopnosti Byzantíncov. Byzantský cisár Alexios I. Komnénos totiž o pochode križiakov vedel, ale predpokladal, že potiahnú cez Itáliu, nalodia sa v Apúlii na lode a priplávajú do byzantského prístavu Dyrrachion (dnešný prístav Drač v Albánsku), odkiaľ budú pokračovať v pochode ku Konštantínopolu po ceste *Via Egnatia*. Na tejto trase dal umiestniť zásoby potravín a vyslal aj odpovedajúce inštrukcie tamojším veliteľom. Ich príchod cez uhorské územie bol pre neho prekvapením a presmerovať časť zásob, ako aj vojenské oddiely na eskortovanie križiakov cez byzantské územie, si vyžadovalo určitý čas. V tejto súvislosti sa pod autorom zmieňovanou skupinou „*tureckých žoldnérů*“ (s. 31) asi skrýva oddiel Pečenehov v byzantských službách.

Autorov opis priebehu 1. križiackej výpravy je vôbec poznamenaný chronickou neznalosťou presnej povahy vzťahov medzi byzantským cisárom Alexiom I. Komnénom a križiackymi veliteľmi. Takisto sa nezmieňuje, alebo len veľmi okrajovo, o značnom logistickom úsilí Byzantíncov pri podpore križiackeho vojska pri jeho ceste Malou Áziou smerom k Antiochii, ako aj počas obliehania tohto mesta (s. 62). Je však potrebné poznamenať, že tento nedostatok je možné ospravedlniť na základe skutočnosti, že aj v prácach, ktoré autor použil ako pramene pri písaní svojej knihy, je táto úloha Byzantíncov sústavne zamlčovaná. Tento stav pochádza zo svedectiev latinských prameňov opisujúcich 1. križiacku výpravu, ktoré boli Byzantíncom nepriaznivo naklonené, ba niektoré aj vyslovene nepriateľské. V súčasnosti je už uznávaným faktom, že keby nebolo pravidelných zásobovacích plavieb byzantského loďstva, 1. križiacka výprava by zlyhala už vo svojich počiatkoch. Navyše, v texte chýba aspoň stručná zmienka o troch dodatočných výpravách z latinského Západu v priebehu roku 1100, ktoré mali posilniť križiacke územie v Palestíne po dobytí Jeruzalema. Išlo o vojská Lombardanov a Burgundov (viedli ich účastníci 1. križiackej výpravy Raimund z Toulouse a Štefan z Blois), Francúzov vedených Viliamom z Nevers, a nakoniec Akvitáncov a Ba-

vorov pod vedením ich vojvodov. Tieto výpravy boli počas prechodu nehostinnou Anatóliou napadnuté Seldžukmi a rozprášené, čo malo neskôr veľký vplyv na rozhodovanie vodcov neskorších križiackych výprav o tom, či sa do Palestíny majú vydať pozemnou cestou cez Malú Áziu, ovládanú Seldžukmi, alebo po mori.

Na ďalších stranách je výklad opäť ucelený a vyvážený (kapitoly 11 až 16 hovoriace o priebehu 2. a 3. križiackej výpravy: *Všetchno má svou určenou chvíli, Příliv, Heroldi a králové, Osud a změna, Kolo štěstěny, Řemeslo králů*), avšak informovanosť autora opakovane zlyháva v prípade byzantských reálií. Napríklad autorovo hodnotenie bitky pri Myriokefale (1176), podobne ako predtým bitky pri Mantzikerte, preberá tradičný obraz vojenskej katastrofy, v ktorej dôsledku sa vojenská sila Byzancie rozsypala doslova zo dňa na deň a jej pád bol „*téměř jistý*“ (s. 136). Bez toho, aby sme sa príliš podrobne zaplietli do analýzy priebehu tejto bitky, je možné skonštatovať, že byzantská armáda síce utrpela porážku, pri ktorej síce stratila trén a obliehacie stroje, avšak vysoké straty sa týkali len niekoľkých oddielov, ktoré stáli priamo v smere tureckého útoku. Ako celok si teda byzantská armáda zachovala bojaschopnosť, čo dokladá aj uskutočnenie vojenskej výpravy a porážky Seldžukov hneď nasledujúceho roku. Takisto aj byzantská východná hranica v Anatólii ostala nedotknutá. Bitka pri Myriokefale tak viac ako bezprostrednú vojenskú katastrofu spôsobila stratu prestíže, a táto spolu so zmätkami po smrti cisára Manuéla Komnéna (1180) a nástupom novej, avšak neschopnej dynastie Angelovcov (1185 – 1203), prispela k mocenskému ústupu Byzantíncov v posledných dvoch desaťročiach 12. storočia.

Podobne aj zmena byzantskej vládnucej dynastie v roku 1185 je opísaná veľmi nepresne a autor sa najviac sústreďuje na efektný opis smutného konca Andronika Komnéna (1183 – 1185) (s. 140), ktorého zlynčovalo mestské obyvateľstvo Konštantínopola. Pritom chybné uvádza, že nový cisár Izák Andronikus (správne má byť Izák Angelos) bol bratrancom Andronika Komnéna (s. 140). Andronikos Komnénos bol bratrancom cisára Manuéla II. Komnéna, nie však Izáka Angela, ktorý bol o jednu generáciu od neho mladší. Príbuzenský vzťah však medzi týmito dvoma mužmi do istej miery existoval, pretože Andronikos bol rovnako ako Manuéla Komnénos vnukom cisára Alexia I. Komnéna, kým Izák Angelos bol jeho pravnikom, hoci len po ženskej línii.

Kapitolou najviac postihnutou hrubými interpretačnými nepresnosťami je 17. kapitola *Tak krásné místo* pojednávajúca o kontroverzných udalostiach 4. križiackej výpravy, ktorá vyvrcholila dobytím Konštantínopola križiakmi v roku 1204. Závažné je najmä nakopenie chronologických nepresností, či vyslovených omylov. Križiacke loďstvo podľa autora vyplávalo z Benátok dňa 8. novembra 1202 (s. 172) a o dva dni (!) už útočilo na Zadar (prístav vzdialený od Benátok okolo 300 km vzdušnou čiarou). V skutočnosti križiaci vyplávali na more 1. októbra 1202 a plavba k Zadaru im trvala viac ako mesiac a pol, pretože jeho obliehanie začalo až 13. novembra (čo dokazuje, že autor sa zmýlil aj v časovom určení začiatku útoku, ktorý nezačal o dva dni po 8. novembri, ale až o päť). Mesto Zadar bolo síce po týždni bojov porazené (teda nie po štyroch dňoch, ako tvrdí autor na strane 174), ale nie dobyté, pretože obyvatelia Zadaru vydali svoje mesto za podmienok čestnej kapitulácie. Omyly na tej istej strane 174 pokračujú ďalej. Križiaci sa nevyrodili pri Konštantínopole dňa 24. júna 1203, ale 26. júna 1203, tu sa teda podarilo autorovi „seknúť sa“ len o dva dni. Ponuku mladého byzantského princa Alexia Angela križiakom autor parafrázuje (znovu na strane 174) len veľmi nepresne, čo je však nepochopiteľné, pretože tento sľub bol jedným z hlavných „motorov“, ktorý prilákal križiakov namiesto do Palestíny či Egypta pod hradby Konštantínopola. Autor dokonca neuvádza ani sumu, ktorú mali križiaci za pomoc byzantskému princovi dostať, čo bolo na tie časy nevídaných 200 000 mariek v striebre. To však nie

je všetko. Do jedného dňa, konkrétne do 17. júla 1203, autor skomprimoval udalosti celého týždňa, keď opäť na strane 174 píše: „*Po niekoľiká dneh vyčkávání* (t. j. v autorovom chápaní od vyhlodenia dňa 24. júna) *a příprav křižáci napadli 17. července Galatu a bez větších potíží ji obsadili. Vytáhli uzávěry* (teda nie železnú reťaz, o ktorej sú zmienky v množstve stredovekých kroník, tak západných, ako aj byzantských) *chránící vstup do Zlatého rohu a přistáli u hradeb Konstantinopole.*“ Problémy s dátumami autora neopúšťajú ani na stranách nasledujúcich. Dôležité dátumy dvoch po sebe idúcich útokov križiakov na hrady Konštantínopolu sú opäť nesprávne; prvý útok križiakov sa totiž neuskutočnil 5. ale až 9. apríla 1204 (s. 175) a druhý nie až šesť dní po prvom (s. 176), ale už po troch dňoch, t. j. 12. apríla 1204.

Okrem nepresných dátumov výklad znehodnocujú aj nepravdivé a nikde nepodložené tvrdenia. Napríklad, znovu na „nešťastnej“ strane 174 autor tvrdí, že Alexios III. Angelos (1195 – 1203) ušiel z Konštantínopola k tureckému sultánovi. To je však hrubá nepravda, pretože Alexios utiekol smerom na sever a uchýlil sa do malého mesta Develtos na pobreží Čierneho mora. Odtiaľ, aj napriek korunovácii mladého Alexia IV. Angela a reštaurácii jeho otca Izáka II. Angela, neprestával kontrolovať väčšinu byzantského územia až do jarných mesiacov roku 1204 (a považoval sa za pravého byzantského cisára až do roku 1211). Takisto sa autor neobťažuje napísať, alebo opäť nevie, že oným anonymným manželom dcéry Alexia III. Angela Anny (s. 177), ktorá spolu s ním po vzniku Latinského cisárstva vybudovala „*v Nikáji dvůr*“, bol neskorší cisár Theodoros I. Laskaris (1204 – 1222), zakladateľ Byzancie „*vo vyhnanstve*“, t. j. známeho Nikájskeho cisárstva (1204 – 1261).

V posledných štyroch kapitolách (*Dítka páně, Do Egypta, Hřmot jezdců, Fata morgána mohutných bašt*) autor poskytuje opis križiackych výprav (5. križiackej výpravy v rokoch 1218 – 1221, 6. križiackej výpravy v rokoch 1228 – 1229 a 7. križiackej výpravy v rokoch 1248 – 1254), ktoré rôzni európski panovníci zorganizovali na záchranu živoriaceho križiackeho štátu v Palestíne. Pútavo pritom opisuje posledné premárnené šance na záchranu Svätej Zeme, ako aj neveriteľné paradoxy, ktoré vyplynuli z vývinu politickej situácie vo Východnom stredomorí (napríklad detská križiacka výprava roku 1212, alebo výprava rímsko-nemeckého cisára Fridricha II. do Palestíny rokoch 1228 – 1229, ktorý tam tiahol aj napriek tomu, že ho pápež Gregor IX. exkomunikoval). Problematické sa však ukazujú autorove znalosti aj tých najzákladnejších údajov o histórii Mongolov a ich obrovskej ríše, o ktorej sa A. Bridge zmieňuje v súvislosti so snahami západných panovníkov a pápeža o zabezpečenie ich spojenectva v boji proti moslimom. Podľa jeho názoru Džingischán (1190 – 1227) dobyl celú Čínu (s. 195). Pritom tento zakladateľ Mongolskej ríše dokázal dobyť iba sever Číny. Konečné dobytie celého čínskeho územia sa uskutočnilo až za vlády chána Kublaja (1260 – 1294). Na záver autor ponúka čitateľovi plastický a pomerne vydarený opis obliehania a dobytia posledného križiackeho oporného bodu v Palestíne – mesta Akkon v piatok 18. mája 1291.

Osobitnou kapitolou sú niekedy až príliš prehnané expresívne formulácie a prirovnania (spomínané už aj vyššie), ktoré majú za úlohu priblížiť dnešnému čitateľovi špecifickú atmosféru obdobia križiackych výprav. Občas sa však autor nedokázal udržať na uzde, a tak do textu knihy mohli preniknúť vyslovene absurdné opisy útoku rytierskej jazdy. Pri jednom takomto útoku vraj každý z rytierov „*třímal kopí téměř rozměru telegrafní tyče (!) a seděl na mohutném koni chráněném ocelovými pláty* (v poslednej tretine 12. storočia ešte celoplátová zbroj driemala v lone budúcnosti) *a vážícím víc než tunu (!)*“ (s. 162).

Hoci v prípade tejto publikácie ide iba o popularizačné dielo, aj tak podľa nášho názoru chýba register osobných mien a zemepisných názvov, ktorý by čitateľom umožňoval ľahšiu orientáciu v texte. Pomerne početné sú aj chyby v texte vyplývajúce z *ad hoc* prekladu rôz-

nych historických pojmov do češtiny, ktoré znižujú úroveň inak vynikajúceho a vydareného prekladu. Napríklad meno jedného z veliteľov sedliackeho húfu I. križiackej výpravy Gautiera Bezzemka, sa v texte vyskytuje v dvoch rozličných verziách (*Gautier Sans-Avoir*, Walter, s. 34). Podobne prekladateľka textu kolíše pri pre ňu neobvyklom adjektíve „*kvarisman-ský / kvarismedský*“ (s. 195, 197), ktoré by malo mať podľa správnosti podobu *chovarezmov-ský* (od ríše Chovaresm, slovensky Chórezm). Prístav, do ktorého privádzali byzantské a janovské lode križiakom zásoby počas obliehania Antiochie (od jesene 1097 až do jari 1098) by mal byť uvedený ako sv. Symeon, a nie v nezmenenom anglickom názve St. Symeon (s. 62, 65). Výrazom „*mosulovho atabega*“ (s. 71) sa asi myslí *atabega z Mosulu*. Vyslovene nevhodný je automatický prevod pôvodného anglického termínu *Hungary*, alebo *Hungarian* na „*Maďarsko*“, alebo „*maďarský*“ (napríklad s. 42, 172, 183), keď v našej, ale aj v českej historiografii, existuje zavedený historický termín *Uhorsko*, alebo *uhorský*. Prekladateľka diela si tiež zrejme nevedela poradiť so zemepisným názvom „*Oultrejourdain*“ (napríklad na s. 141, 143, 188), pod ktorým sa, samozrejme, skrýva Zajordánsko. Záliv Zlatý Roh sa zmenil na „*Žlutý Roh*“ (mapka Konštantínopola na strane 20) a názov Galatskej veže ostal v anglickom origináli („*věž Galatea*“, tamže). Na inom mieste je už názov veže uvedený správne (s. 174). Na mapke mesta Akkon (s. 217) prekvapený čitateľ nájde „*věž sv. Mikuláše*“.

Kniha A. Bridgea *Křížové výpravy* predstavuje pokus o napísanie stručných a prehľadných dejín križiackych výprav prístupných pre široké čitateľské publikum. Hoci autor nie je profesionálnym historikom, preukázal, že dokáže napísať pomerne pútavé a príjemne čitateľné dielo. Nanešťastie sa pri výbere východiskového materiálu očividne obmedzil iba na zopár syntetických a generalizujúcich publikácií (hoci veľmi kvalitných), čo odsudzuje plod jeho úsilia do kategórie vydarenejších kompilátov. V texte sa výrazne prejavuje neznalosť základných faktov z dejín rôznych štátov a štátnych útvarov, ktorých sa história križiackych výprav priamo, alebo nepriamo dotýkala. V tejto neznalosti následne pramení aj väčšina vyššie uvedených interpretačných a faktografických chýb. Celkovo však môžeme skonštatovať, že kniha, vzhľadom na jej popularizačný charakter, svoj hlavný cieľ splňa. Väčšmi však zaráža skutočnosť, že pre publikovanie takejto knihy sa rozhodlo práve pražské nakladateľstvo Academia, známe svojou kvalitnou odbornou produkciou. Takisto je prekvapujúce, že po prvom vydaní tejto knihy v roku 1995, ktoré obsahovalo všetky uvedené chyby a nedostatky, toto vydavateľstvo nepodniklo žiaden pokus o ich odstránenie aspoň v paperbackovom vydaní z roku 2000.

Marek Meško

ŠUTAJ, Š. – SZARKA, L. (Eds.): *REGIONÁLNA A NÁRODNÁ IDENTITA V MAĎARSKEJ A SLOVENSKEJ HISTÓRII 18. – 20. STOROČIA. REGIONÁLIS ÉS NEMZETI IDENTITÁSFORMÁK A 18 – 20. SZÁZADI MAGYAR ÉS SZLOVÁK TÖRTÉNELEMBEN*. Prešov : Universum 2007, 188 s.

Problematika identít v dnešnom rýchlom sa meniacom svete budí z pochopiteľných dôvodov široký záujem nielen v širšej verejnosti, ale aj v kruhoch spoločenských vedcov. A historici nemôžu byť, a ani nie sú výnimkou. Je potešiteľné, že slovenská historiografia v tomto smere výraznejšie nezaostáva za európskymi historiografiami a do dnešných dní vzniklo viacero prác, zborníkov a štúdií, ktoré veľmi kvalitne reflektujú na túto problematiku. Medzi ne treba zaradiť aj recenzované dielo, ktoré vzniklo v rámci najnovších aktivít slovensko-maďarskej komisie historikov, najskôr formou vedeckej konferencie, uskutočnenej

v Košiciach v novembri roku 2006 a v priebehu necelého roka dostalo aj knižnú podobu. Konferencia o regionálnej a národnej identite v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia sa uskutočnila v rámci riešenia projektu *Spoločné dejiny a kolektívne identity v pohraničných regiónoch (Intenzifikácia činnosti komisií historikov)*, do ktorého okrem slovenských a maďarských historikov boli prizvaní aj historici z Ukrajiny. Ich účasť sa nepodarilo zabezpečiť, a tak konferencia a jej výsledky v písomnej podobe sú výsledkami výskumu popredných maďarských a slovenských historikov.

Samotná publikácia je po formálnej stránke riešená tak, že jednotlivé príspevky sú publikované v reči daného autora, ale každý z príspevkov má relatívne obsažné resumé v slovenčine, resp. maďarčine, ktoré je zároveň preložené aj do angličtiny. Teda bol prijatý úzus zavedený už v roku 2002 vydaním zborníka referátov a štúdií z konferencie historikov slovensko-maďarskej komisie *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918*, ktorá sa uskutočnila na pôde Vojenského historického ústavu v Bratislave (tam z časových dôvodov sa, žiaľ, nestihli spracovať resumé v anglickom jazyku). Ako editori v úvode konštatujú, veria, že recenzovaným dielom sa založí tradícia vydávania novej edície *Historia Slovaco-Hungarica – Historia Hungaro-Slovaca*, ktorá bude aj v ďalších rokoch zverejňovať výsledky práce Slovensko-maďarskej komisie historikov. Tejto iniciatíve treba držať palce.

Po úvode editorov a zároveň predsedov národných komisií nasledujú jednotlivé príspevky v chronologickom poradí. V prvom z nich *István Soós* sa zaoberá viacnárrodným, multikulturálnym povedomím inteligencie v Uhorsku v 18. a 19. storočí, pričom sa sústreďuje na povedomie, ktoré prešlo do histórie pod pojmom *Hungarus*. Sleduje vznik tejto inteligencie a jej literárny a historický program a zaoberá sa typmi povedomia *Hungarus* u významných predstaviteľov inteligencie, medzi nimi napr. u Mateja Bela a Adama Františka Kollára. Soós dochádza k záveru, že v prvej polovici 18. storočia etnické rozdielnosti, ktoré boli dovtedy neznáme pre *Natio Hungarica*, dostávajú čoraz viac etnické zafarbenie, a to maďarské zafarbenie. V druhej polovici 18. storočia začína rozklad hungarského patriotizmu a postupná diferenciacia slovanského povedomia. Začiatkom 19. storočia už existuje nový typ inteligencie *Hungarus*, ktorá nemala maďarský materinský jazyk a ocitla sa v novom vzťahu k maďarským národným cieľom prízvukujúcim primát maďarčiny. Postupne sformovali vlastný jazykový a národný program ako reakciu na maďarské jazykové a literárne hnutie a opúšťali povedomie *Hungarus*. V nasledujúcom príspevku *Peter Kónya* na príklade zemana Juraja Ottlyka, ktorému už venoval viacero príspevkov, sleduje uhorské vlastenectvo elity slovenského pôvodu v období protihabsburských stavovských povstaní. Zdôrazňuje, že pojem národa bol v ranom novoveku chápaný nie v etnickom, ale stavovsko-politickom zmysle a v priebehu protihabsburského odboja sa vytvárali nové atribúty štátnosti. V tomto čase dostali príležitosť zaradiť sa medzi elitu uhorskej spoločnosti aj viacerí slovenskí zeman, medzi nimi aj Juraj Ottlyk. Na pozadí posledných dvoch stavovských povstaní potom sleduje vývoj tejto rozporuplnej osobnosti cez jeho detstvo a štúdiá, účasť v povstaní Imricha Tököliho, jeho obrat smerom k cisárovi, účasť vo vojne proti Osmanom, prechod do tábora Františka II. Rákociho, kde bol povýšený do hodnosti brigádneho generála až po návrat do vlasti po Satumarskom mieri. V závere si Kónya kladie otázku, či možno Ottlyka pre jeho častú zmenu postojov nazvať zradcom alebo vlastencom. Dochádza k záveru, že to bol úspešný a schopný, no na druhej strane pragmatický a o prežitie sa snažiaci slovenský zeman. Snáď je možné k tomuto hodnoteniu dodať, že nebol jediným, ktorý v tomto prudko sa meniacom čase aj sám až protichodne menil svoje rozhodnutia. Na druhej strane sympatie v dejinách skôr získavali tí, ktorí dokázali skalopevne stáť za svojimi ideálmi. Ottlyk medzi takýchto nepatril. *Mária Kohútová* v príspevku *Trnava – slovenský Rím*, vychádza z po-

rovnania oboch týchto miest a sleduje vývoj Trnavy od stredoveku do druhej polovice 19. storočia. Zdôrazňuje, že Trnava už koncom 12. storočia bola pomerne veľkým a významným sídlom, pričom zo všetkých slovenských miest mala najväčší počet kláštorov. Mesto sa v priebehu stáročí zapojilo do medzinárodného obchodu, stalo sa sídlom ostrihomskej kapituly a ostrihomskeho arcibiskupa, pôvodne z dvojazyčného mesta sa stalo trojjazyčným, dostala sa sem v 16. storočí aj reformácia a na krátky čas bola tu zriadená kalvínska akadémia. Autorka mimo iného hodnotí význam existencie ostrihomskej kapituly v meste, činnosť Petra Pázmaňa a zriadenie univerzity. V záverečných pasážach zdôrazňuje, že kým Rím bol centrom svetového katolicizmu, Trnava sa stala centrom uhorského katolicizmu a slovenským Rímom sa stala vďaka okolitému slovenskému prostrediu. Cirkevným centrom Uhorska mesto prestalo byť v roku 1820 po preložení arcibiskupstva späť do Ostrihomu, ale zostalo aj v druhej polovici 19. storočia mestom, kde sa viac než polovica obyvateľstva hlásila k slovenskej národnosti.

V ďalšej teoreticky fundovanej štúdií sa *Pál S. Varga* venuje rozboru variantu pojmu národ v maďarskej literatúre v 19. storočí. Vychádza z poznania, že jednotné národné vedomie sa v Európe kryštalizovalo buď okolo štátu, alebo okolo kultúrnej tradície. V Uhorsku popri týchto dvoch možnostiach do hry vstupovalo aj povedomie šľachty, ktoré bolo postavené na princípe spoločného šľachtického pôvodu. Autor sa pokúša analyzovať, aké vyhliadky mala každá z týchto troch kolektívnych identít, aby integrovali ďalšie dve. Na základe vývoja maďarského jazyka v 19. storočí dochádza k záveru, že aj keď národné vedomie vychádzajúce zo spoločného pôvodu tu bolo dominantnejšie a zatlačilo do úzadia ďalšie dva varianty, integračnú úlohu nedokázalo naplniť, a nedokázala to realizovať ani jedna z týchto troch formácií. Rozborom pojmu národnej identity v konkrétnych súvislostiach s centrom slovenského národného hnutia, Martina, sa zaoberá *Milan Podrimavský*. Vychádza z konštatovania, že formovanie moderného slovenského národa po revolúcii 1848 – 1849 sa udialo za špecifických podmienok, keď na slovenskom etnickom území neexistovalo veľkomestské centrum, ktoré by vyjadrovalo inštitucionálne atribúty národnej identity. Táto skutočnosť v mnohých smeroch ovplyvnila vyzrievanie slovenskej spoločnosti. Po obnovení ústavného života sa čoraz výraznejšie akýmsi centrom národného pohybu a symbolom národných snažení stával Martin, ktorý v tomto smere bol napádaný aj časťou maďarskej publicistiky ako hniezdo panslavizmu a centrum protištátnych snažení. Autor vymenováva najvýraznejšie atribúty, ktoré k tejto skutočnosti viedli, cez vydávanie viacerých slovenských novín, založenie Matice slovenskej, vzniku rôznych národných inštitúcií, organizovanie akcií národno-politického významu až po národné slávnosti. Po zrušení Matice slovenskej a evanjelického gymnázia nastala v národnom živote Martina určitá stagnácia a začiatkom 20. storočia sa zintenzívnili snahy o zviditeľňovanie aj iných stredísk národného hnutia a v súvislosti s tým aj diverzifikovať slovenský politický život, čo predstavitelia Slovenskej národnej strany v Martine často dostatočne nepochopili a vnímali ako útok na hodnoty tradičného centra a vlastné zásluhy o národný život. Autor vo svojom príspevku presvedčivo dokazuje, že etablovanie Martina ako strediska slovenského národného hnutia v rokoch 1861 – 1918 malo pre národnoemancipačný proces významný dosah.

V príspevku s názvom *Lojalita v kontexte etnicity a nacionality a slovenská politika v rokoch 1848/1849*, sa *Dušan Škvarna* zamýšľa nad lojalitou, resp. nelojalitou slovenského národného hnutia a čiastočne aj slovenskej spoločnosti k politickej moci štátu v hektických revolučných rokoch, keď jedným z určujúcich prvkov tohto vzťahu bola etnická a národná identita. Po teoretickom rozbere kľúčových pojmov uvedených v nadpise autor sleduje zmeny slovenskej politiky vo svetle týchto pojmov a nachádza štyri fázy ich zmien. Kým v prvej

fáze, počas jari 1848, slovenská politika, snažiac sa, aby na báze národnej rovnoprávnosti sa Uhorsko premenilo na moderný federatívny štát, v rámci ktorej územie obývané Slovákmi by získalo autonómne postavenie, zachovala svoju lojalitu voči maďarskej vláde a uhorskej korune a solidaritu so stredoeurópskymi Slovanmi, v druhej fáze, v lete 1848, predstavitelia slovenského národného hnutia zmenili svoje postoje. Pod vplyvom prenasledovania a odmietania týchto požiadaviek vyslovili nelojálnosť voči uhorskej vláde a mocenským orgánom, ale ešte v rámci lojality k Uhorsku, pričom súbežne sa pripravovali aj aktivity súvisiace s možným ozbrojeným vystúpením proti uhorskej moci, ktoré vyústili do septembrovej výpravy slovenských dobrovoľníkov. Charakteristickou črtou tretieho obdobia, približne od októbra 1848 do marca 1849, bola v daných súvislostiach už otvorená nelojálnosť k Uhorsku a lojalnosť k cisárskej Viedni. Orientácia smerujúca predtým k federalizácii Uhorska sa postupne zmenila a začalo prevažovať úsilie uprednostňujúce federalizáciu celého Rakúska, pričom Slovensko ako autonómny útvar sa mal realizovať v rámci jednotnej Rakúskej monarchie. Inými slovami dovtedajšia uhrofederalistická orientácia sa zmenila na austrofederalistickú. Posledná fáza trvala od marca 1849 do jesene 1849. Z rôznych príčin sa slovenská politika nepripojila k lojálnej opozícii slovanských hnutí a zostala verná cisárovi v nádeji, že dosiahne ciele svojich štátoprávných snažení. Viedeň však nakoniec uprednostnila spoluprácu s maďarskými konzervatívnymi kruhmi a požiadavku vytvorenia slovenskej korunnej krajiny zamietla. V závere autor správne konštatuje, že väčšina Slovákov naďalej udržiavala tradičnú etnickú identitu a s ňou aj tradične silnú väzbu na Uhorsko a v nasledujúcich desaťročiach aj samotné slovenské národné hnutie deklarovalo voči Uhorsku lojalitu.

Regionálnu uhorskú identitu koncom 19. storočia na základe rozboru diela Kálmána Mikszátha, ktorý pochádzal z Novohradskej župy, kde existovala osobitá symbióza slovenskej a maďarskej kultúry, a to najmä na základe pojmov Horné Uhorsko, horná zem a horniaky, sprístupnil vo svojom príspevku *Csaba Gy. Kiss*. V dielach tohto dodnes obľúbeného spisovateľa obraz daného regiónu sa formoval na základe historických tradícií, geografických zvláštností, spoločensko-štrukturálnych vlastností, z rôznych mentálnych charakteristík a viacjazyčnosti. Autor opisuje širokú škálu vrstvenia slovenskej spoločnosti a záverom konštatuje, že obraz podávaný Mikszátom o slovenskej spoločnosti v tomto regióne je oveľa širší a členitejší, ako by sa to na základe tradícií maďarskej literárnej vedy mohlo zdať.

Osobitú pozornosť, a to zvlášť pre čitateľov *Vojenskej histórie*, si zasluhuje príspevok *Vladimíra Segeša* o význame etnicity v mnohonárodnostnej habsburskej armáde. Autor vo svojich úvahách vychádza z obsahu viacerých pojmov súvisiacich s pojmom etnicita a zdôrazňuje, že habsburská armáda predstavuje svojský fenomén líšiaci sa od mnohých novodobých krajín práve pre svoje mnohonárodnostné zloženie, avšak etnicitu v podmienkach tejto armády nemožno preceňovať, ale ani podceňovať. Upozorňuje na sociografickú typológiu spoločenskej spolupatričnosti pre neskorý stredovek a na skutočnosť, že povedomie etnickej príslušnosti v rámci armády nebolo v rámci hierarchickej stupnice dôležitosti na poprednom mieste. Už samotný systém dopĺňovania habsburskej armády viedol k tomu, že národnostné zloženie plukov bolo rôznorodé, čo sa počas 19. storočia čiastočne zmenilo zavedením trvalých doplnovacích obvodov, čo viedlo aj k vytváraniu plukov zložených prevažne zo Slovákov, ale čisto slovenský pluk sa nevytvoril. Autor sa v ďalších častiach štúdie zaoberá spôsobom vyrovnávania sa a jazykovou otázkou v mnohonárodnostnej armáde, ako aj s možnosťami profesijného uplatnenia, ktoré bolo v niektorých prípadoch spravodlivejšie než v civilnej spoločnosti. V tejto súvislosti spomína kariéru príslušníka slovenského zemianskeho rodu Andreja Hadika, ktorý to dotiahol k najvyšším vojenským funkciám a pôvodom slovenského poddaného Ladislava Škultétyho-Gábrisa, ktorý sa do vojenských

dejín zapísal ako najstarší vojak slúžiaci Habsburgovcom 81 rokov a dosiahol spoločenskú úroveň, o akom jeho rovesníci a rodáci ani nesnívali. Podstatná zmena v organizácii ozbrojených síl nastala po rakúsko-uhorskom vyrovnaní a následne po prijatí branného zákona z roku 1868, ktorým sa zavádzala všeobecná branná povinnosť a branná moc monarchie sa členila v podstate do zložiek, ktorými sa objavila aj na frontoch prvej svetovej vojny. Tomu zodpovedajúc boli stanovené aj formy jazykového vysporiadania v rámci fungovania armády. V záverečných fázach autor zdôrazňuje, že len v armáde sa podarilo národy zliať do jedného, rakúskeho celku, a tým zdanlivo vytvoril ilúziu národnej jednoliatosti vojenskej sily štátu. Tu sa žiada poznamenať, že treba zdôrazniť slovíčko „zdanlivo“, lebo pokusy o pomenčenie, resp. pomaďarčovanie armády v rôznych rovinách boli vnášané dobovou politikou aj do tohto ozbrojeného telesa, a čím bližšie k vypuknutiu prvej svetovej vojny, tým výraznejším spôsobom. A tak treba súhlasiť s autorom, že postupom času aj v tejto armáde namiesto prelínania identít sa čoraz výraznejšie prejavoval protiklad identít. Aj keď pod povrchom celku navonok prezentovaného charakterom jednoliatosti.

Ďalší príspevok z pera *Ivána Halásza* sa zaoberá pokusom o terminologické rozlíšenie a spresnenie niektorých pojmov, ktoré sa používali a používajú v kontexte maďarsko-slovenských vzťahov na označenie postojov určitej časti uhorskej a v jej rámci slovenskej spoločnosti a inteligencie v období dualizmu. Autor vysvetľuje vývoj a obsahy pojmov v dobovom i súčasnom ponímaní, ako napr. „lojálni Slováci“, „maďaróni“, „uhorský vlastenec“, „národovec“, „režimista“, „uradný Tót“ a pod. Dokazuje, že treba rozlišovať medzi používaním týchto pojmov v jednotlivých fázach dualizmu, hľadá hranice týchto pojmov a konkretizuje na príklade viacerých postáv politického a kultúrneho života. Zaoberá sa otázkou, čo považovala vtedajšia maďarská verejná mienka za prejav vlastenectva, lojality či ich protikladov a zložitost' tohto vývinu názorne ukazuje na pôsobení evanjelického duchovného Daniela Bacháta v Pešti a na postojoch superintendenta Gustava Szeberényiho k útokom na evanjelickú cirkev, rozborom knihy Henrika Kálnokiho, ktorý sa pokúsil očistiť Jána Bobulu od obvinení z panslavizmu, či pôsobení Samuela Czambela v danom prostredí. V závere autor zhrňa maďarské predstavy o „dobrých vlastencoch“ slovenského pôvodu, resp. o „dobrých“ či „lojálnych“ Slovákoch. V Maďarsku pôsobiaca etnologička slovenského pôvodu *Anna Divičanová* sa vo svojom príspevku zameriava na varianty regionálnej a lokálnej identity tzv. „békešských Slovanov“, Pilišanov, Tirpákov. Vychádza z poznania, že skúmanie vrstiev etnickej identity minority, a tak aj etnickej minority Slovákov v Maďarsku, si vyžaduje historický prístup. V tomto duchu po výklade obsahu niektorých základných pojmov (etnické, národné, národnostné, evanjelické povedomie, pojem hungarus, Tót-Slovák) príznačných pre všetky slovenské jazykové ostrovy, sa zameriava na rozbor regionálneho povedomia vyššie naznačených lokalít, t. j. tzv. békešských Slovanov z Békešskej župy, Pilišanov žijúcich v Pilišských horách a Tirpákov z Níredházy (Nyíregyháza). Mimo iného poukazuje na skutočnosť, že v pojme „békešskí Slované“ sa odráža Kollárov a Šafárikov náhľad na jednotný slovanský národ, že Pilišania pôvodne pochádzali zrejme z oblasti dnešného západného Slovenska a sleduje aj proces straty pôvodne tirpáckej lokálnej identity pod vplyvom prudkého hospodárskeho rozvoja mesta a prisťahovalectva maďarského obyvateľstva.

Obdobiu po prvej svetovej vojne je venovaný príspevok *Miklóša Zeidlera* s názvom *Vplyv revizionizmu na maďarskú národnú identitu*. Autor sleduje zmeny, ktoré nastali v zmýšľaní maďarskej spoločnosti po rozpade Rakúsko-Uhorska, ktorá popri vnútorných nepriateľoch a vnútorných zradcoch obviňovala aj tzv. deštruktívne smery (slobodomurárstvo, liberalizmus, socializmus), ktoré sa stotožňovali mimo iného aj so Židmi. O tomto zjednodušujúcom pohľade na problematiku vzniklo aj niekoľko naratív napr. v podobe diela histo-

rika Gyulu Szekfűho, jezuitského kňaza Bélu Bangha, spisovateľky Cecile Tomayovej. Určujúcimi ideami spoločnosti sa stali konzervativizmus, kresťanstvo, národná idea, antirevolučnosť popretkávané veľkou dávkou antisemitizmu, pričom svoje miesto v rade národných katastrof zaujal svoje miesto Trianon s požiadavkou jeho revízie. Medzi dvoma svetovými vojnami fungoval v maďarskej spoločnosti revizionizmus ako kohézna sila, ktorá sa stala integrovanou súčasťou národnej integrity. Autor v závere podotýka, že maďarský revizionizmus idealizoval všeobecné pomery historického Uhorska a preceňoval medzinárodný význam vlastného štátu. Obsažná štúdia *Andrása Kovácsa Židovské skupiny a stratégie identity v dnešnom Maďarsku* nadväzuje na rad štúdií a monografií, ktoré od osemdesiatych rokov minulého storočia v Maďarsku o židovskej otázke vyšli. Poukazuje na zaradenie Židov do maďarskej spoločnosti, ktoré sa od konca 19. storočia, keď boli výnimočne priaznivé podmienky, cez zmeny postojov po rozpade Rakúsko-Uhorska vyvíjalo až po maďarský holokaust. Po druhej svetovej vojne sionistické hnutie v Maďarsku malo svoje vzostupné obdobie. Pokusy o uskutočnenie novej tzv. stratégie prijatia, teda národno-sekulárnej rekonštrukcie židovskej identity, bolo po nástupe komunistickej moci hrubo potlačené a boli v nebyvalej miere zúžené aj možnosti tradičnej náboženskej identity. Autor na základe viacerých štatistických údajov o ľuďoch narodených roku 1935 a 1950 dokazuje úspechy vynútenej asimilácie. Anketa poukazuje aj na skutočnosť, že najmä medzi židovskými občanmi narodenými po roku 1970 sa hodnotové znovudiferencovanie židovskej identity objavilo v citeľnom rozsahu. Zároveň však rast pomeru osôb z miešaných manželstiev nie je priamo úmerný ústupu od tradícií. V polovici týchto rodín vo vekovej skupine od 18 do 34 rokov napr. bola zistená niektorá zložka židovskej tradície vo väčšej či menšej miere. Urýchlenie tohto stavu je možné badať po páde komunizmu, čo bolo zosilnené aj nástupom multikulturalizmu, otvorením hraníc a budovaním nových kontaktov s Izraelom a so Židmi v Spojených štátoch amerických. Autor však hlavný motív tohto javu vidí v túžbe po oslobodení sa od tej stigmatizovanej identity, ktorá charakterizovala predchádzajúce generácie. Dokazuje to fakt, že mnohí Židia zvyrazňujú svoj pôvod vtedy, keď sa stretnú s antisemitizmom. Väčšina židovských rodín už v súčasnosti nestojí pod takým tlakom ako v minulosti a je pravdepodobné, že značný počet Židov žijúcich v Maďarsku bude aj v budúcnosti udržiavať vlastné tradície.

Niektorými svojráznosťami národnej identity v Maďarsku po roku 1945 sa vo svojom príspevku zaoberá *Tibor Valuch*. V troch viac-menej uzavretých celkoch hodnotí najtypickejšie črty národnej identity v rokoch po ukončení druhej svetovej vojny do roku 1949, v päťdesiatych rokoch 20. storočia po revolučný rok 1956 a obdobie nastupujúce po roku 1956, t. j. obdobie vlády Jánosa Kádára. Dochádza k záveru, že pod vplyvom historických zvrátov tohto neľahkého úseku maďarských národných dejín sa v zásadnej miere menili aj črty maďarskej národnej identity. Určujúcimi sa stávali iné ciele a iné predpoklady, pričom najväčšie problémy sa nahromadili v období socializmu, pretože v tomto období vo všeobecnosti, aj keď meniacim sa spôsobom, zachovanie národnej identity i otvorené hlásanie národnej identity narážalo na rozličné prekážky. Podrobnejšie rozoberá protirečenia medzi historickými udalosťami a faktami, ako aj ponímaním národnej identity v jednotlivých vytipovaných obdobiach, poukazuje na meniace základné ciele politiky a meniace sa metódy vplyvania na pocit národnej identity, ako aj na podmienky regenerácie podmienok získavania pocitu národnej identity. Rozoberá pokusy, ktoré sa v tomto období udiali za účelom zmeniť národno-historické vedomie, v čom hrala dôležitú úlohu politická propaganda režimu, socializačné mechanizmy, ktoré sa prejavovali napr. v zmenách systému národných symbolov (zástavy, erby, vzory uniforiem, vyzdobovanie verejných budov, zmeny názvu ulíc, po-

kusy o novú hymnu a pod.). Záverom autor zdôrazňuje, že tieto pokusy dosiahli iba čiastočné úspechy. Staršie, zdedené prvky národnej identity v rámci neformálnych štruktúr pretrvávali ďalej.

O vcelku vydarený komparatívny rozbor národnej a náboženskej identity na Slovensku a v Maďarsku koncom 20. storočia, doplnený o množstvo zaujímavých grafov, sa vo svojom príspevku pokúsil *Miklós Tomka*. Vychádza zo zistení, že vo východnej a strednej Európe a predovšetkým v bývalom socialistickom tábore podľa verejnej mienky v poslednom desaťročí význam a vnímanie religiozity vzrástli. Dokazuje, že v rodiacej sa občianskej spoločnosti aj vďaka sieti náboženských spolkov a cirkevných obcí, ale aj sociálnej a kultúrnej činnosti, prestíž cirkví má stúpajúcu tendenciu a najmä u mladšej generácie sa zvyšuje počet ľudí obracujúcich sa k viere. Štúdia vyhodnocuje údaje o religiozite a národnej identite v Maďarsku a na Slovensku podľa piatich medzinárodných porovnávajúcich výskumov, ktoré dopĺňa závermi odbornej literatúry. Pritom nezostáva len v naznačenom regióne, ale v niektorých tabuľkách na porovnanie sú uvedené číselné údaje aj z iných postsocialistických štátov, ba miestami napr. aj z európskych štátov, ktoré neprešli experimentom socializmu a komunizmu. Výsledky týchto porovnaní sú mimoriadne zaujímavé. Napríklad podľa získaných dát národná hrdosť a identita na Slovensku v porovnaní s európskym priemerom i v porovnaní s Maďarskom je veľmi nízka, v Maďarsku je pomerne silná. Kým obyvateľstvo Slovenska patrí medzi silne nábožensky založené, v Maďarsku hrá religiozita menej významnú úlohu. Autor prináša viacero rozborov a záverov, ktoré sú využiteľné aj v spoločenskej a politickej praxi a majú výpovednú hodnotu aj pre historikov a ich úsilie zvyšovať historické vedomie, a tým zvýšiť aj národné povedomie slovenskej spoločnosti.

Predposledný príspevok *László Szarku* sa zaoberá historickým vývojom rôznych foriem národnej a regionálnej identity maďarskej menšiny žijúcej v krajinách, v ktorých po mierových zmluvách uzavretých po prvej a druhej svetovej vojne, zostala maďarská minorita, resp. vývojom identity v samoorganizovaní sa minoritných maďarských spoločenstiev v týchto štátoch. Sleduje premeny obsahu pojmu maďarského politického a kultúrneho národa v priebehu 20. storočia, historické pozadie menšinového samoorganizovania sa, zvláštnosti a súbežnosti menšinovej a tzv. „malonárodnej“ maďarskej identity a úlohu maďarských menšín v otázke stotožňovania sa s pojmom maďarského národa. Poukazuje na fakt, že oficiálna maďarská politika síce vo viacerých približnostiach sledovala ideu jednotného národného spoločenstva, ale minoritné maďarské spoločenstvá sa skôr vyvíjali cestou budovania a posilňovania spoločných regionálnych centier. Asimilačná politická prax národných štátov, v ktorých žili maďarské menšiny, sťažovala tieto regionálne a národné tendencie v rôznej miere. V rôznych štádiách historického vývoja po prvej svetovej vojne v budovaní maďarskej menšinovej komunity hrali zvláštnu úlohu dejinné udalosti viažuce sa k etnickým konfliktom, k rozšíreniu práv menšín, k vzťahu s väčšinovým obyvateľstvom a pod. V záverečných pasážach autor hodnotí zmeny, ktoré so sebou v otázkach regionálnych identít, resp. v identite minoritných maďarských spoločenstiev, prináša alebo môže priniesť fakt členstva v Európskej únii.

Posledná štúdia zborníka od *Štefana Šutaja* a *Zlatice Sáposovej* sa venuje problému identity menšinových Maďarov na Slovensku od rozpadu Rakúsko-Uhorska po súčasnosť. Vychádza z faktu, že po skončení prvej svetovej vojny v strednej Európe došlo k vzniku nových „národných štátov“, v dôsledku čoho sa na ich území vytvárali etnické skupiny, medzi nimi aj predtým vládnuceho maďarského národa v Československu, ktorá bola nútená „bojovať“ o svoje práva a svoj status v rôznych podobách. Autori sledujú situáciu etnickej menšiny Maďarov na Slovensku v rôznych obdobiach historických premien a konštatujú, že ani po

takmer sto rokoch po rozpade monarchie sa územná celistvosť maďarskej menšiny neporušila, napriek tomu, že jej počet sa znižuje. Publikujú výsledky sociálno-psychologických a sociologických výskumov a prinášajú informácie o stave etnickej identity slovenských Maďarov. Zameriavajú sa predovšetkým na údaje, akými sú napr. prihlásenie sa k materinskému jazyku, vzdelanie, oblasť práce, v ktorej respondenti pôsobili, národnosť rodinných príslušníkov, stupeň hrdosti na svoju národnosť, vnímanie sily príslušnosti k svojej obci, regiónu, k svojej etnickej menšine, k materinskému jazyku, k Slovenskej republike, k Maďarskej republike a maďarskému národu, k Európskej únii a pod. Z rozboru týchto údajov potom vyvodzujú viaceré závery. Maďarskí respondenti vyjadrili vysokú mieru hrdosti na svoju národnosť a silne vnímali svoju príslušnosť k rodine, ale aj k vymenovaným veľkým spoločenstvám a prejavujú sa ako spoločenstvo so silnou etnickou identitou. Ide o pomerne početný, jazykovo odlišný celok na území Slovenska, ktorý ale kultúrne odlišný nie je a ktorého príslušníci sú primerane hrdí na príslušnosť k svojej menšine, obývajú vcelku kompaktné územie na Slovensku v blízkosti svojho materského národa a s týmto národom, majú silné duchovno-kultúrne väzby. Samozrejme, podľa veku, vzdelania a iných charakteristických črt sú tu badateľné menšie odchýlky. Autori konštatujú zaujímavý poznatok, že po roku 1989 etnická príslušnosť sa u maďarskej menšiny na Slovensku ukazuje dominantnejšou, než politické zameranie či ideologické zásady.

Recenzovaná publikácia prináša mnoho nových poznatkov z danej problematiky a niektoré v minulosti už prezentované bádateľské výsledky precizuje. Škoda, že aj keď sa organizátorom tohto podujatia podarilo sústrediť veľké množstvo kvalitných príspevkov, pri ich zhrnutí do jedného celku sa ukazuje, že ešte stále sme nedokázali preklenúť to štádium, že akcie podobného charakteru sa pripravujú skôr, nazval by som to „cestou ľahšieho odporu“. Mám tým na mysli fakt, že sa pri ich prípravách oslovujú odborníci, ktorí v prevažnej väčšine prípadov prednesú príspevky, ktoré už v tej či onej miere majú spracované a neprístupuje sa k riešeniu týchto projektov cieľavedome cestou dlhodobo pripravovanej stratégie, kde k vytyčeným problémom sa vypíšu tematické okruhy a potom sa hľadajú možní autori. To nemá byť kritika na recenzovanú publikáciu, je to, žiaľ, jav nielen na Slovensku všeobecne zjavný, ktorý má svoje pochopiteľné dôvody (málo odborníkov na dané témy, problémy finančného charakteru spojené s časovými limitmi na ich čerpanie, prílišná zaneprázdnenosť a rozptyl historikov a pod.). Ideálny stav v tomto smere zrejme ešte dlho nenastane. V súvislosti s touto poznámkou by som rád uviedol, že v budúcnosti by bolo vhodné okrem ďalších historikov osloviť aj etnografov, filozofov, politológov, ktorí sa danej problematike identít na Slovensku venujú (E. Mannová, P. Macho, L. Vörös, G. Kiliánová, O. Danglová, A. Findor, Z. Kusá, M. Olejník, V. Bačová, A. Zeľová, A. Mann, P. Salner a ď.)

Pri prácach podobného charakteru býva samozrejmosťou a vyplýva to aj zo samotného názvu zborníka, že nájdeme v ňom nosné štúdie, ktoré v širšom a globálnejšom rámci zhrňujú dosiahnuté výsledky bádania v chronologicky vymedzenom celku, ako aj štúdie užšieho zamerania, venované osobnostiam, mestám, územným celkom. Všeobecným nedostatkom súčasnej historiografie však zostáva malý počet komparatívnych štúdií. V zborníku nájdeme aj takéto, čo treba zvlášť vyzdvihnúť. Možno by pre budúcnosť stálo za to spojiť úsilie maďarských a slovenských odborníkov a pokúsiť sa spracovať určité tematické celky z danej problematiky tak, aby sa autorstva v jednej štúdií ujali odborníci z oboch strán. Podľa môjho názoru sú na to už dnes čo do odborných kapacít i výsledkov výskumu na oboch stranách vhodné podmienky.

Niekoľko pripomienok technického rázu. Škoda, že systém uvádzania poznámkového aparátu nebol pri záverečných korektúrach ujednotený a bol ponechaný v rozličných po-

dobách tak, ako ich autori odovzdali. Pri niektorých štúdiách je uvedený iba zoznam literatúry, z ktorej autor čerpal, bez odkazového aparátu. Aj resumé jednotlivých štúdií majú rozdielnu úroveň a rozsah, čo nedobre pôsobí najmä pri snahe prezentovať publikáciu aj v zahraničí. Navyše pri prekladoch názvov niektorých príspevkov došlo k nepresnostiam, ktoré do určitej miery menia jeho zmysel (napr. v nadpise (porovnaj str. 119 a 134) nejde o „židovskú skupinu“, ale o „židovské skupiny“; v názve príspevku T. Valucha sa spomínajú „zvláštnosti“ alebo „svojráznosti“, a nie „typické črty“, ako sa to uvádza v slovenskom resumé; pri preklade názvu posledného príspevku zborníka z maďarského resumé vypadlo slovo „menšínovi“).

Uvedené postrehy nič nemenia na fakte, že prvý zväzok zborníka *Historia Slovaco-Hungarica – Hungaro-Slovaca* je mimoriadne záslužným činom a jeho zostavovateľom treba vysloviť úprimnú vďaku. Dúfajme, že na ďalšie diela podobného charakteru nebudeme musieť veľmi dlho čakať a že výsledky činnosti Slovensko-maďarskej komisie historikov budú aj touto cestou systematicky prezentované odbornej, ale aj širšej verejnosti.

Vojtech Dangl

ANOTÁCIE

HALDON, J. F.: *THE BYZANTINE WARS. BATTLES AND CAMPAIGNS OF THE BYZANTINE ERA.* Stroud : ARCADIA PUBLISHING 2001, 208 s.

V uplynulom desaťročí sa výrazne zvýšil objem publikovaných zahraničných vedeckých prác v oblasti na Slovensku málo sledovaného a známeho štúdia byzantských dejín. Niektoré z týchto publikácií majú kľúčový význam a prinášajú množstvo nových prístupov, ako aj riešenie doterajších problémov. Iné zase prezentujú výsledky bádania vo forme prístupnej nielen ostatným bádateľom, ale aj širšej čitateľskej obci. Monografia J. F. Haldona *Byzantské vojny. Bitky a vojenské výpravy byzantských dejín*, ktorá vyšla v roku 2001, kombinuje obidva tieto prístupy. Napriek jasnému popularizačnému zámeru totiž daná publikácia obsahuje aj z vedeckého hľadiska relevantné a zaujímavé poznatky. Erudíciu autora a jeho prehľad danej tematiky je možné cítiť v celom jej texte. Vedeckú hodnotu umocňuje aj stručný poznámkový aparát obsahujúci odkazy na odporúčanú literatúru zaradenú na koniec publikácie. Zároveň však takéto usporiadanie umožňuje nerušené vnímanie opisu jednotlivých bitiek a vojenských výprav, ktoré sú navyše podané veľmi uhladeným a kultivovaným štýlom.

K príjemnému čítaniu knihy zaiste prispieva logické a prehľadné členenie textu. Kniha obsahuje spolu šesť kapitol, ktoré pokrývajú historické obdobie od vlády cisára Justiniána I. (527 – 565) až po koniec vlády cisára Manuéla I. Komnéna (1143 – 1180). Prvá kapitola obsahuje úvodný opis geografických charakteristík oblastí, v ktorých sa vojny Byzantíncov s okolitými národmi a etnikami počas tohto obdobia odohrávali.

Keďže Byzantská ríša sa kedysi rozkladala na rozhraní dvoch kontinentov Európy a Ázie, čitateľ tu nájde veľmi podrobný opis Balkánskeho polostrova, Malej Ázie a Blízkeho východu, ako aj vysvetlenie, ktoré z uvedených geografických daností priamo vplývali, poprípade, akým spôsobom, na priebeh vojenských operácií. Autor ďalej poskytuje informácie o cestnej sieti, o jej hlavných trasách, a o organizácii dopravy na území Byzantskej ríše. Ani tento opis nie je samoučelný, keďže hlavné cestné komunikácie boli v Byzancii budované a udržiavané predovšetkým pre potreby armády a v čase vojny mali obrovský strategický význam.

V druhej kapitole začína vlastný opis byzantských vojen. Autor sa v nej venuje úrovni vojenského umenia a taktiky, organizácii byzantskej armády a analýze jednotlivých vybraných výprav a bitiek, ktoré sa odohrali počas vlády cisára Justiniána I. Počas tohto obdobia boli hlavnými protivníkmi Byzancie na východe Peržania, pričom na západe Justinián I. inicioval program postupného znovudobývania územia bývalej Západo-rímskej ríše. Tu Byzantínci bojovali s germánskymi Vandalmi, Ostrogótmi a Vizigótmi. Prvou podrobne opísanou bitkou je bitka pri meste Daras, ktorú roku 530 vybojovala byzantská armáda proti Peržanom. Jej význam spočíval v tom, že v nej početne slabšie byzantské sily zvíťazili nad perzskou armádou, a pretrhli tak sériu porážok, ktoré po minulých desaťročia Peržania Byzantíncom uštedrovali. Ďalšie dve bitky, t. j. bitka pri meste Taginae (551/552) a pri rieke Casilino (554) už dokumentujú priebeh vojny proti Ostrogótom pod vedením kráľa Totilu (541 – 552) v Itálii a po jeho porážke proti Frankom, ktorí pritiahli Ostrogótom na pomoc. Obe bitky sa skončili byzantským víťazstvom, čo v konečnom dôsledku prispelo k pádu ostrogótskej moci a ovládnutiu celej Itálie Byzantíncami.

Nasledujúca kapitola je zasvätená vývoju byzantskej armády v pojustiniánskom období (koniec 6. a celé 7. storočie), ako

aj zmenám, ktoré ju postihli v dôsledku obnovennej perzskej a neskôr arabskej expanzie a z nich vyplývajúcich obrovských územných strát (Byzantínci stratili kontrolu nad územiaми v severnej Afrike, Palestíne a v Sýrii). Z tohto hľadiska je preto v tejto kapitole venovaný väčší priestor práve opisu organizačných štruktúr byzantskej armády a otázkam súvisiacim s problematikou vzniku a zavedenia tzv. témového systému. Z chronologického rámca tejto kapitoly mierne vybočuje podkapitola o vývine obliehacích strojov a taktiky, ktorá časovo pokrýva obdobie od 6. až po neskoré 12. storočie. Z bitiek, ktoré sa odohrali počas vojen proti Peržanom a neskôr Arabom sa autor koncentruje na bitku pri rieke Solachon (586), a na sled ozbrojených stretnutí, ktoré vyvrcholili známou bitkou pri Jarmúku (636). Bitka Byzantíncov proti Peržanom pri rieke Solachon predstavovala, podobne ako bitka pri meste Daras, víťazstvo menej početných byzantských síl proti väčšiemu vojsku protivníka a dokladá tak, že ešte aj koncom 6. storočia si Byzantínci udržali istú vojenskú prevahu. Úplne iný obraz poskytuje opis bojov Byzantíncov proti nastupujúcim Arabom, ktorý sa odohrával o päť desaťročí neskôr. Porážka pri Jarmúku mala za dôsledok postupné stiahnutie Byzantíncov zo Sýrie, signalizovala začiatok veľkej arabskej expanzie, ktorá čoskoro výrazne zmenila politické usporiadanie celého východného a následne aj západného Stredomoria.

Štvrtá kapitola mapuje obdobie 8. a 9. storočia, ktoré sa nieslo v znamení bojov Byzantskej ríše proti Arabom na východe a proti Bulharom na Balkáne. Autor podrobne analyzuje byzantskú stratégiu v tomto období, ako aj taktiku a organizačnú štruktúru byzantskej armády, ktorá sa v tomto období sústreďovala najmä na obranu zostávajúcich byzantských území. Poukazuje však na skutočnosť, že hoci organizačne sa byzantská armáda už značne vzdialila pôvodnému rímskemu vzoru, predsa

len v nej pretrvávali tradície rímskeho vojnového umenia (napríklad zvyk budovania pochodových táborov apod.). Bitky, ktorých opis nám autor v tejto kapitole poskytuje (bitky proti Bulharom pri Pliske roku 811, v priesmyku Versinikia roku 813, pri rieke Acheloos roku 917, ako aj bitky proti Arabom pri Dazimone roku 838, pri Martz al-Uskuf, Lalakaách roku 863 a pri Bathys Ryaks roku 878) dokumentujú postupný obrat v bojoch proti Bulharom a Arabom v prospech Byzantíncov, ktorí aj napriek úvodným ťažkým porážkam dokázali zastaviť víťazný postup Arabov a Bulharov a pripraviť si tak pôdu na neskorší protiútok.

Piata kapitola sa venuje jednému z najslávnejšiemu obdobiu byzantských dejín – rekonquiste stratených území, ktorá sa postupne rozbiehala od polovice 10. storočia a vyvrcholila dobytím Bulharska roku 1018 cisárom Basileiom II. Bulharobijcom (976 – 1025). Autor si podrobne všíma zmeny v taktike a stratégii, ako aj v organizácii a zložení byzantského vojska, ktoré postupne vyplynuli z prechodu z obranného spôsobu boja na útočný. Ako jeden z najdôležitejších prejavov tohto vývoja uvádza postupný úpadok témového systému a presadzovanie špecializovaných žoldnierskych jazdeckých jednotiek (*tagmata*), ktoré tvorili údernú silu byzantských armád v tomto období. Porovnávací materiál pre svoju analýzu autor ťaží z dodnes dochovaných byzantských vojenských príručiek (známych ako *taktika*, alebo *strategikon*), ktoré vo väčšom počte vznikali práve v tomto období. Autor dokumentuje svoje poznatky pri opise víťazných bitiek pri Arkadiupole (970) a pri Dristre (971) proti Rusom kyjevského kniežaťa Sviatoslava, ako aj vojnových výprav Basileia II. proti Bulharom, pričom v krátkosti komentuje dôležitú bitku v priesmyku Kleidion, kde Byzantínci roku 1014 na hlavu porazili bulharské vojsko.

V poslednej kapitole sa autor vyrovnáva s kontroverznou problematikou ohľadne vývinu byzantskej armády v 11. a v 12.

storočí storočí, keď spočiatku zažívala úpadok a ústup zo slávy, a neskôr, t. j. po nástupe cisárov z dynastie Komnénovcov (1081), došlo k jej novému rozmachu. Prvá polovica 11. storočia sa do istej miery vyznačuje doznievaním predchádzajúceho obdobia a až od obdobia okolo roku 1040 dochádzalo k zmenám v dovtedy zaužívanej stratégii, ktoré si vynútila zhoršujúca sa zahranično-politická situácia Byzancie a objavenie sa nových silných protivníkov (na východe seldžuckých Turkov a na západe Normanov). Autor konštatuje, že v zložení armády definitívne prevládli žoldnierske jednotky, a to buď domáceho, alebo cudzieho pôvodu. Dôsledky tohto vývinu sa potom ukázali v jednej z najznámejších bitiek byzantských dejín, v bitke pri Mantzikerte (1071) proti seldžuckým Turkom, ktorá sa skončila porážkou Byzantíncov. Následný chaos a občiansku vojnu v Byzancii autor približuje za pomoci opisu bitky pri Kalabryách (1078), kde sa stretlo centrálné cisárske vojsko s jednotkami vzbúreného byzantského generála Nikéfora Bryénia. Potom nasleduje opis a analýza bitky pri Drači (1081), kde Byzantíncov porazili Normani z Itálie pod vedením grófa Apúlie a Kalábrie Róberta Guiscarda (1057 – 1085). Byzantský cisár Alexios I. Komnénos (1081 – 1118) však dokázal tento nepriaznivý vývoj zvrátiť a ku koncu jeho vlády dochádzalo k postupnému obnovovaniu byzantskej moci a prestíže. Proces obnovy, samozrejme, neobišiel ani byzantskú armádu, ktorá bola jedným z hlavných predmetov starostlivosti komnénovských cisárov. Mieru úspešnosti tejto obnovy autor dokladá pomocou opisu dvoch bitiek, ktoré sa odohrali za vlády Alexiovhov vnuka Manuéla I. Komnénu, a to bitky pri Sirmiu (1167) proti Uhrom, kde Byzantínci zvíťazili, a ďalšej osudovej bitky byzantských dejín, bitky pri Myriokefale (1176) proti Seldžukom, ktorá sa pre Byzantíncov skončila porážkou. Na záver autor v krátkosti opisuje dôsledky tejto bitky pre ďalší vývoj Byzantskej ríše a ponúka či-

tateľovi svoj názor na celkové hodnotenie celého skúmaného obdobia.

Text publikácie je vhodne doplnený 21 čiernobielymi, 16 farebnými fotografiami, a podrobný opis bitiek veľmi dobre dopĺňa celkovo 14 prehľadných čiernobielych mápiet a 9 schém (s podrobne rozkreslenými fázami priebehu jednotlivých bitiek). V závere knihy sa okrem už spomínaného poznámkového aparátu nachádza slovník dôležitých pojmov a index osôb a lokalít spomínaných v texte.

M. Meško

QUELLER, D. E. – MADDEN, T. F.: THE FOURTH CRUSADE. THE CONQUEST OF CONSTANTINOPLE. Philadelphia : University of Pennsylvania Press 1997, 357 s.

V priebehu ľudských dejín sa odohralo nespočetné množstvo dôležitých historických udalostí, ale iba niektoré z nich vyvolávajú ešte aj po stáročiach neutíchajúci záujem, poprípade vášnivé diskusie nielen historikov, ale aj širokej verejnosti. K tejto skupine patria aj udalosti spojené so začiatkom, priebehom a dôsledkami IV. križiackej výpravy, ktorá sa odohrala v rokoch 1202 – 1204. Ich aktuálnosť tkvie napríklad v skutočnosti, že dôsledky tejto výpravy dodnes významne ovplyvňujú vzťahy medzi rímsko-katolíckou a ortodoxnou cirkvou. Preto aj vedecká historická literatúra týkajúca sa priamo či nepriamo udalostí tejto križiackej výpravy je veľmi obsiahla.

Publikácia *Štvrtá križiacka výprava. Dobytie Konštantínopola* od profesorov D. E. Quellera a T. F. Maddena predstavuje fundovaný a komplexný prehľad dejín IV. križiackej výpravy. Samotní autori sa totiž ešte pred napísaním tejto vydarenej monografie dlhodobo venovali celej problematike spojenej s touto výpravou, ako aj vzájomnými vzťahmi Byzantskej ríše s európskym Západom v priebehu 12. storočia. Dosvedčujú to ich početné odborné štúdie, publikova-

né v renomovaných svetových historických periodikách. Navyše, v prípade tejto knihy ide už o jej druhé vydanie, pretože prvýkrát vyšla už v roku 1977. Odvtedy nastal v historickom bádani výrazný posun, a práve všetky tieto zmeny a nové poznatky autori zapracovali do druhého vydania. To, že pritom nemuseli výrazne modifikovať všeobecné závery formulované v prvom vydaní tejto monografie, svedčí o ich vysokých vedeckých kvalitách a o platnosti ich pôvodných hypotéz.

Dielo pokrýva časové obdobie približne od roku 1198 (t. j. od zvolenia a intronizácie nového rímskeho pápeža Innocenta III.) až po rok 1205 (odchod väčšiny križiakov naspäť do ich domovov). Tomu je podriadený aj samotný výklad, v ktorom čitateľ nájde podrobný opis udalostí, ktoré za sebou nasledujú podľa chronologického poradia. Kľúčové momenty priebehu celej výpravy pritom poslúžili autorom ako vhodné východiskové body pre rozdelenie výkladu do celkovo 12 kapitol (1. *Kázanie a prijatie kríža*, 2. *Nešťastná zmluva v Benátkach*, 1201, 3. *Zvolenie Bonifáca z Montferratu*, 4. *Núdzna vojska v Benátkach*, 5. *Dobytie Zadaru*, 6. *Zadarská zmluva*, 7. *Obsadenie Galatskej veže*, 8. *Prvé dobytie Konštantínopola*, 9. *Nútené spojenectvo Latinov a Grékov*, 10. „*A tak sa začala vojna...*“, 11. *Druhé dobytie Konštantínopola*, 12. *Spustošenie Konštantínopola*).

V prvých štyroch kapitolách autori podávajú obraz neľahkých začiatkov IV. križiackej výpravy. Pápež Innocent III. (1198 – 1213) ju vyhlásil ihneď po svojom zvolení v roku 1198 ale odozva bola spočiatku takmer nulová. Dôvodom boli vtedajšie politické pomery v Európe poznačené najmä vojnou medzi vodcami predchádzajúcej (tretej) križiackej výpravy – anglickým kráľom Richardom I. Levie Srdce (1189 – 1199) a francúzskym kráľom Filipom II. Augustom (1180 – 1223). Veľmi zaujímavé údaje obsahuje druhá kapitola, v ktorej autori veľmi dômyselným spôsobom rekonštruujú

priebeh rokovaní križiackych vyslancov v Benátkach ohľadne vybavenia flotily, ktorá mala celé križiacke vojsko dopraviť do cieľa určenia. Pri uzatváraní zmluvy o preprave do popredia vystupuje dôležitá postava benátskeho dóžu Enrica Dandola (1192 – 1205). Potom autori rozoberajú rozbiehajúci sa zákulisný politický zápas o vedenie a smerovanie celej križiackej výpravy. Strán, ktoré o to usilovali bolo samozrejme viac; pápež Innocent III., Oto IV. (1198 – 1218) a Filip Švábsky (1198 – 1208), ktorí bojovali o rímsko-nemecký cisársky trón. V tomto kritickom momente umrel gróf Theobald zo Champagne (1201), doterajší vodca výpravy a za nového bol zvolený Bonifác z Montferratu. Situácia sa tiež skomplikovala príchodom mladého byzantského princa Alexia Angela, ktorý prišiel na latinský Západ k svojmu švagrovi Filipovi Švábskemu s prosbou o pomoc proti svojmu strýkovi, Alexiovi III. Angelovi (1195 – 1203), ktorý roku 1195 zvrhol z trónu jeho otca, Izáka II. Angela (1185 – 1195) a po oslepení ho uvrhol do žalára. Štvrtá kapitola približuje príchod prvých križiakov na jar 1202 do Benátok, a keďže mnohí z nich prišli neskoro, aj čakanie križiackeho vojska na oneskorencov. Navyše, Benátčania požadovali uhradenie plnej sumy za prepravu do Zámoria, čoho križiaci neboli schopní, pretože nemali prostriedky na uhradenie poplatkov aj za tých účastníkov výpravy, ktorí do Benátok neprišli.

Od začiatku piatej kapitoly sa autori venujú samotnému priebehu výpravy. Pri svojej ceste na Východ križiaci spolu s Benátčanmi najprv dobyli mesto Zadar (križiaci takto splatili časť svojho dlhu Benátčanom za prepravu). Už táto udalosť ukázala, že pápežova kontrola nad výpravou je čisto teoretická. Napriek problémom etického a náboženského rázu (Benátčania boli za útok voči kresťanom v Zadare exkomunikovaní) výprava po prezimovaní vojska v dobytom meste váhavo pokračovala ďalej. V Zadare sa k nej pripojil aj spomínaný byzantský

princ Alexios Angelos. Ku kľúčovému rozhodnutiu, po ktorom sa výprava odklonila od svojho pôvodného cieľa (Palestína, resp. Egypt) a namiesto toho smerovala na Konštantínopol, došlo počas pobytu križiackeho vojska na Korfu. Časť križiackeho vojska sa dokonca oddelila a chcela pokračovať smerom do Svätej Zeme. Nakoniec jednotu križiakov zachránili argumenty Benátčanov (ktorí vlastnili lode), ako aj prísľuby mladého Alexia, že v prípade ak križiáci zvrhnú z cisárskeho trónu v Konštantínopole jeho strýka Alexia III., poskytnú im on sám všemožnú podporu a finančné prostriedky na dokončenie ich podujatia.

Najzaujímavejšiu časť publikácie nesporne tvoria kapitoly, v ktorých autori opisujú „pôsobenie“ vojska IV. križiackej výpravy pod Konštantínopolom v rokoch 1203 až 1204. Ich zdrojom sú hlavne dobové písomné pramene; ako napríklad korešpondencia pápeža Innocenta III. a križiackych vodcov, ako aj kronikárske diela účastníkov výpravy Guillaumea z Villehardouinu a Róberta z Clari. Vďaka ich používaniu sa autorom podarilo podať nesmierne plastický a živý opis uvedených udalostí. Autori sa však nespokojili iba s prerozprávaním prameňov. V príslušných kapitolách čitateľ nájde veľmi podrobnú analýzu pomeru síl medzi byzantskou armádou v byzantskom hlavnom meste a spojenými silami Benátčanov a križiakov. Z nej vyplýva, že byzantské oddiely boli minimálne rovnako početné, ak nie väčšie, ako celé vojsko križiakov a opierali sa o pomerne dokonalý a stáročiami preverený obranný systém, ktorý tvorili známe konštantínopolské hradby. Na strane križiakov zase bola výhoda v podobe prítomnosti dobre vybavenej a vyzbrojenej benátskej flotily. To znamená, že v podstate „dvojnásobné“ dobytie Konštantínopola križiakmi nebolo samozrejmom záležitosťou, akou sa dnes javí zo spätného pohľadu.

Autori taktiež veľmi jasne významovo odlišujú medzi oboma útokmi križiakov na byzantské hlavné mesto. Prv z nich, kto-

ré sa uskutočnilo v júli 1203, nebolo v podstate ničím iným, ako byzantskou vnútropolitickou záležitosťou – *de facto* vojenským prevratom, akých sa v priebehu byzantských dejín odohralo mnoho – pri ktorom bol zosadený Alexios III. Angelos a na trón nastúpili Izák II. a Alexios IV. Angelos. Križiacke vojsko tu vlastne hralo úlohu žoldnierskych oddielov, ktoré na svoju pomoc doviedol mladý Alexios Angelos. Až druhý útok v apríli 1204 znamenal otvorené a samostatné vystúpenie križiakov ako takých. Toto – z dejinného hľadiska veľmi nešťastné – stretnutie postupne vyplynulo zo zhoršujúcich sa vzťahov medzi križiakmi a ich chránencom, ktorému dopomohli k cisárskemu trónu, Alexiom IV. Mladý cisár totiž nedokázal križiakom vyplatiť sľúbené finančné podpory určené pre pokračovanie IV. križiackej výpravy a očividne nemohol alebo nehodlal splniť ani ďalšiu časť svojho sľubu, v ktorom sa zaviazal zúčastniť sa na výprave osobne aj s veľkým oddielom byzantského vojska. Táto situácia dospela k vyvrcholeniu tesne po prelome rokov 1203/1204, keď po ďalšom politickom prevrate nastúpil na byzantský trón Alexios V. Doukas, zvaný Mourtzouphlos. Nový byzantský cisár okamžite prerušil všetky styky s križiakmi a vyzval ich opustiť byzantské územie.

Križiaci tak neučinili a obe strany sa začali pripravovať k rozhodujúcemu boju. V jedenástej kapitole autori podrobne analyzujú oba útoky križiakov, ako aj celkový pomer síl oboch protivníkov. Prvý útok dňa 8. apríla 1204 Byzantínci odrazili. Križiaci si oddýchli a preskupili sa a dňa 12. apríla znovu zaútočili. Podarilo sa im dobyť časť hradieb byzantského hlavného mesta a v tom momente sa Byzantínci vzdali. Konštantínopol padol do rúk križiakov nasledujúceho dňa 13. apríla 1204 a nasledovalo trojdňové lupenie a rabovanie, ktoré dodnes rezonuje vo vzťahoch medzi východnými a západnými kresťanmi. Jeho opisu, ktorý sa opäť zakladá na svedectve primárnych prameňov,

venujú autori celú poslednú dvanásť kapitolu. IV. križiacka výprava skončila fiaskom, pretože nedosiahla cieľov, ktoré si jej vodcovia stanovili na začiatku. Toto však postihlo aj ostatné križiacke výpravy, okrem tej prvej. Čo však odlišuje IV. križiacku výpravu od ostatných, je skutočnosť, že skončila tak, ako to v tej dobe hádam nikto nepredpokladal – najväčšie mesto kresťanstva padlo a tam, kde kedysi vládli rímski cisári, vzniklo tzv. Latinské cisárstvo. Čoskoro však nový byzantský cisár Baldouin I. Flámsky zostal bez vojenských oddielov, pretože v apríli 1205 väčšina križiakov považovala svoju účasť na výprave za naplnenú a jednoducho sa vrátila domov.

Poznámkový aparát je v súlade s úzusom obvyklým v anglosaskej odbornej literatúre, zaradený za textom na konci knihy. Čitateľ tam tiež nájde aj zoznam skratiek, ako aj samostatnú prílohu *Esej o primárnych prameňoch* od bádateľa A. A. Andreu, ktorý sa podobne ako autori publikácie podrobne a dlhodobo venuje tematike IV. križiackej výpravy. Za esejou sa nachádza zoznam použitej literatúry, menný a geografický index. Text publikácie prekvapivo dopĺňujú iba dve mapky. Napriek tomu je táto publikácia (hoci vyšla už v roku 1997) hodnotným prínosom a rozhodne zaujíma významné miesto v záplave publikácií, ktoré neustále k tejto téme v súčasnej dobe vychádzajú.

M. Meško

DUFFACK, J. J.: ŠTEFÁNIK A ČESKOSLOVENSKO. Praha : Naše vojsko, 2007, 204 s.

Po publikácii od Miloslava Johna (*Milan Rastislav Štefánik, život a smrť národného hrdiny*. Votobia : Olomouc, 2000, 143 s.) sa v relatívne krátkom časovom slede dostáva do rúk čitateľov druhá kniha z pera českého autora, tentoraz J. J. Duffacka zaoberajúca sa Milanom Rastislavom Štefánikom.

V oboch prípadoch ide o neprofesionálnych historikov a rovnako obaja podrobne rozoberajú Štefánikovu smrť. To značí, že táto kontroverzná téma nie je najdiskutovanejšou v súvislosti s M. R. Štefánikom len na Slovensku.

Hoci to nie je v knihe explicitne naznačené, publikácia sa dá rozdeliť na dve časti. Autor narušil tradičnú chronologickú kompozíciu knihy a v prvých šiestich kapitolách (*Havárie letadla Caproni Ca33(450)-11495; Vyšetřování katastrofy letounu Ca 33; Technická příčina?; K čemu došlo?; Co předcházelo katastrofě?; Pochybnosti kolem Štefánika*) sa venuje okolnostiam Štefánikovej smrti. Rozoberá najmä lekárske protokoly, no neopomína ani technické príčiny, vyšetrovanie havárie či priamo priebeh havárie. Autor sa vo svojej publikácii snaží vyvrátiť hypotézu atentátu a aj samovraždy a tvrdí, že: „Bohužel – utržená anténa radiotelegrafického přístroje omezující pobylivost výškového kormidla – závada konstrukce a materiálu... právě to byla skutečná a nesporná příčina katastrofy.“ (s. 54)

V druhej rozsiahlejšej časti pozostávajúcej z osemnástich kapitol (*Intermezzo; Poslední mise; Štefánik neznámý; Průlomový moment – všechno je sbaleno; Stav se nelepší, operace je nezbytná; Století pokroku a útlatku; Válečné preludium; Těžké začátky odboje; Pilot Milan Rastislav Štefánik; Cesta od pilota k politikovi; Českoslovená národní rada; Československé legie – ozbrojená moc; Sibír – uznání a demoralizace; Cesta k 28. říjnu 1918; Sen se splnil!; První kroky Česka a Slovenska; Záhada zůstává záhadou; Poslední rozloučení*) sa autor venuje niektorým, podľa neho dôležitým obdobiam Štefánikovho života. Rozoberá Štefánikov parížsky pobyt, zdravotný stav, aktivity a postavenie vo Francúzsku. Keďže je kniha určená predovšetkým českému publiku, autor sa venuje aj vykresleniu postavenia Slovákov v Uhorsku. Ďalej sa dozvedáme o príčinách prvej svetovej vojny, začiatkoch odboja a o Štefánikových prvých

rokoch vo vojenskom letectve. Podrobnejšie je spracovaný vznik Československej národnej rady, dôležitosť légii a Štefánikova misia na Sibíri. Po smrti M. R. Štefánika sú v tejto publikácii okolnosti vzniku Československa druhou najpodrobnejšie spracovanou tematikou. Autor sa domnieva, že M. R. Štefánik mal v pláne založiť Dunajskú konfederáciu.

Okrem už spomenutých kapitol nájdeme v knihe ešte ďalšie štyri: *Prolegomenon; Doslov; Co řekli o Štefánikovi ti, kteří ho důvěrně znali; Literatura.*

Ako letecký lekár, ktorý sa zúčastnil viacerých vyšetrení leteckých havárií, nám autor ponúka nový pohľad a nové argumenty na vajnorskú tragédiu a trochu poodkrýva zákulisie vyšetrenia leteckých nehôd. Zaujímavé pre bežného čitateľa, ale rovnako pre profesionálneho historika, môžu byť analýza Štefánikovho zdravotného stavu a vysvetlenie niektorých medicínskych pojmov a operačných zákrokov. Rovnako obohacujúci môže byť výklad niektorých technických otázok tykajúcich sa bezdrôtovej telegrafie a astronómie.

Autor sa netají svojím zámerom prekvapiť čitateľa, vie, že niektoré jeho názory sú kontroverzné, no tým chce, podľa vlastných slov, prispieť k lepšiemu porozumeniu tejto „vynikajúcej osobnosti“. Celým dielom sa vinie podľa nás až príliš kritický pohľad na Štefánikových spolupracovníkov z odboja – Tomáša Garriguea Masaryka a Edvarda Beneša, pričom M. R. Štefánika vyzdvihuje na ich úkor. Zaujímavá je teória o Dunajskej federácii, no autor sa na niektorých miestach nevyhol nadmernému mýtizovaniu. Diskutovať by sa dalo aj o výbere spracovaných období Štefánikovho života.

Môžeme však konštatovať, že sa mu podaril jeho pôvodný zámer a ponúkol nové často prekvapivé pohľady na činnosť a život M. R. Štefánika.

M. Kšíňan

CAWTHORNE, N.: *BITVY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY*. Frýdek-Místek : Vydavatelství ALPRESS, s. r. o., 2007, 260 s.

Rozhodujúce vojenské operácie druhej svetovej vojny menili nielen priebeh samotnej vojny, ale významne ovplyvnili aj vývoj ľudských dejín. Kniha oboznamuje čitateľa s vybranými čiastkovými bitkami aj s ich širším politickým pozadím a podmienkami, za ktorých boli velitelia nútení často prijímať osudové rozhodnutia – píše sa na obale knihy.

Dielo je členené na 6 kapitol: *ZÁPADNŮ EURÓPU*, kde sú opísané začiatok vojny v Európe, *Na ceste k Dankerque*, Bitka o Britániu a *Invázia na Krétu*. Nasledujú *BOJE V SEVERNEJ AFRIKE*, to je Tobruk, Ghazála, El-Alamejn, a operácia *Torch*). *VÝCHODNÝ FRONT* predstavuje iba 10% rozsahu knihy s opisom Plánu Barbarossa a Stalingradskej bitky. Najviac miesta je venované *VOJNE V TICHOMORÍ a VÍTAZSTVU V TICHOMORÍ (ktoré predstavuje poslednú časť)*, kde na 91 listoch (čo je až 35% rozsahu diela), je uvedený Pearl Harbor, ďalej bitka v Korálovom mori, Guadalcanal, Rabaul, Mariany, Filipíny a Borneo, Iwo Džima a Okinawa. Predposlednou kapitolou je *VÍTAZSTVO V EURÓPE*, opisujúce operácie *Overlord*, *Market garden*, ako aj bitky v Ardenách a o Berlín.

Týchto 6 kapitol vhodne dopĺňa *BIBLIOGRAFIA*, ako aj malý *REGISTER ARMÁD, BITIEK A VELITELOV*.

Obsah diela navodzuje dojem, akoby sme ešte stále žili v bipolárnom svete rozdelenom na Východ a Západ. Predtým bolo všeobecne všetko červené a teraz zasa modré, avšak je to pohľad spoza opony, aj keď dosť jednostranný. Akoby vtedajší Sovietsky zväz ani nebol spojencom, akoby vo Veľkej vlasteneckej vojne neprispel výrazným dielom k porážke fašizmu a nacizmu. Okrem uvedenej bitky pri Stalingrade nie je zmienka o bitkách pri Moskve, Kursku, nie je spome-

nutá ani Berlínska či Mandžuská operácia. Popri 65 spojeneckých veliteľoch je v registri uvedených iba 5 sovietskych, väčšia pozornosť je venovaná 61 veliteľom Osi. Chýba akákoľvek zmienka o československých vojenských jednotkách, dokonca nie je uvedená ani maďarská armáda. Od titulu tohto diela sa dalo očakávať viac.

Žánrom knihy je vojenská história. Znamenáva zmeny vo vojenskom operačnom umení a stratégii i pokrok vo výrobe zbraní a vojenskej či vojnovnej techniky. 13 mapových príloh prehľadne znázorňuje bojiská aj pohyb armád a niektorých u nás menej známych 55 fotografií (z toho 3 dvojstranové) dokumentujú „najzaujímavejšie“ okamihy vojny. Pri všetkých operáciách sú

uvedené straty na živej sile i bojovej technike oboch zúčastnených strán.

Z anglického originálu WWII – BATTLES THE SECOND WAR vydaného v roku 2005 preložil Josef Orel. Knihu je možné získať jedine v internetovom kníhkupectve www.martinus.sk.

Nigel Cawthorne je autorom okolo deväťdesiatich kníh, niektoré z nich si je možno stiahnuť z internetových adries *authorsonline.co.uk*, alebo *authoronline.com*. Autor žije v londýnskej štvrti Bloomsbary a svoje diela píše väčšinou vo veľkej knižnici British Library, ktorá sa všeobecne pokladá za jeden z najlepších zdrojov informácií v celom Anglicku..

E. Jančo

OBSAH ROČNÍKA VOJENSKEJ HISTÓRIE 2007

ŠTÚDIE

BAKA, I.: Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce v rokoch 1944 – 1945	1/2007/70
BOBOKOVÁ, J.: Ruská diplomacia na mierových rokovaníach v Tylži v roku 1807	2/2007/37
BYSTRICKÝ, P.: Longobardskí králi 488 – 572	2/2007/3
HURBANIČ, Martin: Avarské vojsko počas obliehania Konštantínopola	3/2007/16
CHOVANEC, J.: Ozbrojený boj Slovákov proti maďarskej revolúcii vo filozofii štátu Ludovíta Štúra	4/2007/27
LYSÝ, M.: Účasť Uhorska na protihabsburských vojnách v Čechách a na Morave	1/2007/28
LYSÝ, M.: Uhorská šľachta a protihusitské vojny	3/2007/39
MASKALÍK, A.: Riešenie otázky dôstojníkov armády vojnovnej slovenskej republiky po februári 1948	4/2007/90
MEŠKO, M.: Boje Byzancie s Pečenehmi o Trákiu v rokoch 1088 až 1091	1/2007/3
MEŠKO, M.: Bitka pri Beroé 1122: Posledný boj Pečenehov	4/2007/
MIČIANIK, P.: November 1942 – najkrvavejší mesiac slovenskej Zaisťovacej divízie	3/2007/70
NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939	4/2007/36
SEGEŠ, V.: Organizácia, výzbroj a taktika vojska Mateja Korvína	3/2007/55
SORBY, K.: Vojna v Jemene v rokoch 1962 – 1967	2/2007/70
ŠTAIGL, J.: Formovanie a vývoj dôstojníckeho zboru čs. armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1948	4/2007/61
ŠUMICHRASŤ, P.: Messerschmitt Bf 109 E slovenských vzdušných zbraní (1942 – 1944)	2/2007/48
VALACHOVIČ, P.: Bratislavské puškárstvo v 16. a 17. storočí	2/2007/22
VALACHOVIČ, P.: Markomanské vojny v českej a slovenskej odbornej literatúre	3/2007/3
VANĚK, O.: Podmienky a proces vzniku 4. partizánskej brigády (november 1944 – február 1945)	1/2007 /70

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BYSTRICKÝ, J.: Zápisky kpt. Viliama Pavloviča z Ruska (30. X. 1943 – 5. IV. 1944)	3/2007/95
BYSTRICKÝ, V. – SEGEŠ, D.: Posledné dni slovenských Košíc	4/2007/103

CSÉFALVAY, F.: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie koncom októbra 1943 (1. časť).....	1/2007/128
CSÉFALVAY, F.: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie koncom októbra 1943 (2. časť).....	2/2007/105
DUBÁNEK, M.: Plány a výstavba čs. opevnení v Čopu	2/2007/83
LAMOŠ, R.: Dokument o činnosti Kampfgruppe Peiper počas Ardenskej ofenzívy v decembri 1944.....	3/2007/127
LAMOŠ, R.: Druhý dokument o činnosti Kampfgruppe Peiper počas Ardenskej ofenzívy v decembri 1944.....	4/2007/157
SCHVARC, M.-HOLÁK, M.: Marcová kríza v Československu vo svetle vybraných nemeckých dokumentov.	1/2007/86
SOKOLOVSKÝ, L.: Spomienky na východný front 1941 – 1943	2/2007/93
ŠUMICHRAST, P.: Vojenský zajatecký tábor v Grinave (leto 1944).....	4/2007/165
TULKISOVÁ, J. – BAKA, I. – NIŽŇANSKÝ, E.: Ozbromený maďarsko-slovenský konflikt z marca 1939 v správach Sicherheitsdienstu	4/2007/124
ZUPKO, Š.: Bombardovanie Nových Zámok 7. a 14. októbra 1944 a 14. marca 1945	4/2007/182

MÚZEJNÍCTVO A ARCHÍVNICTVO

KORČEK, J.: Armádne múzeum Západnej Austrálie.....	3/2007/150
VALACHOVIČ, P.: Múzeum modelov v Paríži (Musée des Plans-Reliefs)	3/2007/144

RECENZIE

BRIDGE, A.: Křížové výpravy	(M. Meško)....4/2007/199
RAMONET, I.: <i>Fidel Castro. Biografía a dos voces.</i> / (P. Száraz)	3/2007/171
SORBY, K.: Suez 1956. Súmрак tradičného kolonializmu na Blízkom východe....(V. Bystrický)	1/2007/145
SOFSKÝ, W.: Řád teroru. Koncentrační tábor. (M. Garek).....	2/2007/140
ŠUTAJ, Š.-SZARKA, L. (eds.): Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia (V. Dangl)	4/2007/204
Vojak v poli alebo opísanie zážitkov Jána Ignatyho, nateraz učiteľ a notára filiálnej Evanjelickej cirkvi a obci Rovnianskej, predtým dvadsaťšesť rokov unteroficiera v slávnom cisársko-kráľovskom Barón-kienmajerskom ôsmom husárskom regimente (P. Valachovič)	3/2000/168

ANOTÁCIE, GLOSÝ

ARAD, J.: Belzec, Treblinka. Vyhľazovací tábory akcie Reinhrad (S. Dragúň).....	1/2007/148
Bojovali na všetkých frontách. Vzpomínky židovských vojaků a odbojářů z druhej svetovej války. (L. Jančo)	3/2007/183
BYSTRICKÝ, V.-ROGULOVÁ, J.: Storočie propagandy (S. Dragúň).....	1/2007/147
DUFFACK, J.: Štefánik a Československo. (M. Kšiňan).....	4/2007/218
FIC, V.M.: Československe legie v Rusku a vznik Československa 1914 – 1918. (L. Jančo).....	2/2007/143
CAWTHORNE: Bitvy druhej svetovej války (L. Jančo)	4/2007/219

GADDIS, J.L.: Studená vojna. (L. Jančo).....	1/2007/154
HALDON, J.F.: The Byzantine Wars. (M. Meško).....	4/2007/213
KERR, W.: „Obyčejný“ Stalin. (P. Jašek).....	3/2007/179
KLIMENT, J.: Zápisky legionárov. Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914-1919. (L. Jančo).....	3/2007/178
KLIMENT, Ch. – NAKLÁDAL, B.: Slovenská armáda 1939 –1945. (S. Dragúň).....	1/2007/151
KURLANSKY, M.: 1968. Rok, ktorý otriasol svetom. (P. Jašek).....	1/2007/153
LEMISH, M.G.: Váleční psi. (B. Šedová).....	3/2007/186
MAREK, V.: Hedvábní historie. Československé, české, slovenské speciální, pruzkumné a výsadkové jednotky. (L. Jančo).....	2/2007/147
MASER, W.: Göring. Hitlerův paladýn s Janusovou tváří (P. Jašek).....	1/2007/150
NAROČNICJKAJA, N. A.: Rusko a jeho miesto vo svete. Za čo a s kým sme bojovali. (L. Jančo).....	3/2007/184
NEDOROST, L.: Češi v 1. světové válce. I. díl. (L. Jančo).....	3/2007/177
ROMSICS, I.: Trianonska mierová zmluva. (L. Jančo).....	2/2007/145
ŠTAIGL, J.-ŠTEFANSKÝ, M.: Vojenské dejiny Slovenska VI. (1945 – 1968). (A. Maskalík).....	3/2007/190
ŠTĚPÁNEK, K. – MINAŘÍK, P.: Československá lidová armáda na Rýnu. (J. Štaigl).....	3/2007/188
WETTE, W.: Wehrmacht. (L. Jančo).....	3/2007/181
VRBA, R.: Utekl jsem z Osvětimi. (L. Jančo).....	3/2007/180
QUELLER, D. E. – MADDEN, T. F.: The fourth crusade. The conquest of Constantinople. (M. Meško).....	4/2007/215

BIBLIOGRAFIA

Vojenská história Slovenska. Výberová bibliografia XII.-2004. (B. Šedová).....	1/2007/156
--	------------

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Marek MEŠKO, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Prof. JUDr. Jaroslav CHOVANEC, CSc., Právnická fakulta Univerzity Mateja Bella, Tajovského 40, B. Bystrica

Mgr. Jana TULKISOVÁ, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo nám. 6, 811 06 Bratislava

Doc. Eduard NIŽŇANSKÝ, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo nám. 6, 811 06 Bratislava

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Jan ŠTAIGL, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Alex MASKALÍK, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Valerián BYSTRICKÝ, DrSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Dušan SEGEŠ, M. A., PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Róbert LAMOŠ, Macharova 3, 851 01 Bratislava

Pplk. PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Štefan ZUPKO, Jazdecká 11, 940 80 Nové Zámky

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odozdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajújte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových edito-
roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod čia-
rou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je
potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu,
číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť
v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov
(1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách
rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981.
B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom
vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809.
In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994,
s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach
uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má ci-
tované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo
ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku:
Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o roz-
sahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú
arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj
číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VÚA-VHA Praha, f. ....; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

tel.: 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

**Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov roz-
hodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevraca-
jú.**

OBSAH

Štúdie

MEŠKO, Marek: Bitka pri Beroé 1122: Posledný boj Pečenehov.....	3
CHOVANEK, Jaroslav: Ozbrojený boj Slovákov proti maďarskej revolúcii vo filozofii štátu Ludovíta Štúra.....	27
NIŽŇANSKÝ, Eduard –TULKISOVÁ, Jana: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939.....	36
ŠTAIGL, Jan: Formovanie a vývoj dôstojníckeho zboru čs. armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1948.....	61
MASKALÍK, Alexej: Riešenie otázky dôstojníkov armády vojnovnej Slovenskej republiky v čs. armáde po februári 1948.....	90

Dokumenty a materiály

BYSTRICKÝ, Valerián – SEGEŠ, Dušan: Posledné dni slovenských Košíc	103
TULKISOVÁ, Jana – BAKA, Igor – NIŽŇANSKÝ, Eduard: Ozbrojený maďarsko-slovenský konflikt z marca 1939 v správach Sicherheitsdienstu	124
LAMOŠ, Róbert: Druhý dokument o činnosti Kampfgruppe Peiper počas Ardenskej ofenzívy v decembri 1944.....	157
ŠUMICHRAST, Peter: Vojenský zajatecký tábor v Grinave (leto 1944)	165
ZUPKO, Štefan: Bombardovanie Nových Zámkov 7. a 14. októbra 1944 a 14. marca 1945.....	182

Recenzie

BRIDGE, A.: Křížové výpravy. (M. Meško).....	199
ŠUTAJ, Š. – SZARKA, L. (eds.): Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. (V. Dangel).....	204

Anotácie, glosy.....	213
-----------------------------	------------

INHALT

Studien

MEŠKO, Marek: Die Schlacht bei Berrhoia im Jahre 1122: der letzte Kampf der Petschenegen	3
CHOVANEC, Jaroslav: Der bewaffneter Kampf der Slowaken gegen die ungarische Revolution in der Staatsphilosophie von Ludovít Štúr	27
NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Die Wirkung der deutschen Militärkommission in der Slowakei im Jahre 1939	36
ŠTAIGL, Jan: Die Ausbildung und Entwicklung des Offizierkorps der tschechoslowakischen Armee in der Slowakei in den Jahren 1945 – 1948	61
MASKALÍK, Alexej: Die Schicksale der Offiziere des slowakischen Kriegsstaates nach Februar 1948	90

Dokumente und Materialien

BYSTRICKÝ, Valerián – SEGEŠ, Dušan: Die letzten Tage des slowakischen Kaschau..	103
TULKISOVÁ, Jana – BAKA, Igor – NIŽŇANSKÝ, Eduard: Der bewaffnete Konflikt vom März 1939 in den Berichten des Sicherheitsdienstes.....	124
LAMOŠ, Róbert: Das zweite Dokument über die Tätigkeit der Kampfgruppe Peiper während Ardener Offensive im Dezember 1944.....	157
ŠUMICHRASŤ, Peter: Das Gefangenelager Grinava (der Sommer 1944)	165
ZUPKO, Štefan: Bombardierung von Nové Zámky am 7. und 15. Oktober und am 14. März 1945	182

Recensionen	199
--------------------------	-----

Annotationen, Glossen	213
------------------------------------	-----

CONTENTS

Studies

MEŠKO, Marek: Battle of Beroia 1122: The last battle of Pechenegs	3
CHOVANEC, J.: Slovak armed fights against Hungarian revolution in Eudovít Štúr's state philosophy	27
NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Activities of German military committee in Slovakia in 1939.....	36
ŠTAIGL, Jan: Formation and development of the officers' corps of Czech-Slovak army in 1945 – 1948	61
MASKALÍK, Alexej: Fates of Slovak war state officers in February 1948.....	90

Documents and Materials

BYSTRICKÝ, Valerián – SEGEŠ, Dušan: Last days of Slovak Košice.....	103
TULKISOVÁ, Jana – BAKA, Igor – NIŽŇANSKÝ, Eduard: Armed Hungarian-Slovak conflict from March 1939 in the news of Sicherheitsdienst	124
LAMOŠ, Róbert: Document of Kampfgruppe Peiper activities during the Ardennes offensive in December 1944	157
ŠUMICHRASŤ, Peter: Convict camp Grinava (the Summer 1944).....	165
ZUPKO, Štefan: Bombing of Nové Zámky on 7 th and on 14 th October 1944 and on 14 th March 1945	182

Reviews	199
----------------------	-----

Annotations, glossed	213
-----------------------------------	-----

Vojenská história 4/2007

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, plk. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedova@mod.gov.sk

stanova@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 19. 12. 2007

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Pešiak rakúsko-uhorskej spoločnej armády s plnou poľnou podľa predpisu z roku 1888